Het levensverhaal van David Henricus Chassé

*Tiel 18 maart 1765 † Breda 2 mei 1849

Voorwoord

In de loop der jaren is de naam Chassé verbonden aan diverse locaties en openbare gebouwen in de Bredase binnenstad. Het begon al in het jaar 1857. Bij Koninklijk Besluit van 22 juni werd de naam van het zuidelijke bastion Ginneken in de vesting Breda - ter hoogte van het huidige Van Coothplein - gewijzigd in "bastion Chassé". Zelfs twee Bredase café's werden naar hem vernoemd: In het jaar 1899 in de Van Goorstraat en elf jaar later op het Van Coothplein.
Daarna volgden de Chassé kazerne, de Chassé singel, het Chassé veld, het Chassé Theater, de Chassé Cinema, het Chassé park, de Chassé parking, de Chassé promenade, Carré Chassé, Chasséhof en zelfs de Chassé route.
De meeste bezoekers van het Bredase Chassé Theater zullen niet beseffen dat hun soms liefelijke voorstelling wordt opgevoerd in het gebouw, dat vernoemd is naar de meest geprezen houwdegen, die Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw heeft voortgebracht.
Chassé, de generaal die in heel Europa van het jaar 1832 bekend werd als de man, die het met zijn legertje durfde op te nemen tegen een twaalfvoudige Franse overmacht.
Maar wie was die Chassé? Ongetwijfeld zullen vele Bredanaars het antwoord hierop schuldig blijven.
Illustratief was mijn zoektocht naar Chassé's borstbeeld, welke - zo was mij verzekerd - zich in de hal van het Chassé Theater moest bevinden. Toen ik hier naar informeerde bij een van de baliemedewerkers, keek deze mij enigszins verwonderd aan. Samen besloten we daarna op zoek te gaan. En met succes; in een zijgang op de eerste verdieping, tegen een muur gedrukt, keek hij ons verbolgen aan. Blijkbaar was hij niet erg gelukkig met de onopvallende plaats, welke de Bredase bevolking, die hem eens adoreerde, had toegewezen.

Het is nu precies 180 jaar geleden dat de Franse belegering van de Antwerpse citadel begon en Chassé in de daarop volgende 23 dagen uitgroeide tot de held, die in heel Europa en zelfs daarbuiten beroemd werd.
Toch is ook algemeen bekend dat vele vooral oudere Antwerpenaren zeker niet staan te juichen bij het horen van de naam Chassé. Zijn bombardement van het Antwerpse St.Andrieskwartier heeft hem in de Sinjorenstad lange tijd een zeer slechte naam bezorgd.
Het erg platvloerse Antwerpse rijmpje "Sch….in je hand/ En loop ermee/ Naar meneer Chassé" getuigt hiervan. Uiteraard wordt hier een link gelegd met de naam van de stad (H)Ant-werpen.
Na het bekend worden van de naam voor het nieuwe Bredase theater verscheen enige tijd later een ingezonden brief in Dagblad De Stem, geschreven door een bekende Brabander.

In deze brief protesteerde hij tegen het feit, dat de naam van generaal Chassé, die "*er weinig kieskeurige methodes op nahield en steeds vocht aan die zijde waar hem dat het beste uitkwam"* verbonden zou worden aan dit theater.
"*Was hij niet immers"*- volgens de briefschrijver - *een opportunistische vechtjas van het zuiverste water, wiens opbouwend werk voornamelijk bestond uit afbraak. Ook bestond Chassé het om Antwerpen, toen deze stad volstrekt weerloos was en elke militaire noodzaak daartoe ontbrak, vanaf de citadel domweg in puin te schieten".*
Was hij inderdaad de "*beruchte generaal",* zoals BN De Stem hem betitelde in een artikel van 9 maart 2000*?*
Het oordeel is aan de lezer van Chassé's levensverhaal.
De meeste publicaties, welke tot nu toe over Chassé zijn verschenen, eindigen met zijn rol als commandant van de Antwerpse citadel, in december 1832.
Voor Bredanaars is het echter zeker zo interessant te weten dat hij na die tijd, vanaf 1834 tot aan zijn dood in 1849, steeds inwoner van onze mooie stad is geweest. Juist dit vijftien jaren durende verblijf heb ik getracht zo uitvoerig mogelijk te beschrijven, waarbij het accent ligt op zijn privéleven.
Voor een beter begrip heb ik steeds geprobeerd om zijn daden gedurende zijn hele leven af te zetten tegen de politieke en militaire verwikkelingen van zijn tijd.

Veel dank ben ik verschuldigd aan de heren Pierre van der Pol en Laurens Siebers, medewerkers van het Breda's Museum, die mij enige tientallen zeldzame illustraties uit hun rijke collectie beschikbaar hebben gesteld.
Zoals vanouds heb ik nu weer uitstekende hulp gekregen van Stadsarchief Breda, waarbij ik zeker ook de medewerking van Stadsarchief Tiel niet mag vergeten.
De militaire historicus, de heer dr. J .W. M. Schulten heeft mij regelmatig met raad en daad bijgestaan en - zonodig - een hart onder de riem gestoken.

Slechts drie objecten herinneren tegenwoordig nog aan Chassé's verblijf in de vestingstad Breda.
Het betreft de Chassé kazerne (tegenwoordig Breda's Museum en Stadsarchief Breda), zijn borstbeeld in het Chassé Theater en het Citadelmonument met Chassé's graf in 't Ginneken. Het verhaal over het ontstaan van deze drie objecten heb ik als bijlagen toegevoegd.
Als men, na het lezen van dit levensverhaal, het juiste antwoord weet op de vraag "Wie of wat is toch Chassé ?", ben ik tevreden. Hopelijk veel plezier ermee.

Breda. 30 november 2012. Jacques Jespers.

Bronverantwoording

Herhaaldelijk heeft Chassé's vriend Del Campo genaamd Camp hem verzocht om de belangrijkste gebeurtenissen uit zijn lange actieve leven op te schrijven. Dit moest als raamwerk dienen voor Chassé's biografie, waarmee deze overigens had ingestemd. Toch is het hier niet van gekomen. Mogelijk lag de oorzaak in de verwondingen aan de rechterarm, welke Chassé tijdens zijn militaire carrière had opgelopen, met als gevolg dat het schrijven hem zeer zwaar viel. Misschien ook schrok hij terug voor een in zijn ogen onnodige en zelfs ongewenste heldenverering. Del Campo genaamd Camp moest dus voor een groot deel volstaan met de vele losse verhalen, welke Chassé gedurende de laatste zestien jaren van zijn leven aan hem had doorgegeven. Het meeste van wat bekend is gebleven over het leven van Chassé hebben we dus te danken aan deze biograaf.
Slechts een half jaar na het overlijden van Chassé verscheen zijn biografie "*Het leven en de krijgsverrichtingen van David Hendrikus Chassé*".
Bij het schrijven van Chassé's levensverhaal heb ik onder meer kunnen putten uit twee andere voortreffelijke boeken, waarin hij een cruciale rol speelt.
Het eerste boek is getiteld " *Duizend miljoen maal vervloekt land. De Hollandse brigade in Spanje 1808 – 1813*" en geschreven door de heren A. de Moor en H. Ph.Vogel.
Het tweede boek "*Trouw aan Oranje, Antwerpen 1830 – 1832*" is geschreven door de Vlaamse historicus, de heer Jan Huijbrechts.
Het Stadsarchief van Tiel bleek met de uitgebreide verzameling van W. Zondervan een schat aan informatie over Chassé te bezitten, waarvan ik ruimschoots gebruik heb gemaakt.
De plaatselijke "Bredasche Courant" heeft destijds bijna dagelijks gepubliceerd over Chassé tijdens zijn verblijf in de Antwerpse Citadel en zijn daarop volgende krijgsgevangenschap in St.Omer.
Ook mocht ik prettige hulp ondervinden van de Bibliotheek Koninklijke Militaire Academie, die over diverse Chassé-boeken bleek te beschikken.

HOOFDSTUKKEN:

- **JEUGDJAREN, CHASSÉ IN STAATSE, PATRIOTTISCHE, FRANSE, BATAAFSE, HOLLANDSE EN TEN SLOTTE WEER FRANSE DIENST, 1765 – 1814,**
  Bladzijde 6 t/m 71.

- **IN NEDERLANDSE DIENST, SLAG BIJ WATERLOO, COMMANDANT VAN DE ANTWERPSE CITADEL, 1814 – 1832,**
  Bladzijde 72 t/m 119 .

- **BELEGERING VAN DE ANTWERPSE CITADEL, 1832,**
  Bladzijde 120 t/m 163

- **IN FRANSE KRIJGSGEVANGENSCHAP, 1832 – 1833,**
  Bladzijde 164 t/m 193

- **COMMANDANT VAN DE VESTING BREDA,**
  BREDAAS BURGER TOT ZIJN OVERLIJDEN, 1834 – 1849,
  Bladzijde 194 t/m 241

- **DRIE CHASSÉ-MONUMENTEN TE BREDA.**
  a. **Het Antwerpse Citadelmonument**
     Bladzijde 242 t/m 256

  b. **Chassé kazerne**
     Bladzijde 257 t/m 269

  c. **Chassé's borstbeeld**
     Bladzijde 270 t/m 288.

JEUGDJAREN, CHASSÉ IN STAATSE, PATRIOTTISCHE, FRANSE, BATAAFSE, HOLLANDSE EN TEN SLOTTE WEER FRANSE DIENST. 1765 – 1814

Chassé's jeugdjaren.

David Henricus Chassé werd geboren in het amper 3.000 inwoners tellende garnizoensstadje Tiel op 18 maart 1765 als jongste van vijf kinderen in het gezin Chassé. Zijn geboortehuis, Kalverbos 4, was een 18e eeuwse stadsboerderij. David werd vernoemd naar de jongste broer van zijn moeder. Op 21 maart 1765 lieten zijn ouders, als lidmaten van de Nederduits-Gereformeerde Gemeente, hem dopen in de oude St. Maartenskerk.

Chassé's geboortehuis omstreeks het jaar 1870.

Zijn voorouders waren, zoals de naam al doet vermoeden, van Franse adellijke afkomst. Een van hen, Chassé Baron van Plimore, sneuvelde in de slag bij Nieuwpoort op 2 juli 1600, terwijl hij met het Spaanse leger streed tegen dat van de Hollandse stadhouder Maurits. In latere jaren is de familie Chassé overgegaan tot het protestantisme.

Na de herroeping van het Edict van Nantes door koning Lodewijk XIV in het jaar 1685, vestigden zij zich als *réfugié's* (vluchtelingen) in de Republiek der Verenigde Nederlanden. Zijn overgrootvader en grootvader werden als predikant bevestigd bij de Hervormde Gemeente, respectievelijk te Maurik en Wijk bij Duurstede.
David's vader Carel Johan Chassé koos echter voor een militaire carrière en kreeg in 1749 zijn aanstelling tot sous-lieutenant in staatse dienst.
In 1757 trouwde Carel met de vijf jaar jongere Maria Johanna Helena Schull, dochter van Peter Stevenz Schull, schepen en burgemeester van Tiel en Johanna Cornelia van Eck.
Vader Peter en moeder Johanna lieten na hun overlijden, respectievelijk in 1746 en 1744, negen kinderen na. Tijdens David's geboorte lag zijn vader in garnizoen te Tiel.
David Chassé had drie zusters en één broer:

- Juliana Sophia Louisa, geboren op 30 november 1757;
- Petrus Theodorus, geboren op 30 november 1758;
- Johanna Cornelia, geboren op 12 september 1760;
- Theodora Henriette, geboren op 28 maart 1762.

Twee van zijn drie zusters, Johanna en Theodora, trouwden later met een officier en kwamen, net als vóór hun huwelijk, weer terecht in een militair milieu.

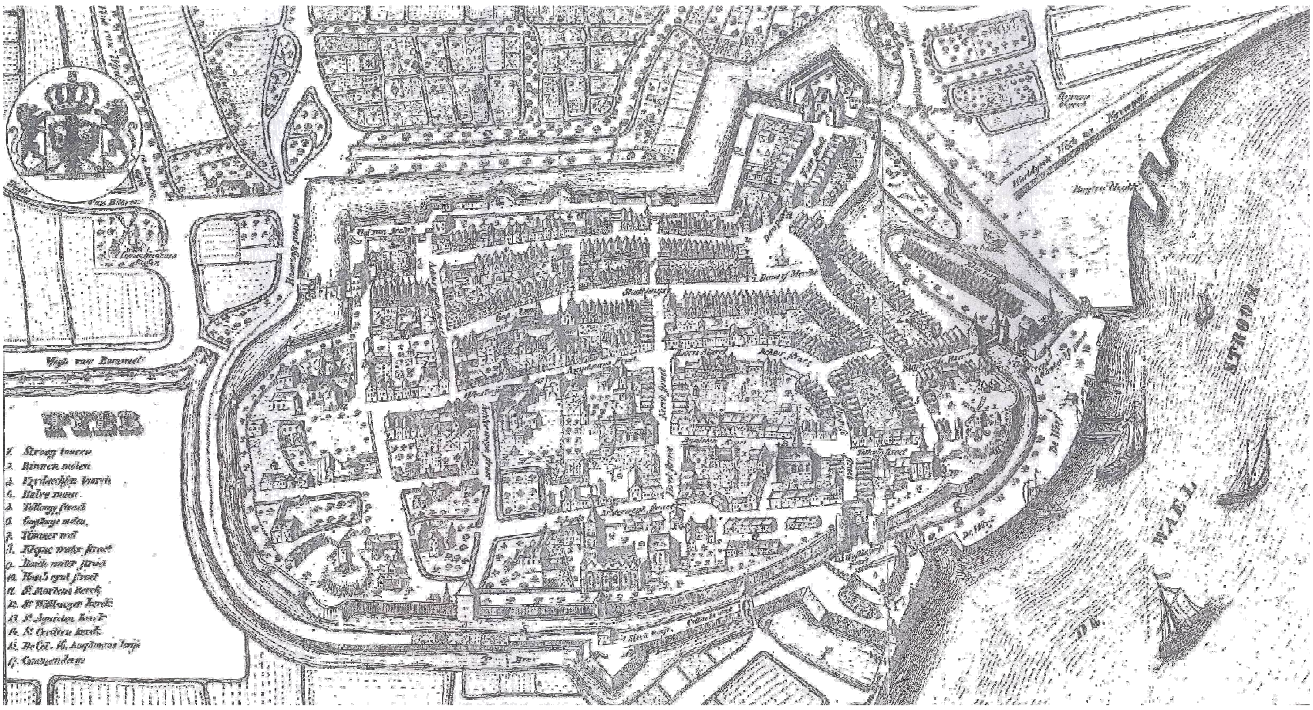

Chassé's geboorteplaats, het 18e eeuwse garnizoensstadje Tiel.

Het verblijf van David op de Latijnse School in Tiel werd geen groot succes. Op een dag betrapte de rector hem boven op de muur van zijn vaders achtertuin. De rector kapittelde - zeker niet voor de eerste keer - zijn jonge leerling voor diens in die tijd blijkbaar ontoelaatbaar gedrag. David zag dit als een inbreuk op het eigendomsrecht van zijn vader waarover de rector niets te zeggen had, zei niets, liep naar huis, pakte het pistool van zijn vader, laadde het en bedreigde de rector terwijl die jammerend zijn huis in vluchtte.
David speelde het liefste met het pistool van zijn vader. Hij leerde ermee schieten door - naar men zegt - staande aan de oever van de Waal de kwakende eenden voorgoed het zwijgen op te leggen.

Het was al vroeg duidelijk dat David, net als zijn vader, zou kiezen voor een militaire carrière.
Als tienjarige verliet David de Latijnse School in Tiel en trad op 20 april 1775 als cadet in dienst van het Infanterie Regiment nr.16 "Godin", waarin zijn vader als kapitein diende.
(Op 2 februari 1781 werd de naam van dit regiment, naar de gelijknamige generaal-majoor, veranderd in "Von Mőnster")

Zijn militaire vorming ontving David op de Militaire School te Honselersdijk, dichtbij het Zuid-Hollandse plaatsje Naaldwijk, waar prins Frederik Hendrik in het begin van de 17e eeuw een paleis had laten bouwen. Als resultaat hiervan werd David op 31 mei 1781 bevorderd tot tweede luitenant. (Voor het gemak wordt David vanaf nu aangeduid als Chassé).
Hij was hiertoe aanbevolen door kolonel Daniels, een vriend van zijn vader, voor wie hij altijd de hoogste achting heeft gehad. Zijn hele verdere leven is hij de datum 31 mei als een verjaardag blijven vieren.
Al op jonge leeftijd toonde Chassé zijn doortastende karakter door op het einde van het jaar 1783, tijdens de overstroming van de Tielerwaard, met gevaar voor eigen leven, enkele mensen van de verdrinkingsdood te redden. (Deze overstromingen van de Tielerwaard, vaak veroorzaakt door dijkbreuk, ijsgang of overmatige toevoer van oppervlaktewater, kwamen destijds regelmatig voor. Zo verdronken er in januari 1809, als gevolg van een overstroming, 84 mensen en gingen 331 huizen verloren).

Bekend is dat Chassé al vroeg een liefhebber was van het geschreven woord. Dit blijkt ondermeer uit het door hem geschreven toneelstuk "De jager te velde", waarvan de titel waarschijnlijk ontleend is aan zijn achternaam Chassé. Ook heeft hij tot het jaar 1796 zijn denkbeelden aan het papier toevertrouwd.
Chassé haalde later graag herinneringen op uit zijn jeugdjaren.
De volgende twee gebeurtenissen heeft Del Campo genaamd Camp, zijn latere biograaf, opgetekend uit de tijd toen Chassé als jonge cadet nog bij zijn ouders woonde.

Deze getuigden toen al van de moed en koelbloedigheid, welke Chassé later in zijn militaire carrière zou laten zien:
In de omgeving van Elst, waar het gezin Chassé destijds woonde, zwierven veel struikrovers rond. Op een avond liep hij met zijn zusjes naar huis. Opeens meende een van zijn zusjes iets verdachts te zien aan de kant van de weg. Onmiddellijk stuurde Chassé hen terug, trok zijn degen en liep alleen op het vermeende gevaar af. Dat gevaar viel echter nogal mee aangezien de meisjes bang waren gemaakt door de schaduw van de maan, in combinatie met een paar grazende koeien in de wei.

Eveneens in Elst werd Chassé op ’n nacht wakker gemaakt door zijn moeder. Zij had iets verdachts gehoord. Het kwam uit de schuur achter het huis.
Chassé luisterde scherp en hoorde het ook; er kwamen vreemde geluiden uit de schuur. Hij deed zijn degenkoppel om en sloot zijn moeder en zusjes op in een kamer. Met zijn pistool in de ene en een lantaarn in de andere hand liep hij alleen de trap af en luisterde weer. Inderdaad, hij hoorde duidelijk stemmen. Hij rukte de deur van de schuur open en scheen met zijn lantaarn naar binnen op…een stel kwakende eenden, die verschrikt weg fladderden.

Vierde Engelse oorlog.
Op 20 december 1780 verklaarde Engeland de oorlog aan de Republiek, na meer dan een eeuw vrede tussen beide landen. Tot grote ergernis van Engeland behaalden Amsterdamse kooplieden grote winsten met het smokkelen van oorlogswaar, via het eilandje Sint-Eustasius, naar de Amerikaanse opstandelingen. Een handelsverdrag, dat Amsterdamse kooplieden in het geheim wilden sluiten met de opstandige Amerikaanse koloniën, vormde voor Engeland de directe aanleiding tot de oorlogsverklaring, die tevens een einde zou moeten maken aan de Amsterdamse smokkelpraktijken.
Tijdens deze Vierde Engelse Oorlog diende Chassé met zijn kameraden als kustwacht, achtereenvolgens in het Zuid-Hollandse plaatsje Monster, in Bergen op Zoom en in Axel.
Als jonge luitenant wist hij in Bergen op Zoom een felle ruzie te beëindigen, welke was ontstaan tussen plaatselijke dragonders en infanteristen.
In het zuidelijker gelegen Axel, in Staats-Vlaanderen, bleek hij met zijn vriend Bakker zeer gevoelig voor de moderne Franse ideeën van Gelijkheid, Broederschap en Vrijheid, welke sterk leefden onder de Hollandse Patriotten. Deze idealen richtten zich in de loop van de volgende jaren steeds meer tegen Stadhouder Willem V en de door hem gesteunde Orangisten.

Begin augustus 1782 werd besloten de Staatse oorlogsvloot, onder bevel van schout-bij-nacht Zoutman, vanuit Den Helder te laten uitvaren ter begeleiding van een groot aantal koopvaardijschepen, die al een jaar lang lagen te wachten op een konvooi naar de Oostzee. De zeeslag met de Engelse vloot, bij Doggersbank op 5 augustus, leidde tot zware verliezen aan beide kanten.

Tegen de avond trokken de Engelsen zich terug, wat door de Republiek als een grote overwinning werd gezien. Het doel van de expeditie werd echter niet bereikt; de handelsschepen keerden met de oorlogsvloot terug en de Engelse blokkade van de Nederlandse kust bleef gehandhaafd.

De zeeslag bij Doggersbank, 5 augustus 1782.

In oktober 1784 liep de oorlog tegen Engeland ten einde. Tot een Engelse invasie was het niet gekomen en dus kon de kustwacht grotendeels worden opgeheven, Chassé's taak zat er op.
In dat jaar kwamen steeds meer steden in verzet tegen Stadhouder Willem V.
Op 13 oktober, vier dagen vóórdat de Vrede met Engeland te Parijs werd getekend, nam Chassé ontslag uit het Staatse leger en besloot – niet ongebruikelijk in die tijd - zijn diensten aan te bieden aan de Staten van Holland.
In het jaar 1786 was Chassé met zijn vader, die op 23 januari was bevorderd tot majoor, gelegerd in Zaltbommel. Vóór die tijd waren ze ook samen gelegerd geweest in Bergen op Zoom.

Eerste huwelijk.
Op 10 november 1786 huwde Chassé in Drumpt, destijds een klein dorp ten noorden van Tiel, met de vijf jaar oudere Johanna Adriana van Nieuwenhoven, afkomstig van Dirksland op het eiland Goeree-Overflakkee. Ten tijde van de huwelijksinzegening woonden beiden in Geldermalsen.
Opvallend genoeg vond ook op die zelfde dag en in het zelfde kerkje van Drumpt het huwelijk plaats van zijn oudste zuster Juliana Sophia Louisa met Willem Gesinus van Nieuwenhoven, de broer van Chassé's vrouw Johanna.

Getuige haar vermelding in zijn latere testamenten heeft zijn zuster Juliana in het leven van Chassé steeds een speciale plaats gehad.

In het Patriottische leger.
Vanaf 24 juni 1787 werd Chassé als kapitein aangesteld in het Patriottische Infanterie Regiment "De Win". Het was een van de Patriottische vrijkorpsen, die in Utrecht waren opgericht, met namen als " De Bloedkuil", "het Papenvendel" en " De Zwarte Knegten".

In Den Haag ondervond Stadhouder Willem V zó veel problemen van de Patriotten, dat hij zich op 7 november 1786 genoodzaakt zag met zijn familie naar de Valkhof in Nijmegen te verhuizen. Zijn echtgenote prinses Wilhelmina van Pruisen besloot op 28 juni 1787 alleen terug te keren naar Den Haag. Onderweg werd zij in de buurt van Schoonhoven, bij de Goejanverwellesluis, aangehouden door een Patriottisch vrijkorps uit Gouda en daar enkele uren vastgehouden.

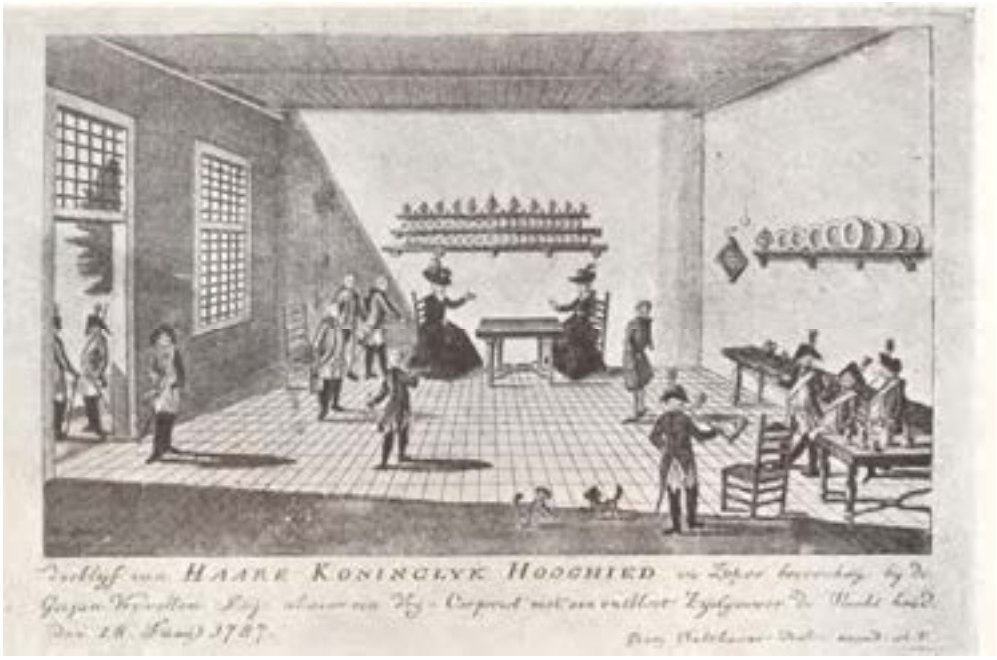

"Verblijf van Haare Koninclijk Hooghied in Zeker boerenhuijs bij de Goejan Verwellen Sluijs, alwaar een Vrij-Corporist met een ontbloot Zuijdgeweer de Wacht houd, den 28 Junij 1787."

Haar broer, koning Frederik Willem II van Pruisen was zó verbolgen over deze belediging, die zijn zuster was aangedaan, dat hij op 13 september een leger van 25.000 man, onder bevel van de Hertog Ferdinand van Brunswijk, de Republiek liet binnentrekken. Het was duidelijk dat het incident bij Goejanverwellesluis als excuus werd gebruikt om het Oranjehuis in ere te herstellen.

Onderweg naar Amsterdam werd een deel van de Pruisische invasiemacht korte tijd tegengehouden door een Patriottisch legertje, dat de Hollandse Waterlinie verdedigde. Bij deze korte strijd in de vestingen Muiden en Weesp en langs de Hollandse Vecht was ook kapitein Chassé betrokken.
Na de inname van Amsterdam door het Pruisische leger werden de Orangisten in hun oude gezag hersteld en keerde Prins Willem V terug naar Den Haag.

Alvorens Utrecht te bezetten bood het Pruisische leger gelegenheid aan de verslagen Patriotten deze vestingstad te verlaten, mogelijk was Chassé een van hen.

In Franse dienst.
Op 20 oktober 1787 werd Chassé ontslagen uit het Patriottische legertje.
Met vele andere Patriotten nam hij in dat jaar, waarschijnlijk samen met zijn vrouw Johanna, de wijk naar Frankrijk en kwam aanvankelijk terecht in St.Omer (Sint Homer), het grootste opvangcentrum voor de ongeveer 5.000 gevluchte Hollandse "Keezen" in de Franse Nederlanden, die zich vanaf die tijd "Bataven" gingen noemen.
Hij zag zich mede hiertoe gedwongen door een eerder incident dat plaats had gevonden tijdens een feestelijke bijeenkomst van de Patriottische Partij te Utrecht. Tijdens het diner wilde een van de officieren een toast uitbrengen op "de verdoemenis van de Prins". Dit ging Chassé te ver. Hij was weliswaar toegetreden tot

deze Partij doch kon niet hebben dat de naam van een Prins van Oranje zo door het slijk werd gehaald. Hij wierp zijn glas op de grond en noemde de toast een laagheid. De ruzie liep zó hoog op dat Chassé, met zijn opvliegende karakter, zijn collega uitdaagde tot een duel met pistolen, Chassé's favoriete wapen. Natuurlijk eindigde dit duel met de dood van zijn tegenstander.

Op 10 juli 1788 trad Chassé als 1e luitenant in dienst van het Franse leger.
Ruim vier jaar later, op 8 augustus 1792, werd hij kapitein in het Légion Franche Etrangère, als onderdeel van het Bataafse Legioen. Dit "Legioen der Vrije Buitenlanders" was op 25 juli 1787 opgericht na een initiatief van luitenant-kolonel Herman Daendels.

Herman Daendels, de bevelhebber van het Légion Franche Etrangère.

Het bestond uit 2.800 man, hoofdzakelijk afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden en Zwitserland. De Noord-Nederlandse Patriotten vormden hiervan, met ruim 300 man, slechts een klein onderdeel. Op 8 augustus 1792 kreeg Chassé in de rang van kapitein het bevel over de 1e compagnie Jagers te voet.
Tijdens zijn zes jaren durende verblijf in Frankrijk was Chassé getuige van de bestorming van de Bastille op 14 juli 1789 en van de onthoofding van koning Lodewijk XVI (Louis Capet) op 21 januari 1793.

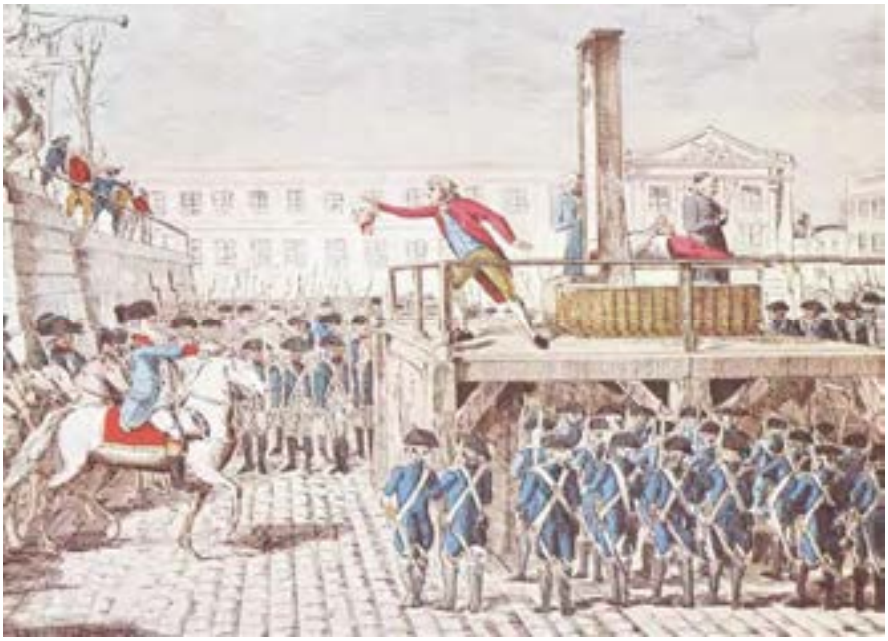

Het definitieve einde van koning Lodewijk XVI op 21 januari 1793.

Tijdens die chaotische periode in Parijs kwam Chassé met zijn vriend Jan Willem de Winter een van de beruchte “dames de halle” tegen, die een bebloed mes voor zich hield. Toen ze Chassé in zijn uniform zag, zei ze tegen hem: “Als ik zeker wist dat jij een koningsgezinde was, zou ik dit mes in jouw hart stoten”. Met zijn koelbloedigheid zei Chassé lachend: “ Maar wijfje, zie ik er dan zo koningsgezind uit? Leve de natie!” Verbouwereerd droop ze af en de twee vrienden vervolgden hun weg.

Eerste Coalitieoorlog.

Op 20 april 1792 verklaarde Frankrijk de oorlog aan Oostenrijk en viel België binnen. Na een korte confrontatie sloeg het Franse leger op de vlucht. Op 21 september riep de Franse Nationale Conventie de Republiek uit en schafte daarmee het koningschap af.

Tijdens de Eerste Coalitieoorlog van Oostenrijk en Pruisen tegen Frankrijk - de Pruisen staken in juli 1792 de Rijn over en veroverden zelfs de sterke vesting Verdun - schijnt ook Chassé betrokken te zijn geweest. Op 19 november 1792 vaardigde de Nationale Conventie de proclamatie uit waarin zij broederlijke hulp beloofde aan alle volken, die hun vrijheid wilden heroveren.

Op 1 februari 1793 verklaarde de Nationale Conventie de oorlog aan twee “tirannen”: de koning van Groot-Brittanië en stadhouder Willem V.

In die maand viel het Franse Noorderleger, onder generaal Charles François Dumouriez, met 1.739 officieren, 69.840 onderofficieren en manschappen, 18.540 paarden en 306 kanonnen, de Oostenrijkse Nederlanden binnen.

Tijdens de slag bij Lincelles, op 18 augustus 1793, was Chassé zó gefascineerd door de briljante manoevers van de Engelse formaties dat hij zelfs op het punt stond gevangen te worden genomen. Pas na het waarschuwende geroep van een van zijn Jagers ontwaakte hij uit zijn dagdroom en wist net op tijd te ontkomen.
Na de inname van Brussel rukten de Fransen, samen met het Bataafs Legioen, snel op en trokken op 24 februari de nauwelijks verdedigde vestingstad Breda binnen, waar op de Grote Markt een Vrijheidsboom werd opgericht. De opmars stokte bij Willemstad, dat fel verdedigd werd door Van Boetzelaar.
Bijna een maand later, op 18 maart, leden de Fransen tegen het Oostenrijkse leger een zware nederlaag bij Neerwinden, ten westen van Luik. Als gevolg hiervan moesten de Fransen de Zuidelijke Nederlanden - en dus ook Breda - ontruimen.
(Als gevolg van politieke meningsverschillen en intriges liep generaal Dumouriez gevaar door de Franse regering gevangen te worden genomen. Hij voelde zich daarom genoodzaakt op 5 april met duizend man naar de Oostenrijkers over te lopen. Later zou hij nog een kwalijke rol spelen in het leven van Chassé)

Chassé's dappere optreden in de voorste gelederen werd beloond door zijn bevordering tot luitenant-kolonel. Tegelijk werd hij belast met het bevel over het Derde Bataljon lichte infanterie, als onderdeel van de Brigade Daendels.
Chassé's vader Carl heeft dit niet meer mogen meemaken, op 17 augustus overleed hij in Tiel terwijl zijn zoon gedwongen in Frankrijk verbleef.
Het jaar 1794 bracht Chassé, onder bevel van de inmiddels tot generaal bevorderde Herman Daendels, weer in Vlaanderen.

De veldtocht begon slecht voor Chassé; op 14 februari raakte hij aan zijn rechter arm gewond als gevolg van een vijandelijke degenstoot.
Op 30 april streed hij te Moeskroen tegen de Hannoveranen en in juni volgden verwoede gevechten tegen het Oostenrijkse leger. Chassé, die zoals gewoonlijk weer in de voorste linies te vinden was, werd op 17 juni getroffen door een musketkogel in de rechter bovenarm.

In augustus vocht Chassé met zijn bataljon in Staats-Vlaanderen (tegenwoordig Zeeuws-Vlaanderen), waar hij door zijn opperbevelhebber Moreau werd uitgenodigd om bij Sluis de bezetting te zien afmarcheren, die deze vesting op zo voorbeeldige wijze had verdedigd.
Op 10 september 1794 overschreed het Franse Noorderleger de Belgisch-Nederlandse grens. Generaal Daendels vestigde zijn hoofdkwartier in het Capucijnerklooster van Meersel-Dreef.
Een overduidelijk bewijs dat Chassé tijdens deze inval ook in Breda en omgeving is geweest, bewijst het onderstaande korte briefje van zijn brigade-generaal Daendels, waarin hem op 11 september 1794 opdracht werd gegeven om zich op die dag om vier uur, met de vijf compagnieën van zijn bataljon en de huzaren in IJpelaar, naar Dorst te begeven.
Ook moest Chassé intensief laten patrouilleren in Ginneken en bij de Bossche Poort en moest de distributie van het vlees in het bivak te Bavel plaatsvinden na het eten om vier uur:

Armeé du Nord *Republique Française*
Division du General Delmas *Legalité Liberté*
Brigade du General Daendels

Quartier-Géneral de Bavel
Le 24me Fructidore l'an 2me de la Republique française une et indivisible.
Il est ordonné au Citoijen Chassé, commandant du 3me Bataillon Infanterie legère, de se rendre cet après diné à quatre heures avec les cinq Compagnies de son Bataillon, et les Hussards à Ipelaar, au lieu d'aller à Dorste.
Le Géneral de Brigade, Daendels.

Le Connut Chassé enverra des fréquentes patrouilles au Ginneken et du coté de la porte de Bois le duc. La distribution de viande se fera cet après diné à quatre heures au bivouacque à Bavel.

Aankomst van de Fransen te Breda, 24 februari 1793.

Tijdens de veldtocht werd hevig gevochten bij Boxtel, waarbij vele Fransen sneuvelden. Toen een Franse volksvertegenwoordiger hierover tegen Chassé smalende opmerkingen maakte, nodigde deze hem uit om samen naar Boxtel te lopen en te zien hoe hij op de hagel van vijandelijke kogels zou reageren. De man weigerde echter hierop in te gaan en toonde zich zelfs beledigd. Chassé reageerde hierop met de opmerking: "*Nog meer van zulke ellendige opmerkingen, meneer de citoyen répresentant, en ik beloof u een kogel door uw kop te schieten."* Na de inname van Boxtel en 's-Hertogenbosch werden de vooruitgeschoven Jagers van Chassé naar Zaltbommel gezonden. Onder de kreet van Chassé "*A nous cette petite ville*" (Dat stadje is aan ons) werd deze vestingstad op 27 december, over de dichtgevroren stadsgracht, aangevallen en ingenomen.
De verwarring onder de magistraat van Zaltbommel was zó groot, dat men de sleutels van de stadspoorten niet kon vinden. Deze werden pas later in alle onderdanigheid aan Chassé aangeboden.
Toen Chassé bemerkte dat aan de overkant van de Waal, bij het dorp Tuil, een batterij artillerie stond opgesteld, ondersteund door een kanonneerboot, besloot hij van de dichtgevroren rivier gebruik te maken om deze sterkte aan te vallen. De buit bestond uit 85 stukken geschut, vele krijgsgevangenen en een persoonlijke waardering van generaal Pichegru voor de zo succesvol uitgevoerde operatie.
Na deze kleine veldslag reed Chassé, slechts vergezeld door een cavalerist, ter verkenning de Tuilse dijk af. Op hun terugtocht kwamen hen twaalf Hollanders tegemoet, onder leiding van een officier.

Snel greep Chassé zijn pistool en degen, gaf zijn paard de sporen en reed stoutmoedig naar voren, terwijl hij de officier toeriep dat zijn troep al omsingeld was door Fransen, hij kon zich daarom maar beter aan hem overgeven en zijn degen afstaan. Overbluft gehoorzaamde de officier en Chassé behield de degen daarna voor zichzelf.
Later, toen beiden in het leger van de Bataafse Republiek dienden, heeft Chassé de degen aan zijn eigenaar terug gegeven, doch tegen niemand ooit de naam van zijn toenmalige tegenstander bekend gemaakt.
De intocht in Amsterdam op 20 januari werd mogelijk nadat het Franse leger over de bevroren Waterlinie het gewest Holland was binnengetrokken. Stadhouder Willem V vluchtte met zijn gezin in de nacht van 18 op 19 januari 1795 vanuit Scheveningen naar Engeland. Het politieke doel was bereikt; het stadhouderlijk bestuur was gevallen.

De vlucht van stadhouder Willem V naar Engeland.

Het Haags Verdrag.
Op 16 mei 1795 werd in Den Haag het "Haags Verdrag" ondertekend. Dit offensief en defensief verbond met de Franse Republiek voorzag (althans op papier) in de onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek en dus in de oprichting van een eigen Bataafs leger. De opperbevelhebber werd generaal Herman Daendels.
Met dit verdrag zou de Bataafse Republiek zich de komende 18 jaren, als bondgenoot van Frankrijk, verplicht zien deel te nemen aan vijf bloedige coalitieoorlogen.

Tevens moest de Republiek 100 miljoen gulden betalen en Zeeuws-Vlaanderen en Nederlands Limburg aan Frankrijk afstaan. Ten slotte werd de Republiek verplicht om de jaarlijkse legeringskosten van 25.000 militairen op zich te nemen.

Begin april 1795 verliet Chassé het Franse leger, vertrok naar Den Haag en verzocht om een aanstelling in het nieuwe Bataafse leger. Nadat hij daartoe op 10 april een machtiging had ontvangen werd hij aangenomen in de rang van luitenant-kolonel. Hiertoe legde hij voor de Hoog. Mog. De Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden de volgende eed af:
Ik zweere trouwe aan de Nederlandsche Natie, gehoorzaamheid aan de Wetten, onderwerping aan de beveelen van hun, aan wien de Natie het bewind heeft toevertrouwt en aan die mijner bevelhebbers en aan de krijgstucht.

Op 8 juli 1795 vond zijn benoeming plaats als commandant van het Tweede Bataljon Jagers en tevens garnizoenscommandant van Nijmegen. Laatstgenoemde functie heeft hij - hoewel slechts voor korte tijd - zeer tot tevredenheid van het Nijmeegse stadsbestuur vervuld.
Men zag hem dan ook bijna twee maanden later niet graag vertrekken. De magistraat van Nijmegen uitte dit gevoel door hem op 3 september 1795 een getuigschrift te overhandigen met de volgende vleiende inhoud:
" Op het geproponeerde ter vergadering gedaan, is na rijpe gehoudene deliberatie, den raadssecretaris gelast en geauthoriseerd, om uit naam van deze Magistraat, een declaratie af te geeven aan den voorige commandant van het guarnizoen alhier, D.Chassé, met betuiging van het contentement van deezen raad, over desselfs gehouden gedrag en goede offitiën aan deeze stad beweezen".
Minder gelukkig was men in Nijmegen met zijn opvolger, een Fransman. Op 13 juli 1796 besloot de magistraat om te trachten Chassé terug te halen als garnizoenscommandant. Dit is niet gelukt omdat deze op dat moment zijn handen vol had met de oorlog tegen Oostenrijk.

Tweede huwelijk.
Enige maanden later werd zijn kinderloos gebleven huwelijk met Johanna van Nieuwenhoven na negen jaren ontbonden. Op 12 april 1796 sloot hij te Bourbourg, bij Duinkerken, een tweede huwelijk met de in het Engelse plaatsje Deal geboren, vier jaar jongere Elisabeth Irish, de weduwe van Michael Stephenson. Zij bracht twee zoons mee, waarvan een later in Spanje is omgekomen. Uit zijn huwelijk met Elisabeth werd op 23 december 1796 in Bourbourg een zoon geboren, Carl Jan David Henricus Constantijn Delphijn, genoemd naar zijn vader en grootvader.
(Ook zoon Carl koos voor een militaire carrière. Hij heeft door zijn gedrag Chassé veel problemen opgeleverd. In 1816 vertrok hij als sergeant naar Ned.Oost-Indië, waar hij - naar men zegt - 18 jaar later bij een ongeluk op zee is verdronken. Chassé's ongelukkig verlopen huwelijk met Elisabeth Irish eindigde na 19 jaren in een echtscheiding. Zij overleed op 11 april 1832 te Rotterdam)

Ondertussen sleepte de Eerste Coalitieoorlog zich voort. In 1796 trok een Frans leger langs de Donau en Main door Zuid-Duitsland. Als linker flankdekking van het Mainleger diende enige tijd het Bataafse leger, waartoe ook Chassé met zijn Jagerbataljon behoorde.
Deze veldtocht eindigde uiteindelijk met de Vrede van Campo Formio: Oostenrijk deed, ten gunste van Frankrijk, afstand van de Oostenrijkse Nederlanden en van de linker Rijnoever.
Chassé, die al in de lente van dat jaar uit Duitsland was teruggekeerd, verbleef hierna in zijn geboortestad Tiel. Echter niet voor lange tijd, want in juli 1797 werd hij te Den Helder gedurende twee maanden ingescheept op het vlaggenschip *De Vrijheid.* Met zijn bataljon moest hij - samen met het in totaal 15.000 man tellende invasieleger - steun verlenen aan het Franse plan voor een landing in Ierland om zo Engeland, de enige overgebleven vijand in de Eerste Coalitieoorlog, hard te treffen. De regering van de Bataafse Republiek wenste haar vloot echter niet onder Frans opperbevel te stellen en meende, als grote zeemacht, de Engelse vloot zelfstandig te kunnen bestrijden.
De Franse regering zag al in begin september af van een landing doch gaf toestemming tot deze gewaagde onderneming. De daarop volgende zeeslag bij Kamperduin - Chassé was inmiddels al ontscheept - eindigde op 11 oktober in een vernietigende nederlaag voor de Bataafse vloot. Het vlaggenschip *De Vrijheid* werd door de Engelsen buitgemaakt en met vice-admiraal Jan Willem de Winter als krijgsgevangene naar Londen overgebracht. Het betekende het einde van de Republiek als grote militaire zeemogendheid.

Overgave van de Hollandse oorlogsvloot door vice-admiraal De Winter aan de Britse admiraal Lord Duncan, aan boord van "The Venerable" op 11 oktober 1797.

Tweede Coalitieoorlog.
In de lente van 1799 brak de Tweede Coalitieoorlog uit tegen Frankrijk. De coalitie werd gevormd door Rusland, Oostenrijk, Engeland, Portugal, Napels en Turkije. Pruisen bleef neutraal. Het plan van de coalitiegenoten was om Frankrijk van vier zijden aan te vallen; in Noord-Holland, in de Rijnstreek, in Zwitserland en in Italië. Van daar uit zou worden opgerukt naar Parijs, waar het Franse koningschap zou worden hersteld.
Terwijl het gros van Napoleon's beste troepen in Egypte vocht, landde op 27 augustus 1799 een sterk Engels invasieleger van 12.000 man, tussen Callantsoog en Huisduinen, op de kust van Noord-Holland.
Later werd deze strijdmacht, ondermeer door de komst van een Russisch hulpleger, vermeerderd tot 32.000 man.
Chassé bevond zich die dag met zijn 2e bataljon Jagers vlak bij de door de Engelsen gekozen landingsplaats. Aan hem was de taak om met zijn 2e bataljon Jagers, versterkt door het 1e bataljon Jagers, de eerste stoot op te vangen. Gezien de gigantische Engelse overmacht waren beide bataljons echter genoodzaakt om zich na een hevige strijd met zware verliezen terug te trekken.
Op 19 september werd de Slag bij Bergen uitgevochten. Aanvankelijk had de invasiemacht succes; op 3 oktober werd zelfs Alkmaar bezet. Met zijn 2e bataljon Jagers, als onderdeel van de Bataafs-Franse troepen, heeft Chassé alle daarop volgende belangrijke gevechten tegen de Engelsen meegemaakt.
Op 6 oktober 1799, tijdens de Slag bij Castricum, werd het Engels-Russische invasieleger definitief verslagen door het 39.000 man tellende Frans-Bataafse leger, onder leiding van de Franse generaal Brune. Toen bleek dat de verwachte opstand van de Orangisten in Holland uitbleef, werd besloten de gehele invasiemacht terug te trekken.
Op 19 november hadden alle geallieerde troepen Noord-Holland verlaten, met achterlating van 2.536 gesneuvelde soldaten en 11 kanonnen. Voor een korte periode van rust vertrok Chassé daarna met de Jagers naar zijn geboortestad Tiel.
Stadhouder Willem V, die gehoopt had na deze invasie terug te kunnen keren naar Holland, bleef in ballingschap.

De landing van het Engelse leger bij Callantsoog op 27 augustus 1799.

Na de slag in Noord-Holland kreeg Chassé, ingedeeld bij de 1e Brigade van generaal-majoor Brune, de opdracht met zijn bataljon Jagers, weer als onderdeel van een Bataafse divisie, de linkervleugel van het Franse Rijnleger te dekken tijdens de veldtocht aan de Main.
Op 15 juli 1800 vertrok hij met zijn Jagers vanuit het kamp bij Eindhoven richting Duitsland.
Onderweg in Duitsland moest Chassé constateren dat zijn soldaten zich niet altijd gedroegen, zoals hij het graag zag.
Vooral twee zaken sprongen hierbij in het oog: diefstal en desertie.
In de dagorder van 24 september berichtte hij aan zijn ondergeschikten:
"*Er zijn klachten binnengekomen, dat door Jagerpatrouilles kippen, ganzen enz. bij de inwoners zijn weggehaald. Ik waarschuw ieder om dit niet meer te doen, want anders zal de dief dadelijk naar het hoofdkwartier worden afgevoerd om voor de Krijgsraad te verschijnen*".
Desertie beschouwde Chassé natuurlijk als een veel ernstiger vergrijp dan diefstal.
Over dit onderwerp schreef hij op 31 oktober een lange dagorder aan zijn soldaten:
Kameraden!
Met veel ongenoegen heb ik vanochtend uit de rapporten moeten lezen, dat vijf Jagers zich aan de verfoeilijke misdaad van desertie hebben schuldig gemaakt. Deze ongelukkigen zijn vast en zeker misleid. Jullie hebben allen met mij de vermoeienissen van de marsen ervaren en toch de bevelen van onze dappere Generaal met enthousiasme uitgevoerd. Jullie hebben hierdoor mijn vertrouwen, mijn vriendschap en vaderlijke liefde verworven.

Waarom zou men dan een bataljon verlaten als men zo veel reden heeft om er tevreden en gelukkig deel van uit te maken? Heeft iemand het gevoel dat hij niet goed behandeld is? Meld dit dan aan jullie officieren en indien die niet kunnen helpen, zeg het dan tegen mij. Ben ik immers niet jullie vriend, jullie vader; heb ik niet bewezen dat ik voor jullie zorg? Zet die stap niet, die jullie niets anders kan opleveren dan blijvende spijt. Er is maar één onbezonnen stap nodig om jullie te veranderen van een goed mens in een booswicht.
Waakt over jullie zelf en over jullie kameraden. Vermijdt de drank en hoedt jullie voor vreemdelingen, die jullie proberen te verleiden. Wanneer iemand van jullie een persoon kent, die jullie tot desertie heeft geprobeerd over te halen, en dit kan worden bewezen, dan ontvangt hij zes Hollandse dukaten en verdient hij de dank en de erkentenis van mij en van alle overige officieren.

Luitenant-kolonel Chassé.

Op 28 november kwam het bataljon aan te Remlingen, in de buurt van Würzburg, waar de Bataafse divisie, onder luitenant-generaal Jean-Baptiste Dumonceau, zich had samengetrokken. De Oostenrijkers hadden Würzburg bezet en de divisie kreeg opdracht deze stad in te nemen. Als onderdeel hiervan kregen Chassé's Jagers de volgende dag bevel om zich meester te maken van de hoogten rondom de citadel van Würzburg. Nadat de vijand in de vesting was teruggedreven, werd de St.Nicolaasberg door de Jagers bezet. Die nacht leverden zij slag met de vijand, waarna de stad Würzburg, die zwak werd verdedigd, zich overgaf. Het beleg van de citadel Marienburg, waarin zich 2.500 Oostenrijkers hadden teruggetrokken, ging echter door. Op 5 december werd een uitval van de Oostenrijkers verijdeld door de Jagers vanaf de St.Nicolaasberg.
Op 'n avond, tegen schemering, besloot Chassé alleen op verkenning uit te gaan om te kijken vanaf welke kant de citadel kon worden bestormd.
Tijdens zijn sluiptocht kwam hij een van zijn voorposten tegen, die zich vlak bij de citadel had ingegraven. Deze waarschuwde Chassé dat verder gaan te gevaarlijk was. Chassé beval hem echter zijn mond te houden om zijn positie niet te verraden. Voorzichtig sloop hij verder. Vlak daarop vlogen hem al de kogels om de oren. Zigzaggend rende Chassé terug, richting de schildwacht, die onbedaarlijk stond te lachen. Toen Chassé vroeg naar het waarom, zei de Jager: " Ik moest zo lachen omdat ik bij mezelf dacht, ik wou dat ze de ouwe 'ns in zijn broek schoten".
" Zou je dat dan zo leuk vinden", vroeg Chassé. "Nee", zei de Jager, "dat niet, maar wat ging u daar ook doen, ik had u immers gewaarschuwd!"

Op 27 december duurde het beleg al vier weken. Al die tijd hadden Chassé's Jagers geen rust gekend, terwijl infanteristen normaal om de zes dagen werden afgelost. Op die dag deden de beste 800 man vanuit de citadel een krachtige uitval terwijl ze werden gesteund door 1.500 kanonschoten, afgevuurd vanuit de citadel.
Het aantal belegeraars van de citadel was inmiddels sterk uitgedund aangezien een deel van hen elders was ingezet.

Chassé zag het gevaar, verzamelde vlug zijn Jagers en stormde de St.Nicolaasberg af. Hij dreef de aanvallers terug de citadel in en nam enige honderden soldaten gevangen. Bij die uitval verloor de vijand tevens 130 gesneuvelden en gewonden. Op 31 december kwam een wapenstilstand tot stand, waarna de citadel met zijn bezetting van ruim 2.000 man zich overgaf. De Vrede van Lunéville maakte in februari 1801 een definitief einde aan deze coalitieoorlog; de linker Rijnoever bleef Frans.
Op 5 april vertrok Chassé naar Holland, nadat hij het bevel van de linker brigade had overgenomen van kolonel Crass. Zijn Tweede bataljon Jagers werd naar Arnhem gedirigeerd.
Vele jaren later getuigde de Oostenrijkse generaal-majoor Peter von Becker van de onverschrokkenheid van de Hollandse soldaten tijdens die aanval vanuit de citadel: *"Ik diende toen als luitenant van de Genie en was aanwezig bij die uitval in Würzburg. Wij waren zo onverwachts in het hoofdkwartier van de belegeraars doorgedrongen dat de Franse generaal Dumonceau ongekleed door het raam moest vluchten. Opeens kwam daar een jonge kolonel met een bataljon Jagers aangestormd, die zo hevig aanviel, dat wij al het veroverde terrein weer snel prijs moesten geven. Wij waren zelfs genoodzaakt om in het wilde weg te schieten om te voorkomen dat die Hollandse Jagers met ons in de vesting zouden binnendringen."*
Die jonge (luitenant-) kolonel was uiteraard Chassé.

Derde Coalitieoorlog.
De in 1802 tussen Engeland en Frankrijk gesloten Vrede van Amiens bleek in het daarop volgende jaar slechts het begin te zijn geweest van een korte adempauze.
Op 18 mei 1803 verklaarde Engeland weer de oorlog aan Frankrijk en dus - als gevolg van het Verdrag van Den Haag - ook aan de Bataafse Republiek.
Weliswaar had de Hollandse diplomaat Jan Schimmelpenninck zijn uiterste best gedaan om de Republiek buiten het conflict te houden maar dit bleef zonder resultaat.
Engeland legde beslag op honderden Bataafse vrachtschepen en vertoonde zich weer dreigend voor de Hollandse kust. Als antwoord hierop werden de Hollandse garnizoenen op Walcheren en West-Brabant vervangen door Franse eenheden. In de Republiek vroeg men zich af of de Engelsen, net als in 1799, weer een invasiepoging zouden wagen.
Op 24 juni 1803 werd Chassé bevorderd tot kolonel en met zijn bataljons, net als 23 en 4 jaren eerder, ter bescherming naar de Noord-Hollandse kust gezonden.

Gedurende de rest van dat jaar bereidde Napoléon een landing voor op de Engelse kust. Hiervoor moest door de Bataafse Republiek een groot aantal oorlogs- en transportschepen beschikbaar worden gesteld. Als voorbereiding verzamelde Napoléon de hoofdmacht van zijn leger bij Boulogne-sur-Mer, die door een Frans-Bataafse vloot naar Engeland zou worden overgebracht. Een tweede Bataafse vloot met Frans-Bataafse troepen aan boord zou vanuit Den Helder steun moeten verlenen

aan deze operatie. Op een van deze schepen, de "*Jan de Witt*", bevond zich ook Chassé.

In het begin van het jaar 1804 verzamelde de Franse generaal Auguste Marmont zijn Frans-Bataafse troepen in Kamp Utrecht. Hij was benoemd tot opperbevelhebber over de troepen, die zouden worden ingezet bij de invasie van Engeland. Met veelvuldige manoevers in de omgeving slaagde hij erin zijn 18.000 soldaten om te smeden tot een goed getrainde gedisciplineerde strijdmacht. Hoewel in de loop van dat jaar zijn doel was bereikt, besloot hij zijn drie kilometer lange legerkamp nog enige tijd op deze locatie te handhaven. Als disciplinemaatregel liet hij zijn soldaten in ploegendienst, op het hoogste punt van de Utrechtse Heuvelrug, een aarden piramide bouwen, zoals hij die in Gizeh had gezien tijdens Napoléons Egyptische veldtocht in het jaar 1798. Het moest een gedenkteken worden voor zijn grote veldheer Napoléon Bonaparte.
Op 12 oktober 1804 was de 36 meter hoge piramide gereed. Boven op de piramide werd een 13 meter hoge houten obelisk geplant en verder werden vier gedenkstenen aangebracht welke herinnerden aan de heldendaden van Napoléon.

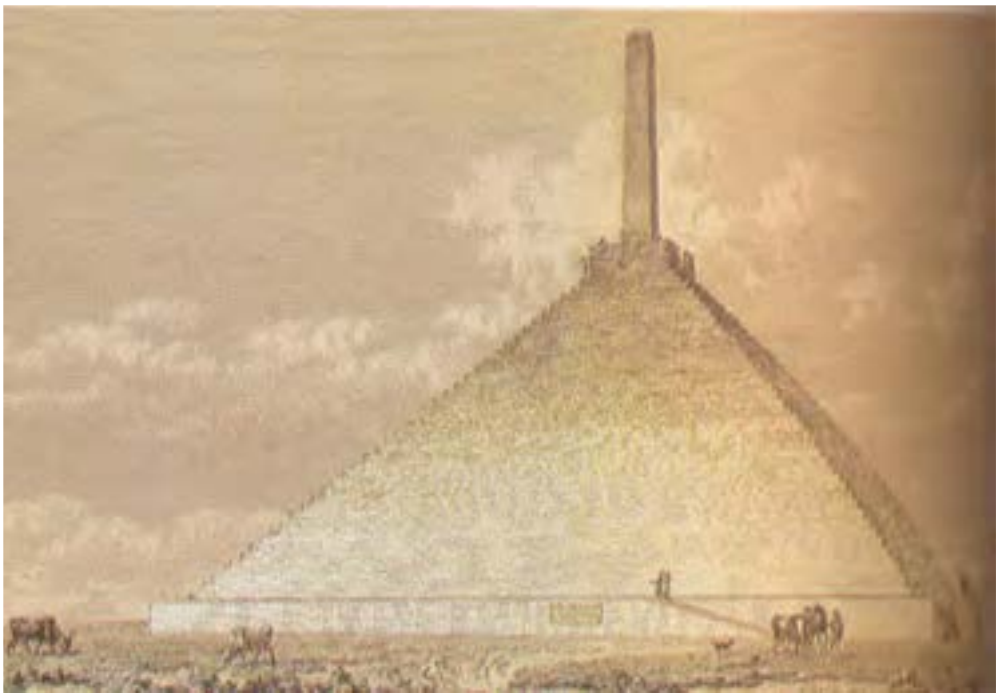

De Marmontberg op de Utrechtse Heuvelrug, welke later door koning Lodewijk Napoléon vernoemd werd naar het plaatsje Austerlitz, waar zijn broer Napoléon een grote overwinning had behaald op de Oostenrijks-Russische legers.

Als generale repetitie voor de invasie kruiste in de zomer van 1804 een vloot onder bevel van de Bataafse bevelhebber Carel Hendrik Verhuell door Het Kanaal. Begin augustus 1805 ging het ongeveer 25.000 man tellende invasieleger aan boord van de schepen. Napoléon zag zich echter gedwongen definitief van zijn invasieplannen af te zien nadat de Engelse admiraal Horetio Nelson op 21 oktober de Frans-Spaanse vloot, bij het Zuid-Spaanse plaatsje Trafalgar, vernietigend had verslagen. De vloot werd teruggeroepen en alle troepen werden ontscheept.
Als excuus voor het afblazen van de invasie gold de in dat jaar uitgebroken Derde Coalitie-oorlog van Engeland, Rusland en Oostenrijk tegen Frankrijk. Even later sloten ook Napels en Zweden zich hierbij aan. Napoléon brak zijn kamp in Boulogne-sur-Mer op en dirigeerde zijn leger snel naar Midden-Europa. Ook Chassé en zijn Jagers maakten hier weer deel van uit. Hun rol bleef beperkt tot het achtervolgen van het Russische leger nadat dit op 11 november 1805 de Slag bij Dürnstein had verloren.Vanuit dit plaatsje, gelegen aan de Donau tussen Linz en Wenen, werden tijdens de achtervolging, door Chassé's schrander beleid, zó veel Russen krijgsgevangen gemaakt dat hij hiervoor veel waardering van zijn superieuren kreeg. De mars werd voortgezet tot voorbij Wenen, waar de Jagers werden ingezet ter dekking van deze stad.
Tijdens de Drie keizers Slag bij Austerlitz, op 2 december, wist Napoléon de verenigde legers van Russen en Oostenrijkers verpletterend te verslaan. Op 1e Kerstdag van dat jaar sloot keizer Frans II van Oostenrijk met Napoléon de Vrede van Pressburg.
Op Nieuwjaarsdag 1806 begonnen Chassé's Jagers de terugtocht naar Holland waar zij na hun terugkomst in Breda werden gelegerd.
In Holland was Rutger Jan Schimmelpenninck, begin 1805, door Napoléon benoemd tot raadspensionaris van de Bataafse Republiek. Toen echter bleek dat Rutger weigerde mee te werken aan de uitvoering van het Continentaal Stelsel, de handelsblokkade welke Engeland tot overgave moest dwingen, zag hij zich ruim een jaar later genoodzaakt zijn ontslag in te dienen. Als (drog) reden voor zijn terugtreden werd genoemd de ernstige oogkwaal van de raadspensionaris.
Aangezien daarna een annexatie van de Bataafse Republiek door het Keizerrijk Frankrijk dreigde, werd vanuit Holland een deputatie naar Parijs gestuurd om de keizer te smeken dat Lodewijk (Louis) Napoléon, zijn jongere broer, koning van Holland mocht worden. Dit sloot aan bij de politiek van Napoléon om met de benoeming van zijn naaste familieleden tot koning of prins in de met Frankrijk verbonden landen het Continentaal Stelsel een veel grotere kans van slagen te geven. Napoléon ging daarom positief in op het verzoek, ten slotte was Lodewijk altijd al door zijn oudere broer Napoléon bevoogd geweest en had hij al bereikt dat Lodewijk in 1802 trouwde met Napoléon's stiefdochter Hortense de Beauharnais.

Koninkrijk Holland.
Op 6 juni 1806 benoemde Napoléon zijn jongste broer Lodewijk Napoléon tot koning van Holland. (Op 9 april van dat jaar was de laatste stadhouder, prins Willem V, in Brunswijk overleden)
Het betekende het einde van de Bataafse Republiek en het begin van het Koninkrijk Holland.
Als boodschap van de keizer kreeg de nieuwe koning mee: *" Houd nooit op Fransman te zijn. De waardigheid van Connétable (oppermaarschalk) des rijks worde door u en door uw afstammelingen behouden. Zij zal u de plichten voor de geest roepen die gij jegens mij te vervullen hebt, en u het gewicht doen inzien, dat ik hecht aan het bewaren van de vestingen, die het Noorden mijner staten dekken en die ik aan u toevertrouw. Onderhoud in uw onderdanen de geest van enigheid en van liefde voor Frankrijk."*
Koning Lodewijk deed alle mogelijke moeite om een echte Hollander te worden; hij probeerde zelfs - met de hulp van Bilderdijk - de Nederlandse taal te leren.
Op 20 april 1808 nam hij zijn intrek in het voormalige Amsterdamse raadhuis op de Dam. Vanuit dit paleis, dat hem elf dagen eerder door de burgemeester van Amsterdam was aangeboden, zou hij zijn koninkrijk verder gaan besturen.
Ook stelde hij een nieuwe Ridderorde in: "Commandeur in de Orde der Unie".
Zijn broer keizer Napoléon zag er in ieder geval niets in en weigerde de versierselen te dragen.
Chassé werd wél een van de nieuwe Ridders. Hiervoor moest hij wel eerst het volgende zweren:
Ik zweer te zullen leven en sterven als man van eer en als een goed en oprecht Ridder; dat ik mij geheel aan den dienst van mijn Koning en mijn Vaderland zal wijden, zoo dikwijls zij mijnen dienst zullen noodig hebben en dat ik gedurig tot regel van mijn gedrag zal aannemen de Grondwet der Ridders: "Doe wel en zie niet om!"

Lodewijk Napoléon, koning van Holland.

Op 17 juni 1806 was Chassé getuige van het feestelijke bezoek dat de kersverse koning Lodewijk Napoléon Bonaparte en zijn echtgenote koningin Hortense de Beauharnais aan Breda brachten.
De klokken luidden, het carillon van De Grote Kerk speelde en het geschut op de wallen liet zijn salvo's horen. Ook de Bredanaars lieten zich niet onbetuigd en juichten onafgebroken " Vive le roi!" en "Vive la reine!", terwijl de koning en de koningin in een koets, bespannen met tien paarden, door de straten op weg waren naar het huis van de Drossaard.
's Avonds verleende de koning hier audiëntie aan hooggeplaatste personen, waaronder Chassé.
De volgende morgen reed het uitgebreide gezelschap, via Terheijden en de pont bij Moerdijk, naar Den Haag.

Op 12 januari 1807 ontplofte aan het Rapenburg te Leiden een met 37.000 pond buskruit gevuld schip. Leidens mooiste stadswijk werd in één klap herschapen in een grote puinhoop.
Toen koning Lodewijk van de ramp hoorde, vertrok hij onmiddellijk naar het rampgebied en verrichtte er zelfs persoonlijke handdiensten. Direct daarna stelde hij een departementale commissie in en riep alle landgenoten op de nood zoveel mogelijk te lenigen. Ook dit kon keizer Napoléon niet waarderen; een koning vraagt niet, hij beveelt!
Als gevolg van de onverwachts ingevallen dooi traden de Rijn en de Waal in januari 1809 buiten hun oevers en stroomde het water de Betuwe binnen.
Ook nu spoedde de koning zich naar het rampgebied en hielp er mee met het vullen van zandzakken. Zijn betrokkenheid bij deze twee rampen bezorgde de nieuwe koning een ongekende populariteit.
Zijn broer Napoléon bleek minder tevreden over zijn optreden. Zo weigerde Lodewijk Napoléon de tiërcering, de betaling van slechts een derde van de staatsschuld, door te voeren. Ook zag hij niets in de toepassing van het Continentaal Stelsel en treuzelde hij bij het afkondigen van de conscriptie, de inschrijving of loting voor de militaire dienst.

Het Leidse stadsdeel Rapenburg na de explosie op 12 januari 1807.

Koning Lodewijk Napoléon besloot op 17 augustus 1806 dat de “Marmontberg” bij Zeist een blijvend gedenkteken moest worden voor de grote overwinning, welke zijn broer keizer Napoléon het vorige jaar bij Austerlitz op de Oostenrijks-Russische legers had behaald.
Bij zijn decreet van 17 augustus 1806 werd de “Marmontberg” officieel “De Piramide van Austerlitz”. Tijdens het bezoek, dat koning Lodewijk Napoléon in de herfst van dat jaar aan het kamp bracht, ontmoette hij Chassé, die daar enige maanden gelegerd was. De koning vroeg hem of hij ‘t er naar zijn zin had.

Chassé antwoordde: “Hoe kan een officier, die gewend is om bij zijn voorposten vlak bij de vijand te staan, tevreden zijn als hij voor zich meer tenten dan soldaten ziet”. Koning Lodewijk lachte en zei: “Binnenkort komt het allemaal goed”.

Vierde Coalitieoorlog.
In het jaar 1806 brak de Vierde Coalitie oorlog uit, met als tegenstanders Rusland en Pruisen. Oostenrijk was reeds uitgeschakeld na de Vrede van Pressburg. Een Hollands corps, aanvankelijk onder bevel van koning Lodewijk Napoléon en later onder generaal Dumonceau, dekte de linkerflank van Napoléon’s leger. Chassé werd tijdens deze veldtocht, op 6 oktober, bevorderd tot generaal-majoor. In overeenstemming met zijn bevordering kreeg hij het bevel over de Derde Brigade van de Eerste Divisie en vestigde zijn hoofdkwartier in Hameln, ten zuidwesten van Hannover. Later kreeg hij te Bremen het bevel over de Tweede Brigade van de Eerste Divisie.
Napoléon behaalde een week later grote overwinningen op het Pruisische leger, bij Jena en Auerstädt en marcheerde naar Berlijn. In juni 1807 versloeg Napoléon de Russen bij Friedland.

Na zijn overwinning op het Russische leger bij het Oostpruisische plaatsje Friedland had Napoléon op 25 juni 1807 een ontmoeting met de Russische tsaar Alexander I. Op een vlot in de grensrivier de Njemen omhelsden ze elkaar. Als resultaat van deze ontmoeting werd twee weken later de vrede van Tilsit getekend.

In die zomer van 1807 was Chassé gelegerd in diverse Noord-Duitse steden, waaronder Nordhorn en Oldenburg, ter bewaking van de kust aan de rivieren Elbe en Weser.
Via Coevorden keerde Chassé met zijn Brigade daarna terug naar Holland. De rust in Midden- Europa was hersteld.
Als gevolg van de benoeming van (te) veel generaals in het Hollandse leger werd Chassé op 20 december op non-actief gesteld en vertrok naar Tiel. Echter al op 7 januari 1808 werd hij belast met het bevel over de vesting Zutphen en even later, op 21 februari, over Den Helder. Van 2 mei tot 21 augustus 1808 was hij commandant van het kamp Waalsdorp bij Den Haag.

Gedurende de korte rustperiode in 1807 besloot Chassé op een dag in de omgeving van Tiel te gaan jagen.
Lopend over een akker kwam een boerenjongen hem tegemoet, die hem toeriep: " U mag hier niet jagen, dit is land van mijn vader!" Even bleef Chassé beduusd staan, maar vond het eigenlijk prima dat deze jongen zó opkwam voor het eigendomsrecht van zijn vader. Misschien dacht hij hierbij wel terug aan zijn eigen optreden tegen de rector van de Latijnse School in Tiel. Hij antwoordde daarom: "Je hebt gelijk hoor, ik zal weggaan". Nu was het de jongen, die verbaasd was over de eerlijke reactie van deze sjieke meneer en zei: "Nee, nee meneer, als u er zo over denkt, dan kunt u hier gerust blijven jagen hoor. Ik zal u ook de plek aanwijzen waar u een haas kunt schieten".

Spanningen in de Kerkelijke Staat en Spanje.
De gebeurtenissen in Rome, in de jaren 1808 en 1809, zouden in Spanje van grote invloed zijn op de houding van de rooms-katholieke bevolking ten opzichte van de Fransen. Paus Pius VII had geweigerd om - in het kader van het Continentaal Stelsel - alle havens van zijn Kerkelijke Staat te sluiten voor Engelse schepen.
Begin 1808 rukten Franse troepen Rome binnen en legden de paus huisarrest op. Op 10 juni 1809 kondigden de Fransen zelfs het einde van de pauselijke heerschappij af en verklaarden Rome tot de tweede hoofdstad van het Franse Keizerrijk. Paus Pius VII reageerde nog die zelfde dag door Napoléon en zijn indringers te excommuniceren.
De maand daarop namen Franse gerechtsdienaars de paus gevangen en voerden hem, voor een verblijf van bijna 5 jaren, af naar zijn ballingsoord Savona.

In dat zelfde jaar 1808 ontstonden er problemen in Spanje, Napoléon's belangrijke bondgenoot, over de bezetting van de Spaanse troon. Koning Karel IV leefde hierover in grote onmin met kroonprins Ferdinand VII.
Deze onenigheid liep zó hoog op dat Napoléon zijn bemiddeling aanbood. Tijdens hun bijeenkomst in de grensstad Bayonne bleek al gauw - geholpen door Napoléon's gekonkel - dat geen van beiden de troon aan de ander gunde.

Op 5 mei werd overeengekomen dat zij afstand zouden doen van hun rechten op de Spaanse troon, ten gunste van een door Napoléon aan te wijzen kandidaat.
Deze kandidaat werd de 40-jarige Jozef Bonaparte, de oudste broer van keizer Napoléon en koning van Napels, nadat zijn jongere broer Lodewijk Napoléon eerder zijn voorkeur had uitgesproken voor de troon van het Koninkrijk Holland.
Kroonprins Ferdinand VII werd gevangen genomen en overgebracht naar het slot Valençay in Frankrijk.
Toen dit nieuws in Madrid bekend werd kwam de hele stad in opstand. Franse officieren en soldaten werden slachtoffer van de woedende volksmenigten.
De Fransen namen op gruwelijke wijze wraak. Executiepelotons schoten op 3 mei in de straten van Madrid vele patriotten dood. Deze taferelen werden later onder de verzamelnaam *"Los Desastres de la Guerra*" op schilderijen vastgelegd door de toen 62-jarige Spaanse kunstenaar Francisco de Goya y Lucientes, die getuige was geweest van deze massale executies.
Het verzet verspreidde zich over het land. Het gehele Spaanse volk kwam in opstand tegen deze vreemde koning, nota bene de broer van de Franse keizer die de Paus zó schandalig had behandeld en ook hun eigen Spaanse kroonprins gevangen had genomen. Aangespoord door de Spaanse geestelijkheid en de adel, die sterk beknot waren in hun privileges, ontstond een guerilla (kleine oorlog) welke zware verliezen toebracht aan het Franse leger. Met het Engelse leger, onder bevelhebber Wellesley, de latere Hertog van Wellington, slaagden de Spanjaarden er op 23 juli 1808 zelfs in een heel Frans legerkorps van 17.000 man bij Bailén tot capitulatie te dwingen.
Napoléon besloot daarop met een groot leger snel en krachtig in te grijpen.

"Los Desastres de la Guerra".

De Hollandse Brigade.
Begin augustus had Chassé het bevel gekregen over het achtergebleven deel van het Hollandse leger in Hamburg.
Vertrokken vanuit Den Helder werd hij onderweg naar Hamburg in Amsterdam 's nachts gewekt door de aankomst van kolonel Howen, die hem zei: "Generaal, ik ben blij u nog hier te treffen want ik kom u een tegenbevel brengen."
"Dan blijf ik dus hier", antwoordde Chassé. "Nee, u gaat niet naar Hamburg maar naar Spanje.", verduidelijkte de kolonel. "Nou, ook goed", was het laconieke antwoord van Chassé.
Op 17 augustus 1808 gelastte Napoléon zijn broer Lodewijk Napoléon, koning van Holland, ter ondersteuning een ongeveer 3.000 man sterke Hollandse Brigade samen te stellen. Deze Brigade, onder leiding van Chassé, bestond uit twee bataljons infanterie; het eerste bataljon onder bevel van luitenant-kolonel Storm de Grave en het tweede bataljon onder bevel van luitenant-kolonel Von Phaffenrath, verder het 3e regiment van 836 huzaren te paard, onder bevel van kolonel P.F. van Goes, een compagnie rijdende artillerie, met als commandant de 29-jarige kapitein Hendrik Rudolph Trip en veertig mineurs en sappeurs onder bevel van kapitein G. Lambert. Ten slotte werden er een detachement voor de administratie en een medische afdeling aan toegevoegd, de laatste bestaande uit tien personen onder leiding van de chirurgijn eerste klasse Sebel en uitgerust met vier bagagewagens gevuld met scheurlinnen, pluksels, medicijnen en instrumenten.
De Brigade kreeg opdracht zo spoedig mogelijk de afstand van 2.000 kilometer naar Spanje te voet af te leggen. Vervoer over zee was niet mogelijk door de aanwezigheid van de Engelse vloot, die nog dominanter was geworden na de Slag bij Trafalgar in oktober 1805.

Tijdens de zeeslag bij het Spaanse Trafalgar, op 21 oktober 1805, werd de Engelse bevelhebber Horatio Nelson dodelijk getroffen door een kogel. Zijn verpletterende overwinning op de Frans-Spaanse vloot luidde het begin in van Engelands superioriteit op zee gedurende de hele 19e eeuw.

Op 21 augustus werd Chassé benoemd tot commandant van de Hollandse Brigade, die op 4 september in stromende regen vertrok uit Bergen op Zoom. Op 20 september werd Neuilly bereikt, onder de rook van Parijs. Hier defileerde de Brigade voor Hortense de Beauharnais, de nieuwe koningin van Holland. Hoewel zij eigenlijk niet veel op had met Holland, meende zij die dag toch iets voor de Hollandse Brigade te moeten doen en trakteerde hen op een flink rantsoen wijn. Aangezien de Hollandse soldaten zelden of nooit wijn hadden gedronken, leidde dit al snel tot ernstige conflicten met hun Franse collega's, die de gevechtskracht van de Hollanders blijkbaar niet erg hoog aansloegen.

Hortense de Beauharnais, als echtgenote van Lodewijk Napoléon, koningin van Holland.

De volgende dag volgde zelfs een defilé voor keizer Napoléon *lui-même*. Het gaf Napoléon aanleiding om de hele Brigade in te delen bij het legerkorps van de Franse maarschalk Lefebvre. Bij het afscheidsbezoek merkte maarschalk Lefebvre tegen Chassé, vergezeld van zijn adjudant luitenant Clarion, smalend op: “Uw Hollandse troepen lijken me nogal strijdlustig …..als ze dronken zijn.”
Chassé liet dit niet op zich zitten en zei op ernstige toon: ”Mijnheer de Maarschalk! Het is bij een Hollander al net zo als bij ieder ander. Een dronken man gedraagt zich nu eenmaal als een gek. Maar ik zal uwe excellentie bewijzen, hoe strijdbaar mijn Hollanders zijn, ook als ze nuchter zijn.”

Maarschalk Lefebvre.

Na een barre tocht, met slecht schoeisel en onder een brandende zon, bereikte de Brigade op 24 oktober de Franse grensplaats Bayonne. Toen de Brigade Spanje binnentrok was van de oorspronkelijk sterkte nog ruim 1.700 man over. De overigen waren onderweg in militaire hospitalen achtergebleven.
In Spanje kreeg Chassé, zeer tegen zijn zin, van maarschalk Lefebvre opdracht zijn compagnie rijdende artillerie en de compagnie mineurs en sappeurs naar Mondragon te verplaatsen. Ook de huzaren werden van de Brigade afgesplitst en opgenomen in de divisie van generaal Horace Sébastiani. Zijn twee nog slechts uit 1.159 man bestaande bataljons infanterie werden naar Durango gedirigeerd.
Hier werden zij samengevoegd met de regimenten Baden en Hessen-Darmstadt, een bataljon Frankfurt, een bataljon Parijse gardes en twee batterijen Hessische en Badense artillerie.
Gemakshalve werd deze internationale eenheid voortaan " de Duitse divisie" genoemd, onder bevel van generaal Leval.

Hollandse sappeur. (Legermuseum Delft)

Durango.
Voordat door het Franse leger aan de opmars naar Bilbao kon worden begonnen moest eerst een Spaanse versterking bij Durango worden ingenomen, 30 kilometer ten zuiden van Guernica. Deze opdracht werd op 30 oktober aan de Hollanders toegewezen. Op die dag had maarschalk Lefebvre tegen Chassé gezegd: “Ik reken op u, generaal.”
“Daar doet u goed aan”, had Chassé geantwoord.
Chassé’s opdracht aan de Hollanders bestond uit het over moeilijk terrein naar een rotsachtige helling rennen, deze te beklimmen en boven op de rots de Spanjaarden te verjagen.
De volgende dag, om 7 uur ’s ochtends, werd het sein voor de aanval gegeven. Ondanks het hevige vuur van de Spanjaarden slaagden de Hollanders erin om met een bajonetaanval de Spanjaarden op de vlucht te jagen.
“Leve Lodewijk Napoléon en de koning van Spanje !”, brulden de Hollandse infanteristen op de Nevera-rots en zwaaiden enthousiast met hun sjako’s. Beneden schreeuwden de Fransen: “*Vivent les braves soldats hollandais* !” (Lang leve de dappere Hollandse soldaten)
Daarna werd met Chassé de achtervolging ingezet.

In het eerste legerbulletin, dat maarschalk Lefebvre die dag in Spanje liet uitgaan, werd de buitengewone prestatie van Chassé's infanteristen uitvoerig vermeld. Wegens hun grote succes - slechts acht Hollanders werden gedood en vierendertig gewond - werd Chassé op 15 november beloond als lid in het Legioen van Eer. Korte tijd later, op 11 december, werd dit gevolgd door het Commandeurschap in de Orde van de Unie.
Na deze kleine Slag moest maarschalk Lefebvre ruiterlijk erkennen dat de Hollanders, ook als ze nuchter waren, erg strijdbaar konden zijn.

Hollandse soldaten op de Nevera-rots. (Legermuseum Delft)

Gouverneur van Biskaye.
Na dit eerste succes in Spanje werd Chassé op 9 november door de hertog van Danzig benoemd tot gouverneur van Biskaye en militair commandant van Bilbao. Als taak kreeg hij de omgeving van de stad te beveiligen, de burgerbevolking te ontwapenen en de kuststrook tussen Bilbao en Santander tegen een Engelse landing te beschermen. De stad Bilbao met het omliggende Baskenland bleek door de Franse troepen volledig geplunderd te zijn. De Hollanders, die dit nog niet eerder op deze schaal hadden gezien, deden hier niet aan mee en respecteerden dus het bezit van de bevolking.
Toch pasten deze plunderingen geheel in het kader van de nieuwe voedselvoorziening, welke door keizer Napoléon was verordonneerd. Met de uitspraak "*La guerre nourrit la guerre*" (de oorlog voedt de oorlog) moesten zijn soldaten leven van wat het vijandelijk gebied hen opleverde. Hierdoor waren zij niet meer afhankelijk van het magazijnstelsel, dat tot dan toe was gehanteerd.

Chassé zond regelmatig patrouilles uit om de omgeving zo goed mogelijk in de gaten te houden. Op 14 december kreeg hij bevel om met de hele Brigade en enkele toegevoegde detachementen van het regiment Hessen-Darmstadt naar het verre Madrid te marcheren.
Via het door de oorlog zwaar geteisterde Burgos - ook hier hadden Franse plunderaars toegeslagen - bereikte de Brigade na een barre tocht Madrid op 1 januari 1809.
In de Spaanse hoofdstad, kort tevoren door Franse troepen heroverd, had Napoléon zijn oudste broer Jozef weer op de troon geïnstalleerd als koning van Spanje. In Madrid was de Brigade slechts een week rust vergund. Verder ging de tocht, via Toledo en Talavera naar Puerte del Arzobispo, 35 kilometer westelijk van Talavera, dat op 28 januari werd bereikt.
Onderweg verbaasde de Brigade zich over de enorme verwoestingen, die de partizanenoorlog al had veroorzaakt. Ook begon men steeds meer hinder te ondervinden van aanvallen door guerilleros. Chassé schreef hierover:
"*Deze campagne is wel de meest vreemde, welke ik ooit heb meegemaakt, vandaag vervolgt men het vijandelijke leger en denkt men gerust te kunnen zijn omtrent de burgerlijke bevolking van het land en de volgende dag vertoont zich een troep van 400 à 500 brigands (*struikrovers*) en gewapende boeren: het lijkt wel een tweede Vendée te zijn, welke pas zal eindigen met een totale verwoesting.*
Hoe ongelukkig voor de koning van Spanje dat hij dit land alleen in zijn macht kan krijgen nadat het grootste deel van zijn steden verwoest zal zijn en het land doorweekt met het bloed van zijn verdwaalde onderdanen en van zijn geallieerde soldaten. Volgens mij kunnen we hier nog lang ronddolen voor wij het einde van deze rampzalige oorlog zullen zien en wij het geluk hebben de vaderlandse bodem te betreden."

Puerte del Arzobispo.
De Brigade installeerde zich in Puerte del Arzobispo om hier de belangrijke brug over de Taag te bewaken.
Met de pas gearriveerde aanvulling van bijna 400 man beschikte Chassé begin februari weer over een Brigade van ongeveer 1.000 man. De legerleiding vreesde dat de Spanjaarden van deze brug gebruik zouden maken om zich *en masse* op het Franse leger te storten. Deze oude brug met zijn poort en twee torens stamde nog uit de Moorse tijd en verdiende het naar de mening van Chassé niet om nu in zijn geheel te verdwijnen. Hij drong daarom bij maarschalk Victor aan op het behoud van de brug. Zijn Hollanders zouden er een grote eer in leggen om deze zó goed te verdedigen dat er voor de Spanjaarden geen doorkomen aan was.
Ook zou de brug ongetwijfeld van groot nut kunnen zijn bij een eventuele opmars van de eigen troepen. Trouwens, afbreken kon daarna altijd nog, zo wist hij de maarschalk te overtuigen.
Maarschalk Victor verklaarde zich akkoord; de brug mocht voorlopig blijven bestaan.

Misschien heeft Chassé bij deze onderneming de piramide van Austerlitz in gedachte gehad, die hij enige jaren daarvoor op de Utrechtse Heuvelrug had gezien. Deze piramide was een project geweest dat de teamgeest geweldig had versterkt.
Het zelfde kon nu bereikt worden met de vele nieuwkomers. Aangezien alle manschappen zouden worden ingezet, zou het omvangrijke werk de Brigade tot een hechte eenheid kunnen omsmeden.
Dag en nacht werd er onder leiding van luitenant De Boer gezwoegd om de brug te barricaderen met 120 olijfbomen, 200 meubelstukken en zware kettingen. De poort op de brug werd in zijn geheel opgevuld met zand, hout en stenen.
Achter de brug kwamen verschansingen voor de infanterie en borstweringen voor de vijf kanonnen.
Het deed Chassé erg goed toen hij iedereen zo hard zag werken en hij de soldaten onder elkaar hoorde zeggen: ”Hier zullen de Spanjaarden een heel harde dobber aan hebben, als ze ons nog durven aan te vallen.”
Toen alles klaar was, kreeg Chassé het bevel, weliswaar niet om alsnog de brug af te breken, maar deze weer “passabel” te maken voor de komende aanval van maarschalk Victor’s divisies. Het komende offensief zou afhangen van hun snelle inzet.
Deze verrassende mededeling gaf aanleiding om iedereen weer met dubbele energie aan het werk te zetten. De bomen werden weggesleept en zelfs de officieren waren heel de nacht druk bezig om met de schop het zand weg te ruimen.
’s Morgens om 9 uur was de klus geklaard, de opmars kon beginnen. Chassé reed daarna alleen de brug over om op de andere oever op verkenning te gaan, maar een van zijn soldaten wist hem hier van te weerhouden: “Generaal, wij horen wat u van plan bent, maar dat moet u beslist niet doen, het wemelt daar van de rovers”.
Chassé zei te vertrouwen op de snelheid van zijn paard en op zijn twee pistolen, maar stemde daarna toch toe dat een compagnie voltigeurs - scherpschutters, die in verspreide opstelling hun in slagorde opmarcherende strijdmakkers voorafgingen - en een compagnie grenadiers met hem mee gingen.
Helaas moesten de Hollanders tijdens de opmars, zeer tot hun teleurstelling, bij Arzobispo blijven om de brug te bewaken. Ook werd de hele bergachtige omgeving, tot op 30 kilometer van de brug, gedurende drie dagen uitgekamd op zoek naar guerillastrijders.

Tijdens de veldtocht in Spanje begonnen de militairen in zijn omgeving geleidelijk aan een beeld te krijgen van Chassé’s karakter.
Met zijn strenge oogopslag en priemende blik eiste hij onverbiddelijke gehoorzaamheid. Hij duldde absoluut geen tegenspraak en berispte vaak.
Ook kon hij soms humeurig, licht prikkelbaar en uiterst autoritair overkomen. De bijnaam “ Papa Chassé”, die zijn soldaten hem al gauw gaven, was vooral gebaseerd op zijn plichtsbesef en toewijding, ook stond het welzijn van zijn soldaten bij hem hoog in het vaandel. Tenslotte konden ze erg waarderen dat hij, ondanks zijn kleine gestalte, zeer moedig was en volhardend in het bereiken van zijn doel.

De jonge brigadegeneraal Chassé, leunend over een stafkaart.

Arenas de San Pedro.
Op 24 februari kreeg Chassé het bevel met zijn Brigade van Arzobispo naar de Tiétar te marcheren, een zijrivier van de Taag. Hier op de zuidelijke oever werd de omgeving onveilig gemaakt door vele duizenden guerillastrijders. De Brigade werd opgedragen hier de orde en rust te herstellen.
Volgens de instructies van Maarschalk Victor moest de rivier de Taag worden overgestoken met gebruikmaking van de - dankzij Chassé's advies - nog bestaande oude Moorse brug. Aan de overkant van de rivier hielden zich naar verwachting 7.000 gewapende Spanjaarden schuil.
Het was de eerste anti-guerilla operatie waarmee Chassé te maken kreeg. Deze had vooral tot doel een einde te maken aan de constante bedreiging van de vitale verbindingslijnen door de talrijke *brigands.*
Op 25 februari trokken zijn troepen Arenas de San Pedro binnen. In dit stadje waren kort tevoren veertien Westfaalse dragonders door de inwoners vermoord, nadat zij eerst vriendelijk waren ontvangen en dronken gevoerd.
In plaats van een groot aantal *brigands* troffen de soldaten er echter een paar honderd boeren aan, die met uiterst primitieve wapens fel van zich afbeten.

Het Regiment maakte snel korte metten met de verdediging en de boeren vluchtten richting de *brigands*, die zich in de bergen hadden verscholen.
Een deel van de troepen achtervolgde hen en ontdekte de schuilplaats, waarin veel materiaal van de *brigands* lag opgeslagen.
Ondertussen begonnen soldaten het stadje te plunderen en vrouwen te verkrachten.
Chassé hoorde gegil uit een huis komen, liep naar binnen en trof daar een Franse dragonder aan, die op het punt stond een vrouw te verkrachten, terwijl haar dochtertje erbij stond.
Zonder te aarzelen trok Chassé zijn degen en stak de dragonder dood.
's Avonds ging de plundering door en werden de huizen van Arenas in brand gestoken.
Het vuur verraste de soldaten en officieren, die met hun paarden en hun buit snel naar een klein kasteeltje vluchtten.
Een aantal stomdronken soldaten, die in de huizen in slaap waren gevallen, kwamen om in de vlammen.
Vervuld van wraakgevoelens begonnen de dronken soldaten daarna te moorden.
Zestig mensen werden gedood, waaronder vrouwen, kinderen en ouden van dagen.
Van Zuijlen, een officier in Chassé's staf, schreef later hierover: "*Er is niets zo vreselijk, niets zo verschrikkelijk als een soldaat in deze tijden. Ons beroep, het mooiste en edelste dat er is, is zo bezoedeld, dat men schroomt te bekennen dat men soldaat is.*"

Spaanse infanteristen.

Mesas de Ibor.
Bij de komst van de Hollandse Brigade verzetten de ongeveer 7.000 Spanjaarden zich niet en vielen op 17 maart 1809 terug op hun tweede verdedigingslinie bij het gehucht Mesas de Ibor. Verscholen achter rotsblokken sloten ze een kleine bergpas af en wachtten zo de komst van de Duitse divisie af. Het Nassause regiment kreeg van generaal Leval als eerste de opdracht om direct de vijand aan te vallen. Het geweervuur en het vuur uit de zes vijandelijke kanonnen was echter zó hevig dat de Nassauers zware verliezen leden en gedwongen zagen zich terug te trekken.
Leval stelde daarop de Hollandse Brigade in het midden op, geflankeerd door het regiment Hessen-Darmstadt en het regiment Baden.
Het zwaartepunt van de strijd kwam door hun centrale positie bij de Hollanders te liggen. Chassé stelde zich op aan het hoofd van zijn troepen en gaf het sein voor de aanval. Anders dan de Nassauers ging het nu in volle vaart en met gevelde bajonet op de vijand af. Zelfs voor schieten werd geen gelegenheid geboden; zigzaggend rennen en over rotsblokken springen was Chassé's opdracht geweest en wel zo snel mogelijk!
Weer was het vijandelijk vuur moorddadig, maar nu kreeg de vijand geen gelegenheid om goed te mikken op de zevenhonderd infanteristen, die op hen afstormden. Toch werden nog diverse Hollanders in het hoofd getroffen door de vijandelijke geweerschutters, die zich boven hen hadden opgesteld.
Er was echter geen houden meer aan; tegen de tijd dat zij de vijandelijke linies hadden bereikt, waren de Spanjaarden gevlucht.
Gelet op de zware nederlaag van de Nassauers, vielen de Hollandse verliezen mee. Slechts tien doden en negenenveertig gewonden waren het slachtoffer geworden van deze overrompelende aanval.
Ook was een granaat in het hoofdkwartier van Chassé gevallen, doch deze had gelukkig geen personen geraakt, slechts enkele ezels en een paard werden voorgoed uitgeschakeld.
Chassé was verrukt over de manier waarop zijn infanteristen de aanval hadden uitgevoerd. Vol trots schreef hij hierover:
"*Gelet op het verschrikkelijkste vuur, dat men zich maar kan indenken en waartegen wij een klein half uur moesten optornen, zijn de verliezen gering geweest. Deze dag was voor mij een van de mooiste van mijn leven. Ik durf gerust te zeggen, dat de troepen van Zijne Majesteit (de koning van Holland) de strijd hebben beslist, en dat met de koelbloedigheid, die zo eigen is aan onze natie."*

Het gevecht bij Mesas de Ibor.

Gouverneur van Estremadura.
De Franse legerleiding was zó tevreden over het Hollandse optreden dat Chassé op 20 maart door de hertog van Bellune benoemd werd tot gouverneur van Estremadura en twee dagen later de belangrijke en eervolle opdracht kreeg de stad Trujillo te bezetten, de brug van Almarez te bewaken en zo de hoofdweg naar Madrid af te grendelen. De brief van maarschalk Victor, waarin zijn benoeming tot gouverneur van Estremadura was vervat, getuigde van een groot vertrouwen in Chassé met de zin: “Ik verlaat mij geheel en al op uw kunde, uw ijver en uw werkzaamheid”.
Zoals Chassé bij aankomst in Trujillo moest ervaren bleek ook deze districtshoofdstad door de Fransen volledig geplunderd.

In april 1809 kreeg Chassé opdracht om het transport te verhinderen van 15.000 Merino-schapen, welke in opdracht van de Spaanse Junta richting Portugal werden gedreven.
Waarschijnlijk moesten de schapen als proviand dienen voor de Engelse legermacht, die binnenkort vanuit Portugal Spanje zou binnenvallen.
Vanouds vormden de Merino-schapen de belangrijkste pijler van de economie in de landstreek Castilië. Teneinde de monopoliepositie van de schapenfokkers te waarborgen was het streng verboden deze schapen uit te voeren. Chassé’s infanteristen moesten hier dus een stokje voor steken. Vijftig kilometer westelijk van Chassé’s hoofdkwartier in Almagro verrasten zij de *brigands*. Na een succesvol verlopen gevecht met de Spaanse bewakers werden de schapen terug naar Castilië geleid.

Wegens de tegenaanval, die Wellesley enige maanden later vanuit Lissabon begon, werd het Franse leger half juli teruggetrokken. Ook Chassé moest Trujillo verlaten. De korpsen van maarschalk Victor en maarschalk Sébastiani werden samengetrokken bij Madrid om de vijandelijke opmars naar de hoofdstad een halt toe te roepen.

Talavera de la Reina.
Na een lange mars van tweehonderd kilometer in de Spaanse hitte kwam de Brigade uiteindelijk aan in Talavera de la Reina, aan de rivier de Taag ten westen van Toledo. Tot dan toe had de Hollandse Brigade alleen deelgenomen aan acties op beperkte schaal en was zij nog niet betrokken geweest bij een grote veldslag met tienduizenden soldaten aan beide kanten. Op 27 juli verenigde de Brigade zich hier, als onderdeel van de Duitse divisie, met de rest van het Vierde Legerkorps onder maarschalk Victor.
Deze strijdmacht van 50.000 man zou het in een beslissende slag gaan opnemen tegen de Engelse en Spaanse troepen. De Engelsen, aangevoerd door generaal Arthur Wellesley, hadden met hun artillerie de honderd meter hoge Medellin heuvel bezet, ten noorden van Talavera. Op de vlakte, tussen deze heuvel en de stad, stond een gemengd Engels/Spaanse legermacht, versterkt door een paar batterijen, klaar voor de komende strijd.
De Duitse divisie van generaal Leval vormde de uiterste linkervleugel van de drie kilometer lange Franse linie. Zoals gewoonlijk waren de Hollanders ook hier opgesteld in het centrum van de divisie met rechts de Nassauers en links de Badense troepen. Tegen de avond nestelde de divisie zich doodmoe en hongerig in de buurt van een olijfbos.
Nog die zelfde avond, om negen uur, vielen de Fransen de Engelse batterijen op de Medellin heuvel aan. De aanval kwam geheel onverwachts, de Engelsen werden totaal overrompeld. Slechts met behulp van een reserve regiment, dat ijlings door generaal Hill naar de heuvel werd gedirigeerd, slaagden de Engelsen erin de Fransen met zware verliezen terug te drijven.
Om vijf uur in de volgende ochtend kregen de Fransen nogmaals het bevel de heuvel te bestormen, nu met ondersteuning van het vuur uit vijftig kanonnen. Deze keer echter lieten de Engelsen zich niet verrassen.
Ook nu waren de verliezen van de Fransen, als gevolg van het Engelse tegenvuur, buitengewoon hoog. Het Franse offensief dreigde te mislukken als gevolg van het taaie Engelse verzet.

Franse infanterist en cavalerist.

Na beraad werd besloten dat de Duitse divisie op de linkerflank een afleidende beweging zou inzetten in de richting van de Engelse en Spaanse batterijen op de vlakte voor Talavera.
Op het heetst van de dag, rond half drie, zette de Duitse divisie zich in beweging en marcheerde onder dekking van het olijfbos naar de vijand, die hen opwachtte achter de kanonnen.
Toen de divisie plotseling in een onordelijke formatie uit het olijfbos opdook, openden de Badense infanteristen met hun geweren enige malen het vuur op de Engelse en Spaanse artilleristen. Onder het hevige kanonvuur opzij en het geweervuur in front liepen de verliezen van het Badense regiment daarna zó hoog op dat het bevel kreeg zich terug te trekken, onmiddellijk achtervolgd door de Engelsen, die een tegenaanval inzetten.
De paniek in de Badense gelederen dreigde over te slaan naar de Hollanders. Niet gedekt door de Badeners kregen zij nu op hun beurt de volle laag. Chassé stelde zich op aan het hoofd van zijn infanteristen, sprak hen moed in en wist zo de orde te handhaven. Met de overgebleven manschappen stormden zij op de vijand af, doch moesten na een gevecht van man tegen man wijken voor de overmacht.
Die middag werd vanuit het olijfbos nog tweemaal de aanval ingezet maar steeds moest de divisie zich terug trekken na Engelse tegenaanvallen.
Het Franse offensief was mislukt; de Engelse verliezen waren weliswaar, evenals de Franse, erg hoog, maar de Engelsen hadden hun posities behouden.

Ook de Hollandse Brigade leed die dag zware verliezen, bijna 180 man verloren het leven of raakten gewond. Onder de gewonden was H.R.Trip, die daarna lange tijd te herkennen was aan zijn zwarte hoofdband. Teruggekeerd in het bivak was Chassé zo vermoeid van het lange gevecht onder de brandende zon dat hij er meteen languit op de grond ging liggen en in een diepe slaap viel. Zijn soldaten, die dit zagen, schoven zonder hem wakker te maken een ransel onder zijn hoofd.
De Engelsen besloten zich terug te trekken naar hun uitvalsbasis in Portugal met in hun kielzog de gebruikelijke stoet van duizenden soldatenvrouwen en hun kinderen. Toch claimden zij, ondanks het verlies van een kwart van hun sterkte, de overwinning.
Generaal Wellesley werd beloond met de titel Field Marshal, Duke of Wellington, Viscount of Talavera (Burggraaf van Talavera). Onder deze vererende naam zou hij de verdere veldslagen blijven leiden.
De Fransen echter bleven in Spanje, het doel van de Engelsen was niet bereikt. De Duitse divisie trok zich terug op Toledo.

Walcheren.
Op 30 juli 1809 landde een groot Engels leger op de kust van Walcheren in een poging Antwerpen uit te schakelen als Napoléons uitvalsbasis voor de voorgenomen invasie van Engeland. Het vaderland was in gevaar, alle beschikbare Hollandse troepen, inclusief de Hollandse Brigade in Spanje, werden opgeroepen om zo snel mogelijk het vaderland te helpen verdedigen. Toen dit bericht Chassé bereikte, wist hij niet goed wat hij ervan moest denken. Wetende hoe wankel de positie van zijn koning Lodewijk Napoléon was, besloot hij naar Madrid te reizen om de mening van diens oudste broer, koning Jozef van Spanje, te horen.
Zou koning Jozef dit bevel van zijn broer in Holland goedkeuren, vroeg Chassé zich af, en hoe zou keizer Napoléon hierover denken?
Tijdens de audiëntie, die hartelijk verliep, somde koning Jozef de vele problemen op die hij in Spanje moest overwinnen. Chassé erkende die, doch was van mening dat die konden worden opgelost. Ten slotte zei koning Jozef: “Maar generaal, stelt u zich eens in mijn plaats!”
Chassé begreep toen wel dat de koning niet alleen verwees naar zijn wankele troon in Spanje maar ook naar zijn positie als broer van de machtige keizer Napoléon, die zeker niet wilde dat de Hollandse Brigade uit Spanje zou vertrekken. Het resultaat was dus dat de Hollandse Brigade, zeer tegen de zin van koning Lodewijk Napoléon, in Spanje bleef.

Na de invasie bij Callantsoog vond op 30 juli 1809 de tweede inval van een Engels leger op de Nederlandse kust plaats. Deze keer ging men aan land in Walcheren.

Almonacid.
Tijdens het verblijf van de Duitse divisie in Toledo werd deze stad door de Spanjaarden ingesloten. Hieraan werd onder de persoonlijke leiding van Chassé een onmiddellijk einde gemaakt nadat de divisie in de morgen van 9 augustus een zó krachtige uitval had gedaan dat de vijand volledig in verwarring werd gebracht.
Op 11 augustus, 's ochtends om 4 uur, vertrok het Vierde Legerkorps, waaronder de Hollandse Brigade, uit de stad Toledo op weg naar het dorp Almonacid, 35 kilometer in het zuid-oosten. Voor het eerst sinds de Hollandse Brigade Spanje was binnengetrokken, was deze weer compleet. Reeds drie uur later was er contact met de voorhoede van de Spaanse hoofdmacht, die zich vóór het dorp had opgesteld. Het zwaartepunt van de Spaanse linie lag echter op de hoge heuvel Los Cerrojones, achter het dorp. De Spaanse generaal Venegas had hier een aantal zware kanonnen opgesteld, die het hele voorliggende terrein konden bestrijken.
De poging van de Poolse infanterie om de twee Spaanse bataljons op de heuvel te verdrijven mislukte; met zware verliezen werden de Polen van de heuvel teruggeslagen.
De Duitse divisie op de rechtervleugel kreeg daarna het bevel om met een omtrekkende beweging de heuvel te omsingelen. Poolse artilleristen, geassisteerd door drie kanonnen van de Hollandse rijdende artillerie, beschoten ondertussen de Spanjaarden, die zich in het nabije bos hadden verscholen. Na het geconcentreerde kanonvuur sloeg deze afdeling Spanjaarden op de vlucht.

Vanaf de heuvel doorzag Venegas het omsingelingsplan van de Duitse divisie en stuurde er meteen twee cavalerieafdelingen op af. Ook dit liep uit op een fiasco; als gevolg van het massale geweervuur van de Duitse divisie werden de Spaanse cavaleristen grotendeels uitgeschakeld.
Nu hun beide flanken waren opgerold besloten de Spanjaarden ook hun stellingen op de heuvel te ontruimen. Met de versterkingen onder bevel van koning Joseph werd daarna de aanval op de Spaanse hoofdmacht ingezet.
Chassé liet zijn infanteristen op de linkerflank aanvallen, terwijl de Fransen, ondersteund door de voltallige rijdende artillerie van Trip, in het centrum en aan de rechterzijde op de vijand afstormden.
De Spanjaarden vluchtten massaal de heuvel op, waar Venegas zijn sterkste wapen inzette.
Het vuur uit zijn zware kanonnen op de Los Cerrojones maakte onvoorstelbaar veel slachtoffers onder de infanteristen. Toch wisten de officieren met hun moedig optreden en veel geschreeuw de orde te handhaven en de aanval voort te zetten. Met gevelde bajonet ging het daarna op de Spanjaarden af. Na een hevig gevecht van man tegen man sloegen deze op de vlucht, met achterlating van tien vaandels en zesentwintig kanonnen. De achtervolging werd ingezet door de cavaleristen, waaronder de Hollandse huzaren van Van Merlen.
Duizenden manschappen werden gevangen genomen en een groot aantal karren met 366 muilezels buitgemaakt.
Chassé berichtte opgetogen aan het thuisfront over de belangrijke bijdrage van zijn troepen aan de overwinning. Hij prees diverse officieren, waaronder zijn aide-de-camp (adjudant) eerste luitenant Clarion en Chassé's stiefzoon, tweede luitenant Michael Stephenson, voor hun geweldige inzet. Ook de Franse officieren hadden grote bewondering voor het Hollandse optreden, vooral de rijdende artillerie van Trip had een grote bijdrage geleverd.
Na deze eclatante overwinning verleende koning Lodewijk Napoléon, ruim twee weken later, op 31 augustus, aan Chassé het Commandeurschap in de Orde der Unie. Chassé was zó ingenomen met deze hoge onderscheiding, dat hij op 2 september, de naamdag van zijn koning, een overwinningsbanket organiseerde voor de hoge officieren van de landen, die met hem in Spanje streden.

Adriaan Clarion.
Onder de 37 gewonde Hollanders bevond zich ook eerste luitenant Adriaan Clarion. Bijna was deze veldslag zeer slecht voor hem afgelopen.
Een granaatscherf had niet alleen zijn paard maar ook zijn voet doorboord. Dit was de tweede verwonding die hij in Spanje opliep, ook bij Durango was hij gewond geraakt. Met nog zestig andere gewonden werd hij ondergebracht in een kapel.
's Avonds werd hij daar ontdekt door de Hollandse chirurgijn, majoor Sebel, die hem direct op een kar in veiligheid bracht. Voor Clarion was er een einde gekomen aan de Spaanse campagne. Chassé bood hem een van zijn paarden aan om daarmee de lange tocht naar Holland te ondernemen.

De overige zestig gewonden werden die nacht overvallen door rondzwervende guerilleros en doodgestoken. De soldaten, die de gewonden hadden moeten bewaken, hadden al eerder hun post verlaten en waren naar het slagveld vertrokken om, net als hun kameraden, de 3.300 gesneuvelde en gewonde Spanjaarden van hun bezittingen te beroven.
De Fransen hadden in Almonacid weliswaar twaalf procent van hun Vierde Legerkorps verloren doch konden terugzien op een grote overwinning. Zij bleven in Spanje en de positie van koning Jozef was voorlopig veilig gesteld. De Hollandse Brigade kreeg bevel naar het noordelijker gelegen Chinchón te marcheren om daar enigszins op verhaal te komen.

Guerillabestrijding.
Dagelijks moesten de infanteristen van de Hollandse Brigade vele kilometers marcheren tijdens hun jacht op Spaanse verzetsstrijders.
Op een middag was een afdeling vermoeide Hollandse grenadiers aan de kant van de weg gaan zitten voor een korte rustpauze.
Een Franse troep, die een konvooi paarden aan de hand meevoerde, passeerde de Hollanders en maakte spottende opmerkingen over die Hollanders, die niet wisten wat marcheren was.
Tegelijkertijd gingen ze zó nonchalant met hun paarden om dat een aantal op en over de Hollanders heen stapte. Chassé was woedend toen hij van het incident hoorde en hij achter de naam van de bevelvoerende officier kwam, nota bene een van de adjudanten van zijn divisiecommandant generaal Leval.
Onmiddellijk liet hij zijn kolonels bij zich komen en vertelde wat er gebeurd was. Dit was de zoveelste keer dat de Fransen zo minachtend deden over zijn infanteristen, hier moest nu meteen een einde aan worden gemaakt.
Hij droeg het opperbevel over aan de oudste dienstdoende officier en zei erbij dat hij misschien niet terug zou komen van zijn bezoek aan generaal Leval.
Bij het huis, waar generaal Leval ingekwartierd was, zei hij tegen diens adjudant dat hij de generaal onmiddellijk wilde spreken. Toen hij ten antwoord kreeg dat de generaal zijn middagdutje deed en niet gestoord mocht worden, zei Chassé op hoge toon: “Er is een tijd van slapen en een tijd om de stem van eer en geweten te aanhoren!”
De generaal werd gewekt, ontving Chassé en luisterde minzaam naar diens klachten over de misdragingen van zijn troepen.
Leval beloofde dat hij de schuldige officier ernstig zou berispen en aan zijn troepen de order zou laten uitgaan dat dergelijke opmerkingen jegens de dappere Hollanders absoluut niet getolereerd zouden worden.
De vriendschap tussen de beide generaals heeft, zoals later zou blijken, er allerminst onder geleden, maar is zelfs toegenomen. Nog in het jaar 1824, dus zelfs na “ Waterloo”, informeerde hij bij Chassé naar diens *“ braves Hollandais*” (dappere Hollanders) in de “ *brave et intrépide Division Allemande*” (dappere en onverschrokken Duitse Divisie).

Ocaña.
Op 18 oktober 1809 behaalde een Spaans leger bij Tamames de overwinning op een kleinere Franse tegenstander. Hier had heel Spanje op gewacht, de eindoverwinning was in zicht!
Nu op naar Madrid om de Franse koning Jozef van zijn troon te verjagen.
In zijn overmoed verzamelde de Spaanse generaal Juan Carlos de Areizaga in het zuiden van La Mancha een leger van meer dan 50.000 man en rukte daarmee op naar het noorden, richting Madrid. Met acht infanterie- en vier cavaleriedivisies, versterkt met 60 kanonnen, was nog niet eerder een zo groot Spaans leger op de been gebracht, dat het zelfstandig tegen de Fransen zou gaan opnemen. Generaal Areizaga had weliswaar Lord Wellington verzocht om met zijn Engelse legerkorps deel te nemen aan de komende veldslag, doch deze had daarvan afgezien. Volgens Wellington was de hele onderneming zelfs gedoemd te mislukken en hij raadde Areizaga daarom sterk af om deze alsnog door te zetten.
Het Franse opperbevel probeerde hier zoveel mogelijk manschappen tegenover te stellen. Maarschalk Soult slaagde er echter slechts in om met 31.000 man en 50 kanonnen op te trekken naar het plaatsje Ocaña, waar Areizaga, na een zeer vermoeiende lange mars, zijn troepen had samengetrokken.
Op de vlakte van Ocaña kreeg generaal Leval in de ochtend van 19 november bevel om met zijn Duitse divisie, versterkt met de rijdende artillerie van Trip en vijfhonderd Poolse infanteristen, de tegenover gelegen Spaanse rechtervleugel aan te vallen. Tegelijkertijd zou de hele Franse artillerie het vuur openen.
De reactie van de Spanjaarden was zeer verrassend. Drie Spaanse infanteriedivisies stormden af op de Duitse divisie, die onthutst terugweek, doch werd opgevangen en ondersteund door de Franse infanteriedivisie van generaal Jean Baptiste Giraud, die zich eerder achter de Duitse divisie had opgesteld. De Spanjaarden trokken zich daarop terug.
De Spaanse artillerie, die een duel aanging met de Franse kanonnen, schoot over de eigen soldaten heen, in de gelederen van de Duitse divisie en maakte zo vele slachtoffers.
Toch kreeg de divisie het bevel om tegen het vijandelijke vuur in op te rukken naar de Spaanse rechtervleugel en deze te omtrekken. Als gevolg van het vijandelijke vuur steeg het aantal doden en gewonden dramatisch. Vooral het vaandelpeloton kreeg het zwaar te verduren, de ene na de andere vaandeldrager werd doodgeschoten. Toch werden de vaandels steeds weer door anderen overgenomen zodat het overzicht behouden bleef. De officieren slaagden er in om onder de steeds herhaalde kreet “Sluit aan, sluit aan!”, de gelederen gesloten te houden en de opmars voort te zetten. Generaal Leval raakte gewond en droeg het bevel over aan Chassé, die de aanval verder leidde. De divisie drong de Spaanse gelederen binnen en ging hier een verwoed gevecht aan van man tegen man.
De Spanjaarden op de rechtervleugel probeerden zich te hergroeperen en een nieuw front te vormen, doch slaagden hier niet in nadat de Frans-Hollandse artillerie hen hevig begon te bestoken. Er ontstond verwarring op de Spaanse rechterflank.

Op dat moment kreeg het Poolse lansiersregiment Vistula bevel deze Spaanse flank aan te vallen.
Deze charge te paard verliep zó onstuimig dat niet alleen de rechterflank maar ook het hele Spaanse centrum volledig de kluts kwijt raakte.
De verwarring sloeg al gauw om in paniek; de Spanjaarden vluchtten weg van het slagveld met achterlating van hun kanonnen.
Tijdens hun vlucht vielen velen in handen van het Franse Eerste Legerkorps, dat ter ondersteuning naar Ocaña oprukte. Naast 4.000 gewonden en doden werden 20.000 Spanjaarden gevangen genomen. Ook de buit was enorm; 50 kanonnen, 40.000 geweren en de hele Spaanse bevoorradingscolonne met karren en ezels gingen over in Franse handen.
Maarschalk Sebastiana was verrukt over het dappere optreden van de Duitse divisie. Omringd door zijn officieren zei hij tegen Chassé:
”*La Division Allemande a tenue la meilleure contenance et ’s est conduite parfaitement; elle a meritée toutes les louanges possibles*.” (De Duitse divisie heeft zich op zijn best gehandhaafd en zich uitstekend gedragen. Zij heeft alle mogelijke lof verdiend.)
Zeven Hollandse infanterieofficieren kregen voor hun moedige optreden een eervolle vermelding en aan Trip werd zelfs het Legioen van Eer toegekend.
Van Zuylen, stafofficier van Chassé, schreef, ondanks een opgelopen verwonding, aan zijn ouders: *“Het was een bataille superbe (prachtig gevecht), dat het hele Spaanse leger heeft geruïneerd.”*
De verliezen van de Hollandse Brigade waren echter nog nooit zo hoog geweest; 82 doden en 89 gewonden.
Toen Chassé hoorde dat chirurgijn-majoor Sebel om twee uur ’s nachts nog steeds op het slagveld rondliep om hulp te bieden, nodigde hij hem uit om in zijn tent een goede maaltijd te komen gebruiken en rust te nemen. Tijdens het eten deelde Sebel hem desgevraagd mee dat hij die avond en nacht eigenhandig dertien amputaties op het slagveld had verricht.

Chassé als jonge bevelhebber.

Gevangenentransport naar Frankrijk.
Na de veldslag werd de Duitse divisie opgedragen om naar Madrid te marcheren, waar zij op 23 november aankwam.
Aan het hof van koning Jozef werd Chassé allervriendelijkst ontvangen en werd hem lof toegezwaaid voor zijn bekwame leiding van de Hollandse Brigade.
De Duitse divisie kreeg van de koning de eervolle taak om in drie colonnes de 20.000 Spaanse krijgsgevangenen naar de grensplaats Bayonne in Frankrijk over te brengen. Het handhaven van een zo grote groep gevangenen in Spanje zou anders voor de Fransen niet alleen een zware aanslag op hun voedselvoorraad betekenen, maar hield ook de mogelijkheid in van een massale ontsnapping, waarna de ex-gevangenen zich konden aansluiten bij de guerilleros.
Tot de dag van vertrek waren de Spanjaarden zonder eten en onder voortdurende mishandeling door de Fransen vastgehouden in het Retiro en de ontruimde musea van Madrid.

Al eerder hadden zij hun persoonlijke bezittingen, kleding en schoeisel aan de Franse bewakers moeten afstaan, die hun buit verkochten of voor zich zelf behielden.
De opdracht heette eervol te zijn maar hield ook erg veel gevaar in voor de begeleidende soldaten.
De route van honderden kilometers zou leiden door vijandelijke gebieden waar het wemelde van de vrijheidsstrijders. Deze zouden ongetwijfeld iedere kans aangrijpen om de bewakers aan te vallen en de gevangenen te bevrijden.
Op 24 november ging het eerste transport op weg, begeleid door de Nassauers. De volgende dag vertrok de tweede colonne met de Badense troepen.
Op 26 november begon de derde groep gevangenen van 4000 gevangenen aan zijn lange tocht van ongeveer 600 kilometer, met als begeleiders de infanteristen van de Hollandse Brigade.
De omstandigheden onderweg waren erbarmelijk slecht.
Verzwakt door het gebrek aan voedsel en drinkwater, zonder behoorlijk schoeisel en kleding, in de koude maanden november en december, strompelden de gevangenen over slecht begaanbare wegen door hun vaderland, dat ze gedwongen moesten verlaten.
In de rustplaatsen werd 's nachts een deel van de groep ondergebracht in kloosters, kerken, schuren en leegstaande gebouwen, de rest overnachtte in de open lucht, aan de kant van de weg. De voedselvoorziening door de Fransen was zó ontoereikend, dat niet alleen de gevangenen vreselijk gebrek leden, maar ook de Hollanders erg te kort kwamen.
Vele gevangenen waren zó uitgeput dat ze het tempo niet konden bijhouden en achterbleven. Dit vergde extra bewaking en zorgde voor veel vertraging.
In het begin werden deze achterblijvers nog met geweerkolven opgejaagd, maar na verloop van enige dagen hielp ook dit niet meer. Chassé besloot drastisch in te grijpen om de vereiste loopafstand van 25 kilometer per dag te kunnen handhaven. Hij liet bekend maken dat achterblijvers, die niet meer verder wilden of konden, zouden worden doodgeschoten. Enige malen heeft de Brigade dit bevel moeten uitvoeren, daarna waren er hoegenaamd geen achterblijvers meer.
De gevangenen, die door de Hollandse Brigade werden begeleid, mochten nog van "geluk" spreken. Het aantal uitvallers bij de andere groepen was als gevolg van mishandelingen, ontberingen en executies zó hoog , dat een op iedere vijfde gevangene het transport niet heeft overleefd.

In Segovia had de Hollandse Brigade een confrontatie met een grote groep guerilleros en in het stadje Olmeda werd door een scherpschutter een schot gelost op Chassé, dat hem op een haar na miste.
In Valadolid was de conditie van de krijgsgevangenen zó slecht, dat Chassé besloot hier een dag rust in te lassen. Zoals gebruikelijk werden de officieren ingekwartierd bij Spaanse particulieren.
Van Zuylen, die vaak kritiek had op Chassé, schreef aan zijn ouders: *"Chassé heeft het weer goed voor elkaar, hij is ingekwartierd bij de markiezin de San Felice, een*

25-jarige kokette weduwe, die de partij van de koning is toegedaan en graag met Fransen omgaat."
Op 13 december kwam de groep van Chassé aan in Burgos, de vroegere residentie van de koningen van Castilië. Hier kreeg hij te horen dat niet Bayonne maar Vitoria het einddoel van het transport was, daarna moest de Brigade onmiddellijk terugkeren voor de guerillabestrijding.
Ook in de omgeving van Burgos waren grote groepen vrijheidsstrijders actief, alle beschikbare manschappen werden hier ingezet om bevrijdingsacties te voorkomen.
Chassé, die zich had verheugd op een paar dagen rust in Bayonne, protesteerde heftig tegen het bevel tot onmiddellijke terugkeer. Hij vroeg daarom verder te mogen gaan naar Bayonne om zijn Brigade te laten rusten.
Aan zijn Minister van Oorlog in Holland schreef hij*: "Het lijkt erop dat de Duitse divisie is voorbestemd om steeds de meest onaangename diensten uit te voeren, die zich ook maar in Spanje voordoen. Het zal ertoe leiden dat de Brigade uiteindelijk tot niets zal zijn gereduceerd*."
Zijn protest heeft weliswaar iets uitgehaald, maar heel anders dan Chassé zich had voorgesteld.
Toen de Brigade met de volkomen uitgeputte gevangenen op 17 december in Vitoria aankwam, mocht inderdaad worden doorgemarcheerd naar Bayonne.
Elf dagen later, op 28 december, lag in Bayonne het bevel klaar om van daar onmiddellijk naar Burgos terug te keren voor de guerillabestrijding. Voor rust nemen was geen tijd ingeruimd; twee dagen later was de Brigade al weer onderweg naar Spanje.

Palencia.
Op 10 januari 1810 kreeg Chassé opdracht zich te vestigen in de plaats Palencia, ten zuid-westen van Burgos. Vanaf die tijd was het voor de Hollandse Brigade gedaan met de grote veldslagen. Voortaan zou zij zich bijna uitsluitend bezig moeten houden met guerillabestrijding. Als eerste maatregel werd de Brigade verspreid over de hele landstreek om de doorgaande wegen zo goed mogelijk te beveiligen en de *brigands* met geforceerde marsen zo dicht mogelijk op de huid te blijven zitten. Het bleek echter onbegonnen werk; de manschappen raakten uitgeput, het materiaal volkomen versleten en de overvallen van de guerrilleros werden desondanks steeds talrijker en brutaler. Bovendien waren, als gevolg van het uitstekende Spaanse spionagenetwerk, de vogels al gevlogen nog voordat de Brigade er arriveerde.

Almagro.
Na een korte onderbreking in Segovia werd Chassé's hoofdkwartier, begin april 1810, verplaatst naar het stadje Almagro in de landstreek La Mancha, ten zuiden van Toledo. Dit stadje was gelegen aan de belangrijkste handelsweg van Toledo naar Andalusië. Zoals de Brigade al na korte tijd moest ervaren was La Mancha hét gebied van de guerrilleros. Zij werden hier geleid door tientallen leiders, de Cabecillas, die met hun spectaculaire overvallen op Franse transporten, zeer tot de

verbeelding spraken van de plaatselijke bevolking, die hun landgenoten hierin van harte ondersteunde. Reeds in het voorafgaande jaar was het aantal guerrilleros explosief gestegen en waren zij bovendien door de Engelsen goed voorzien van uitrusting en wapens. Zelfs met een staand leger van 200.000 man slaagden de Fransen er niet in de controle over het land te verkrijgen.
Chassé nam zijn politietaak in Almagro op alsof hij in Holland was.
Hij trachtte de bevolking zo rechtvaardig mogelijk te behandelen, zodat deze er zo min mogelijk overlast van ondervond. Roof, verkrachting, plundering en marteling, als vaste onderdelen van het ongeschreven soldatenrecht, trachtte hij zo veel mogelijk te voorkomen en indien het zich voordeed streng te bestraffen.
Zijn manschappen hield hij steeds voor: ”*Toont dat gij Hollanders zijt*!”
In vergelijking met de Franse troepen gedroegen de Hollandse soldaten zich meestal veel beter.
Zodra de Spaanse bevolking er achter kwam dat men met Hollandse officieren te maken had, werden ze vaak zelfs gastvrij onthaald. De haat tegen de Franse bezetters echter zat bij de Spaanse bevolking erg diep. Hun plunderingen en moordpartijen namen niet alleen elke kans op toenadering weg maar zorgden ook voor vreselijke wraakacties.
Gewonden, die in de ziekenzalen van afgelegen kloosters en kerken waren ondergebracht, liepen zelfs kans om na wrede martelingen te worden vermoord.
Chassé was in Almagro zó overtuigd van zijn rechtvaardige optreden dat hij vaak alleen en ongewapend op straat verscheen. Zelfs de herhaalde waarschuwingen van het stadsbestuur konden hem hier niet van weerhouden.
Ook mocht hij tot zijn genoegen ervaren dat de voor hem bestemde post, waaronder brieven, pakketten en zelfs vruchten, door de guerrillerros ongeschonden werden doorgelaten terwijl de rest vaak in beslag werd genomen.
Toch moest Chassé al in die tijd constateren, dat “*we lijden zwaar onder de aanvallen van de guerrillerros, waardoor wij meer manschappen verliezen als of wij ons werkelijk tegenover een vijand bevonden.”*

Einde van het Koninkrijk Holland.
Tijdens en na de Engelse invasie van Walcheren in juli 1809 bleek koning Lodewijk, bij gebrek aan manschappen, niet in staat te zijn geweest hiertegen voldoende weerstand te kunnen bieden.
De invasie mislukte maar keizer Napoléon was woedend. De zwakke bestrijding van de bijna geslaagde invasie was in strijd geweest met de uitdrukkelijke boodschap, die hij Lodewijk in 1806 had meegegeven en een rechtstreeks gevolg van zijn aarzeling om de conscriptie af te kondigen. Ook het oogluikend toelaten van de grootschalige smokkel naar Engeland was een doorn in het oog van Napoléon. “Van Uw paleis tot de kleinste hut zit in Holland alles vol met gesmokkelde waren”, schreef hij aan zijn jongste broer.
Napoléon liet Lodewijk Napoléon naar Parijs komen en dwong hem - ter beveiliging van het Keizerrijk - afstand te doen van het zuidelijk deel van zijn koninkrijk.

Lodewijk Napoléon zag na zijn terugkeer naar Holland in dat zijn positie onhoudbaar was geworden. Op 1 juli 1810 deed hij - tot verrassing van Napoléon - afstand van zijn troon ten gunste van zijn zoontje Karel Lodewijk en benoemde diens moeder, koningin Hortense, als regentes. Vervolgens vertrok hij de volgende dag, zonder er enige ruchtbaarheid aan te geven, naar Oostenrijk. Vlak daarvoor verleende de Koning aan Chassé de titel "Baron", met een dotatie van 3.000 franken uit de pas geannexeerde domeinen in het Pruisische Oost-Friesland.

Inlijving bij het Franse Keizerrijk.
Op 9 juli vaardigde keizer Napoléon het decreet van Rambouillet uit, volgens welke het koninkrijk Holland bij het keizerrijk Frankrijk werd ingelijfd.

Keizer Napoléon Bonaparte.

Als gouverrneur-generaal werd benoemd de 71-jarige Charles François Lebrun, hertog van Plaisance. Amsterdam werd als bestuurscentrum "de derde stad van het rijk". Napoléon zag deze vergroting van zijn rijk als een bijna natuurlijke zaak; Holland kon immers gezien worden als een " *alluvion du Rhin*" (een aanslibbing van de Rijn).
Een van Lebrun's besluiten hield in dat de aan Chassé toegekende jaarlijkse dotatie van 3.000 franken werd ingetrokken.

Een van de gevolgen van de inlijving was op 16 juli 1810 de opheffing van het Hollandse leger als zelfstandige organisatie. Het decreet van Napoléon verwoordde het aldus : "*Wij hebben besloten dat de inlijving van het Hollandse leger in het*

Franse op de volgende wijze zal plaatsvinden: de zeven Hollandse linieregimenten zullen vier Franse regimenten vormen, genummerd het 123e, 124e, 125e en 126 Regiment van Linie."
Hiermee waren alle officieren en manschappen van de Hollandse Brigade Franse militairen geworden. De Brigade werd omgevormd tot het 123e regiment van Linie. Chassé, die waarschijnlijk het liefste zijn ontslag had ingediend, werd op 11 november 1810 als brigade-generaal opgenomen in het Franse leger. Hoewel Chassé als militair trouw bleef aan Napoléon heeft hij hem dit besluit nooit kunnen vergeven. Toen hij op 30 juni 1811 door Napoléon als "*Baron de l'Empire*"(Baron van het Keizerrijk) werd bevestigd in deze reeds eerder verleende waardigheid, weigerde hij ook maar enige moeite te doen om het bijbehorende brevet persoonlijk in ontvangst te nemen.

Desertie.
Ook veel Hollandse soldaten in Spanje konden dit besluit niet verkroppen. Koning Lodewijk Napoléon was weliswaar afkomstig uit Frankrijk, maar had zich in Holland door zijn optreden in korte tijd populair gemaakt. Zij hadden voor hém gevochten en niet voor de vreemde mogendheid Frankrijk met zijn keizer, die hun land in één dag had opgeslokt? Werden zij nu ook verplicht om deel te nemen aan de plunderingen, brandstichtingen, verkrachtingen en allerlei andere gruwelijke praktijken, die in het Franse leger schering en inslag waren? Daarbij kwam dat - buiten de officieren - bijna niemand van de Hollandse soldaten de Franse taal voldoende machtig was. Met grote tegenzin werd de eerste tijd doorgebracht met het verstaan en uit het hoofd leren van de Franse commando's. Ook in de organisatie werden veranderingen doorgevoerd, zo werden de mineurs ingedeeld bij de zesde compagnie van het eerste bataljon Franse genietroepen.

De Spaanse opstandelingen maakten dankbaar gebruik van deze stemming en moedigden de Hollanders aan te deserteren of zich bij de opstandelingen aan te sluiten. Chassé bedreigde op zijn erewoord iedere deserteur, die in zijn handen viel, met de dood voor het vuurpeloton.
Eind november 1810 ontving hij het bericht dat Nassause cavaleristen een paar Hollandse overlopers hadden gevangen genomen. Zij werden onmiddellijk voor de krijgsraad gebracht en ter dood veroordeeld. Vlak vóór de executie werd Chassé door kolonel Von Pfaffenrath gewaarschuwd voor de opstandige stemming onder de Hollandse soldaten. Men accepteerde dit harde vonnis niet. Er zou mogelijk zelfs muiterij kunnen uitbreken.
Chassé, die op zijn kamer zat, stond onmiddellijk op, liet zijn paard komen, pakte zijn pistolen en reed snel naar de executieplaats.Daar aangekomen liet hij het geweer presenteren. De soldaten aarzelden, de beide deserteurs smeekten hem om genade maar Chassé was onverbiddelijk: "Ik heb mijn woord van eer gegeven en dat woord heeft nog nooit gefaald. Slechts bij de Godheid is genade te vinden". Daarna beval hij tot het commando "Vuur".

Nadat de soldaten zich op zijn bevel in carré hadden opgesteld, wees hij op de beide dode soldaten aan zijn voeten en zei: “Is het niet beter om als mannen van eer met een gerust geweten straks naar jullie ouders en familieleden terug te keren, dan hier als onverlaten de Hollandse naam te bezoedelen en met een onrustig geweten te moeten verder leven”. Zelfs bij de oude veteranen sprongen na deze woorden de tranen in de ogen.

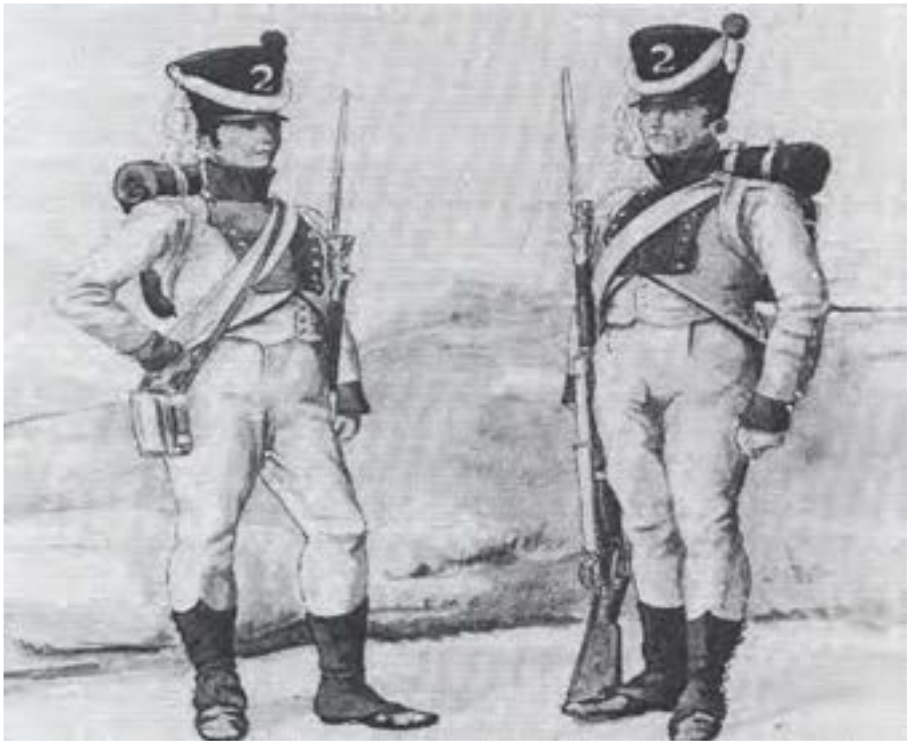

Hollandse voltigeurs van het Tweede Regiment Infanterie. (Legermuseum Delft)

Gouverneur van Jaén.

In juni 1811 kreeg Chassé bevel om zich aan te sluiten bij Sébastiani’s zuiderleger en daarom op mars te gaan met een colonne infanteristen, artilleristen en ruiters naar Andújar, aan de rivier de Guadalquivir. Onderweg ontving hij op 15 juni het bericht van de hertog van Dalmatië, dat hij was benoemd tot gouverneur van de provincie Jaén in Andalusië. Een maand later vertrok Sébastiani met een grote geldschat vanuit Andalusië naar Manzanares. De tocht ging door het gebergte van de Sierra Morena, waar duizenden guerrilleros zich schuil hielden om het geldtransport te overvallen. Chassé kreeg bevel om dit met zijn 123e regiment te verhinderen. Hoewel de colonne onderweg voortdurend werd aangevallen, slaagde Chassé er toch in om veilig het einddoel te bereiken. De Franse legerleiding moest bekennen dat hier sprake was van “*une très belle affaire de Monsieur le Général Chassé*.”(Een fraaie prestatie van mijnheer de generaal Chassé)

Als blijk van waardering voor zijn adequate optreden in Jaén ontving Chassé op 29 februari 1812 het commandeurschap in de Orde van de Réunie.

De Russische veldtocht.

In dat jaar realisereerde Tsaar Alexander I van Rusland zich dat keizer Napoléon zich steeds minder aantrok van de afspraken, die beiden zo plechtig op 8 juli 1807, bij de vrede van Tilsit, waren overeengekomen. Tijdens de onderhandelingen hadden beide landen hun invloedssferen afgebakend. Napoléon echter had na die tijd, ten koste van Pruisen en Oostenrijk, zijn invloedssfeer verder opgeschoven richting de Russische grens. Tsaar Alexander zag dit als een bedreiging en sommeerde Napoléon op 12 april 1812 zijn troepen terug te trekken uit de Pruisische gebieden. Ook gaf hij te kennen, dat hij zijn Russische havens, in strijd met Napoléon's Continentale Stelsel, weer open wilde stellen voor de handel met Engeland. Dit strookte niet met de op 21 november 1806 in Berlijn afgekondigde Declaratie, waarin alle handel en alle betrekkingen met Groot-Brittanië werden verboden voor alle volken, die van de Franse keizer afhankelijk waren.
De Britse eilanden werden hiermee geblokkeerd verklaard, zodat de rest van Europa niet langer als afzetgebied kon dienen voor Engelands industrieprodukten.
Napoléon besloot de Tsaar onder druk te zetten door met een groot leger Rusland binnen te trekken. Dankzij zijn pas ingevoerde conscriptie, de militaire dienstplicht, had hij onder zijn 80 miljoen onderdanen een leger op de been kunnen brengen van meer dan 600.000 man met 180.000 paarden en 1.500 kanonnen.
Hiermee hoopte hij een zo verpletterende indruk op zijn tegenstander te maken, dat deze onmiddellijk zou inbinden. Ook een deel van zijn leger in Spanje werd voor deze grootscheepse campagne naar Midden-Europa overgeplaatst. Nadat de Tsaar vrede had gesloten met Turkije en zich verzekerd had van Zwedens neutraliteit, nam hij echter de uitdaging aan.
Terwijl Napoléon's gigantische leger door Rusland trok, ontmoette het praktisch geen tegenstand. Wel gaf de ravitaillering enorme problemen aangezien de Russen de taktiek van de "verschroeide aarde" hadden toegepast en dus niets eetbaars voor mens en dier hadden achtergelaten.
Na een treffen op kleine schaal bij de stad Smolensk op 12 augustus, volgde op 7 september de grote zeer bloedige veldslag bij het dorp Borodino, aan de oorsprong van de rivier de Moskwa. Aan Franse zijde vielen 60.000 slachtoffers, waaronder tientallen generaals.
Toen Napoléon op 15 september Moskou binnentrok, was van zijn *"Grande Armée"* (Grote Leger), onder meer als gevolg van ziekten, veldslagen, achtergelaten bezettingen en desertie, nog slechts 150.000 man over.
Terwijl hij in het volkomen verlaten Moskou tevergeefs op Russische onderhandelaars wachtte, staken Russen 's nachts hun hoofdstad in brand.
Zelfs na vijf weken had Tsaar Alexander nog niets van zich laten horen. Op 19 oktober besloot Napoléon tot de terugtocht, overwinteren in het totaal uitgebrande Moskou was geen optie meer.

Onderweg naar Pruisen hadden de dungeklede Fransen, die voortdurend werden aangevallen door Russische kozakken, absoluut geen verweer tegen hun twee tegenstanders: “Generaal Winter” en het Russische leger, dat beter uitgerust was tegen de uitzonderlijk lage temperaturen.
Eind november bereikten de restanten van de “*Grande Armée”* de Berezina, een zijrivier van de Dnjepr. Daar bleek dat de Russen de brug hadden verbrand. Een kleine vierhonderd Nederlandse pontonniers kregen opdracht om in het ijskoude water een lange houten brug over de rivier te bouwen, waarna Napoléon, zijn staf en de Keizerlijke Garde als eersten de oversteek waagden. Twee dagen dekten de Nederlandse troepen van drie regimenten, samen met de pontonniers, de overtocht van de Fransen. Slechts weinigen van hen hebben deze slag overleefd.
In het 29e legerbulletin van 3 december liet Napoléon als slot noteren: ”De Keizer is onderweg naar Parijs en heeft zich nooit beter gevoeld.” Dit bericht mocht pas op 16 december in het Franse staatsblad *“ Le Monitor*” worden gepubliceerd. Van de 15.000 Nederlanders, die Napoléon naar Moskou hadden moeten volgen, keerde slechts ongeveer 10 procent terug. De rest verdween voorgoed in de eindeloze Russische sneeuwvlakten.

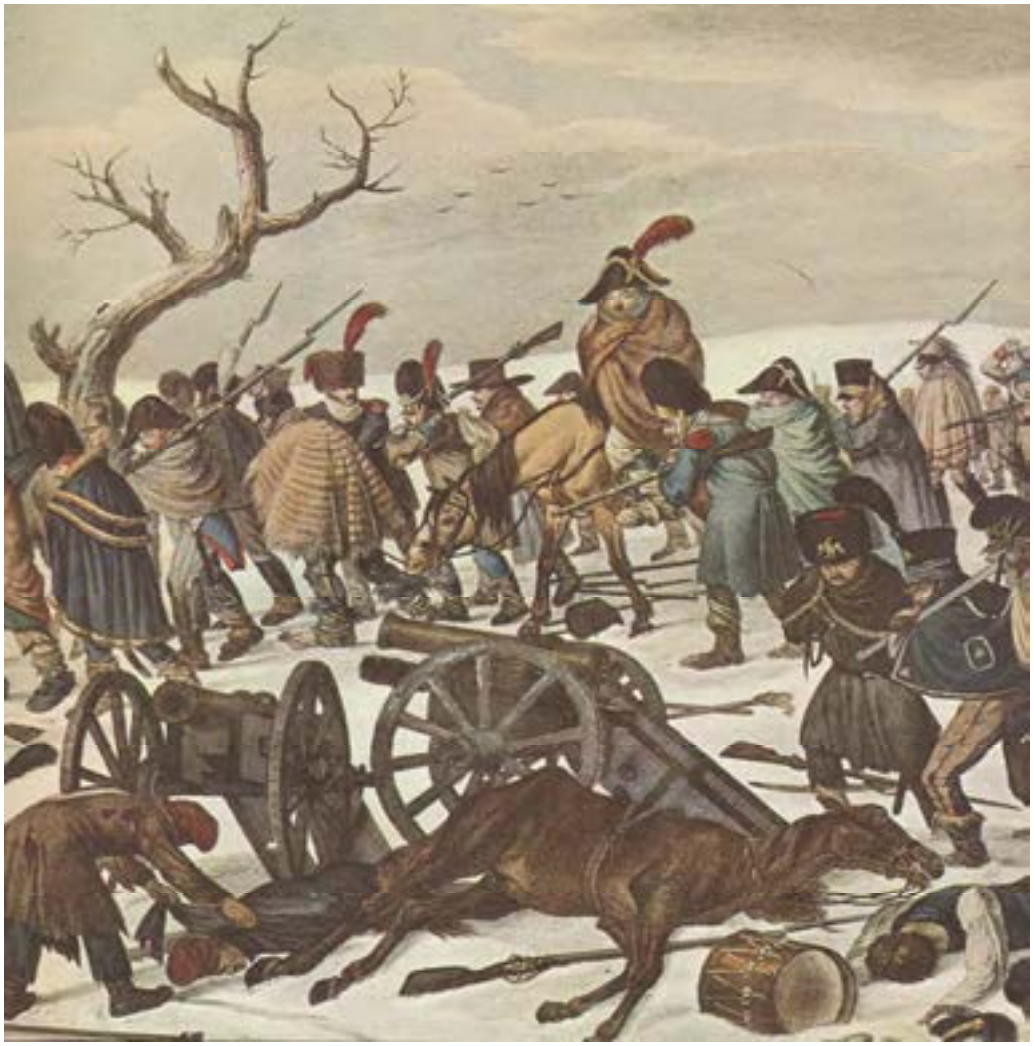

De dramatische terugtocht van de "Grande Armée", op weg van Moskou naar Oost- Pruisen.

Vitoria.

In mei 1813 verliet Lord Wellington zijn uitvalsbasis in Portugal om - naar hij hoopte - met veel succes aan zijn laatste veldtocht in Spanje te beginnen. Anders dan in het voorafgaande jaar, toen hij na enige nederlagen gedwongen was geweest zich terug te trekken, verkeerde zijn leger nu in zeer goede omstandigheden.
Nieuwe voorraden, alsmede verse infanterietroepen en cavalerie eenheden waren uit Engeland aangevoerd en hij beschikte nu over een ongekend groot aantal kanonnen.
Het Franse leger daarentegen was verzwakt door de verplaatsing van 15.000 veteranen, die zouden worden ingezet tijdens Napoléon's campagne in Duitsland.
Ook hadden de Spaanse verzetsstrijders ernstige afbraak gedaan aan de Franse troepen en velen op hun plaats gebonden.
Met zijn bijna 80.000 man tellende leger veroverde Wellington op 22 juli 1813, na een verpletterende Franse nederlaag, Salamanca.

Koning Jozef zag zich hierdoor gedwongen om op die dag Madrid voorgoed te verlaten. Zelfs het Franse hoofdkwartier in het fort van Burgos was al eerder, op 13 juni, ingenomen.
De Franse strijdmacht van 60.000 man verzamelde zich op de vlakte bij de plaats Vitoria, ten zuiden van Bilbao. Koning Jozef bleef als waarnemer op een afstand zonder zich met de strijd te bemoeien.
Wellington besloot Vitoria te naderen via een door de Fransen onmogelijk geachte route over de bergen om daarna een gunstige positie op het slagveld te verkrijgen.
Op het 20 kilometer lange en 10 kilometer brede slagveld van Vitoria stelde Wellington op 21 juni zijn Engels-Portugees-Spaanse leger op in vier delen, die elkaar binnen afstand konden bijstaan.
Chassé maakte tegenover Jourdan aanmerkingen over de opstelling van de Franse troepen, die elkaar moeilijk konden ondersteunen. Hooghartig antwoordde Jourdan: "Maar generaal, denkt u nou echt dat dit de eerste veldslag is, die ik ga winnen?"
Tijdens het gevecht slaagden de troepen van Wellington erin een wig te drijven in het centrum van de Franse gelederen en de flanken te omcirkelen, waarna vrij gemakkelijk werd afgerekend met de afzonderlijke eenheden. Met in totaal bijna 200 kanonnen aan beide zijden ontwikkelde zich ondertussen het felste artillerieduel, dat zich tot dan toe in de hele Spaanse campagne had voorgedaan.
Chassé zag tot zijn ontsteltenis dat - zoals hij voorzien had - de Franse cavalerie niet in de juiste positie was om de eigen infanterie te ondersteunen en de vijandelijke artillerie aan te vallen.
Hij gaf zijn paard de sporen, reed naar een Franse generaal van de cavalerie en smeekte hem om ondersteuning van zijn infanteristen. Deze antwoordde vertwijfeld: "Ach, beste generaal, alles is verloren, wat wilt u dan dat ik nog doe?"
"Ja", zei Chassé, "alles is misschien verloren, behalve de eer en de menselijkheid".
Na deze woorden gaf de onbekend gebleven generaal bevel aan zijn ruiters om nog eenmaal de aanval te openen.
Samen met de Nassause infanteristen van Chassé, die in stormmars en met gevelde bajonet op de vijand afgingen, slaagden ze er in de Engelse cavalerie op die plaats terug te dringen.
Nadat Wellington's linkerflank de Franse communicatieweg naar Bayonne had bereikt en deze na een felle Franse verdediging werd bezet, brak de defensielijn en ging het "*sauve qui peut*" door de gelederen. Zij vluchtten weg van het slagveld in de richting van Pamplona, met achterlating van 8.000 man aan doden en gewonden en het grootste deel van hun artillerie. Alleen de Keizerlijke standaards konden worden gered. Ook koning Jozef en zijn uitgebreide hofhouding slaagden er net op tijd in het slagveld te ontvluchten.
Overtuigd van een komende overwinning had generaal Jean-Baptiste Jourdan geen rekening gehouden met een ordelijke terugtocht. Het Franse konvooi van 3.000 karren, met daarin ondermeer alle persoonlijke bezittingen van koning Jozef en zijn hofhouding, versperde over een lengte van 20 kilometer de wegen.

Hieronder bevonden zich ook enige karren met vijf miljoen gouden francs, die kort tevoren uit Frankrijk waren aangekomen.
Toch behoedde juist dit konvooi de Fransen voor een totale ondergang. Het rijke konvooi bevatte alles wat de Fransen in vijf jaar tijd in Spanje bij elkaar hadden geplunderd.
De Engelsen, Portugezen en Spanjaarden stortten zich op het konvooi en plunderden op hun beurt alles wat maar enige waarde had. De Fransen kregen zo de kans alsnog weg te komen.
Chassé, die vóór de slag nog even in zijn rijtuig was geweest om er iets uit te halen, werd ter plaatse verrast door het hevige Engelse kanonvuur en zag geen kans meer om nog iets in veiligheid te brengen. Het kostte hem, behalve zijn rijtuig met in totaal zes paarden en zijn documenten, ook zijn vermogen van 40.000 francs.
Het nieuws over de veldslag bij Vitoria, die het definitieve einde van de Franse heerschappij over Spanje betekende, verspreidde zich snel over heel Europa. Het zette Oostenrijk, Rusland en Pruisen aan om Frankrijk nogmaals de oorlog te verklaren.

Col de Maya.
De zware nederlaag bij Vitoria gaf Napoléon aanleiding om een reorganisatie van zijn leger in Spanje door te voeren; zo ging het opperbevel over van generaal Jourdan naar maarschalk Nicolas Soult. Chassé kreeg in de divisie van baron d'Armagnac, dat deel uitmaakte van het korps onder generaal graaf Jean-Baptiste Drouet d'Erlon, het bevel over een brigade bestaande uit het 8e, 28e en het 54e regiment van linie alsmede van het 16e lichte infanterieregiment.
Op zondag 25 juli 1813 bevond het korps zich in de westelijke Pyrenëen op de passen van de Col de Maya, ten zuiden van Bayonne.
Twee colonnes Schotse Hooglanders, onder bevel van de Engelse generaal Lord Hill, dreigden het korps d'Erlon aan beide zijden in te sluiten en te vernietigen.
Binnen korte tijd zou ontsnapping niet meer mogelijk zijn. Chassé zag dit gevaar en stelde zijn commandant voor een stormmars te doen op de vijandelijke stellingen, aan één kant van de pas.
D'Armagnac tikte, naar gewoonte, met de rechterhand tegen zijn hoed en zei: "Ja, mijn vriend, doe dat!" Chassé gelastte zijn regimentscommandanten onmiddellijk een stormmars met geveld geweer uit te voeren op de vijand.
Nog eenmaal deed Chassé hiermee zijn door Napoléon gegeven bijnaam "Général Baïonnette" eer aan. "Het is goed", was de korte reactie van zijn kolonels.
Onverschrokken en stil gingen de veteranen op mars richting de vijand. Het Engelse kanon- en geweervuur maakte vele slachtoffers onder de aanstormende infanteristen maar de rest zette door zonder halt te houden, terwijl Chassé van regiment naar regiment reed: "Sluit uw gelederen ! Niet schieten! Laat dat maar aan de jonge broekies over, dat is niets voor jullie, ouwe rotten!"
De drie stellingen van lord Hill werden glansrijk genomen, de weg was vrij en het korps d' Erlon ontkwam aan een totale nederlaag.

Zijn opperbevelhebber maarschalk Soult droeg Chassé voor in de rang van luitenant-generaal, maar Napoléon ging hier niet op in. Mogelijk was hij nog niet vergeten hoe afwijzend Chassé had gereageerd op het verlenen van de titel *Baron de 'l Empire*, op 30 juni 1811. Op 25 november werd hij Officier in het Legioen van Eer. (Chassé moest op zijn bevordering tot luitenant-generaal wachten tot 6 oktober 1814, de dag dat hij de Franse dienst verliet). Tot januari 1814 bleef hij betrokken bij de strijd in de Pyrenëen.

Maarschalk Nicolas Jean de Dieu Soult, hertog van Dalmatië, die als Minister van Oorlog aan Chassé in oktober 1814 eervol ontslag uit de Franse dienst zou verlenen.

Michael Stephenson.
Op 7 oktober 1813 viel Wellington's legermacht van 24.000 man op drie plaatsen met succes de Franse verdedigingslinie aan bij de grensrivier de Bidossoa.
Met het oversteken van deze rivier werd de strijd verplaatst naar Frans grondgebied. Waarschijnlijk was een van de slachtoffers van deze aanval Chassé's stiefzoon, 1e luitenant Michael Stephenson. Als zijn aide-de-camp had Stephenson gedurende de hele campagne in Spanje meegestreden. Terwijl hij bezig was anderen tijdens de oversteek te helpen, werd hij meegesleurd door het wildstromende water en verdronk.

Prins Willem terug in Holland.
Tijdens de zesde coalitieoorlog, midden oktober 1813, werd het leger van Napoleon verpletterend verslagen bij Leipzig. Na die tijd begonnen de Fransen zich uit Holland terug te trekken. Op 20 november werd een Hollandse delegatie door Van Hogendorp naar Londen gezonden om de 41-jarige Willem Frederik, de oudste zoon van de vroegere stadhouder Willem V, de titel van " Hooge Overheid" aan te bieden. Tien dagen later werd Willem vanaf het Engelse oorlogsschip "*The Warrior*" bij Scheveningen aan land gezet, ongeveer op de zelfde plaats waar hij in het jaar 1795 met zijn vader naar Engeland was gevlucht. Op 2 december van dat jaar aanvaardde Willem Frederik in de Nieuwe Kerk te Amsterdamde soevereinitieit als constitutieel vorst, waarna hij op 20 maart 1814 de eed op de Grondwet aflegde.

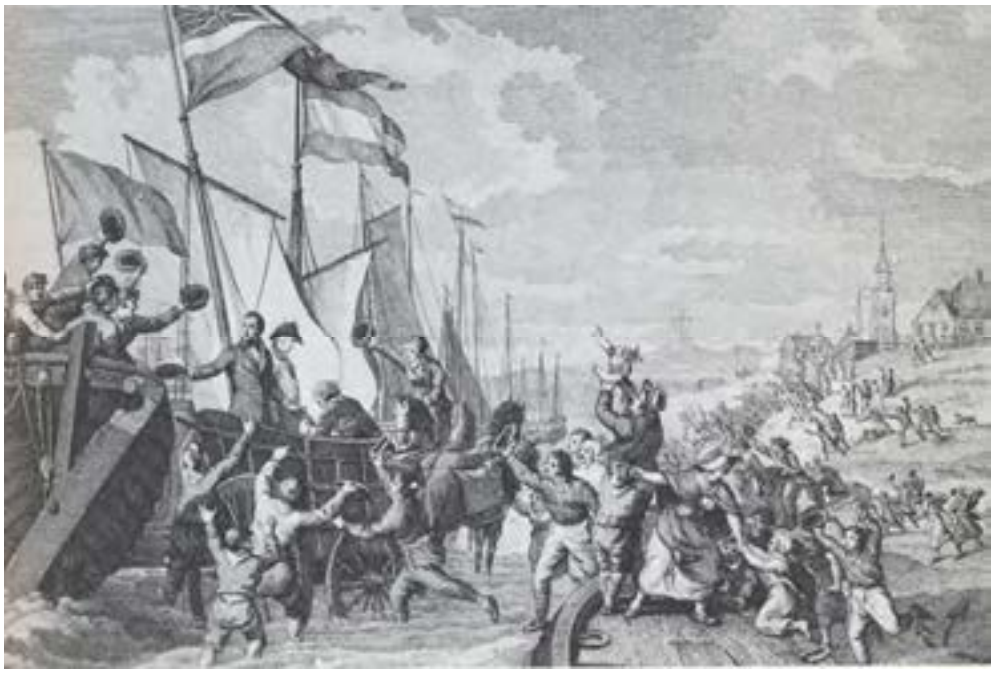

De terugkeer van prins Willem Frederik bij Scheveningen.

Bar sur Aube.
Midden januari 1814 bevond Chassé zich met zijn 2.850 man sterke Brigade in de Zuid-Franse plaats Agen, aan de rivier de Garonne. Daar kreeg hij het bevel om zo spoedig mogelijk naar het noorden te trekken en zich bij de Franse hoofdmacht aan te sluiten. Op 20 januari vertrok zijn Tweede Brigade, als onderdeel van de Negende Divisie. Wegens de geboden haast werden de manschappen en hun uitrusting zoveel mogelijk op karren vervoerd. Via de route Montauban, Limoges en Orleans kwam de Brigade op 13 februari aan in Nangis, in de Champagnestreek.
Bijna twee weken later, op 26 februari, stond het Franse leger, onder bevel van maarschalk Nicolas Charles Oudinot, de hertog van Reggio, bij Dolancourt, acht

kilometer ten westen van het plaatsje Bar sur Aube, oog in oog met de numeriek veel sterkere Oostenrijkse met Beierse en Pruisische troepen aangevulde strijdmacht, onder leiding van de Oostenrijkse Prinz Karl Philipp Fürst zu Schwarzenberg.
Tijdens het overleg met Oudinot adviseerde Chassé de maarschalk om de heuvel, in de richting van Vernonfait, te bezetten en zo te beletten dat de Pruisen hiervan gebruik zouden maken. Oudinot ging hier echter niet op in. De volgende ochtend merkte Chassé tijdens een inspectie dat de Pruisen hen al voor waren geweest en met zes stukken geschut de heuvel hadden bezet. Het terrein, dat gisteren nog vrij toegankelijk was geweest, moest nu eerst worden veroverd.
Met veel moed slaagde zijn Brigade erin de heuvel te bestormen en de vijandelijke artillerie tot zwijgen te brengen. Ook drie hardnekkige aanvallen van de Pruisische cavalerie wist de Brigade af te slaan, waarna de Pruisen het opgaven en een goed heenkomen zochten.
Chassé, die steeds dicht bij zijn Brigade opereerde, raakte bij een van deze acties gewond aan zijn linker dijbeen.
Maar de overmacht was te groot, Oudinots korps kon zich niet langer staande houden en zag zich genoodzaakt terug te trekken. Ook Chassé kreeg hiertoe het bevel.
Ondanks een moorddadig geweer- en kanonvuur gelukte het de Brigade om met grote koelbloedigheid deze terugtrekkende beweging uit te voeren.
Door blijk te geven van zijn grote persoonlijke moed slaagde Chassé erin, ondanks herhaalde vijandelijke aanvallen, de kalmte onder zijn manschappen te bewaren. Het noodlottige " *sauve qui peut*" bleef dus uit.
Chassé, die zich niets van het gevaar aantrok - zelfs niet toen een kogel de kraag van zijn jas doorboorde en zijn paard onder hem werd doodgeschoten - bleef op zijn post. Zijn grenadiers riepen hem toe: "Kom tussen ons in, want straks wordt u zelf geraakt", maar Chassé antwoordde: "Wij zullen ons terugtrekken, want daartoe heb ik het bevel gekregen, maar als oude ervaren soldaten."
Toen er enige verwarring ontstond, riep hij: "Denkt eraan, de Keizer is hier vlakbij!"
Na dit toverwoord herstelden de manschappen als door een wonder hun gelederen en trokken rustig verder, richting een brug, die door de Oostenrijkers al was bezet en dus eerst nog moest worden veroverd.
Deze door Chassé geleide terugtocht verliep zó voorbeeldig, dat maarschalk Oudinot Chassé bij keizer Napoleon voordroeg als Commandeur van het Legioen van Eer.
Veel rust was de Brigade na deze velslag niet gegund; op 15 maart, in de buurt van Cormeron, volgde een tweede treffen, welke eveneens eindigde in een Franse nederlaag.

Arcis sur Aube.
Op 20 maart arriveerden maarschalk Ney en generaal Sébastiani met hun 20.000 man sterke strijdmacht voor de stad Arcis-sur-Aube, ten noordoosten van Troyes. De twee delen van de stad werden verbonden door een brug over de rivier de Aube.
Geheel tegen hun verwachting in bleek een vijandelijke troepenmacht al bezit te hebben genomen van de stad.

Na felle gevechten slaagden de Fransen er toch in om de 43.000 Oostenrijkers uit de stad te verdrijven. In de middag bereikte ook Keizer Napoléon de noordelijke oever. Een hevig cavalerietreffen volgde, welke doorging tot in de late avond. Op een gegeven moment werd de situatie voor de Fransen zó penibel dat Napoléon, slechts beschermd door een enkel eskadron van het Eerste Poolse Lichte Cavalerie Regiment, als onderdeel van de Keizerlijke Garde, snel moest uitwijken om niet krijgsgevangen te worden gemaakt.

Gedurende de nacht ontving maarschalk Schwarzenberg aanzienlijke versterkingen, welke zijn strijdmacht tot een sterkte brachten van 80.000 man. Napoléon kon hiertegenover slechts 30.000 man stellen, nadat zijn leger 's nachts was versterkt met onderdelen van de Keizerlijke Garde, twee cavalerie eenheden en een divisie, onder leiding van maarschalk Oudinot.
Tot deze divisie behoorde ook Chassé's Brigade. De volgende dag overzag Napoléon zijn bijna driemaal sterkere tegenstander en besloot, op advies van Ney en Horace Sébastiani, het contact met de vijand te verbreken en zijn troepen over de brug terug te trekken. Oudinot kreeg de opdracht om met zijn divisie de aftocht van de hoofdmacht te dekken. Chassé, die vanaf 3 maart onder direct bevel stond van generaal Leval, moest hiertoe met twee toegevoegde brigades de toegang tot de stad blokkeren.
Ondanks de grote Oostenrijks/Russische overmacht wist zijn betrekkelijk kleine legermacht de herhaalde aanvallen op de stad af te slaan. Hier maakten zijn manschappen kennis met Russische kozakken, die met hun massale Hoera's probeerden de Fransen schrik aan te jagen.
Chassé's gelederen werden door het aanhoudende vuur van de vijand steeds meer uitgedund. Hij was echter vast van plan om tot de laatste kogel zijn stellingen te handhaven.
Met zijn officieren om zich heen verzameld, verklaarde hij: "Ook al moeten we hier sterven, we zullen het met eer doen." Kort daarop trof een granaatscherf hem in de rug, zodat hij bloed opgaf en enige tijd niet kon spreken. Ook zijn vriend, Jhr. J. W. Janssens, raakte hier gewond.
Tegen de avond kwam het bevel zich terug te trekken. Tijdens het overtrekken van de Aube bleef Chassé bij zijn achterhoede. Het vijandelijke vuur van de achtervolgende Oostenrijkers was echter zó hevig dat zijn paard Moes, dat die dag al drie keer was getroffen, dodelijk neerstortte.
Het moet Chassé op dat moment ongetwijfeld veel pijn hebben gedaan dat zijn Moes, die hem zes jaar lang trouw had gediend en vele veldslagen had meegemaakt, er niet meer voor hem was.

Chassé te paard. (aquarel door Hoynck van Papendrecht)

Nadat de laatste man over de Aube was getrokken, ontving Chassé het bevel van Leval om terug te keren en de brug alsnog 24 uren bezet te houden, zodat ook het achtergebleven deel van Napoléon's leger zich kon terugtrekken. Nauwelijks had Chassé zijn tamboer opdracht gegeven de stormmars te slaan, of deze werd doodgeschoten. Ook een tweede tamboer viel getroffen neer. Onmiddellijk nam Chassé de trommel op en sloeg zelf de stormmars. Toen zijn manschappen dit zagen, stormden ze de brug weer op, terwijl de Oostenrijkers vanuit de huizen aan de oever hen ontvingen met hevig geweervuur. Nadat de brug vlug met karren en allerlei andere obstakels was versperd, hoorde Chassé zijn manschappen roepen: "Generaal, we hebben geen patronen meer!"

"Blijf op jullie post!", antwoordde Chassé en rende, hevig geplaagd door zijn rugwond, met twee hoofdofficieren naar achteren om daarna terug te keren met een lading munitie in de omhoog gehouden panden van hun jassen. Tijdens deze actie werd een deel van Chassé's jas door een schot aan flarden geschoten.

Nadat de volgende ochtend de laatste Franse troepen over de brug waren getrokken werd deze opgeblazen, waarmee een snelle achtervolging door de Oostenrijkers was voorkomen.

In het bivak kon Chassé eindelijk aan zijn rugwond worden geholpen. Wegens zijn getoonde dapperheid droeg maarschalk Oudinot hem nogmaals voor tot Commandeur van het Legioen van Eer.
De in het bivak aanwezige generaals, die de speciale belangstelling van Napoléon voor Chassé kenden zodat hij mogelijk verwachtte dat Chassé hem om een gunst zou verzoeken, moedigden hem hiertoe aan. " Nooit!", was Chassé's korte reactie.
"Wij weten wel, dat je de Keizer niet erg mag, maar je vecht als een leeuw voor hem!", zeiden ze verbaasd. Chassé antwoordde hierop: "Ik heb medelijden met jullie. Jullie zouden vroeger bereid zijn geweest om hem zelfs de plaats van God te laten innemen, maar nu hij in grote moeilijkheden verkeert, zijn jullie veranderd. Is dat loyaliteit? Keizer Napoléon heeft mijn woord als officier en ik zal hem dus dienen tot het laatste ogenblik." Daarop zeiden de generaals niets meer.

Sens sur Yonne.
In de achterhoede van Napoléon's leger kreeg Chassé, als tijdelijke vervanger van generaal Allix en "het laatste schild van de keizer", van maarschalk Oudinot, de hertog van Reggio, op 3 april1814 de opdracht bij de stad Sens, aan de rivier de Yonne, stand te houden.
Koste wat kost moest worden voorkomen dat de geallieerde legers optrokken naar Parijs. Chassé's inzet bij Sens bood Napoléon nog eenmaal de gelegenheid om bij Fere Champenoix, ten zuidoosten van Chalons, tevergeefs slag te leveren.
Oostenrijkers, Pruisen en Russen konden hierna rechtstreeks naar Parijs oprukken, dat op 31 maart 1814 moest capituleren. Napoléon, die zich ook met geforceerde marsen naar Parijs spoedde, kwam te laat om zijn hoofdstad nog te redden.
Op 3 april bleef Chassé de stad Sens - hij wist waarschijnlijk niet dat Parijs al was ingenomen - nog hardnekkig verdedigen. Met het afslaan van de aanvallen kon echter niet worden voorkomen dat de stad door granaatinslagen ernstige verliezen aan mensenlevens en gebouwen opliep. Het stadsbestuur dreigde Chassé met een volksopstand tegen zijn troepen en eiste dat hij de stad zou verlaten. Verder verzet was naar hun mening immers zinloos geworden.
Bij Chassé waren ze hiermee echter aan het verkeerde adres. Hij stelde de burgemeester en de leden van het stadsbestuur persoonlijk verantwoordelijk voor wat er in de stad nog zou kunnen gebeuren en beloofde hen bij het minste onraad te laten executeren.
Toen even later ook enige aanzienlijke dames met het verzoek tot een staakt-het-vuren bij Chassé kwamen, kregen ze een ongeveer gelijkluidend - zij het in hoffelijker bewoordingen vervat - antwoord.
Napoléon, die op die dag een wapenschouw hield in Fontainebleau, zei tegen Leval: "Uw divisie is wel erg klein geworden".

Leval antwoordde hierop: “Maar denkt Uwe Majesteit wel aan Chassé, die door Uwe Majesteit te Sens is gedetacheerd. Ik vrees dat ik die dappere man niet meer de hand zal kunnen drukken.”
Napoléon keek hem aan en zei:”*Oui, il est bien en l’air*” (Ja, hij heeft het nu erg moeilijk)
De volgende dag deed keizer Napoléon te Fontainebleau afstand van de troon ten gunste van zijn zoontje, de hertog van Reichstadt en koning van Rome.
De geallieerden waren hiermee echter niet tevreden. Begin april werd Napoléon gedwongen zijn onvoorwaardelijke abdicatie te ondertekenen, waarmee een einde kwam aan de strijd, voor hem en dus ook voor Chassé.

Alvorens te vertrekken naar het eilandje Elba nam Keizer Napoléon afscheid van zijn officieren.

IN NEDERLANDSE DIENST, SLAG BIJ WATERLOO, COMMANDANT VAN DE ANTWERPSE CITADEL.
1814 - 1832

Eind 1814 diende Chassé nog steeds als generaal in het Franse leger. Ongetwijfeld aarzelde hij of hij gehoor zou geven aan de vele verzoeken om in Frankrijk te blijven of als ambteloos burger terug te keren naar zijn geboorteland.
Hij besloot een brief te schrijven aan zijn vriend en commissaris-generaal van het Departement van Oorlog in Den Haag, generaal Jhr. Janssens - die wél meteen na de abdicatie van Napoléon ontslag had genomen uit Franse dienst - met het verzoek te bezien of hij kans zou maken in het nieuwe Nederlandse leger te worden opgenomen. Waarschijnlijk achtte hij die kans zelf vrij klein. In het verleden had hij er immers alles aan gedaan om stadhouder Willem V tegen te werken. In het jaar 1787 had hij de kant gekozen van de Patriotten, had hij het Pruisische leger bevochten, dat prins Willem te hulp was gekomen en had in de jaren 1793 en 1794 zelfs deelgenomen aan de invallen in de Republiek, welke pas eindigden na de vlucht van de stadhouder. Ten slotte had hij als bevelhebber in het Bataafse leger een belangrijk aandeel gehad in de strijd tegen de Engels-Russische invasie bij Callantsoog, welke een terugkeer van stadhouder Willem V beoogde.
Generaal Janssens antwoordde hem echter dat hij er toch goed aan deed terug te keren naar Nederland om door de Soevereine Vorst in audiëntie te worden ontvangen.
De ontvangst door de Vorst was - zoals te verwachten - uiterst koeltjes. Deze vroeg Chassé of hij al zijn ontslag uit het Franse leger had genomen. ("*Heeft Mijnheer zijne demissie reeds genomen?*") Chassé antwoordde dat hij dit zou doen als hij zeker kon zijn van een aanstelling in het Nederlandse leger.
Met de toezegging "*Meneer zal geplaatst worden*", was het korte onderhoud beëindigd.

Koning Willem I op latere leeftijd.

Chassé keerde terug naar Frankrijk, nam afscheid van zijn strijdmakkers en vertrok naar Parijs, waar hij zijn ontslag aanvroeg.
Met het ontslag op 6 oktober - zijn vertrek werd diep betreurd - kende de toenmalige Minister van Oorlog, maarschalk Soult, hem de rang van luitenant-generaal toe:

Monsieur le Baron, j'ai l'Honneur de vous informer que votre Démission du Service de France est acceptée dans le grade de Lieutenant Général.
Sa Majesté me charge de vous témoigner la satisfaction de la manière distingée dans vous avez servi les Troupes francaises.
Recevez, Monsieur le Baron, L'assurance de ma considération.
Le Ministre de la Guerre, M. Duc de Dalmatie.

(Mijnheer de Baron, ik heb de eer u te informeren dat uw ontslag uit Franse dienst is geaccepteerd in de rang van Luitenant-Generaal. Zijne Majesteit draagt me op om zijn voldoening te betuigen over de voortreffelijke manier waarop u de de Franse strijdkrachten heeft gediend. Ontvang, mijnheer de Baron, de verzekering van mijn hoogachting.
De minister van oorlog, de Hertog van Dalmatië)

In hun afscheidsbrieven schreven diverse hoge Franse generaals met veel lof over Chassé's optreden in Spanje en daarna in Frankrijk, tot het aftreden van Napoléon in april 1814.

Zoals de Hollandse soldaten in Spanje jarenlang hadden ondervonden, werden ook de salarissen van hun officieren door de Franse autoriteiten niet of niet volledig uitbetaald.
Op 12 augustus 1814, nog als brigade-generaal in het Franse leger, diende Chassé bij de autoriteiten een declaratie in ten bedrage van 46.824,47 francs.
Dit bedrag was als volgt opgebouwd:
- 12.274,47 achterstallig traktement
- 31.200,00 nog niet uitbetaalde "buitengewone traktementen" over de periode 1 februari 1811 tot 1 maart 1813;
- 1.350,00 vergoeding voor drie gedode paarden;
- 2.000,00 voor verloren gegane uitrustingsstukken.

Opvallend is dat zijn op 21 juni 1813 tijdens de slag bij Vitoria verloren gegane bezittingen hierbij blijkbaar geen of een slechts geringe rol hebben gespeeld.

Chassé's divisiecommandant d'Armagnac schreef vlak vóór het vertrek van Chassé uit de Franse dienst en naar aanleiding van de Maya-slag in de Pyrenëen, de navolgende brief aan de Minister van Oorlog, erop vertrouwende dat Chassé voor zijn buitengewone inzet een hoge onderscheiding zou ontvangen:

Bordeaux, Oct.1814.

A son Excellence le Ministre de la guerre.

Monseigneur!
J'ai l'honneur de recommender aux bontés de votre Excellence, monsieur le Maréchal de camp, baron de Chassé; cet officier général, a servi sous mes ordres plusieurs campagnes en Espagne, je n'ai eu qu'a me louer de sa conduite; partout oŭ la division sous mes ordres a donné, le général Chassé s'y est distingué, particulièrement à l'affaire de Maya, le 25 Juillet 1813, oŭ les Anglais furent battus complettement; je compte trop, Monseigneur, sur votre justice, pour douter un instant que ma recommandation ne soit favorable à Monsieur le général Chassé.
J'ai l'honneur d'être avec respect,
Monseigneur!
De votre Excellence le très humble et obéisant serviteur.
Le Lieutenant Général
Baron d'Armagnac.

(Aan zijne Excellentie, de minister van oorlog.
Monseigneur!
Ik heb de eer in de goedheid van uwe Excellentie, mijnheer de Veldmaarschalk, aan te bevelen baron Chassé; deze generaal heeft gedurende verscheidene campagnes in Spanje onder mijn bevelen gediend en ik kon niet anders dan tevreden zijn over zijn gedragingen; overal waar de divisie onder mijn bevelen stond, heeft generaal Chassé zich onderscheiden, in het bijzonder tijdens de Maya-slag, op 25 juli 1813, waar de Engelsen volledig werden verslagen.
Ik reken te zeer op uw oordeel, Monseigneur, om ook maar een ogenblik eraan te twijfelen dat mijn aanbeveling bevorderlijk is voor Mijnheer de generaal Chassé.
Ik heb de eer met achting te zijn,
Monseigneur!
Van uw Excellentie de zeer nederige en gehoorzame dienaar.
De Luitenant – Generaal Baron d'Armagnac)

Als reactie werd aan Chassé het officierslint van het Legioen van Eer toegekend.

Definitief teruggekeerd in Nederland werd Chassé op 22 januari 1815, in de rang van generaal-majoor, opgenomen in het Nederlandse leger en benoemd tot commandant te Leuven.
Het betreffende Koninklijke Besluit nr.166, van die datum, luidde als volgt:
" Vacante militaire arrondissementen in België, de navolgende benoemingen te doen: Het eerste te Leuven, den generaal-majoor Chassé. Het tweede te Gent, den generaal-majoor Martuschewitz. Het derde te Mons, den generaal-majoor Storm de Grave."

Al op 21 april 1815 volgde Chassé's bevordering tot luitenant-generaal. Ook werd hij op 25 september 1816 gemachtigd de titel *"Officier in het Legioen van Eer"* te blijven gebruiken. Hoewel zijn titel *Baron* was verleend door koning Lodewijk Napoléon, die later door Napoléon werd bevestigd als " *Baron de 'l Empire*" - en dus niet door koning Willem I - werd deze daarna toch stilzwijgend geaccepteerd.

Waterloo.
Tijdens het Congres van Wenen werd besloten dat Napoléon zijn keizerlijke titel en waardigheid zou mogen behouden. Tevens werd hem het eilandje Elba, voor de Italiaanse kust, toegekend als soeverein vorstendom.

Het Congres van Wenen, dat tijdelijk onderbroken werd door Napoléon's terugkeer naar Frankrijk.

Na een gedwongen verblijf van ongeveer tien maanden verliet Napoléon zijn eiland Elba, scheepte zich in met de 1.200 man, die hij als privé-legertje had mogen behouden, en keerde terug naar Frankrijk.
Eind februari 1815 landde hij in Fréjus, in de buurt van Cannes, en marcheerde op naar Parijs. Onderweg schaarde het grootste deel van het Franse leger zich enthousiast weer aan zijn kant. De Franse koning Lodewijk XVIII vluchtte naar Gent.
Na zijn terugkeer in Parijs op 20 maart, als keizer van Frankrijk, verklaarde Napoléon dat hij de in het voorafgaande jaar gesloten Vrede van Parijs zou erkennen en respecteren.
De vier mogendheden Groot-Brittanië, Rusland, Oostenrijk en Pruisen, welke destijds deze Vrede hadden bekrachtigd, namen echter fel afstand van deze ogenschijnlijk vreedzame oproep. Met zijn terugkeer uit ballingschap had hij zijn belofte gebroken, waarmee hij opnieuw een bedreiging vormde voor de rust in Europa. Als antwoord verklaarden zij Napoléon de oorlog, bekend als de zevende coalitieoorlog. Zij zwoeren Napoléon's macht deze keer voorgoed te zullen breken.
Als voorbereiding op de komende strijd kreeg Chassé het bevel over de Derde Divisie. Deze bestond uit twee brigades van ieder zes bataljons infanterie, onder aanvoering van respectievelijk kolonel Detmers en generaal-majoor d'Aubremé.

Met twee batterijen artillerie en een afdeling aan- en afvoertroepen was de bijna 7.000 man tellende divisie compleet.
Haast was nu geboden; het zou niet lang meer duren voor de confrontatie met Napoléon's legermacht zou plaatsvinden. Chassé verspilde deze korte voorbereidingstijd niet en liet zijn jonge rekruten uitsluitend die vaardigheden bijbrengen, welke van belang waren tijdens het komende gevecht. Hij besteedde vooral veel aandacht aan het uitvoeren van verplaatsingen, bajonetcharges en het zo snel mogelijk laden en gericht afvuren van het geweer.
Onafgebroken was hij heel de dag op zijn paard onderweg naar de diverse afdelingen om te controleren of zijn opdrachten en bevelen zo goed mogelijk werden uitgevoerd.
Op 12 april bevond de Derde Divisie zich te Braine le Comte, tussen Brussel en Mons. Twee maanden later werd zijn legerkamp zuidwaarts verplaatst tussen Mons en Charleroi.

Nadat Napoléon in allerijl zijn Grande Armée had gevormd, stak hij met 124.000 manschappen bij Charleroi de rivier de Sambre over, op weg naar Brussel, waar de Hertog van Wellington zijn hoofdkwartier had gevestigd. Op 18 juni 1815, om 12 uur, gaf Napoléon in de buurt van het Belgische dorp Waterloo aan 78.000 soldaten het bevel tot de aanval. De troepen van Wellington weerstonden echter de felle Franse aanvallen.
Ook Generaal Chassé, ingedeeld bij het Eerste Legerkorps onder bevel van de Prins van Oranje, had met zijn Derde Hollandse Divisie hieraan willen deelnemen, doch was door Wellington achter de frontlijn geplaatst.
Hoewel koning Willem I, met de woorden: "Ik sta voor hem in", zijn volste vertrouwen in Chassé had uitgesproken, deelde Wellington dit vertrouwen niet. Helemaal onbegrijpelijk was deze houding van Wellington niet. Deze generaal Chassé had in het jaar 1799 immers tegen hem en de Engelsen gevochten tijdens hun invasie op de Hollandse kust. Zes jaren later was Chassé zelfs bereid geweest om met het Franse leger naar Engeland over te steken.
Ten slotte was Chassé gedurende zes jaren een van zijn belangrijkste tegenstanders geweest tijdens de Spaanse veldtocht en had hij tot voor negen maanden nog deel uitgemaakt van het Franse leger, dat nu moest worden bevochten.
Een van zijn officieren, de overgelopen Franse generaal Dumonceau, die Chassé nog kende van de veldtocht in Vlaanderen, begin 1793, had kort voor de Slag in een vertrouwelijk rapport aan Wellington geschreven: "*Waarom ontdoen we ons niet van die nutteloze en gevaarlijke generaals, zoals Chassé, Storm de Grave en Martuschewitz.*
Het zijn mensen zonder talenten en met de slechtste principes. Het zou beter zijn en zij zouden dan minder in staat zijn om kwaad te doen dan dat ze zich nu aan de grens met Frankrijk bevinden".

Rond vier uur ’s middags verscheen de voorhoede van het Pruisische leger, zoals van te voren afgesproken, weer op het slagveld. Napoléon reageerde onmiddellijk en zond versterkingen naar zijn rechtervleugel om deze Pruisische voorhoede de pas af te snijden.
Als tegenzet verzamelde Wellington zijn laatste reserves, waaronder Chassé’s divisie, welke opdracht kreeg een positie in te nemen bij het dorpje Braine l’Alleud, aan de straatweg van Waterloo naar Nivelles, om zo de uiterste westelijke vleugel te vormen van Wellington’s front. Ondanks moorddadig vuur van de Fransen werd deze verplaatsing voorbeeldig uitgevoerd. Verscheidene uren bleven zij op deze penibele positie, terwijl links en rechts slachtoffers vielen. De soldaten schreeuwden: “Leve de Koning! Leve het Vaderland!” en bleven onverschrokken hun positie handhaven. Op dat moment besloot Napoléon zijn beroemde Keizerlijke Garde, welke hij tot dan toe in reserve had gehouden, in te zetten tegen Wellington’s rechtervleugel. De strijd golfde op en neer. Tegen de avond wankelde de Engelse linie onder de aanhoudende druk van de Garde. Ook het vuur van haar artillerie verzwakte zienderogen. Chassé zag dat de Keizerlijke Garde zelfs op het punt stond om de Engelse artillerie aan te vallen. Direct gaf Chassé zijn paard de sporen en galoppeerde naar de Engelse batterij. Daar hoorde hij dat zij door gebrek aan munitie het vuren bijna moesten staken. Onmiddellijk liet Chassé zijn batterij rijdende artillerie oprukken naar de heuvel, van waar de Engelse artillerie tot dan toe had gevuurd.
Vanaf dat punt liet hij de Keizerlijke Garde met kartetsvuur bestoken. Ook de Fransen hadden ondertussen zulke zware verliezen geleden dat er verwarring in de gelederen ontstond.

Chassé overzag deze nieuwe situatie en kwam weer onmiddellijk in actie, zonder een bevel van hogerhand af te wachten.
Hij liet de Brigade d’Aubremé als reserve in de bestaande positie achter en gaf bevel aan de brigade Detmers een bajonetaanval op de Franse Garde uit te voeren.
Alvorens de bajonetaanval in te zetten, sprak Chassé zijn manschappen toe:
”Strijdmakkers, ik heb steeds met veel genoegen jullie kreet ”Oranje boven” gehoord. Nu is het moment gekomen dat jullie kunnen bewijzen bereid te zijn jullie leven in te zetten voor Koning en Vaderland. Voorwaarts!”
Onder de uitroep “Hoera” stormden de jonge rekruten op Napoleon’s Garde af.
Ondertussen dreigde de Engelse linie te bezwijken onder de felle aanvallen van de Keizerlijke Garde. Even dreigde er een hachelijke situatie te ontstaan. “Wat nu?”, vroegen de rekruten vertwijfeld aan Chassé, die daarop antwoordde: “Het gaat ons niet aan wat zij doen. Ten slotte hebben zij hun eigen orders en wij de onze. Voorwaarts, voorwaarts!”
Andere troepen sloten zich bij de Nederlandse brigade aan en gezamenlijk wisten zij, gesteund door de batterij rijdende artillerie, grote verwarring te stichten in de gelederen van de Keizerlijke Garde.

Ongeveer tegelijkertijd rukte de Pruisische hoofdmacht op tegen de flank en in de rug van Napoleon's linies. Ook bij de Franse kurassiers te paard ontstond paniek. Chassé besloot hier gebruik van te maken en reed snel naar een van zijn bataljons landmilitie om de kurassiers aan te vallen. Helaas vond hij hier slechts 50 man, onder bevel van kapitein De Haan, die hij het bevel gaf om onmiddellijk op de kurassiers af te stormen. Hun hevige geweervuur, gevolgd door een bajonetaanval, bracht zo veel wanorde onder de kurassiers, dat deze snel van het slagveld wegreden.
Vele jaren later vertelde Chassé hoe blij hij op dat moment was, toen hij zag hoe 300 Franse kurassiers op de vlucht sloegen voor 50 Nederlandse infanteristen.

Het vaak toegepaste "Carré", als antwoord op een vijandelijke aanval van meerdere kanten.

Vooral door de komst van het Pruisische leger sloeg de balans snel door naar de geallieerde kant.
Gevolg hiervan was dat het Franse leger zich in zijn geheel terugtrok, achtervolgd door de Pruisen in eerste en de Engelsen en Nederlanders in tweede linie. De strijd bij Waterloo was ten einde en daarmee ook Napoléon's "100 dagen", welke hem weer de heerschappij over Europa hadden moeten brengen. Slechts omgeven door zijn Garde verliet ook Napoléon het slagveld.

Verslagen verlaat Napoléon het slagveld bij Waterloo.

Nog die zelfde avond schreef Chassé het onderstaande briefje aan zijn vriend, advocaat De Jongh te Leuven. Door de zorgen van zijn adjudant, kapitein De Boer, werd de brief om kwart voor twaalf ’s nachts per ordonnans naar Leuven gebracht:

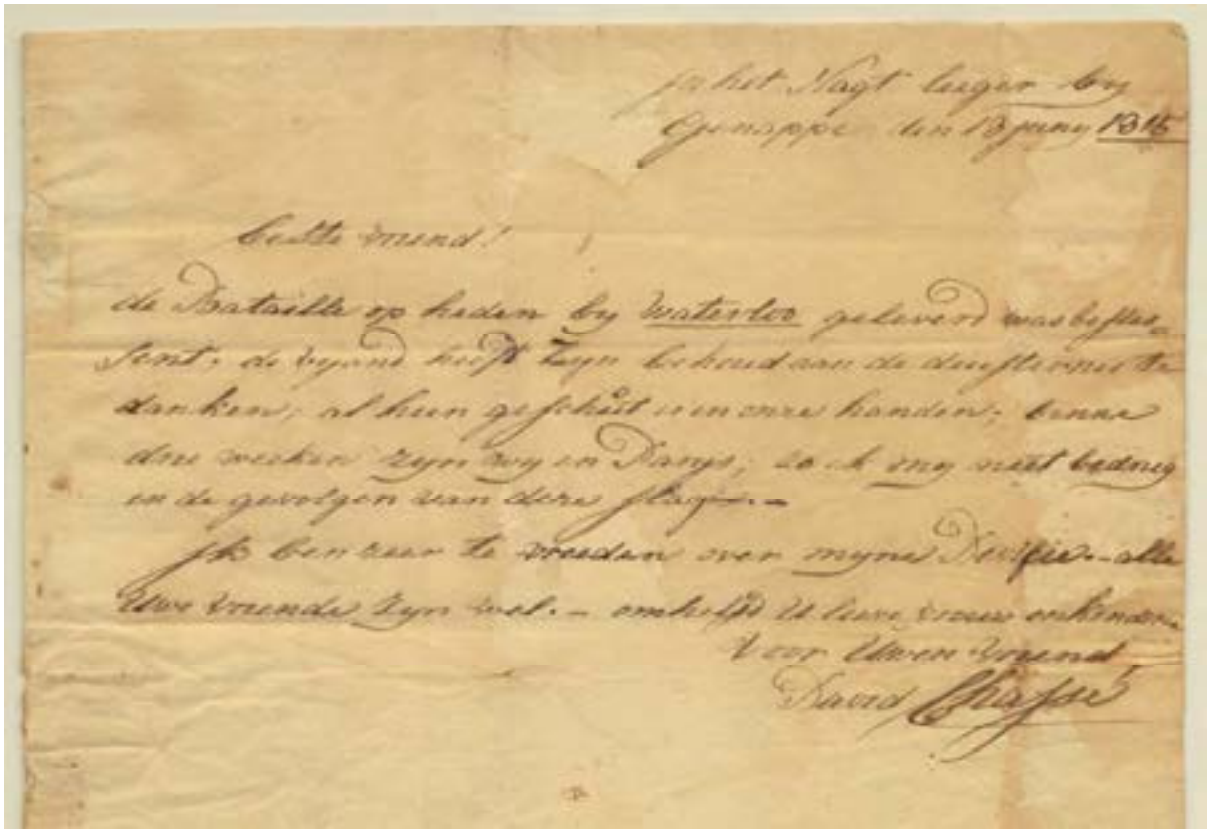

In het Nagt leeger bij Genappe den 18 juny1815.
Beste vriend!
De Bataille op heden bij Waterloo geleverd was beslissent, de vijand heeft zijn behoud aan de duisternis te danken; al hun geschut is in onze handen; binne drie weeken zijn wij in Parijs; zo ik mij niet bedrieg in de gevolgen van deze slag.
Ik ben zeer te vreeden over mijne Divisie - alle Uwe vriende zijn wel - omhelsd U lieve vrouw en kinderen voor Uwen vriend,
David Chassé

Zijn 3e Divisie, welke vóór de slag 6.669 man telde, had na 18 juni 51 gesneuvelden en 295 gewonden te betreuren.

Tijdelijk opperbevel over het Eerste Nederlandse Korps.
Als gevolg van de verwonding, welke de Prins van Oranje had opgelopen tijdens de gevechten rond Quatre Bras, kreeg Chassé twee dagen na de Slag het schriftelijke verzoek het tijdelijke opperbevel over het Eerste Nederlandse Korps, bestaande uit de 2e en 3e infanteriedivisie en de divisie cavalerie, op zich te nemen en het commando van zijn derde divisie over te dragen aan d'Aubremé, de oudste generaal-majoor.
Vanuit zijn nieuwe functie was het daarom beter om zijn hoofdkwartier te verleggen naar Nivelles. Samen met de Pruisen en de Engelsen werd daarna de achtervolging van het Franse leger ingezet.

(Op de plaats waar de Prins van Oranje door een musketkogel aan de linkerschouder gewond was geraakt, werd ter herinnering elf jaar later een hoge heuvel opgeworpen met bovenop een groot standbeeld van de Nederlandse Leeuw, gegoten uit het metaal van buitgemaakte Franse kanonnen))

In Nivelles aangekomen moest Chassé ervaren dat de discipline onder de Nederlandse troepen ver te zoeken was. Zo voorbeeldig ze zich hadden gedragen tijdens de Slag op 16, 17 en 18 juni, zo ernstig waren nu hun misdragingen. Tijdens de achtervolging van de vijand hadden ze zich op grote schaal schuldig gemaakt aan plunderingen en berovingen van de plaatselijke bevolking, nota bene hun nieuwe landgenoten.
In de lange “Generale Order” van 21 juni liet hij bekend maken dat de strengste maatregelen zouden worden genomen om hier een einde aan te maken.
De misdadigers zouden verantwoordelijk worden gesteld voor het behoud van de goede naam en de roem welke het Nederlandse leger op het slagveld had verkregen. Een groot aantal soldaten, ja zelfs onderofficieren - zo schreef hij - hadden tijdens de lange mars naar het zuiden, hun gelederen verlaten, waren achtergebleven en hadden zich daar aan misdaden over gegeven. Waren zij vergeten dat Z.K.H. de Prins van Oranje, aan het hoofd van zijn troepen, gewond was geraakt en dat het hun taak was deze wonden te wreken? Wilden zij soms de genezing van de Prins vertragen door de afschuwelijke rapporten, welke de Prins onder ogen kreeg over het ongedisciplineerde gedrag van zijn soldaten?
Als iemand voortaan het gelid wilde verlaten, zou een verantwoordelijke korporaal met hem mee gaan. Bovendien zou achter de colonne een bekwame officier met daarvoor speciaal geselecteerde soldaten mee marcheren om alle achterblijvers, die aan de aandacht waren ontsnapt, terug te sturen. Tevens zouden zij erop moeten letten dat niemand zich links of rechts van de weg had verstopt. De commandanten, die deze bevelen niet goed zouden opvolgen, konden een nog zwaardere straf toegemoet zien.

Terwijl links de gewonde Kroonprins Willem wordt weggedragen, laat de Hertog van Wellington zich toejuichen door zijn zegevierende soldaten.

Parijs.

Het Pruisische leger bereikte op 2 juli als eerste Parijs, vlak daarop gevolgd door de Nederlanders. Deze losten vanaf begin juli de verschillende posten van de Pruisen af. Op 4 juli, in Bourget, las Chassé het door de Hertog van Wellington opgestelde verslag van de Slag bij Waterloo. Hierin werd geen woord gerept over het belangrijke optreden van Chassé's derde divisie.

De volgende dag schreef Chassé een lange brief aan zijn directe bevelhebber, lord Hill, waarin hij hem in duidelijke bewoordingen wees op dit manco. Zijn infanterie en artillerie hadden tijdens de Slag een té belangrijke rol gespeeld om totaal niet vermeld te worden. Hij verzocht dringend dat er alsnog recht werd gedaan aan zijn manschappen, die een zo groot aandeel hadden gehad in de overwinning. Op 11 juli antwoordde lord Hill vanuit Parijs dat hij in zijn rapport aan Wellington uitvoerig melding had gemaakt van het optreden van de derde divisie, inclusief de succesvolle aanval op de Keizerlijke Garde.

Helaas was zijn rapport te laat aangekomen; de Hertog van Wellington had zijn eindverslag al naar Londen verzonden. Chassé kon er echter van overtuigd zijn dat Wellington alsnog uitvoerig zou worden ingelicht over het buitengewone optreden van de Nederlandse militairen.

Na de inname van Parijs vestigde Chassé zijn hoofdkwartier in Montmorency, waar de Russsische Tsaar Alexander I, in gezelschap van de Hertog van Wellington en lord Hill, hem hulde kwam bewijzen. Blijkbaar had de brief van Chassé dus toch enige uitwerking gehad.

Op 7 juli marcheerde Chassé aan het hoofd van zijn Nederlandse Korps over de Parijse Champs Elysées naar het Bois de Boulogne.

Ook de uit Gent teruggekeerde Franse koning Lodewijk XVIII was hierbij aanwezig. Deze bedankte de aanwezige Engelse en Nederlandse bevelhebbers "voor het sparen van het bloed van zijn (Franse) kinderen."
Chassé fluisterde lord Hill, die naast hem stond, in het oor: "*Mais pas trop*." (Maar niet te veel)
Op 8 juli werd Chassé benoemd tot Commandeur van de Militaire Willems Orde. Deze hoge onderscheiding, welke koning Willem I bij Koninklijk Besluit van 30 april 1815 in het leven had geroepen, kon uitsluitend aan die personen worden uitgereikt, "*tot beloning van daden van uitstekende dapperheid, voor bijzondere ijver en verbondenheid aan de zaak des vaderlands"*.
Op 31 juli, aan de straatweg van Parijs naar Pontoise, ontving Chassé, als eerste Nederlander, uit handen van de Prins van Oranje het ereteken van deze belangrijke onderscheiding.
Op 24 juli was hem reeds de eer te beurt gevallen om met zijn troepen een wapenschouw te mogen houden voor de Russische Tsaar.
Op 24 november werd aan Chassé het bevel overgebracht om met zijn Korps naar Nederland terug te keren.

In een laatste poging om de nog steeds niet uitbetaalde "buitengewone traktementen" vanaf 1 februari 1811 in zijn bezit te krijgen, diende Chassé ook op 4 december 1815 een declaratie in bij de Franse autoriteiten, ten bedrage van (inmiddels) 36.000 francs.
De reactie was negatief; er werd vanuit Frankrijk geen centime van dit bedrag uitbetaald. Na zijn belangrijke rol tijdens de Slag bij Waterloo, nog maar enige maanden daarvoor, was dit natuurlijk ook niet helemaal te verwonderen.

Chassé als bemiddelaar.
Een bewijs hoe hoog de ster van Chassé was gerezen na zijn optreden in Waterloo, bleek uit de volgende gebeurtenis, waarbij Chassé het zich zelfs kon permitteren om de Kroonprins tegen te spreken.
In 1816 hoorde hij over de ruzie, welke ontstaan was tussen koning Willem I en zijn zoon Kroonprins Willem, die zeer populair was in het leger. De Kroonprins kon namelijk niet verkroppen dat zijn vader ook de militaire zaken zoveel mogelijk aan zich zelf hield.Vanuit zijn standplaats Mechelen ontving Chassé van de Kroonprins, via zijn aide-de-camp, een uitnodiging om hem in Brussel te bezoeken.
Het was niet de eerste keer, dat de Prins naar hem had gevraagd, dus besloot Chassé op de uitnodiging in te gaan. Tijdens de ontvangst op het paleis vroeg de Prins: "Hoe gaat het, generaal?"
" Slecht", antwoordde Chassé, "heel slecht. Ik en het hele leger met mij, wij zijn allen zeer neergedrukt." De Prins, die heel goed aanvoelde waar het over ging, vroeg verwonderd: "Maar heb ik dan geen gelijk?"

Eerlijk antwoordde Chassé: “Hoogheid! Ik ben een Geldersman, die niet kan huichelen. Daarom neem ik de vrijheid, uwe Koninklijke Hoogheid te zeggen, dat u groot ongelijk hebt.
En wilt u de raad aannemen van een oude, getrouwe, u hartelijk toegenegen generaal, dan smeek ik u naar ’s Gravenhage te gaan en het met onze dierbare goede Koning bij te leggen”.
De Kroonprins was aangedaan door deze woorden, drukte Chassé de hand en zei: “Nu, ik zal gaan”. Het moet Chassé veel voldoening hebben gegeven toen zowel de koningin als de prinses van Oranje hem het daarop volgende jaar, tijdens een bezoek, bedankten voor zijn bemiddeling. In 1819 werd dit probleem definitief opgelost door het ontslag van de Kroonprins uit zijn ambt van opperdirecteur van het ministerie van Oorlog.

Mechelen.
Het jaar 1816 als bevelhebber in Mechelen betekende voor Chassé het begin van een vrij eentonig bestaan. Zijn hele leven was vol actie geweest, werken achter een bureau was niets voor hem. Net als andere officieren vroeg hij daarom om overplaatsing naar de koloniën in Oost- of West-Indië.
Tijdens een diner aan het hof zei de Koning: “Maar generaal, zeg mij toch eens, waarom vraagt gij zo bij herhaling om naar Oost of West te gaan?”
“Sire”, antwoordde Chassé, “om in een meer bedrijvige werkkring terecht te komen en ook om meer gelegenheid te hebben het vertrouwen van uwe Majesteit te verdienen”.
“Wel, als het u daarom te doen is, blijft u dan gerust hier”, antwoordde de koning.
Even later bleek dat Chassé zijn plan had opgegeven door de aankoop van een klein buitengoed te Muysen, bij Mechelen.
Als de dienst het toeliet, bracht hij hier met veel genoegen zijn vrije tijd door, tot hij in het jaar 1819 werd overgeplaatst naar Antwerpen. Ook hier kocht hij een klein buitengoed, in de nabijheid van de citadel.

Op 9 april 1816 ontving Chassé vanuit Parijs een brief, ondertekend door *Le Maréchal Duc de Tarente, Ministre d’état, Grand Chancelier de l’Ordre royal de la Légion d’honneur*, waarin hem werd meegedeeld dat koning Lodewijk XVIII de “*Ordre de la Réunion*” had opgeheven. Chassé werd in deze brief daarom opgedragen zijn op 29 februari 1812 verkregen onderscheiding direct naar Parijs terug te sturen.

Bevelhebber Vierde Groot Militaire Commando.
Op 27 februari 1817 werd hij divisiecommandant te Leuven en op 9 maart te Brussel. Nog voor het overlijden van luitenant-generaal Andreas Johan Hendrik van der Plaat, op 15 februari 1819, kreeg luitenant-generaal Chassé het bevel over het Vierde Groot Militaire Commando met als hoofdplaats Antwerpen.

Dit Commando omvatte Noord-Brabant, Zuid-Brabant en Antwerpen. (Het aan deze functie verbonden jaarsalaris bedroeg in het jaar 1826 f. 6.000,00.)
In de bewoordingen van het Koninklijk Besluit van 7 februari 1819, nr.68, luidde de motivatie tot het ontslag van generaal Andreas Hendrik Joan van der Plaat aldus:
"Generaal Van der Plaat,…. gesteld tot dispositie van het Departement van Oorlog, dwz. wegens een dodelijke ziekte en het ontbreken van zijn verstandelijke vermogens werd hij uit zijn ambt ontslagen met behoud van rang en traktement, omdat hij toch spoedig zou sterven".
(Van der Plaat is vooral bekend geworden door zijn hardnekkige en succesvolle verdediging van de vestingstad Breda tegen het Franse leger)

Als veruit de belangrijkste militaire versterking functioneerde in Chassé's Commando de oude citadel, gelegen aan de Schelde, ten zuidwesten van de stad Antwerpen.
Deze citadel was van oorsprong gebouwd als (dwang)burcht in opdracht van Hernando Alvarez de Toledo, hertog van Alba. Mocht er oproer uitbreken in Antwerpen of de stad worden aangevallen, dan kon dit vanuit de burcht in de kiem worden gesmoord. Ontworpen door de Italiaan Pacietto kreeg de burcht destijds, binnen zijn muren, een oppervlakte van vijf hectaren en werd omringd door vijf bastions. Op 27 oktober 1567 begonnen 2.000 arbeiders met de bouw.
De "IJzeren Hertog" Alba drukte zijn blijvende stempel op de bouw door vier van de bastions naar zichzelf te vernoemen: Hernando (I), Toledo (II), Duc (IV) en Albe (V).
De naam van de derde bastion vergunde hij aan de ontwerper Pacietto. In latere jaren werd de burcht uitgebouwd tot een vesting, algemeen bekend als de "De Vijfhoek" of "het Pentagon", omgeven door een gracht van 30 meter breedte.
Mogelijk is Chassé nog betrokken geweest bij de finale uitbouw van de naar het zuiden gerichte sterke lunetten Kiel, St.Laurent en Montebello, van oorsprong gebouwd in de jaren 1815 – 1818 en gelegen op enige honderden meters van de citadelbastions.
Ten westen van de citadel lagen de Hollandse forten Burght, Zwijndrecht, Vlaamsch Hoofd, Calloo, St. Marie, Oosterweel en Liefkenskerk. Ten oosten lag het fort Lillo.

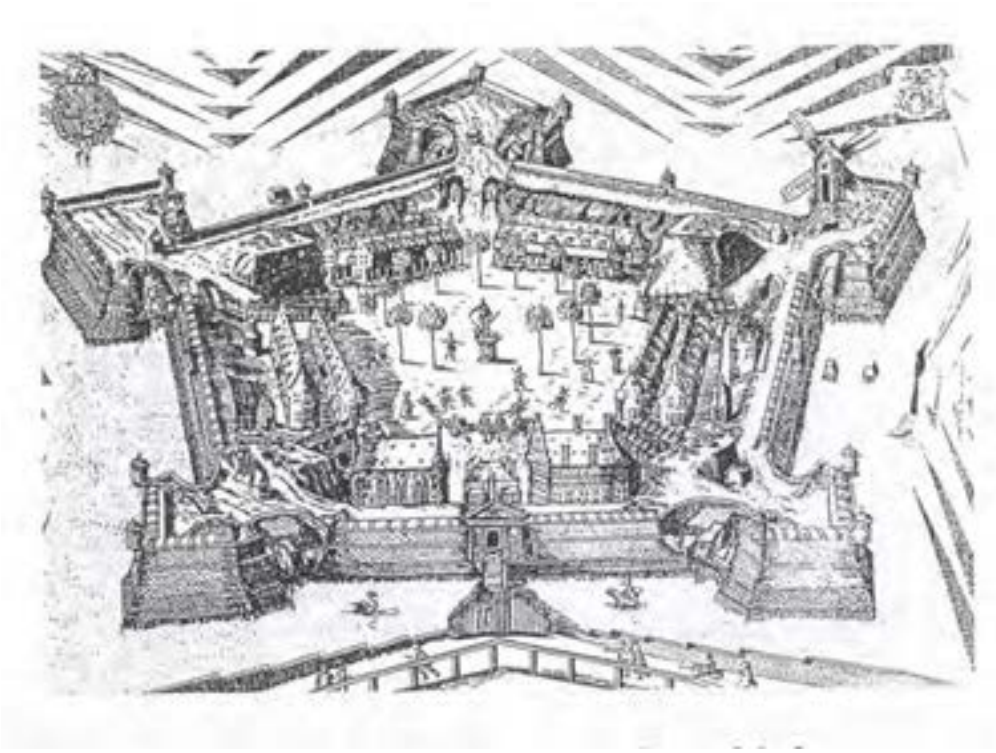

De Antwerpse citadel omstreeks het jaar 1600.

Koning Willem I, “de koning-koopman”, heeft geweldig bijgedragen aan de opbloei van de handelsstad Antwerpen, welke ondermeer als gevolg had dat vele ondernemers in Antwerpen hem grote dank verschuldigd waren.
In de beginjaren van zijn regering achtte hij Antwerpen ook strategisch van het grootste belang. Mocht Frankrijk weer naar het noorden willen oprukken, dan kon hij - naar zijn mening - zeker rekenen op de steun van Engeland.
De haven van Antwerpen was in dat geval onmisbaar om Engelse troepen aan land te brengen. De bezetting van de drie bovengenoemde lunetten had, samen met die van de citadel, tot taak deze landingsplaats te beschermen en een verder Frans oprukken te verhinderen.

Manoeuvres op de Ravelse Heide.
Vanaf 1820 werden door het Nederlandse leger ieder jaar, tot de Belgische opstand tien jaar later, in de maanden september en oktober uitgebreide manoeuvres gehouden op de Ravelse Heide, ten noordoosten van Turnhout. Ook werden in het veld op zondagmorgen afzonderlijke godsdienstoefeningen gehouden voor de protestantse en voor de katholieke militairen.
Het was aan koning Willem I om van te voren de predikanten aan te wijzen, die deze bijeenkomsten zouden leiden. Ook de predikant voor het Regiment Zwitsers, dat als gehuurde eenheid deel uitmaakte van het Nederlandse leger, werd van te voren door de koning aangewezen.

Op 1 oktober 1820 deed een ooggetuige verslag van de uitreiking van de nieuwe vaandels aan de Tweede en de Vijftiende Afdeling Infanterie. Eerst hield de protestantse predikant, de weleerwaarde heer W. van Volkom uit Breda, een toepasselijke redevoering over de woorden "Vreest God en eert de Koning". Vervolgens ontvingen twee elitecompagnieën, aangevoerd door twee hoofdofficieren, uit handen van luitenant-generaal Baron Chassé de nog bedekte vaandels. Chassé liep daarna, te midden van zijn hele staf en een detachement lansiers, samen met deze compagnieën naar het kamp, waar de hele divisie in carré stond opgesteld.
Van de trommels werden twee piramiden gemaakt en daarover heen werden door twee adjudanten de nieuwe uitgerolde vaandels gedrapeerd.
De officieren van de twee afdelingen namen met uitgestoken degens plaats rondom hun eigen vaandel. Vervolgens hield Chassé de volgende korte toespraak:
"Zijne Majesteit heeft mij de vererende taak opgelegd om u in zijn naam deze vaandels te overhandigen. Deze blijk van vertrouwen moet ieder van u aansporen om door uw gedrag des te meer dit vertrouwen en de goedheid van Zijne Majesteit waardig te zijn.
In de velden van Waterloo, onder aanvoering van de Held der Nederlanden, de Prins van Oranje, hebt u ruimschoots blijk gegeven van de moed en de trouw van uw voorvaderen. Iedere soldaat dient te volharden in dit edel gevoel en in alle omstandigheden zijn bloed en zijn leven in te zetten voor de Koning en het Vaderland. Alleen de dood kan hem van zijn vaandel doen scheiden. Zweren wij nu voor deze geheiligde vaandels de volgende eed: "Getrouwheid aan de Koning, gehoorzaamheid aan de wetten en onderwerping aan de krijgstucht."
Als met één stem weergalmde over het veld: "*Wij zweren*."
Tenslotte defileerde de hele divisie met de uitgerolde vaandels voor hun bevelhebber en werden alle soldaten onthaald op een extra maaltijd.
Voor Zijne Excellentie Baron Chassé, alle hoofdofficieren en de officieren van ieder bataljon waren tafels gereed gemaakt waar "*gepaste vreugd en vrolijkheid voorzaten en getoast werd op Koning en Vaderland. Het werd een feestdag waaraan zowel burgers als militairen met veel vreugde hebben deelgenomen."*

In de herfst van het jaar 1826, tijdens de manoeuvres te Ravels, viel de 61-jarige Chassé van zijn paard. Als gevolg hiervan zou hij – zoals hij later beweerde - een ernstige liesbreuk hebben opgelopen.
Gedurende de rest van zijn leven heeft hij hiervan bij het lopen erg veel last overgehouden.

Op 31 december 1828 werd door koning Willem I besloten om in het komende jaar de Zwitserse regimenten, als onderdeel van het Nederlandse leger, te ontbinden. Dit besluit was genomen onder druk van de Belgen, die meenden ook zonder vreemde troepen het land te kunnen verdedigen.

Tijdens het bezoek dat koning Willem I in 1829 aan Antwerpen bracht, zag hij een detachement Zwitsers over De Meir marcheren.
"Kijk", zei hij tegen Chassé, "daar komen onze Zwitsertjes aan." "Ja, Sire", antwoordde Chassé, "die gaan ons *helaas* spoedig verlaten!" "Daarin heb ik ook al aan hun moeten toegeven", zuchtte de koning en voegde eraan toe: "Maar ik kan toch wel op de armée rekenen?"
"Sire, op al wat in de noordelijke provincies geboren is, ja!", was het stellige antwoord van Chassé.

De Belgische Opstand.
Op 25 augustus 1830 brak in Brussel de Belgische opstand uit. Pogingen om in de daarop volgende weken, met behulp van het leger, de rust en orde te herstellen, mislukten volkomen.
Veel Hollandse soldaten zochten daarna hun toevlucht in de stad Antwerpen, de tot dan toe meest oranjegezinde stad in België. Een groot aantal Belgische soldaten deserteerde.
Evenals koning Willem I zag Chassé het oproer aanvankelijk als een uit de hand gelopen massaal protest, waarbij kans tot uitbreiding bestond. Bij hun maatregelen hadden de militaire commandanten dan ook de opdracht gekregen er rekening mee te houden dat "zij zich bevonden te midden van een volk van broeders". Zijn latere houding wordt duidelijk geïllustreerd door de uitspraak, die koning Willem I, vlak voor de opstand, tegen een Belgische volksvertegenwoordiger had gedaan*: "Ik ben de Koning der Nederlanden, ik ken mijn recht, ik ken mijn plicht, ik zal handhaven wat ik bezworen heb."*

Op 23 september 1830 woedde bij de ingang van het park in Brussel een hevige strijd tussen de Belgische opstandelingen en het Nederlandse leger.

Op 27 augustus mobiliseerde het Antwerpse stadsbestuur uit voorzorg vier compagnieën van de schutterij en liet kolonel Geelhand ongeveer 500 manschappen van wapens en 4.000 patronen voorzien uit het Arsenaal. Zij kregen vervolgens opdracht strategische punten in de binnenstad te bezetten. Ook werd de volgende dag door het stadsbestuur - ongetwijfeld met instemming van Chassé - een gewapende burgerwacht opgericht om eventuele onlusten de baas te blijven.
Die avond kwam een patrouille van de burgerwacht in botsing met betogers, die in de richting van de Klarenstraat trokken. Er ontstond een vuurgevecht waarbij enige gewonden vielen en in totaal 32 mensen werden gearresteerd.
Op de Meir kwam het die dag tot een vechtpartij toen een groep demonstranten met kasseien begon te gooien naar de burgerwacht, die vervolgens het vuur opende. Een 16-jarige jongen werd gedood en zes andere Antwerpenaren werden gewond.
De volgende ochtend vaardigde burgemeester De Caters een verordening uit waarbij elke samenscholing van meer dan vijf personen werd verboden, ook moesten alle café's om 19.00 uur sluiten en gold na 22.00 uur een uitgaansverbod.

Ook in Antwerpen brak de opstand uit. Na het nieuws dat de Belgische Vrijkorpsen op 16 oktober Lier hadden ingenomen, trokken enthousiaste betogers - ondanks het samenscholingsverbod - door de straten van het Sint-Andrieskwartier. De burgemeester verzocht Chassé om een compagnie grenadiers uit de citadel te laten patrouilleren, maar die zag daar vanaf.

Het zou anders, naar zijn mening, nog meer olie op het vuur gooien. Die middag vond een incident plaats, waarbij een gearresteerde man bij de Mechelse Poort door omstanders werd bevrijd. Rond vier uur die middag vielen opstandelingen de wachtpost bij de Sint-Jorispoort aan.
Eerst werden kasseien naar de wacht gegooid en vervolgens werd de aanval geopend met breekijzers en knuppels.
Een toevallig passerende kurassier werd van zijn paard getrokken en mishandeld. Toen de wacht het vuur opende werden twee aanvallers gedood en raakten twee andere gewond. Na een overleg met Chassé besloot deze dat de reguliere troepen zich terug moesten trekken naar de citadel en dat de schutterij met de burgerwacht de bewaking van de stadspoorten zou overnemen. Hoewel met deze maatregel de rust enigszins terugkeerde, bleek spoedig daarna dat burgemeester De Caters niet langer kon rekenen op de loyaliteit van de burgerwachtofficieren. Ook de stad Antwerpen dreigde zo in handen van de opstandelingen te vallen. Chassé reageerde onmiddellijk, gelastte de burgerwacht en de schutterij zich terug te trekken en liet de poorten en de wallen weer door zijn eigen troepen bezetten.

Op 17 oktober werd door Prins Frederik, Admiraal en Kolonel-Generaal, het opperbevel over de Nederlandse troepen in de Zuidelijke Nederlanden aan Chassé overgedragen. Twee dagen later achtte Chassé de situatie in Antwerpen zó ernstig dat hij besloot zijn hoofdkwartier te verplaatsen van de stad naar de citadel. Daar verklaarde hij Antwerpen in Staat van Beleg met de opdracht aan het gewestelijk en stadsbestuur deze maatregel openbaar bekend te maken. Het bestuur van de stad viel vanaf die dag dus onder het militair gezag.
Een delegatie van het gewest en de stad drong bij Chassé erop aan deze maatregel in te trekken of in ieder geval niet algemeen bekend te maken. Een opstand onder de inwoners zou het gevolg kunnen zijn. Zelf zouden zij zorgen voor de openbare rust en orde.
Chassé herinnerde aan het treffen bij de Mechelse poort, waarvoor ook zij verantwoordelijk waren geweest en antwoordde op hun verzoek: "*Wanneer er vijandelijkheden zullen plaatsvinden tegen Zijner Majesteits troepen, het eskader op de Schelde of tegen de citadel, dan zal ik de stad zodanig laten beschieten dat men over drie eeuwen nog over Chassé zal spreken."*
Toch werden de bij de Staat van Beleg behorende maatregelen niet ten uitvoer gebracht. Later is Chassé hierom zwakheid verweten doch men wist niet dat prins Frederik, die met zijn legerafdeling naar Antwerpen was teruggetrokken, dringend had verzocht dit vooral niet te doen. De Prins vreesde dat de bevolking van Antwerpen zich door deze maatregel tegen hem zou keren.
Op 21 oktober gaf Chassé aan het vrij zwakke garnizoen van Dendermonde bevel deze stad te ontruimen. Hierna was Antwerpen de enige stad in België, waarin zich nog Hollandse troepen bevonden.

Vier dagen later gaf Chassé opdracht aan het Antwerpse stadsbestuur om tot een afstand van 150 meter vanaf de voet van de buitenste verdedigingswerken alles in het voorliggende terrein te verwijderen, dat de vijand als dekking kon dienen. Ongehoorzaamheid aan dit bevel zou met strenge maatregelen worden bestraft. Hij aarzelde zelfs niet om zijn eigen kleine landgoed, dat ook binnen deze strook lag, in brand te laten steken.
Ook zag hij zich genoodzaakt om de tegenover de citadel gelegen dijk te laten doorsteken, waarmee een groot stuk land onder water werd gezet. Alleen de onder zijn bevel staande forten Burght, Zwijndrecht, Vlaamsche Hoofd, Calloo en Austruweel staken er boven uit.
Met deze maatregelen trachtte Chassé, met de overige forten en zijn kleine flottielje oorlogsschepen, over de Schelde de verbinding met Holland open te houden. Een stoomboot bracht dagelijks zijn berichten over naar Bergen op Zoom en vervolgens met een ijlbode naar de Hollandse regering in Den Haag en dus naar koning Willem I.

Oproer in Antwerpen.

Antwerpen werd overspoeld door de terugtrekkende Nederlandse troepen. De meesten moesten, om drie redenen, zo snel mogelijk naar Noord-Brabant worden overgebracht. Zo werd op 4 november, via fort Bath, een hele afdeling lansiers met hun paarden ontscheept in Bergen op Zoom en dadelijk doorgezonden naar ‘t Ginneken. De afgelopen gevechten hadden namelijk bewezen dat niet alle troepen even loyaal aan koning Willem I waren geweest.
Sommige soldaten hadden zich zelfs door de Belgische opstandelingen gevangen laten nemen met de uitroep: “Wij zijn ook Brabanders, want wij komen uit Den Bosch en uit Breda”. Er werd daarom gevreesd dat de opstand naar Noord-Brabant zou overslaan. Daarbij kwam dat er voor de verdediging van de citadel en de wallen van Antwerpen geen behoefte was aan zoveel soldaten en het trouwens onmogelijk was geweest om allen blijvend onder te brengen.

In de vroege ochtend van 27 oktober vond in Antwerpen een bespreking plaats tussen een vertegenwoordiger van het Belgische Voorlopige Bewind en Chassé. Het Bewind sommeerde in een brief om de Hollandse troepen onmiddellijk uit de stad naar de citadel en het Arsenaal terug te trekken onder de belofte dat zij, tijdens de terugtocht, niet gehinderd zouden worden.
Chassé ging, om verder bloedvergieten te voorkomen, hiermee accoord en stuurde de portier van de citadel met de sleutels van de stadspoorten naar het stadhuis. Als vredesteken liet hij een reusachtige witte vlag op de citadel hijsen.
Toen in de loop van die ochtend een delegatie van het Voorlopig Bewind aan de Kipdorppoort de Belgische vrijkorpsen verwelkomde, bleek dat deze absoluut niet accoord konden gaan met het bereikte onderhandelingsresultaat. Waarom, vroegen zij, had het Voorlopig Bewind behalve de stad ook niet de citadel kunnen bemachtigen? Zij hadden geen symbolische sleutel van de stadspoort nodig, hun passe-partout was het kanon!

Zich niets aantrekkend van de wapenstilstand gaven zij opdracht aan hun duizenden manschappen om de achtervolging van de Hollandse troepen in te zetten.

De oude Kipdorppoort met links op de achtergrond de O. L.Vrouwe kerk.

Daartoe aangezet door de vrijkorpsen zond het Voorlopig Bewind een nieuw ultimatum naar Chassé: Hij moest zich vóór 16.00 uur overgeven, anders zouden de gevechten worden hervat.
Chassé reageerde hierop met een scherp protest en herinnerde de Belgische leiders aan de wapenstilstand. Als antwoord eisten de Belgen, in naam van het Belgische volk, de overgave van de citadel en het eskader oorlogsschepen op de Schelde. Dit werd door Chassé verontwaardigd van de hand gewezen.
Hij verzekerde de Belgen dat hij "*bij God en zijn eer gezworen had zich eerder de lucht in te laten vliegen dan door een schandelijke overgave de Hollandse krijgsroem te bevlekken."*

Tijdens deze onderhandelingen bevonden de Hollandse infanteristen in de stad en op de wallen zich in een zeer moeilijke positie. Tijdens de terugtrekking werden zij voortdurend beschoten door de in de huizen verschanste opstandelingen.
De officier, die in het Arsenaal het bevel voerde, vroeg tot driemaal toe toestemming aan Chassé om het vuur uit de omliggende huizen te mogen beantwoorden, maar dit werd geweigerd. Ten slotte was er een wapenstilstand gesloten en daar hield hij zich aan.

Rond drie uur die middag werd een van de toegangspoorten van het Arsenaal met een kanon kapot geschoten en drongen de Belgen het Arsenaal binnen. Na een hevig gevecht trokken de Hollandse soldaten zich in allerhaast terug op de citadel, hun verliezen bedroegen 30 doden en gewonden en meer dan 100 soldaten werden door de Belgen krijgsgevangen gemaakt.
Rond die tijd werden ook de Hollandse oorlogsschepen op de Schelde door Belgisch geweer- en kanonvuur bestookt. Dit werd weliswaar vanaf de schepen met geweervuur beantwoord doch dit maakte geen einde aan de beschietingen. Ondertussen bleef het aantal slachtoffers aan boord van de schepen toenemen. Ondanks Chassé's uitdrukkelijke bevel om niet hun kanons tegen de Belgen in te zetten, loste commandant J.Schrőder van kanonneerboot 4 rond half vier die middag met een kanon een waarschuwingsschot richting de kade. Daarna werd tevergeefs gewacht op de definitieve toestemming van de flottieljecommandant om de beschieting met kanons voort te zetten. Aangezien het aantal gewonden op de kanonneerboten bleef stijgen, werd daarna niet langer gewacht op toestemming. Meerdere kanonneerboten alsmede de oorlogsschepen *de Gier* en de *Komeet* openden het vuur. Kort daarop zagen zij dat de witte vlag boven de citadel, op het bastion Toledo, werd neergehaald en vervangen door de Nederlandse driekleur. Van te voren, op aandringen van zijn onderbevelhebber, Hertog Karel Bernhard van Saksen-Weimar-Eisenach om met een bombardement van de stad te beginnen, had Chassé steeds geantwoord: *"Hertog, het repugneert mij."* (Hertog, het stuit me tegen de borst)

Chassé had om twee redenen geaarzeld het bombardement uit te voeren. Ten eerste was hij, na een verblijf van 11 jaren, van de mooie stad Antwerpen en haar inwoners gaan houden. Ten tweede kende hij de aspiratie van koning Willem I om met Antwerpen en haar citadel een *pied à terre* op Belgische bodem te behouden. Van daaruit onderhield de koning geheime contacten met oranjegezinde organisaties in Antwerpen teneinde België voor zich te kunnen behouden. Toen na de ontruiming van het Arsenaal en de stadswallen de balans van de gevechten werd opgemaakt en bleek dat als gevolg van de woordbreuk vele manschappen waren gedood of gewond waren geraakt, was ook voor Chassé de maat vol.
Op de zelfde dag waarop Alva 263 jaar eerder de bouw van de citadel was begonnen, liet Chassé 58 van zijn kanonnen vuren op de "vierde wijk" van Antwerpen, die in de onmiddellijke omgeving van de citadel lag en waar de meeste opstandelingen zich hadden verschanst.
De kanonneerboten en oorlogsschepen volgden met 143 vuurmonden zijn voorbeeld en bestookten vooral de batterijen op de kaden, die nog steeds de Hollandse schepen onder vuur namen. In totaal 16.000 granaten en brandkogels veranderden dit deel van Antwerpen in een vuurzee. Na afloop van dit artillerieduel bleek dat aan boord van de schepen 12 doden en 37 gewonden waren gevallen.

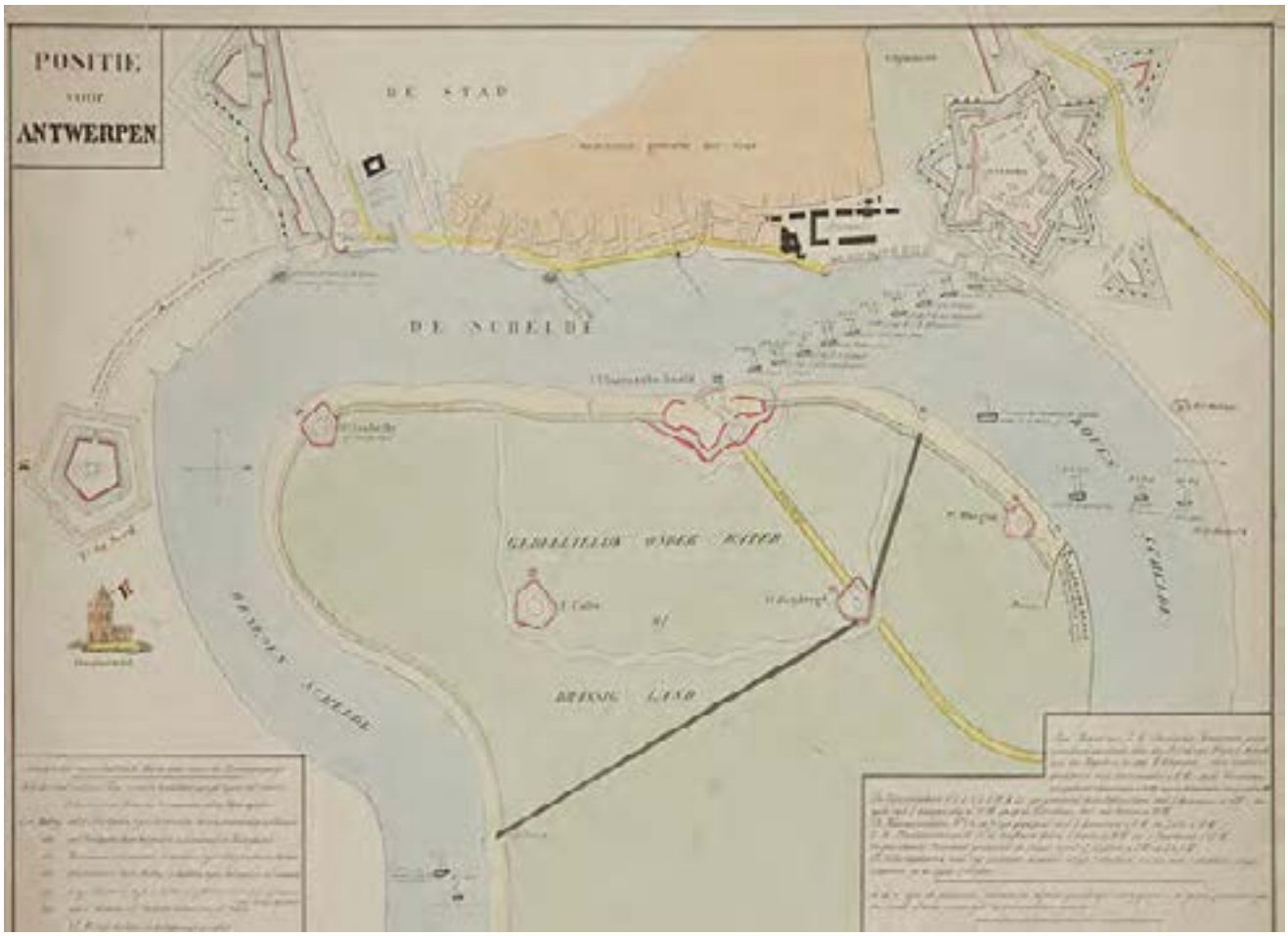

Op deze kaart is de positie van de Citadel te zien tijdens de woelige jaren 1830 – 1832. De zwarte blokjes links van de Citadel vormen het Arsenaal. De licht roze vlek links van het Arsenaal is het beschoten deel van de stad Antwerpen op 27 oktober 1830. De kleine vage vlek in de linker bovenhoek geeft de plaats aan waar Van Speyk zijn kanonneerboot de lucht in liet vliegen.

Gedurende het bombardement vanaf de citadel stuurde Chassé 50 manschappen onder leiding van 2 officieren, die zich als vrijwilliger hadden opgegeven, naar het Arsenaal om deze in brand te steken en zo te voorkomen dat de munitie-, hout- en voedselvoorraden in Belgische handen zouden vallen. Deze operatie verliep succesvol; na een kort gevecht met de Belgische bezetting brandde het Arsenaal tot de grond toe af. Ook een deel van de niet meer in gebruik zijnde Sint-Michielsabdij en een groot hooimagazijn op de Sint-Jansvliet gingen door brand voor goed verloren. Als gevolg van de brandstichting en het bombardement werden ook vele huizen in het Andrieskwartier, de “vierde wijk”, een prooi van de vlammen.

De cellen in de stadsgevangenis werden in allerhaast opengezet zodat de 200 gevangenen nog kans zagen op tijd weg te komen. Duizenden Antwerpenaren en opstandelingen ontvluchtten in paniek de stad, met achterlating van 68 gedode burgers en 17 gesneuvelde militairen. Van de meer dan 120 gewonden overleefden ook een dertigtal het bombardement niet.
Omstreeks half elf die avond gaf Chassé bevel het bombardement vanuit de citadel te staken. Tegen elf uur zwegen ook de kanons van de grote oorlogsschepen en de kanonneerboten.
Toen kort daarop een Belgische batterij het vuur op de schepen heropende, werd het artillerieduel tussen de schepen en de batterijen op de kaden hervat. Het eindigde pas nadat Chassé nadrukkelijk bevel aan de schepen had gegeven het vuren te staken.
In de loop van die dag had een aantal Belgische opstandelingen ook getracht vanuit garnalenboten de korvet *De Komeet* te enteren. Het daarop volgende vuurgevecht, vanaf de kaden en de boten, kostte aan drie Hollanders het leven, tien opvarenden raakten gewond. Vanaf de korvet werd het vuur beantwoord, waarmee voorkomen werd dat de Belgen aan boord konden komen.

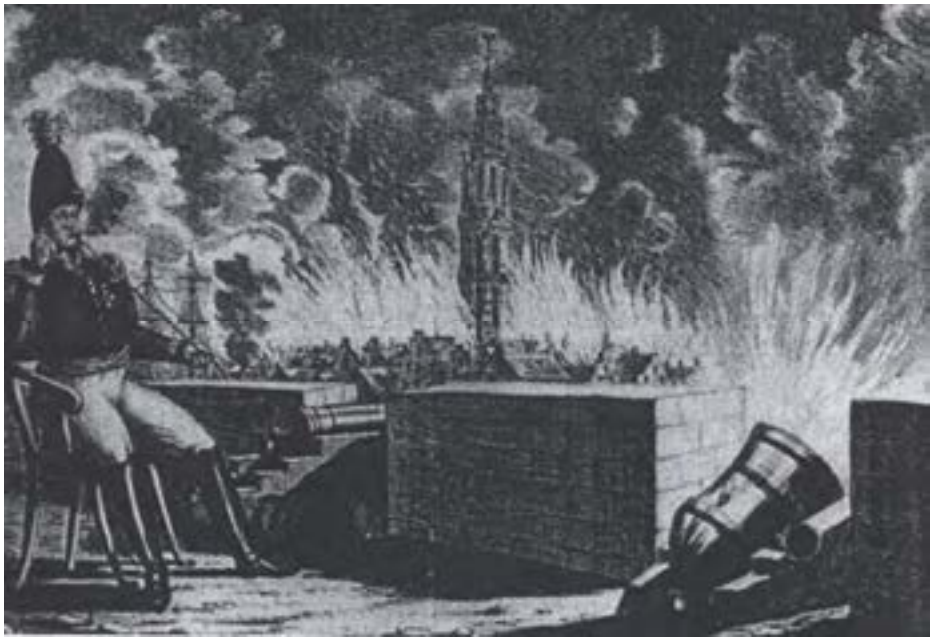

Een Belgische spotprent naar aanleiding van het bombardement van Antwerpen met links Chassé, die rustig zijn lange pijp rookt. De tekenaar H.Ratinck schreef er onder als bijtend commentaar: " 27 oktober 1830. Een tevreden moment. De wraak is het plezier der Goden. Beschieting van Antwerpen. Wat een mooie bladzijde uit de geschiedenis. Mijn Heer zal tevreden zijn en hoe!!!"

De onderhandelingen, die daarna werden heropend, hadden aanvankelijk geen succes aangezien het Voorlopig Bewind vast hield aan de overgave van de citadel. Chassé wees dit resoluut van de hand maar toonde zich bereid verder niets meer tegen de stad te zullen ondernemen indien de opstandelingen ophielden met het aanleggen van barricaden en de vloot op de Schelde met rust werd gelaten. Van Belgische zijde werd hiermee uiteindelijk ingestemd aangezien zo in ieder geval een nieuw bombardement werd voorkomen. De voorlopige wapenstilstand van die avond werd op 30 oktober omgezet in een definitief bestand, met een opzeggingstermijn van drie dagen. Het stadsbestuur nam het zekere voor het onzekere en verordonneerde dat de kerkklokken de eerstkomende maanden niet meer mochten luiden. Chassé zou dit klokgelui anders kunnen opvatten als het sein tot een nieuwe aanval met alle kwalijke gevolgen van dien.
De kansen op verzoening waren nu echter voor goed verkeken. De Belgen waren hevig verontwaardigd door dit bombardement en zagen in het conflict ook een voorwendsel om Antwerpen als concurrerende koopmansstad uit te schakelen.
Op 2 november liet Chassé een dagorder uitgaan, gericht aan de bemanningen van het eskader kanonneerboten op de Schelde:
Zeehelden!
De dag van de 27ste oktober jl. heeft mij bewijzen opgeleverd dat het heldenbloed van uw voorvaderen in ruime mate in uw aderen stroomt; uw gedrag is voorbeeldig geweest. Gij hebt gevochten met leeuwenmoed en de Antwerpenaars ervan overtuigd, dat gij lijf en leven voor Zijne Majesteit wilt inzetten en zijn rechten tot het uiterste zult verdedigen.
Ik ben ten hoogste voldaan over uw gedrag en zal Zijne Majesteit hierover zeker op de hoogte brengen. Ik reken in het vervolg op uw standvastigheid en moed en durf u reeds voorlopig, indien ieder zijn plicht doet, van de overwinning te verzekeren.
Hoofdkwartier Citadel Antwerpen, de 2de november 1830.
De Luitenant - Generaal Commandant der Citadel en het 4de Groot Militair Commando.
Baron Chassé.

Briefwisselingen.
Drie dagen later, op 5 november, schreef Chassé vanuit de Citadel de onderstaande brief aan mevrouw Rosalie de Boer - de Broyer, de echtgenote van zijn adjudant, Jonkheer Hybo de Boer. Hieruit blijkt dat Chassé al in die tijd een persoonlijke band had met de familie De Boer. Later zou deze een nog grotere rol gaan vervullen in het leven van Chassé.

den 5 November 1830

Lieve Mevrouw!
Uw missive was mij zeer aangenaam, U kent het belangen dat ik in U en in Uw lieve kinderen stel.
Ik voel mij beter en de dappere De Boer heeft verdubbelde krachten gekregen, hij werkt voor vier man en heeft nooit rust.
Mijn verlangen om U en Uw kinderen te zien is onuitsprekelijk doch voor het ogenblik onmogelijk om uit te voeren.
Vaarwel lieve Mevrouw, omhels Uw kinderen voor Uw vriend,
Baron Chassé.

Ook schreef hij een week later een dankbrief aan de Welgeboren Heer Marchand te Amsterdam.

Citadel, den 12 November 1830

De krijgsman die zijn plicht betracht, legt de hand op zijn boezem en voelt onder het kloppend hart zijn ware en hoogste beloning dan de goedkeuring van zijn hartelijke geliefde Vorst, en die van zijn landgenoten weg te dragen, vergroot nog dit inwendig gevoel.
Uw geb. heeft in een ruime mate door een verheven gedicht, toepasselijk op de gebeurtenis van de 27 oktober mij aller aangenaamst verrast; neemt voor mij en de dapperen, die deel hebben genomen in de uitoefening van hun plicht, mijn ware erkentenis aan.
Ik heb de eer met bijzondere hoogachting te zijn van uw geb. de gehoorzame dienaar,
de Luitenant- generaal Baron Chassé.

Chassé als de "engel Gods"

De stemming onder de Noord-Nederlandse bevolking, als reactie op het bombardement, wordt duidelijk door het in april 1831 te Amsterdam uitgegeven boekwerkje met de titel "*Het Bombardement van Antwerpen, Lauwerkrans voor den Luit. Gen. Baron Chassé, gevlochten door C.G.Withuys*".
In dit uit 49 bladzijden bestaande gedicht schroomde de samensteller zelfs niet om Chassé te zien als "de engel Gods".

Antwerpen viel, vergeefs gestreên!
De muitervaan verwon,
Geholpen, binnen door 't gemeen
En buiten door 't kanon.
Een poort bezweek, geen waterval stroomt af met dollen vaart en knal,
Den vijand en metaal

Instroomde en stormde op onzen stoet,
Die, 't veld betwistend voet voor voet,
Zich vestte in 't Arsenaal.

Waar toeft Chassé, waar mag hij zijn,
Oud-Hollands Legervoogd?
Hij ligt ten prooije aan ligchaamspijn,
Door zielesmart verhoogd.
Een krankheid hoû den held geboeid,
Waar is hij? 't Hart des braven gloeit
Niet min voor 's Konings zaak;
Hij weet, dat Holland op hem bouwt;
's Lands donder is hem toevertrouwd,
De tuchtroede en de wraak.

Het fort scheurt Antwerps lenden op,
En mokert op zijn kruin;
De vloot beukt, van het Schelde-sop,
Zijn steenen borst aan puin;
Een bui van gloênden kogelbrand
Verscheurt en blaakt zijn ingewand;
Een vuurstroom zwelt en draaft;
Chassé, die wraak verschaft aan 't regt,
Schijnt de engel Gods,
Die Sodom slecht
En onder vuur begraaft.

Voelt gij den vloek, onzalig ras,
Dat zoo veel jamren sticht?
Aanschouw dat bloed, dat puin, die asch;
Een wreker houdt gerigt!
De straf, aan 't wanbedrijf verknocht,
Volgt op de gruwlen, die gij wrocht.
Onzaalgen, blikt in 't rond!
Een donderbui verlamt uw trots:
Die donder is een oordeel Gods,
Dat u Chassé verkondt.

Bataaf, zie in het beeld van Generaal CHASSÉ
Den held die wars van bloed, maar minnaar van de vreë
Bij 't dondren van 't Geschut voor Koning en voor 't Land,
De Oranjevaan verhief en roemrijk hield in stand,
De muiteling vloek zijn naam, Hij leeve in onze harten!
Vivat de naam CHASSÉ! hij blijf de eeuwen tarten!

Een koninklijk voedselpakket uit Engeland

Na de dramatische gebeurtenissen in oktober, verliet Chassé's onderbevelhebber Karel Bernard van Saksen-Weimar-Eisenach de citadel en reisde per schip af naar Breda.

In de loop van de maand november 1830 ontving Chassé van Karel een groot pakket. Dit pakket had Karel ontvangen van zijn schoonzuster Adelheid, de koningin van Groot-Brittanië en de oudere zuster van zijn vrouw, prinses Ida.

Karel had ongetwijfeld al eerder zijn schoonzuster op de hoogte gebracht van de karige voedselsituatie in de citadel. Als reactie had de koningin het voedselpakket met "*preserved meats*" opgestuurd, als de allermodernste voortbrengselen van de Engelse industrie. Het pakket ging vergezeld van Karel's onderstaande brief:

Breda, den 1sten November 1830

Aan Zijne Excellentie den Heer Luitenant-Generaal Baron Chassé
Opperbevelhebber in het citadel van Antwerpen

Waarde Generaal.
De Koningin van Engeland, gehoord hebbende dat ik de eer zoude hebben, mij onder Uwen Excellentie bevelen in Antwerpen optesluiten, heeft aan mij eene kist met "preserved meats" of geconserveerenden spijzen toegezonden welke ik nu de eer geef om aan Uwe Excellentie te doen geworden, met verzoek om dezelven als eenen kleinen bewijs der opregte hoogachting te willen aannemen, welke U aan mij ingeboezemd hebt.
Om deze spijzen te gebruiken, behoeft men alleen het deksel der doos met eenen bijtel optebreeken, de spijs in een kaperol te werpen en dezelve eenige minuuten daarin te laten koken.
De soepen bestaan in eene gelatine, welke in een kaperol geworpen, geduurende 5 minuuten boven het vuur omgeroert, met zout en peper asaisonneerd en vervolgens gegeeten wordt.
Ik weet niet of er in de kist gekristaliseerde limoensap is; deze is anders zeer goed, en voor sauzen, punch enz. te gebruiken.
Ik verzoek Uwe Excellentie om in mijnen naam de eene of de andere van deze doozen aan den Luitenant-Kolonel Kellner, en eene andere aan den 1^{e} Luitenant Kroese te willen laten uithandigen.
Neem aan, waarde Generaal, de hernieuwde verzekering mijner bijzonderen hoogachting.
Bernard hertog van Saxen-Weimar.

Ook Breda in Staat van Beleg.
Op 2 november 1830 maakte het stadsbestuur van Breda, in opdracht van opperbevelhebber generaal-majoor Wildeman, bekend dat de vesting zich vanaf die dag in Staat van Beleg bevond. Dit hield ondermeer in dat de stadspoorten 's ochtends pas om 8 uur geopend werden en 's avonds al om vijf uur gesloten zouden worden.

De Ginnekenpoort, gezien vanaf de huidige Nieuwe Ginnekenstraat.

Geen weg meer terug.
Op 26 september 1830 werd te Brussel een Voorlopig Bewind geïnstalleerd, dat op 4 oktober de zelfstandige staat België proclameerde en een Belgisch Nationaal Congres bijeenriep.
Dit Belgische Congres legde op 23 november 1830, tijdens een speciale zitting, in een wet vast: " *Er is geen verzoening meer mogelijk; wij zijn door een stroom van bloed gescheiden. De naam Prins van Oranje is onherroepelijk bedolven onder de rokende puinen van Antwerpen".*
Het Congres moest nu dus op zoek gaan naar een eigen vorst. Dit werd Leopold van Saxen-Coburg, die verwant was zowel aan het Franse als aan het Engelse hof.

Door heel Holland ging echter een golf van enthousiasme; Chassé werd op slag beroemd en koning Willem I vaardigde de proclamatie " Te wapen voor de zaak van recht en orde!" uit.
Als bij toverslag verscheen een stroom van gedichten en liederen, die het resolute optreden van Chassé verheerlijkten.

Een van de liederen was vanaf 8 november verkrijgbaar bij G. J. Beijerink op de Nieuwendijk te Amsterdam:
HET LIED VAN CHASSE.
(Op de wijze: Vivat Oranje hoezee!)
Wie praalt aan 't hoofd der heldenstoet? Chassé!
Wie heeft gewroken Hollands bloed? Chassé!
Wie spreekt, uit monden van metaal
Der Trompen en de Ruyters taal?
Chassé!, Chassé!, Chassé! (bis)

Wie heeft gestraft het snoodst verraad? Chassé!
Wie redde 't bolwerk van den staat? Chassé!
Wie toonde wat de Leeuw vermag,
Die voormaals de aard nooit sluim'ren zag?
Chassé!, Chassé!, Chassé! (bis)

Wie heeft de muitzicht perk gezet? Chassé!
Wie 't monster in zijn nest verplet? Chassé!
Wie is, als Neêrlands oudste zoon,
De hechtste steen van 's Konings troon?
Chassé!, Chassé!, Chassé! (bis)

Oud-Neêrland zijt gij die en waard. Chassé!
Uw heldenroem klinkt luide op aard. Chassé!
Voor U rijst onze zegenbeê,
Wij zingen met het leger meê.
Vivat Papa Chassé!. (bis)

W. Presburg schreef naar aanleiding van Chassé's 65ste verjaardag een 22 coupletten tellend lied, met als titel " *VELDTOGTEN EN VELDSLAGEN, welke generaal CHASSE overwonnen heeft van zijn tiende jaar tot zijn vijf-en-zestig jarigen ouderdom."*, waarin zijn hele militaire carrière werd samengevat. Getuige het voorlaatste couplet is het geschreven kort na het uitbreken van de Belgische Opstand in 1830:

Vijftien jaren rust, wie zou dit denken
Dat onze oude Grijsaard moest te veld
Dat zal de Belgen wel doen krenken
Dat hij vijf-en-zestig jaren telt. bis.
In vijftien jaar was rust en vreede
Reeds nam hij de deegen uit de schede
Ging in die strijd die dappere held
Veel muiters heeft hy ter neer geveld. bis.

Jan van Speyk.
Naar aanleiding van een gewapend incident met de Belgische opstandelingen op 19 december 1830 werden de officieren van de Scheldevloot plechtig verbonden om *" zoo het eenmaal gebeuren mogt, dat één hunner, op een dusdanige wijze, door het gepeupel werd aangerand en moest onderdoen, de voorkeur te geven aan een wisse dood boven een smadelijke behandeling en nooit te zullen dulden, dat de geringste inbreuk gemaakt werd op Nêerlands roem of de eer der vlag".*

Het enthousiasme voor de verdediging van de Hollandse zaak werd nog versterkt door de gebeurtenissen van 5 februari 1831. Op die dag werd de Hollandse kanonneerboot nr.2, als onderdeel van Chassé's kleine oorlogsvloot op de Schelde, door een krachtige noordoosten wind tegen de sluis van het dok bij St.Laurent gedrukt.
Een groep Belgen bestormde de boot en haalde meteen de Nederlandse vlag neer om die door de Brabantse te vervangen. De bemanning was kansloos tegen deze overmacht. De commandant, de 29-jarige Amsterdamse luitenant-ter-zee 2^{e} klasse Jan Carel Josephus van Speyk, vreesde waarschijnlijk een wraakactie door de woedende Belgen, aangezien zijn kanonneerboot met 700 schoten had deelgenomen aan het bombardement van Antwerpen. De twee Belgische officieren, die aan boord waren geklommen, eisten - in strijd met de wapenstilstandsovereenkomst - de boot op. Onder het voorwendsel, dat hij de papieren in de kajuit wilde halen, liep Van Speyk naar beneden, gooide zijn brandende sigaar in een vol kruitvat en belette zo in ieder geval dat zijn boot en de Nederlandse vlag in Belgische handen vielen. Van zijn 31 koppen tellende bemanning overleefden 26 de enorme explosie niet.

Jan Carel Josephus van Speyk.

Het leger kondigde onmiddellijk 3 dagen van nationale rouw af. Op 11 februari 1831 verordonneerde koning Willem I dat in de Nederlandse marine altijd een schip zou voorkomen met de naam "*Van Speyk , ter nagedachtenis van de heldendaad, en de hoogst edelmoedige zelfopoffering van den Luitenant-ter-zee van de 2e klasse J. C. J. van Speyk, door zich met de onder zijn bevel zijnde kanonneerboot no.2, op den 5den dezer, voor Antwerpen liever in de lucht te laten springen, dan te gedoogen, dat onze vlag eene vernedering onderging."*
Alleen het bovendeel van de romp en het hoofd van Van Speyk werden teruggevonden. Deze werden in een vaatje brandewijn uiteindelijk overgedragen aan zijn bevelhebber, de kapitein ter zee J. C. Koopman.
Voor zijn heroïsche daad kreeg Van Speyk op 14 mei 1832 een heldengraf in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.
Midden maart 1833 werden de opgedoken overblijfselen van de kanonneerboot nr.2 verloot, onder toezicht van een commissie. Deze verloting bracht de aanzienlijke som van f. 6.480,98 op, bestemd voor het nationale gedenkteken. Dit officiële monument werd de vuurtoren J. C. J. van Speyk bij Egmont aan Zee. Hoewel Van Speyk niet is gesneuveld tijdens het beleg van de Citadel door het Franse leger, werd zijn naam als nationale held later toch vermeld op het Citadelmonument in 't Ginneken.

Bedreigd door woedende Belgen, die de Nederlandse vlag verscheuren, schiet Van Speyk - bezijden de waarheid - zijn pistool leeg in het kruitmagazijn.

De golf van patriottisme, welke Holland daarna overspoelde, blijkt ondermeer uit het onderstaande bombastische gedicht, dat kort na de tragische gebeurtenis werd gepubliceerd:

*Bij het vernemen van den Heldendood van **J. C. J. van Speyk,** Luitenant ter Zee, op Z. M. kanonneerboot No.2, den 5den Februarij 1831.*

Reeds was het Staatsgebouw geschokt,
Door Willems hand gevest,
En 't Belgisch woelziek moordend rot,
Dat wetten smaadt – met eeden spot,
Lag vloekend in zijn nest.

Reeds bleek in 't zuidelijk Nederland
Der Belgen snood verraad,

En ’t laf bestaan dier muitrenrij;
Maar tevens blonk van Hollands zij
Ook menig stoute daad.

Zong Helmers eens tot Claessens lof,
Dien held in deugd zoo rijk:
Ik roem, ofschoon op zwakker toon,
Op Hollands nieuwen dappren zoon
Den koenen held Van Speyk.

’t Gespuis, dat regt noch eerbied kent
En menschlijkheid verzaakt,
Werd door een deel van Hollands vloot
Die ’t met Chassé dáár weerstand boodt,
Op Antwerps ree bewaakt.

En bij dat deel was ook de vloot
Door Jan van Speyk gevoerd,
Die door kanon en heldenstoet
Den lagen vijand leeren moet,
Hoe Holland muitren snoert.

Het ijs verdween – de winter week,
Die hun een wijkplaats wees,
En elk herneemt zijn post en stand,
Terwijl de moed de borst ontbrandt,
Vervreemd van bange vrees.

Maar eensklaps dringt de felle wind,
Die van ’t noordwesten jaagt,
Van Speyk al verder van de vloot,
Terwijl de ranke en zwakke boot
Naar roer noch zeilen vraagt.

Hij strandt: - en ’t laag en laf geboeft,
Bemerkt het van den wal,
En eensklaps is een sloep bevracht
Met wisse en talrijke overmagt,
Die ’t vaartuig entren zal.

De vijand naakt en veinst (hoe snood!)
Ter hulp in nood gereed
En als met lot en leed begaan;

Maar toont al spoedig ’t vloekbestaan
In ’t duivlenhart gesmeed.

“ Redt, redt u, mannen! onverwijld,”
-Zoo roept de jonge held -
“ Ik beef voor ’t sterven niet, o neen!
“ Ik blijf op ’t vaartuig, spoedt u heen!
“Ik tart het snoodst geweld.”

Nu haalt de Belg de vlag omlaag,
Die Hollands roem verkondt,
Die steeds in eer gewapperd heeft -
Waaraan noch smet noch laagheid kleeft,-
En trapt die op den grond.

Dit is te veel voor ’t Hollands hart!
Eer ’t ooit den smaad verkropt!
Dat zulk gebroed zijn vaandel schond,
Zij ’t liever ook de laatste stond,
Waarin dit harte klopt.

Zóó denkt en handelt ook van Speyk,
Die ’t sterven nimmer ducht.
Hij geeft zich aan geen’ Belg ten buit:
Maar steekt den brand in ’t moordend kruid,
En ’t schip vliegt in de lucht.

Nog was niet ver van ’t aklig boord
De ontsnapte manschap heen:
De knal, die ’t vaartuig schokte en spleet
Der moordren aantal sterven deed,
Treft ook der braven leên.

Verstomd hoort Antwerps volk een daad
Die ’t Belgisch hart niet kent;
Dat, vreemd aan zulk een heldenmoed,
Met roof en moord op zwakken woedt
En wet en pligten schendt.

Maar Holland dat zijn ouden roem
Nog altijd gloren ziet,
Herhaalt en zweert op nieuw den eed
“ Ook wij zijn tot die daad gereed
“ En schroomen ’t sterven niet.”

Als eens het late nageslacht,
In d’oude geestdrift deelt,
En nog van Speyk gedachtnis wijdt,
Dan spreekt het, om die daad verblijd,
“ Ik ben van Hollands teelt.”

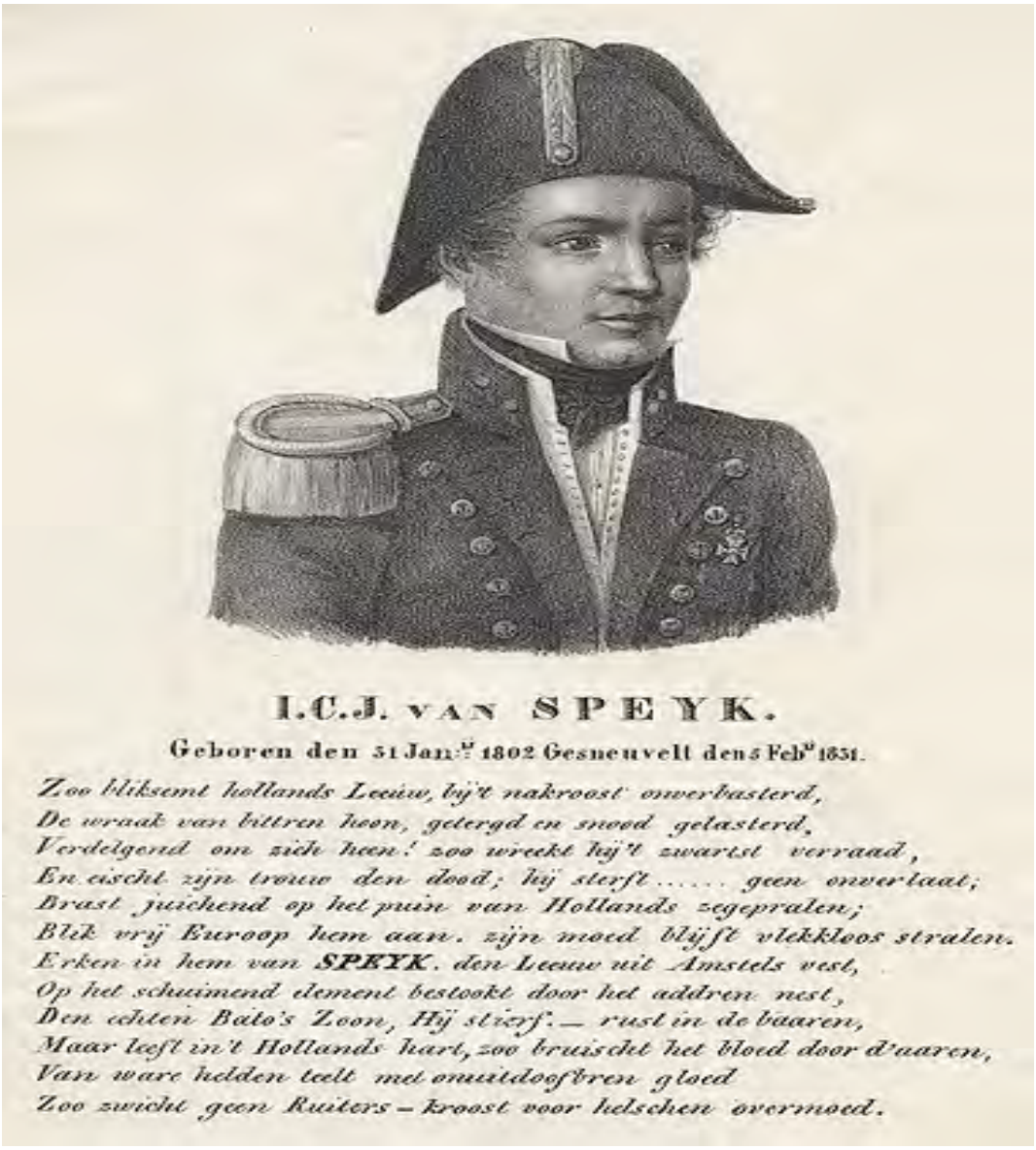

I.C.J. VAN SPEYK.

Geboren den 31 Jan.ri 1802 Gesneuvelt den 5 Febo 1831.

Zoo bliksemt hollands Leeuw, bij't nakroost onverbasterd,
De wraak van bittren hoon, getergd en snood gelasterd,
Verdelgend om zich heen! zoo wreekt hij't zwartst verraad,
En eischt zijn trouw den dood; hij sterft..... geen onverlaat;
Brast juichend op het puin van Hollands zegepralen;
Blik vrij Euroop hem aan. zijn moed blijft vlekkloos stralen.
*Erken in hem van **SPEYK**. den Leeuw uit Amstels vest,*
Op het schuimend element bestookt door het addren nest,
Den echten Bato's Zoon, Hij stierf:— rust in de baaren,
Maar leeft in't Hollands hart, zoo bruischt het bloed door d'aaren,
Van ware helden teelt met onuitdoofbren gloed
Zoo zwicht geen Ruiters – kroost voor helschen overmoed.

"Zoo bliksemt hollands Leeuw, bij 't nakroost onverbasterd,
De wraak van bittren hoon, getergd en snood gelasterd,
Verdelgend om zich heen! zoo wreekt hij 't zwartst verraad,
En eischt zijn trouw den dood; hij sterft…geen onverlaat;
Brast juichend op het puin van Hollands zegepralen;
Blik vrij Euroop hem aan, zijn moed blijft vlekkloos stralen.
Erken in hem van SPEYK, den Leeuw uit Amstels vest,
Op het schuimend element bestookt door het addren nest,
Den echten Bato' Zoon, Hij stierf – rust in de baaren,
Maar leeft in 't Hollands hart, zoo bruischt het bloed door d'aaren,
Van ware helden teelt met onuitdoofbren gloed
Zoo zwicht geen Ruiters – kroost voor helschen overmoed."

In opdracht van koning Willem I vertrok de hofschilder Jan Willem Pieneman met zijn zoon Nikolaas naar de Antwerpse citadel. Vader Pieneman schilderde hier Chassé's portret, dat later het koninklijk paleis sierde. Zoon Nikolaas had opdracht gekregen om een schilderij te vervaardigen, dat de heldendaad van Van Speyk op het linnen moest vereeuwigen.

"Oden en Gedichten"
Behalve Van Speyk mocht natuurlijk ook Chassé in dat jaar nog delen in het overweldigende enthousiasme. Jan Jacob Frans Wap, leraar aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda, publiceerde in 1831 een boekwerkje met als titel "*ODEN en GEDICHTEN vervaardigd ter Eere van Zijne Excellentie den Heere Luitenant-Generaal Baron Chassé bij gelegenheid van het Bombardement van Antwerpen".* Enige personen uit zijn vriendenkring had hij bereid gevonden om hieraan een kleine poëtische bijdrage te leveren. Zelf kon hij natuurlijk niet achter blijven en schreef op de 66e verjaardag van Chassé de navolgende rijmelarij:

Zijner Excellentie, den Heere Luitenant-Generaal David Hendrik, Baron Chassé, Kommandeur der Militaire Willemsorde, Officier van het Legioen van Eer enz. enz. enz.

Met lauwers overtast, voor de Eer des Lands behaald,
Staat Gij ten burcht eens volks, gewoon aan 't laauwers plukken,
Door schittring van de kroon des ouderdoms omstraald,
En met de kruin omhoog, wie elders 't hoofd mocht bukken.

Toen 't snoodst en lafst gebroed, dat immer de aarde droeg
Ons d'ondergang beraamde en schuimbekte in zijn woede
Toen de Engel des verderfs de giftige adem joeg
Langs de akker, die het zaad der wijsheid ruimschoots voedde,
Toen Dwang en Dweepzucht, in het kleed des Rechts verhuld,
Wat Heilig is, vertrad, met Godverzoekend lasteren,
Toen land bij land, naar 't scheen, met 's Hemels vloek vervuld
Bedwelmd in 't niet verzwond, bij 't ongehoordst verbasteren,
Toen waakte de Oppermagt voor Batoo's eerlijk erf,
En deed weer 't Heldenbloed zijn Volk door de aadren snellen,
Toen brulde de Oude Leeuw, aan d'afgrond van 't verderf,
En Neêrland vloog ten kamp, om 't kroost der hel te vellen.

't Is groot, in 't wapenperk, bij 't grijnzen van den dood,
Door 't jeugdig bloed verhit, de zege weg te dragen,
't Zegt veel, bij 't gieren van des vijands moordend lood,
In eedlen Heldenkrijg het smetloos bloed te wagen,
Maar boven menschen lof en 's Hemels aanblik waard
Is 't worsteln van de Deugd met overmagt der boozen,
Als de onverwinbre Moed voor 't oog der juichende aard'
De waarheid handhaafd, en Haar haatren doet verblozen.

Die grootheid is uw deel, Chassé, onsterfelijk Held,

Vergrijsd in kennis, jeugdig, fier bij 't krijgsvuur stoken,
Hebt gij den stroom gekeerd, die, buldrend aangesneld,
Ons mee te sleepen dreigde in 't woedend golvenkoken,
Dat staat in 's Lands geschicht met onuitwischbaar schrift
Geboekt; dat zal ons kroost in zegening gedenken,
Dat blijft den versten neef in 't dankbaar hart gegrift,
Dat zal U de eerepalm des echten adels schenken.

Volhard, doorluchtige, voltooi uw roemrijk werk,
Ten spijt van 't laagst geboeft, ten steunsel van de dapperen
Die naar der Vadren spreek "door Eendragt groot en sterk."
Oud-Neerlands dierbre vlag in eere rond doen wapperen.
En moog' de Almagtige, die 't aanzijn U gespaard
En rijk bevoorregt heeft, den draad Uws levens lengen,
U sterken in den nood, ons boven 't hoofd vergaêrd.
En Neerland, om uw Deugd, weer de oude glorie brengen.
Den 18e van Lentemaand 1831.

Jan Jacob Frans Wap.

De Staatscourant in het geweer

Op 2 juli 1831 achtte de Staatscourant het nodig om - zeer tegen haar gewoonte in - een gerusstellend bericht te plaatsen over de gezondheidstoestand van Chassé:

" De Antwerpse en in navolging daarvan de andere Belgische bladen hebben in de afgelopen weken met hun waarheidsliefde een reeks van berichten over Luitenant-Generaal Chassé gepubliceerd, die zij misschien beter onder het opschrift "Hartewensen" hadden moeten plaatsen. Zij hebben eerst vermeld, dat de Bevelhebber aan waterzucht leed en daarom op de citadel van Antwerpen door Generaal Des Tombes was vervangen. Vervolgens dat Generaal Chassé was teruggekeerd naar Holland en dat hij tijdens die terugreis was overleden.

In tegenstelling tot deze berichten ontvangt onze Regering dagelijks rechtstreekse berichten van Luitenant-Generaal Chassé, gedagtekend uit de Citadel van Antwerpen en niet zelden door hem eigenhandig geschreven. Aan de bovenvermelde leugens zouden wij dan ook met een diep stilzwijgen zijn voorbij gegaan, indien ons niet uit het Londense blad The Times was gebleken, dat ook die schrijvers - die zich anders in hun beschouwingen over de Belgische zaak door onpartijdigheid onderscheiden - zich daardoor hebben laten misleiden.

"Generaal van de infanterie".

Op 29 juli 1831 werd Chassé's krachtige optreden door koning Willem I beloond met zijn bevordering tot "Generaal van de infanterie" (Koninklijk Besluit nr.73). Deze rang en eretitel- te vergelijken met Maarschalk - heeft hij zijn hele verdere leven gekoesterd.

De uitvallen van 3 en 5 augustus 1831.

In Antwerpen leidde het bezetten van de lunet St.Laurent door Hollandse troepen, in juli 1831, tot grote wrevel bij de Belgen. Het daarop volgende vuurgevecht was voor Chassé aanleiding om in de avond van 1 augustus 1831 de wapenstilstand van 30 oktober 1830 op te zeggen.

Mogelijk is dit incident slechts een voorwendsel geweest om de vijandelijkheden te heropenen, want Chassé had vanuit Den Haag duidelijke instructies gekregen om - zodra de Tiendaagse Veldtocht was begonnen - de Belgische troepen in de omgeving van Antwerpen aan zich te binden. Het stadsbestuur verzocht Chassé nog de stad neutraal te verklaren maar daar ging hij niet op in. De reusachtige witte vlag boven de citadel werd die dag neergehaald.

Op 3 augustus werden op bevel van Chassé, na een gecombineerde aanval van Hollandse mariniers en infanteristen, het fort St.Marie, de Belgische fortificatie bij Pijp Toebak en het polderdorp Kallo veroverd. Nadat een springlading in de Scheldedijk tot ontploffing was gebracht werden de polders rond Kallo en Zwijndrecht onder water gezet.
Toen in de ochtend van 5 augustus de klok van de Lieve Vrouwe kerk 10 uren sloeg, was dit het sein voor de Hollandse infanterieaanval vanuit de citadel. De kanonnen van de lunet Kiel begonnen te vuren en vele honderden manschappen stroomden in twee colonnes de citadel uit. Met deze actie moesten de Belgische stellingen aan het Melkhuis en op het Kiel worden uitgeschakeld. De aanval werd een succes; veldversterkingen en 22 vijandelijke kanonnen werden vernietigd. De bijbehorende munitie werd in het water gegooid en een munitiedepot opgeblazen. Toen de vijand in allerijl versterkingen liet aanrukken keerden de manschappen met 5 gesneuvelden en 37 gewonden via de hulppoort in de citadel terug.
Die zelfde dag werd door het Hollandse eskader ook een succesvolle aanval gedaan op een pas aangelegde Belgische batterij bij het fort Burght. De vier stukken werden onklaar gemaakt.

De Tiendaagse Veldtocht.
Op 4 juni 1831 was Prins Leopold van Saksen-Coburg, schoonzoon van de Engelse koning George IV, door het Nationaal Congres tot "Koning der Belgen" gekozen en op 21 juli ingehuldigd. Hiermee was de afscheiding van de Zuidelijke Nederlanden nagenoeg een voldongen feit geworden. Ook weigerden de Belgen de januari-protocollen van de Conferentie van Londen, waarmee koning Willem I al had ingestemd, te ondertekenen. Vervolgens werd een nieuwe regeling getroffen in de vorm van de "18 Artikelen", welke aanzienlijk gunstiger waren voor België. Deze werden echter door koning Willem I verontwaardigd van de hand gewezen. Voor hem was de maat nu vol!
Op 2 augustus 1831 marcheerde het 35.000 man tellende Nederlandse leger, onder leiding van de beide prinsen, vanuit Breda, Rijen en Eindhoven België binnen. Na twee veldslagen, in de buurt van Hasselt en bij Leuven, werd het Belgische leger op de vlucht gejaagd.
Tijdens dit militaire debâcle riep de Belgische koning Leopold de hulp in van het Franse leger. Dit overschreed de Frans-Belgische grens onder bevel van Maarschalk Graaf Etienne Gérard, die het Hollandse leger daarna ruimschoots de tijd gaf om zich zonder confrontatie naar het noorden terug te trekken.
Na 10 dagen strijd zond koning Leopold I zijn Engelse boodschapper sir William Russell naar het Nederlandse hoofdkwartier bij Leuven, waar op 12 augustus een wapenstilstand werd getekend. Van Nederlandse zijde werd als voorwaarde aan de wapenstilstand verbonden dat de stad Leuven zich eerst moest overgeven. Aangezien koning Willem I opdracht had gegeven om een confrontatie met het Franse leger te vermijden, werd al op die zelfde dag besloten tot de terugtocht naar Nederland. Ook het Franse leger verliet daarop het Belgische grondgebied.

Nederlandse cavaleristen tijdens de Tiendaagse Veldtocht.

Catharinastraat , 8 september 1931.

(Op 8 september 1931 werd te Breda door generaal b.d. C.J.Snijders een gedenksteen onthuld naast het pand Catharinastraat 95. Destijds werd vermoed dat hier in 1831 de Tiendaagse Veldtocht is voorbereid. Op de plaquette, welke is ontworpen door de heer P.A.H. Hornix, directeur van Openbare Werken, is de onderstaande tekst aangebracht, welke vanaf de straat nauwelijks nog leesbaar is: *"Alhier was in 1831 gevestigd het hoofdkwartier van het mobiele leger onder het bevel van prins Frederik der Nederlanden die met zijn chef van den Generalen Staf luitenant-generaal J. D. V. baron de Constant Rebecque op deze plaats den Tiendaagse Veldtocht voorbereidde welke alhier op 2 augustus 1831 aanving onder het opperbevel van prins Willem van Oranje.")*

BELEGERING VAN DE ANTWERPSE CITADEL.
1832

De interventie van generaal Belliard.

De aanvallen vanuit de Antwerpse citadel en door het Hollandse eskader, in combinatie met het catastrofale verloop van de landsverdediging tegen het Hollandse leger, bracht koning Leopold ertoe de hulp van de Franse luitenant-generaal graaf Auguste Belliard in te roepen. In de vroege ochtend van 6 augustus ontving Chassé een brief van Belliard, waarin hem werd opgedragen een einde te maken aan de vijandelijkheden en de dijken te dichten. Tevens berichtte hij dat Frankrijk met een leger België was binnengetrokken, dat Antwerpen onder de bescherming van de vijf grote mogendheden was geplaatst en dat Chassé persoonlijk verantwoordelijk werd gesteld voor de gevolgen van een gewapende confrontatie. (In werkelijkheid zou het Franse leger pas drie dagen later België binnentrekken. Ook hadden de vijf grote mogendheden Frankrijk, Engeland, Pruisen, Oostenrijk en Rusland Antwerpen niet onder hun bescherming gesteld).

Chassé antwoordde Belliard - die hij goed had leren kennen tijdens de Spaanse veldtocht - dat hij alleen zijn Koning zou gehoorzamen en hij niet zou aarzelen om de vijandelijkheden onmiddellijk te hervatten indien er een Franse aanval zou plaatsvinden op de vloot of op de citadel.

Die avond verzocht Belliard Chassé om een mondeling onderhoud. Tijdens dit gesprek bevestigde Belliard dat het Franse leger inmiddels de grens had overschreden. Op grond van dit (valse) bericht was Chassé bereid een voorlopige wapenstilstand te sluiten en daarna - gebruik makend van de snelle stoomboot *De Leeuw* - zijn koning in te lichten en hem om nadere orders te vragen.

Het antwoord van koning Willem I hield in dat hij weliswaar het standpunt van Chassé deelde, doch dat er met ingang van 9 augustus geen sprake kon zijn van een wapenstilstand. De interventie van generaal Belliard had echter als resultaat dat vanuit de citadel, gedurende het verdere verloop van de Tiendaagse veldtocht, niets meer tegen de Belgen werd ondernomen.

Drie dagen later werd een algemene wapenstilstand gesloten, die een einde maakte aan de Tiendaagse Veldtocht en tevens gold voor de situatie in en rondom de Antwerpse citadel.

Het stadsbestuur van Antwerpen bemerkte echter dat de witte vlag op de citadel nog niet was gehesen en vroeg Belliard om Chassé in een brief hierop te wijzen.

Chassé, die met een witte vlag de Antwerpenaren niet al te zeer gerust had willen stellen, verzekerde Belliard dat de stad niets van hem te vrezen had, zoals trouwens de vorige wapenstilstand van 30 oktober 1830 overvloedig had bewezen. Zijn gegeven woord was meer waard dan een witte vlag, hoewel dit Hollandse vredesteken de afgelopen tijd al vele malen door de Antwerpenaren en het Belgische leger was geschonden.

Wapenstilstand

Intussen hadden zich 12.000 man Belgische troepen om de citadel verzameld en werden later nog meer artilleriebatterijen opgesteld. Toch hebben zich tot het einde van het jaar 1832, ondanks schendingen van de wapenstilstand, geen ernstige vijandelijkheden in Antwerpen meer voorgedaan. De Hollandse bezetting bleef al die tijd echter min of meer gevangen in de eigen citadel.

Gedurende het verdere verloop van de strafexpeditie door het Hollandse leger, in augustus 1832, bleef Chassé met zijn sterke bezetting in de Antwerpse citadel en mengde zich na 5 augustus niet meer in de strijd. Hij had met de Belgen een wapenstilstand gesloten en daar hield hij zich aan. In Holland meende men dat hij zo de "Nationale Eer" had geschonden, maar Chassé hield vast aan zijn ingenomen standpunt; de doorvaart over de Schelde vanaf Antwerpen zou Hollands blijven en dát was zijn zorg. Hij had zich daarom praktisch alleen bezig gehouden met de versterking van zijn citadel, de onder zijn bevel staande forten en van de kleine zeemacht op de Schelde.

Van oorsprong bood de citadel slechts aan 800 manschappen afdoende bescherming - zo meende de legerleiding - tegen de vijandelijke projectielen. Er moest dus nog hard gewerkt worden om het aantal bomvrije ruimten drastisch uit te breiden.

De citadel, die onder meer een groot bomvrij kruitmagazijn, een grote en drie kleinere kazernes met twee verdiepingen, een grote affuitloods, stalling voor de artillerie, woningen voor de bevelhebber en de officieren, kantines, stallen voor de paarden en het vee, een arsenaal en een kapel met pastorie en tuin omvatte, bleek eigenlijk slecht voorbereid te zijn tegen een onverhoedse aanval en zeker tegen een langdurig beleg.

De bescherming van de lokalen voor zieken, de bergplaatsen voor oorlogsmaterieel, de voedselmagazijnen en de waterputten, alles liet nog veel te wensen over. De ravelijnen hadden aarden taluds en hun oude metselwerk, met een dikte van hoogstens 1.25 meter en een hoogte van 4 meter, was op verschillende plaatsen beschadigd. De aanwezige artillerie daarentegen was indrukwekkend; 115 kanonnen, 7 houwitsers en 23 mortieren (zgn. "Coehoorntjes") zouden een eventuele vijand kunnen bestoken. De 178 officieren, 4.470 onderofficieren en manschappen zouden de Belgen hun zin niet geven!

Met het handhaven van de talrijke citadelbezetting werd beoogd deze belangrijke vesting in het zuiden als onderpand bij de komende onderhandelingen te handhaven en tevens om het vrij zwakke mobiele korps in Noord-Brabant te dekken. Mochten de Belgen een grote inval in Noord-Brabant ondernemen, dan zou de citadelbezetting onmiddellijk te hulp schieten door het Belgische leger in de flank aan te vallen. Tot deze Belgische inval is het echter nooit gekomen.

Een gouden degen uit Tiel.
Ook de inwoners van Tiel bleven pal achter hun oud-stadsgenoot staan.
In dat jaar reisde een uit zes heren bestaande deputatie vanuit Tiel naar de citadel van Antwerpen om Chassé een gouden eredegen aan te bieden als "een openlijk bewijs hunner erkentenis". Natuurlijk ging deze overhandiging vergezeld van een brief, gericht aan:
Zijne Excellentie den Heer D. H. Baron Chassé, Generaal der Infanterie in dienst van Z.M. den Koning der Nederlanden, opperbevelhebber der citadel te Antwerpen.
Hoog EGstr. Heer!
Toen het bestaan van ons dierbaar vaderland wankelde door den opstand der belgen, en de aan eed en pligt getrouw gebleven Nederlandschen krijgsman, aan verraad en vervolging ten prooi, met angst naar uitkomst uitzag, was het uwe excellentie, die door een beraden en vast gedrag, paal en perk zette aan den moedwil en het geweld. Antwerpen, getuige van de snoodste verguizing onzer dapperen, was tevens getuige van uwen heldenmoed. Deze daden van uwe excellentie zullen met gulden letteren in s'lands geschiedrollen worden vermeld, zij worden erkend en geprezen bij elken welgeaarden Noord-Nederlander, en zouden dan de ingezetenen van Tiel, de geboortestad van uwe excellentie, die niet op hoogen prijs stellen? Zij zijn daardoor diep getroffen, hunne stad wordt dezelve vereerd, en zij deelen alzoo eenigzins in den roem door uwe excellentie verworven.
Eenige weldenkende Tielenaren, op bijgevoegde lijst vermeld, hebben zich om die reden beijvert uwe excellentie een openlijk bewijs hunner erkentenis te geven, en de ondergeteekenden zijn namens dezelve belast om uwe excellentie uit hunnen naam nevensgaande gouden eredegen aan te bieden. Zij kwijten zich volgaarne van deze eervolle taak, en hoewel de omstandigheden deze overbrenging hebben vertraagd, zoo strekt het hun tot genoegen door deze vertraging de gelegenheid te hebben bekomen den moed en de volharding van uwe excellentie te hooger te schatten en de gevolgen daarvan te kunnen bewonderen.
Immers het edel voorbeeld van onwankelbaren trouw door uwe excellentie aan s'lands krijgsmagt gegeven is niet te vergeefs geweest; en door de welberadene standvastigheid van uwe excellentie zijn voorbereid die heerlijke uitkomsten, welke den roem van ons vaderland onder het bestuur van onzen geeerbiedigden en geliefden Koning hebben bevestigd, en het nationaal leger, aangevoerd door den grooten en te regt geprezenen veldheer Z.K.H. den Prins van Oranje, met onverwelkbare lauweren hebben gesierd.
Wij hebben de eer met de meeste hoogachting te zijn.
Tiel, den 10 September 1831.
Hoog EGst. Heer !
Uwer Ed.Dienstwillege Dienaren,
(get.) Van Lidt de Jeude, Burgemeester, Van Lidt de Jeude, Officier der Regtbank, Van Wessem, Koopman, Van Gijtenbeek, Procureur, Spierings, Wethouder.
(Volgen 104 naamteekeningen der inteekenaren).

Chassé, op zijn beurt, schonk een levensgroot portret van hemzelf, dat een plaats kreeg in de raadszaal van het Tielse stadhuis. Tevens verzocht hij koning Willem I om toestemming de gouden degen te mogen aannemen en te dragen. Deze werd hem verleend bij Koninklijk Besluit van 7 augustus 1831, nr.25. Deze gouden degen is tegenwoordig, met het bovenvermelde portret en Chassé's onderscheidingstekens, te zien in het "Flipje en Streekmuseum" te Tiel.

Het portret van Chassé, geschilderd door Nicolaas Pieneman, dat in de raadszaal van het Tielse stadhuis werd aangebracht.

Ten einde de bezetting een hart onder de riem te steken bezocht kroonprins Willem, vergezeld door zijn broer prins Frederik en prins Albert van Pruisen, op 29 september de citadel, waar voor het hoge gezelschap een wapenschouw werd gehouden. Na het defilé had Chassé enigszins moeite zijn degen weer in de schede te steken. De prins zag dit en zei lachend: ”Hij gaat er beter uit dan er in, generaal!”

Tijdens de feestelijke maaltijd werd door Hortense, de dochter van jonkheer De Boer, een "krans van immortellen" en een toepasselijk gedicht aan de kroonprins aangeboden.

Antwerpse Citadel geïsoleerd.
Hoe konden Engeland, Pruisen, Oostenrijk, Rusland en Frankrijk nog maar amper 16 jaren geleden instemmen met de samenvoeging van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden als sterke bufferstaat tegen Frankrijk en nu plotseling tot deze onmogelijke voorwaarden besluiten. Vreesden zij dan niet een hernieuwde expansiedrift van Frankrijk? Het Koninkrijk der Nederlanden reikte daarom tot de Franse grens en niet tot Zundert!, zo redeneerde koning Willem I.

Als gevolg van de omsingeling door Belgische troepen raakte de citadel van Antwerpen bijna volledig geïsoleerd van het moederland. Toch bleef de citadel als een eenzame post in vijandelijk gebied de belangen van Holland verdedigen.
Met het doel Holland toch op de hoogte te houden van wat er zich in en om Antwerpen afspeelde, werden dagelijks twee Franstalige Belgische kranten, de "Journal d'Anvers" en de "Courier Belge", door postduiven naar het Vlaamsche Hoofd overgevlogen. De enige echte verbinding met Holland was nog mogelijk over de Schelde.
Om niet steeds afhankelijk te zijn van oorlogsschepen nodigde Chassé een beurtschipper uit om een regelmatige pendeldienst tussen de citadel en Rotterdam v.v. te gaan onderhouden.
Op 3 mei 1832 diende de schipper zijn offerte in *"meenende de ondergeteekende dat daarmede de bezetting eene groote dienst gedaan wordt*."
Deze offerte omvatte een uitgebreide tarievenlijst voor het vervoer van personen en goederen.
Officieren betaalden voor een enkele reis naar Rotterdam f. 5,00. Onderofficieren en soldaten betaalden slechts de helft. Wel moesten de passagiers zelf voor hun bagage zorgen of tegen tarief betalen *"wat zij daar begeren*."
Vanaf de Antwerpse citadel vertrok het schip iedere 5^{e}, 15^{e} en 25^{e} van de maand. De maandelijkse terugreis vond plaats iedere 1^{e}, 10^{e} en 20e. Onderweg werd aangelegd in Dordrecht.
De tarieven voorzagen ook in het vervoer van de meest uiteenlopende goederen. Bovenaan de lijst stond vermeld een okshoofd (232 liter) wijn, jenever of likeuren, tegen f. 3,00 per vat. Het vervoer van een mandje pijpen kostte f. 0,35.

Van zijn adjudant jhr. Hybo de Boer zijn diverse brieven bewaard gebleven, welke hij in die periode vanuit de citadel heeft verzonden. Een daarvan luidde als volgt:

Citadel van Antwerpen, den 19 Augustus 1832.

Zeer Waarde Vriend,

……De Cholera heeft ons reeds eenige manschappen ontrukt. Thans egter schijnt de ziekte te staan voor het minst de gevallen verminderen en dus ook de mortaliteit, het is een verschrikkelijke ziekte. Ik wens U uit al mijn Hart dat Uwe Stad en vooral de Uwen voor de zelve bewaard mogen blijven.

…..Het zal ons bijzonder aangenaam zijn een stuk Pater Vleesch te ontvangen want dit is de Favoriet schotel van onzen Papa.

U kunt dit zenden over Rotterdam met de Beurtman, welke den 1ste, 10e en 20e van yderen maand van daar naar de Citadel vertrekt. De facteur van deze Beurtman is J.P.de Kock op het Haringvliet te Rotterdam. U heeft mij gelast vrijmoedig te schrijven, dus vraag ik geene verschooning voor mijne vrijpostigheyd.

Mijn Vrouw en Dochter bevinden zig bij voortduring op de Citadel en willen het uiterste afwachten. Het geluk heeft gewild dat ik hier uitmuntende Meesters voor Tekenkunde, Muziek en Talen voor mijn Dochter heb opgedaan zoo dat haare Educatie ook in het midden van Oorlog en Pest bevorderd word.

*Mijn zoontje welke met Vacance van Kampen hier was aangekoomen blijft provisionnel (*voorlopig) *ook hier, daar de Cholera ook in Kampen is uitgebrooken en ik hem dus liever tot gunstiger tijden bij mij wensch te behouden aangezien wij hier van zeer goede geneesheeren voorzien zijn.*

Papa Chassé, Mevrouw de Boer en mijn kinderen gelasten mij U benevens Mevrouwe Uwe beminde echtgenote, den Gouverneur en verdere familie hunne hoogachting en komplimenten aan te bieden en waarbij ik van Harten de mijne voege terwijl ik waarlijk ben en blijve

PP de Boer.

Leve de Koning, bloeye het Vaderland! Dood en Verderf aan de Rebellen.

Diplomatie.

Engeland had bij verdrag van 22 oktober 1832 aan Frankrijk toegestaan om, ingeval koning Willem I de citadel op 2 november van dat jaar niet had ontruimd, hem daartoe gewapenderhand te dwingen.

Die zelfde dag was Chassé ontheven van het opperbevel over de forten Lillo en Liefkenshoek. De Scheldeforten Burght, Zwijndrecht, Vlaamsche Hoofd, Calloo, St. Marie en Oosterweel bleven echter wel onder zijn commando.

Een oorlog met Frankrijk om de Antwerpense citadel leek eind 1832 onafwendbaar. Begin november liet Chassé daarom het hele garnizoen van de citadel aantreden. Hij deelde hun mee dat het zijn vaste besluit was om de citadel tot het uiterste te verdedigen en zich zelf desnoods onder het puin te laten begraven. Degenen, die zich niet sterk genoeg voelden om met hem die gevaren te delen, kregen de gelegenheid de citadel te verlaten. Slechts enkelen hebben van deze mogelijkheid gebruik gemaakt, de overgrote meerderheid gaf met geestdrift te kennen, dat zij het lot van hun opperbevelhebber wilden delen.

Met de sterke vesting Maastricht, welke nog steeds in Nederlandse handen was, achtte koning Willem I ook de Citadel van Antwerpen en het flottielje op de Schelde het belangrijkste wisselgeld bij de lopende onderhandelingen.
Op 15 november 1832 liep het Frans-Engelse ultimatum af. Deze landen waren de weigering van koning Willem I om de overeenkomst te ondertekenen, die zij met België waren overeengekomen, meer dan beu. Zelfs na hun blokkade van de Hollandse havens en een handelsembargo gaf de koning niet toe. Het was duidelijk; dit betekende oorlog met het nog overgebleven deel van de Hollandse strijdmacht in België, dus met de bezetting van de Antwerpse citadel en van de overige Hollandse forten langs de Schelde.

Het Franse leger voor Antwerpen.
Om 6.00 uur van die zelfde dag overschreed het Franse *Armée du Nord* (Noorderleger) ter grootte van 66.400 man en 14.242 paarden - zonder formele oorlogsverklaring - de Belgische grens, op weg naar de Citadel van Antwerpen.
De directeur-generaal van oorlog, De Eerens, schreef een lange brief aan generaal Chassé met daarin de voorschriften van de Hollandse regering betreffende de verdediging van de Antwerpse citadel.
Vooral het slot van deze brief is van belang geweest voor het verdere verloop van de strijd. Hierin benadrukte De Eerens: *"Gij moet de citadel niet tot het uiterste verdedigen, maar wanneer gij denkt dat er genoeg gedaan is voor eer en plicht, dan moet gij haar overgeven"*.

Koning Willem I vreesde dat Chassé, gezien zijn reputatie en onstuimige karakter, te ver zou gaan bij de verdediging van de citadel. Hij gaf daarom opdracht aan De Eerens om zijn bezorgheid in een persoonlijk aan Chassé gerichte brief tot uiting te brengen:
"De Koning vreest, dat het aan hoogstdezelven zoo welbekend manmoedig karakter van uwe excellentie u in die verdediging soms buiten het geval van volstrekte noodzakelijkheid nog verder zou kunnen leiden."

Op 17 november 1832 liet generaal Chassé als "Opperbevelhebber van de Citadel van Antwerpen, de onderhavige forten en Zijne Majesteits Zeemacht op de Schelde" de volgende dagorder driemaal voorlezen:

Dappere krijgsbroeders!
Het ogenblik, waarop oud-Hollandse moed en trouw een nieuwe proef zullen ondergaan, nadert. Binnen weinige dagen zal zich een Frans leger voor deze muren vertonen, om ons, zo mogelijk, tot overgave van deze sterkte, en de onderhavige forten, met kracht van wapens te dwingen. Vol vertrouwen op de rechtvaardigheid van onze zaak en gerust op uw beproefde moed en verknochtheid aan Koning en Vaderland, zullen wij dit leger onverschrokken tegemoet zien. Krijgsbroeders! Heel Nederland en zelfs Europa houden het oog op ons gevestigd!

Toont dan in het algemeen, en elk van u in het bijzonder, dat het vertrouwen, dat onze dierbare Koning ons geschonken heeft, niet aan onwaardigen is besteed, en nemen wij het onwankelbare voornemen om ons met mannenmoed te verdedigen. Leve de Koning!

Die zelfde dag namen de troepen hun intrek in de bomvrije ruimten en gingen zij vol goede moed door met het versterken van de verdedigingsmiddelen, waaronder het aanbrengen van stevige blinderingen. Ook hield dit in dat woningen in de nabijheid van de citadel, die de vijand nog tot dekking konden dienen, werden afgebroken. Hiermee is men doorgegaan tot begin december. Van de houten loodsen, die als onderkomens voor de troepen of voor goederen waren gebruikt, werden de daken verwijderd om brand, ingeval van een beschieting, zo veel mogelijk te voorkomen Ook kwamen dagelijks vaartuigen binnen met levensmiddelen en munitie. De laatste verlofgangers, in totaal ongeveer 100 soldaten, waren enige dagen te voren met het beurtschip vanuit Rotterdam op de citadel teruggekeerd.
De moeder van een naar de citadel overgebrachte soldaat schreef bij die gelegenheid het volgende gedicht, waarin het volste vertrouwen in koning Willem I werd uitgesproken:

BEMOEDIGING
BIJ DE NIEUWE TE WAPEN ROEPING

't Hoofd omhoog, bedrukte moeders,
Vrouwen, meisjes, 't hoofd omhoog!
Zijn niet onze strijders veilig,
Onder 't wakend Vaderoog?
Sloeg dit oog niet allen gade,
Was zijn arm niet uitgestrekt,
Sinds 't gevaar aan onze grenzen,
Zich het eerste heeft ontdekt?
Hoe veel tranen, toen vergoten,
Hoe veel beden, toen geslaakt,
Zijn niet voor den troon gerezen,
Waar een Vader immer waakt!
Zwarte wolken, ons bedreigend,
Spellen thans een bang verschiet,
Maar, nog eens, het hart naar boven!
Neêrlands Redder sluimert niet.
Elders mogen moeders weenen,
Die hun kroost gedwongen zien,
Om aan list, geweld en boosheid
Hulp en leven aan te biên.
Maar de strijd voor Nederlands regten,

Is de strijd voor deugd en trouw;
Hij die beiden heeft verloochend
Is ten prooi aan 't naberouw.
't Hoofd omhoog dan, Neêrlands vrouwen,
Als het scheidensuur weer slaat;
Laat de trouwe Wachter zorgen,
Hij is heden, Hij is morgen
Zijner kind'ren toeverlaat.

Voorbereidingen op de strijd.

Nog vóór de vijandelijkheden waren begonnen, had de datum van 14 november een zware tegenslag in petto voor de verdediging van de citadel. In die nacht deserteerde de Amsterdamse 2e luitenant der artillerie P.A.Bouvij. Als goed tekenaar had hij van te voren alle verdedigingswerken en de belangrijkste gebouwen van de citadel, inclusief de munitieopslagplaatsen, nauwkeurig in kaart gebracht en deze na zijn desertie aan de vijand overhandigd.
In de citadel werden daarna snel zodanige veranderingen in de verdediging aangebracht dat de vijand er zo min mogelijk profijt uit kon trekken. Deze werkzaamheden moesten grotendeels 's nachts worden uitgevoerd aangezien de vijand vanaf de hoge torens van de O.L.Vrouwekerk en de Augustijnerkerk, in strijd met de neutrale positie van Antwerpen, gebruik maakte van het uitstekende uitzicht. Ook Chassé had echter zijn orangistische verspieders, die hem regelmatig op de hoogte hielden van de vijandelijke posities in en rondom Antwerpen.
In Holland werden tot op het laatst nog zo veel mogelijk voedsel, kleding en medicijnen verzameld en naar de citadel overgebracht. Zelfs de koninklijke familie had zich beijverd om onder aanvoering van de koningin-moeder pluksel voor de te verwachten gewonden gereed te maken en naar de citadel te laten overbrengen.
In de citadel kwam op 16 november 1832 de uit zeven personen bestaande Raad van Verdediging 's ochtends om elf uur voor de eerste keer bijeen. Tot en met 27 december, de dag waarop besloten werd niet op de Franse eisen in te gaan, zou de Raad bijna dagelijks vergaderen over de te nemen tegenmaatregelen.

De Citadel, als onderdeel van de verdedigingsgordel rondom Antwerpen, met daaronder en opzij de Lunetten Kiel, St.Laurent en Montebello.

Ook in Antwerpen had men zich grondig voorbereid op de komende strijd; een groot deel van de 70.000 inwoners was inmiddels de stad ontvlucht. De achterblijvers had het stadsbestuur gemaand om zo veel mogelijk water in huis te nemen, zodat een beginnende brand kon worden geblust, en om de openingen van hun kelders met een dikke laag mest te bedekken.

Ook hadden de omliggende plaatsen al hun beschikbare brandspuiten naar Antwerpen overgebracht en stonden de pompiers klaar om branden te blussen. De inwoners werd gevraagd om, ingeval van alarm, de voorgevels van hun woningen met kaarsen te verlichten.
Uit de havens waren inmiddels alle zeeschepen vertrokken en op de beurs werd niet gehandeld; de koersen werden niet meer bekend gemaakt. Nog tijdens het beleg moesten de boeren in de omgeving van Antwerpen hun kruiwagens, spaden en andere landbouwwerktuigen aan de Fransen afstaan om daarmee verschansingen en loopgraven aan te leggen.

Aflossing door het Franse leger.
In de vroege ochtend van 30 november 1832 werden de Belgische belegeringstroepen voor Antwerpen afgelost door het Franse "Noorderleger". Onmiddellijk begonnen de Fransen met hun graafwerkzaamheden richting de citadel. Die dag verscheen een Franse hoofdofficier, vergezeld door een trompetter, voor de poort van de citadel en bracht het verzoek van zijn maarschalk graaf Etienne-Maurice Gérard over om een gesprek te hebben met Chassé. Dit werd geweigerd. Vervolgens kwam twee uur later een franstalige correspondentie op gang tussen de beide Hollandse en Franse bevelhebbers.
Overeenkomstig het verdrag van 15 november 1831 eiste Maarschalk Gérard in zijn brief aan "Meneer de Generaal!" de aan de Koning der Belgen toegewezen citadel en de overige Hollandse forten aan de Schelde op. Indien Chassé hieraan geen gehoor zou geven, dan zou Gérard "alle tot zijn beschikking staande middelen aanwenden om de citadel te bezetten".
Chassé antwoordde hierop dat hij de citadel niet zou overgeven dan nadat "al de middelen van verdediging zouden zijn uitgeput". Tevens waarschuwde hij dat de "vrije gemeenschap met Holland langs de Schelde niet gestremd mocht worden. Mochten de Franse troepen doorgaan met het aanleggen van de belegeringswerken - terwijl de Citadel nog niet eens formeel was opgeëist - dan zag hij zich genoodzaakt dit met geweld te beletten".
Het graafwerk door duizenden Fransen ging ondanks Chassé's dreigement echter gewoon door, waarop Chassé nog die zelfde dag aan kapitein Van Deventer opdracht gaf vanaf het bastion Pacciotto het vuur te openen. Nadat de vijand het fort Burght had opgeëist liet Chassé de dijk boven het fort opblazen.
In zijn tweede brief protesteerde Gérard tegen dit Nederlandse kanonvuur, terwijl beide bevelhebbers nota bene nog in onderhandeling waren. Hij waarschuwde dat Chassé niet over moest gaan tot het beschieten van de Franse belegeringswerken in en nabij Antwerpen zelf. Mocht hij dit toch doen, dan zou Gérard niet aarzelen om vanaf die kant de vrij zwakke verdedigingswerken van de citadel aan te vallen.
In zijn laatste brief toonde Chassé zich bereid om Antwerpen te sparen. Mochten de Fransen echter gebruik maken van de buitenwerken van de stad Antwerpen, waaronder het lunet Montebello, dan zou hij Antwerpen "*aan een algehele ondergang blootstellen, waarvan de verderfelijke gevolgen op Uwe Excellentie*

persoonlijk zouden neerkomen". Verder bleef hij erop hameren dat de vrije gemeenschap met Holland langs de Schelde een rechtvaardig punt was, waarop hij niet kon toegeven. Hij eindigde zijn brief met "Ontvang mijnheer de Maarschalk! de verzekering mijner hoogachting" en ondertekende met "De Generaal der Infanterie, Baron Chassé".

Maarschalk graaf Etienne-Maurice Gérard.

Nadat men, zoals verwacht, niet tot overeenstemming had kunnen komen, en ook de bevelhebbers van de overige Hollandse forten een negatief advies hadden afgegeven, waren de wapens aan zet. Ondanks veelvuldig kanonvuur vanuit de citadel waren de Fransen al op 3 december met hun graafwerkzaamheden gevorderd tot op korte afstand van de voet van het glacis van bastion 2.
Indien de citadel op 4 december 1832, vóór 12 uur 's middags, niet zou zijn overgegeven, zo had Maarschalk Gérard gewaarschuwd, zou de Franse artillerie het vuur openen.
Voor deze datum was gekozen als de feestdag van de Heilige Barbara, de schutspatrones van het "Zware Wapen"; de artillerie. Zowel de Franse als de Nederlandse artilleristen "vierden" deze dag met zware beschietingen over en weer.

Vanuit de Citadel worden de loopgraven van het Franse leger onder vuur genomen.

Ingevolge de bepalingen van de Londense Conferentie hielden de reguliere Hollandse en Belgische legers zich afzijdig bij het treffen rondom de Antwerpse citadel.
De Prins van Oranje, Veldmaarschalk-Opperbevelhebber van het leger te velde, moest in Noord-Brabant dus werkeloos het verre kanongebulder aanhoren. Op die dag werd vanaf de Onze Lievevrouwe kerk met een zwarte vlag het signaal gegeven dat het Franse geschut, ter grootte van 85 vuurmonden, met de beschietingen kon beginnen.

Op 6 december, de verjaardag van de prins van Oranje, vond in de citadel de feestelijke uitreiking plaats van het *Metalen Kruis* aan de deelnemers aan de Tiendaagse Veldtocht. Vanaf die dag werd op het bastion Toledo ook een uitzonderlijk grote Nederlandse vlag gehesen, die tot aan de capitulatie regelmatig het doelwit werd voor Franse scherpschutters.

Ramptoerisme.
Hoe zou het de Hollandse bezetting van de citadel vergaan tegenover dit veel grotere Franse leger? Direct na het begin van de vijandelijkheden volgde heel Europa met spanning dit ongekende treffen.Vanuit Holland werden uitstapjes naar Antwerpen gemaakt en in die stad werden zolders voor 50 cents per persoon aangeboden om een goed zicht te hebben op het artillerieduel.
De ramptoeristen kregen waar voor hun geld; zo'n belegering had de wereld nog niet eerder meegemaakt! Ook de weg van Brussel naar Antwerpen was overvol met publieke rijtuigen, diligences en wandelaars, die nieuwsgierig waren naar het verloop van deze gigantische tweestrijd. Zelfs tot op 3 december, de dag voor het Franse bombardement, wemelde het op de Antwerpse stadswallen van de toeschouwers, die tegen betaling van het uitzicht op de citadel konden genieten.
Een Engelsman, die het beleg vanuit Antwerpen bijwoonde, schreef: "*Onder de vele zaken en tegenstrijdigheden, welke deze belegering aanbiedt, behoort het schouwspel, dat daarvan in den letterlijken zin des woords, gemaakt wordt. Elke dag kan men van de hoogste vensters en op de daken van het Theâtre des Variétés het beleg zien, waartoe men van de directeur, tegen betaling van 50 centimes per plaats, toegangskaartjes verkrijgt.*

De inzet van de artillerie.
Na de belegering is berekend dat majoor Seelig, de commandant van de artillerie, met zijn 22 officieren, 718 onderofficieren en manschappen zijn 145 vuurmonden in totaal 35.836 maal heeft laten vuren. Toch bleek de citadel op dat moment, waarschijnlijk uit zuinigheidsoverwegingen, nog over 75.000 kilo buskruit en ruim1 miljoen geweerpatronen te beschikken. De Franse artillerie vuurde met 270 kanonnen in totaal 68.026 granaten af op de citadel.Vooral de projectielen van de 30 moderne Paixhans-houwitsers, genoemd naar hun Franse ontwerper kolonel Paixhans, hadden een zeer vernietigende uitwerking. Met een voor die tijd ongekende precisie kon dit "bomkanon" een lading van 60 tot 100 kilo over een afstand van bijna drie kilometer verschieten. Een Hollandse officier getuigde later wat een bom kon veroorzaken:
"*Onbegrijpelijk is het ook wat een ijsselijke kracht eene bom hebbe moet. Voor het venster van den Generaal stond eene blindage van vijf zware balken, die ten minste 1 ½ voet dik en 20 voet lang waren en misschien door 20 menschen daar tegen waren gesteld. Eene bom valt juist naast deze blindage tegen de muur, springt en een stuk der bom komt achter eene dezer balken en gooit dezelve tot bij het water, zeker acht tot tien passen ver... waardoor het gerucht heeft geloopen dat de Generaal in zijne kazemat geblesseerd was."*

Vele Franse projectielen vlogen over de citadel heen en kwamen neer óf in de Schelde óf in de nabij gelegen Antwerpse stadswijken. Als gevolg hiervan ontstonden branden, die diverse bewoners het leven kostten.

Een zware tegenslag voor de citadelbezetting vormde op 6 december de brand in het grote voedselmagazijn; slechts een kleine voorraad rijst en jenever kon worden gered,
Het op die dag aldus verloren gaan van 6.170 pond pijptabak, 5.659 kannen jenever en 355 kannen wijn vormde een ramp voor de rustende manschappen. Algemeen verweet men Chassé dat hij al niet veel eerder tot verdeling van de tabak was overgegaan.
Op 11 december waren de Fransen met hun loopgraven het bastion Toledo tot op 60 meter genaderd. Aangezien zij vanuit de lunet St.Laurent in de rug onder vuur konden worden genomen, dienden zij zich allereerst van deze versterking meester te maken. Zij slaagden hierin door in de nacht van 13 op 14 december heimelijk een 9 meter diepe tunnel in het talud van het fort te graven, vervolgens in elk van drie mijnkamers 450 kilo buskruit te plaatsen en rond 4 uur 's ochtends tot ontploffing te brengen. Na de verovering van de lunet St.Laurent kon een bresbatterij bijna ongestoord aan de massale beschieting van het bastion Toledo beginnen.

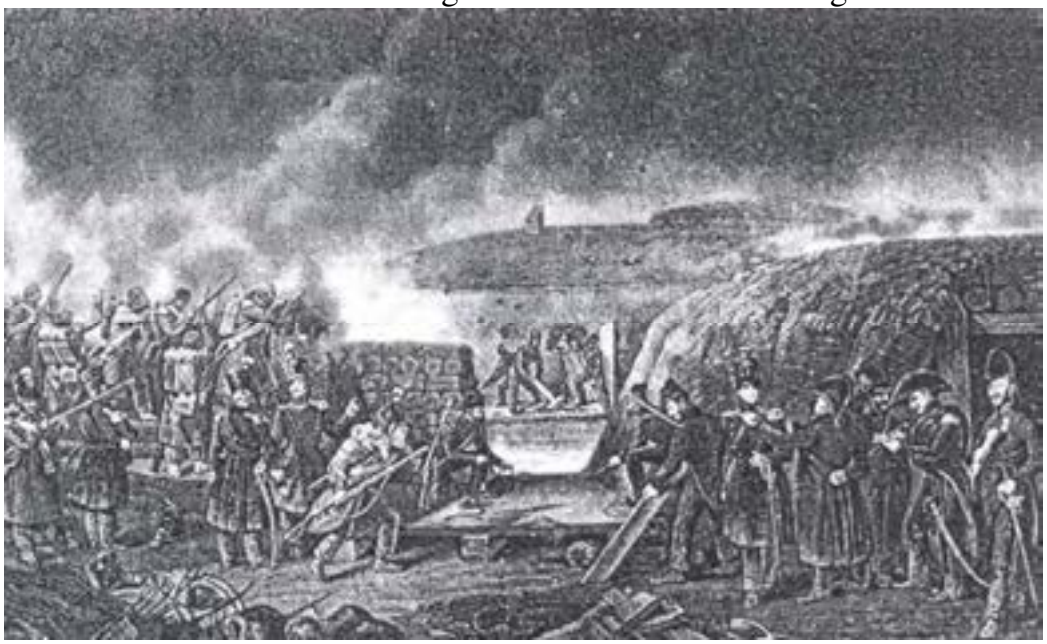

Franse genisten bezig met hun geheime nachtelijke opdracht: Het graven van een tunnel in het talud van de lunet St. Laurent.

Ook op 13 december werden de acht kanonnen uit Het Vlaamsch Hoofd, aan de overkant van de Schelde, weggehaald als signaal dat dit fort niet langer betrokken zou worden bij de strijd.
's Nachts werden de vele gewonden uit de Citadel naar dit betrekkelijk veilige fort overgebracht.

Tegen het einde van de belegering werd door de Belgen ook het “monster-mortier Leopold” ingezet. Dit zware mortier van 7 ton, gegoten te Luik, kon een bom van honderden kilo’s over grote afstand wegwerpen. Geen enkel kanon was in die tijd met dit vreselijke wapen te vergelijken.
Het mortier, waarmee al lange tijd was gedreigd, werd op 20 december in de bedekte weg tussen de Mechelse poort en lunet Montebello door Franse militairen opgesteld en daarna - in strijd met de wapenstilstandsovereenkomst - bediend door Belgische artilleristen onder leiding van hun officier Rigano, die vroeger herhaaldelijk van Chassé’s gastvrijheid had mogen genieten.
Naar verluidt werd van het mortier, na lang aandringen van koning Leopold, tien keer gebruik gemaakt met als belangrijkste doel het grote kruitmagazijn van de citadel. Men slaagde er echter niet in het magazijn te raken. Wegens zijn experimentele karakter was het zeer moeilijk om met het mortier de zware explosieve ladingen op de juiste plaatsen te laten neerkomen. Slechts drie of vier ladingen kwamen terecht op het terrein van de citadel. Tijdens een nader onderzoek raakte het mortier defect en werd buiten gebruik gesteld.

“Het monster-mortier Leopold”

De romantische dichter Hendrik Tollens zag - veilig gezeten in het verre Holland – als deel van een lang gedicht de uitwerking van het Franse geschut zo:
Daar beukt, met nooit gekende kracht,
De solferbui, de kogeljagt;
Het vuur en ’t lood op trans en daken;
De bodem splijt, de wal verbrokt,
Gewelven scheuren, pijlers kraken;
De Vijfhoek wordt uiteen geschokt.

Vooral majoor Seelig heeft een belangrijk aandeel gehad in de verdediging van de citadel. Zo liet hij zijn kanonnen, met behulp van 36 paarden, voortdurend van positie veranderen. De vijand kreeg zo niet de kans om de locatie van de kanonnen vast te stellen en deze door een nauwkeurige beschieting uit te schakelen. Op de laatste dag van de belegering liet Seelig nog het onvoorstelbare aantal van 2.293 projectielen op de vijand afvuren. Gezien de 40 artilleristen, die tijdens de belegering het leven lieten - 5,4% van hun totale sterkte - heeft vooral dit deel van de bezetting een zware tol moeten betalen. Van de overige bezetting sneuvelde 2%.

Op de achtergrond de stad Antwerpen met rechts daarvan de Antwerpse Citadel tijdens een beschieting. Ook bij het Fort Liefkenshoek, in het midden, wordt met zware wapens gevuurd.

De Franse legerleiding vertrouwde erop, dat de citadel zich vrij snel - gedacht werd binnen 48 uren - zou overgeven. In het jaar 1746 was de citadel immers na 6 dagen gevallen en in 1792 zelfs na een nog kortere tijd. De Franse inname van de citadel stond van te voren dus al vast. Een te hulp schieten van het Nederlandse leger vanuit Noord-Brabant was immers uitgesloten; het zou onmiddellijk tot gevolg hebben gehad dat Engeland en Frankrijk officieel de oorlog aan Nederland hadden verklaard. Ten overvloede ontving Chassé tijdens de belegering, op 14 december, een brief van de Prins van Oranje, waarin werd verklaard dat hij niet op ontzet hoefde te rekenen. De hardnekkige verdediging van de citadel had dan ook vooral tot doel de politieke nederlaag van koning Willem I enigszins teniet te doen en het geschonden prestige van Vorst en Vaderland wat op te vijzelen.

Wat niemand verwacht had, gebeurde toch: De citadel hield 23 lange dagen en nachten stand, ondanks de slechte weersomstandigheden en de zeer gebrekkige huisvesting.
De werkzaamheden aan de loopgraven verliepen, als gevolg van de massale beschietingen vanuit de citadel, zó langzaam dat er weddenschappen van 2 en 3 tegen 1 werden afgesloten, dat de citadel zich in dat jaar niet zou overgeven. Daarbij kwam dat het geen zin had om, als gevolg van het hoge grondwaterpeil en de regen- en sneeuwbuien, de loopgraven veel dieper dan 1 meter uit te graven, zodat ze betrekkelijk weinig beschutting boden tegen de projectielen, die vanaf de Citadel werden afgevuurd.

Op deze Engelse spotprent is te zien hoe de Franse belegeraars ook te kampen hadden met de hoge waterstand rondom de Citadel.

Nu pas bleek duidelijk dat er na de evacuaties van 1830 en 1831 eigenlijk te veel infanteristen in de citadel waren achtergebleven. Als gevolg van de beschietingen waren de onderkomens, die sedert 1830 door de genie waren gebouwd, onbruikbaar geworden en moesten de manschappen hun toevlucht zoeken in de overdekte ruimten van 14 poternen, 5 galereien en 36 kazematten. Dicht opeen gedrongen trachtten ze hier enigszins rust te vinden op de koude met een laag modder en vuil bedekte grond. De lucht in hun holen was volkomen verpest door het gebrek aan daglicht, de walm van kaarsen en olielampen en de rook van de vuren waarop gekookt moest worden. Ook de keukens waren na enige dagen vernield en dus moest in de kazematten, zonder het normale kookgerei, op een primitieve wijze getracht worden warm eten voor de manschappen te bereiden. Als gevolg van het verontreinigde water uit de gracht - de waterputten waren op den duur onbruikbaar geworden - leden velen aan “rode loop” (dysenterie), toiletten echter ontbraken.
Tegen het einde van de belegering werd het aan de inwoners van Antwerpen streng verboden om vanaf de daken te observeren hoe de strijd in de citadel verliep. Verschillende malen werd door Franse militairen op inwoners geschoten, die dit verbod overtraden. Heeft de Franse legerleiding hiermee willen vermijden dat er, door het zien van de onbeschrijfelijke verwoestingen in de citadel, een gevoel van

compassie bij de Antwerpenaren zou ontstaan met misschien een afgedwongen staakt-het-vuren als gevolg?

De naam van Chassé werd bekend in heel Europa. Ook de Russische Tsaar Nicolaas I, door het huwelijk van zijn zuster Anna Paulowna de zwager van kroonprins Willem Frederik, was vol bewondering over het optreden van generaal Chassé. De Tsaar gaf zelfs bevel om Chassé's portret in alle Russische kazernes te laten aanbrengen. Bij het begin van de Belgische opstand in 1830 had hij zich bereid getoond om - getrouw aan de in het jaar 1815 gesloten Heilige Alliantie en de kort daarop volgende Grote Alliantie - Koning Willem I met een leger te hulp te komen en zo de Belgische opstand de kop in te drukken. De onverwachte opstand in Polen, die in dat jaar tegen de Russische bezetting uitbrak, verhinderde dit. De vraag kan daarom gesteld worden of de Poolse opstandelingen zo onbewust de latere onafhankelijkheid van België hebben mogelijk gemaakt.

De belegering
Een goed beeld van het leven in de citadel, gedurende de 23 dagen durende belegering, wordt verkregen aan de hand van de bijna dagelijkse rapportage van Chassé aan zijn directeur-generaal van oorlog, De Eerens.
Een deel van deze rapportage luidt, in hedendaags Nederlands, als volgt:

4 december
De vijand is vanochtend om 4 uur begonnen met een hevig vuur vanuit de loopgraven op het bastion 3 en het fort Kiel. Ook heeft de vijand gedurende de nacht de werkzaamheden aan de belegeringswerken met kracht voortgezet. Ons vuren heeft de vijand hierbij echter sterk gehinderd. Vanochtend om 11 uur opende de vijand het vuur uit zeven batterijen. Hoewel dit aanzienlijke verwoestingen heeft aangericht, is er geen paniek onder de troepen uitgebroken en is dit vuur door onze artillerie krachtig beantwoord. Hierbij is aan de vijand aanzienlijke schade toegebracht.

5 december
Het schieten over en weer is gedurende de afgelopen nacht met tussenpozen voortgezet. Vanmorgen om 7 uur is de vijand zijn beschieting begonnen met veertien batterijen. Dit gebeurde met zoveel geweld dat niemand van ons ooit zoiets eerder heeft meegemaakt. Heel de dag is dit vuren met evenveel inzet doorgegaan.
Wij hebben het op gelijke wijze beantwoord. In vergelijking met het tegen ons gerichte aantal vuurmonden vallen de door ons geleden verliezen mee. De gebouwen echter hebben erg veel te lijden gehad. In een lokaal, waar twee compagniëen van het flankbataljon van de negende afdeling infanterie zijn gehuisvest, is een bom ingeslagen.
Als gevolg hiervan zijn kapitein en 1e luitenant Kerkhoff gewond geraakt. Ook enige manschappen liepen niet dodelijke verwondingen op. 's Avonds om elf uur hebben

we een uitval ondernomen, die echter vroeg door de vijand is ontdekt en daarom geen resultaat heeft opgeleverd.

6 december

Bij het aanbreken van de dag is de vijand, even hevig als gisteren, begonnen te vuren, met als resultaat dat grote schade aan de gebouwen en versterkingen werd aangericht. Tegen deze moderne pas ontwikkelde Paixhans kanonnen, welke de vijand tegen ons heeft ingezet, is niets bestand. Om 4 uur vanmiddag werd het grote levensmiddelenmagazijn door projectielen van deze kanonnen in brand geschoten en volledig in de as gelegd.

1e Luitenant van de genie Graaf van Limburg Stirum werd hierbij zo zwaar gewond dat een been moest worden geamputeerd. Het zelfde overkwam adjudant-onderofficier der genie Roger, tijdens het plaatsen van palissaden.

Verschillende bomvrije lokalen zijn deze dag getroffen, waarbij echter geen grote ongelukken zijn gebeurd. Het bomvrije hospitaal is geraakt door een Paixhans-projectiel, waarbij drie soldaten het leven verloren.

Het dagelijkse leven in het "bomvrije hospitaal"

Om 11 uur 's avonds sloeg een zelfde bom in bij het kruitmagazijn van bastion 2, dat vervolgens de lucht in vloog. Hierbij raakte alleen een kanon van achttien pond onbruikbaar.

De bedekte weg, links van het ravelijn bij de hulppoort is door onze tirailleurs bezet om de vijand in de loopgraven afbreuk te doen. Dit gebeurde met zoveel succes dat zij hun werkzaamheden moesten staken en er aanzienlijke schade kon worden toegebracht.

Luitenant Van Buren van de 10e afdeling infanterie werd hierbij gedood. Het vuren ging heel de dag verder en werd - net als gisteren - pas 's avonds minder. Met tussenpozen werd er ook vannacht gevuurd.

7 december

Onze artillerie werkt met een voorbeeldloze moed en koelbloedigheid en brengt de vijand aanzienlijke verliezen toe. Om 11 uur heb ik bevel gegeven om met een kogel- en dertien handmortieren van bastion 2 de bedekte weg voor de contregarde te bestoken.
Dit noodzaakte de vijand om, waarschijnlijk met grote verliezen, het werk te staken.
In de muur van lunet St.Laurent is een bres geschoten. Men werkt nu met man en macht om van binnenuit een verschansing aan te brengen. 's Middags om half drie sloeg een Paixhans-bom door de dekking van het laboratorium. Het vuur heeft zich verspreid naar de gevulde projectielen en heeft een grote verwoesting aangericht. De sergeant-majoor vuurwerker en drie kanonniers werden gedood.
De vijand heeft de hele nacht aan de loopgraven gewerkt, terwijl hij onophoudelijk door onze titailleurs en met mortieren werd bestookt. Hierdoor hebben ze weinig vorderingen kunnen maken.

8 december

Zoals gisteren begon het schieten weer vanochtend om 7 uur. Om 12 uur ontstond er brand in de grote kazerne, welke men zonder succes heeft trachten te blussen. Het gebouw, dat al aan alle kanten doorzeefd was, is in de as gelegd. De naderende vijand is voortdurend beschoten en moest verschillende malen het werk staken. Het schijnt dat hij aanzienlijke verliezen heeft geleden. Verscheidene kanonnen werden door ons geschut uitgeschakeld. Het vijandelijk vuur is minder geweest dan op 5 en 6 december, maar is bijna even hevig als gisteren.
De gebouwen, behalve het grote kruitmagazijn, zijn aan alle kanten doorzeefd of zijn al in een puinhoop veranderd.
De Paixhans-bommen richten een grote verwoesting aan. Hiertegen is niets bestand, zelfs de zwaarste dekkingen worden bij het eerste schot al doorboord. Alle middelen worden voortdurend ingezet om de nadering van de vijand te vertragen. De naderingen, die de vijand voorlopig hoofdzakelijk richtte op lunet St.Laurent, werd voortgezet tussen de 3e en 4e travers. Het lijkt erop, dat hij door het verticale vuur vanuit de lunet, het directe vuur vanuit lunet Kiel en de citadel en door onze talrijke kleine uitvallen van deze onderneming heeft moeten afzien. Zijn aanval schijnt thans, door het graven van een zigzaggende loopgraaf in de bedekte weg, uitsluitend gericht te zijn op bastion 2.

Een verschanste batterij op het bastion nr. 3 na de belegering van de citadel.

10 december

Tijdens de afgelopen nacht is het vuren van de vijand heviger geweest dan in de vorige nachten. Om 7 uur is het weer in alle hevigheid losgebarsten. Het lijkt erop alsof de vijand nieuwe munitie heeft ontvangen. De bomvrije keukens dreigen in te storten, drie zijn er al onbruikbaar geworden. In het algemeen zijn geen versterkingen tegen een dergelijk vuur bestand. Ik prijs mij gelukkig dat de stad Antwerpen onder deze omstandigheden tot nu toe neutraal is gebleven want anders zou onze kleine vloot en het Vlaamsch Hoofd door de grote overmacht van het

vijandelijke geschut al lang vanuit de stad zijn vernietigd. Ik heb dan ook van deze omstandigheden gebruik kunnen maken om de gewonden, die vervoerd konden worden, naar het Vlaamsch Hoofd te laten overbrengen. Het was voor mij anders onmogelijk geweest om deze mensen een veilige schuilplaats te bezorgen, aangezien overal de gebouwen bezwijken onder het gewelddadige vuur van de vijand.
Door het brutale misbruik van zijn oppermachtige middelen om de citadel te vernietigen, wil de vijand zich zoveel mogelijk tijd, moeite en verlies aan manschappen besparen. Aangezien de bomvrije ruimten geen zekerheid meer kunnen bieden aan de rustende manschappen zit iedereen die geen dienst heeft dicht op elkaar gepakt in de ondergrondse gangen en galerijen.
Dit veroorzaakt een grote belemmering bij het werk van de artillerie, zoals het vervoer van het geschut en de munitie. De bezetting is echter vol goede moed en handhaaft een zeer hoog moreel. Vooral het gedrag van de artillerie is boven alle lof verheven. De artilleristen verrichten wonderen.
Vanmorgen werd ontdekt dat de vijand een opening bij de beer voor de courtine I en II heeft aangebracht. De grachten lopen daardoor bij elk tij leeg.
De ingang van het kruitmagazijn nr.1 werd door een bom geraakt. Door de tegenwoordigheid van geest van een kanonnier werd echter voorkomen dat het vuur de munitie bereikte.

11 december
Gisteren om half zes heb ik bevel gegeven om een uitval te doen op de vijandelijke werken. Een detachement van 60 man van de 10e afdeling infanterie en een detachement mineurs en werklieden hebben deze opdracht succesvol uitgevoerd. Ruim 20 ellen van de vijandelijke loopgraven zijn vernield en een aantal handmortieren zijn in het water geworpen of onbruikbaar gemaakt. Tweede luitenant Nantsing en kapitein Morre zijn hierbij gesneuveld, Een korporaal en zeven manschappen raakten lichtgewond en een mineur is gevangen genomen.
De flankeur Caset van de 9e afdeling infanterie, afkomstig van Rijssel, is met zijn wapens vanaf de wacht aan het verbrande arsenaal naar de vijand overgelopen.
De kelder onder de grote kazerne, welke absoluut bomvrij werd geacht, is door bommen vernietigd. Dit is ook het geval met de kelder onder een andere kazerne. Hierdoor blijven alleen nog de onderaardse verbindingsgangen over om hierin het rustende deel van het garnizoen onder te brengen. Deze mensen zijn zo dicht op elkaar gedrongen dat de grootste helft van hen moet blijven staan. Ondertussen kunnen de overigen, zittend of liggend, een beetje uitrusten.

12 december
Tevergeefs zal men in de geschiedenisboeken een zodanig hevig bombardement aantreffen, zoals nu door de vijand tegen de vesting wordt uitgevoerd.
Nooit eerder heeft een beschaafde natie iets dergelijks aangericht; de regen van bommen en granaten gaat alle verbeelding te boven. Het garnizoen is echter nog steeds vol goede moed.

Als gevolg van het dagelijks droogvallen van de grachten wordt de verdediging zeer bemoeilijkt en moeten er nog meer voorzorgsmaatregelen worden genomen. Deze zijn noodzakelijk want als we niet op onze hoede zijn, zouden de lage flanken 's nachts kunnen worden beklommen. Het garnizoen is vol goede moed.

De toegangspoort van de artilleriekazerne na de belegering van de citadel.

13 december

Er is een verzakking in het bomvrije hospitaal geconstateerd, zodat we met afgrijzen een instorting tegemoet zien. Het is vreselijk om zoiets op ons af te zien komen, zonder dat we er iets aan kunnen verhelpen.

14 december

Het schieten van beide kanten heeft de hele nacht geduurd. De vijand heeft drie mijnen in de saillant van de lunet St.Laurent geplaatst en bracht deze om half vier tot ontploffing. Hierdoor was een beklimbare bres ontstaan, waarna het fort stormenderhand is genomen. Onze verliezen bedroegen een 1e luitenant, 1 sergeant, 1 korporaal en 49 soldaten van de 10e afdeling, tevens 3 kanonniers en 2 helpers aan doden, gewonden of vermisten.

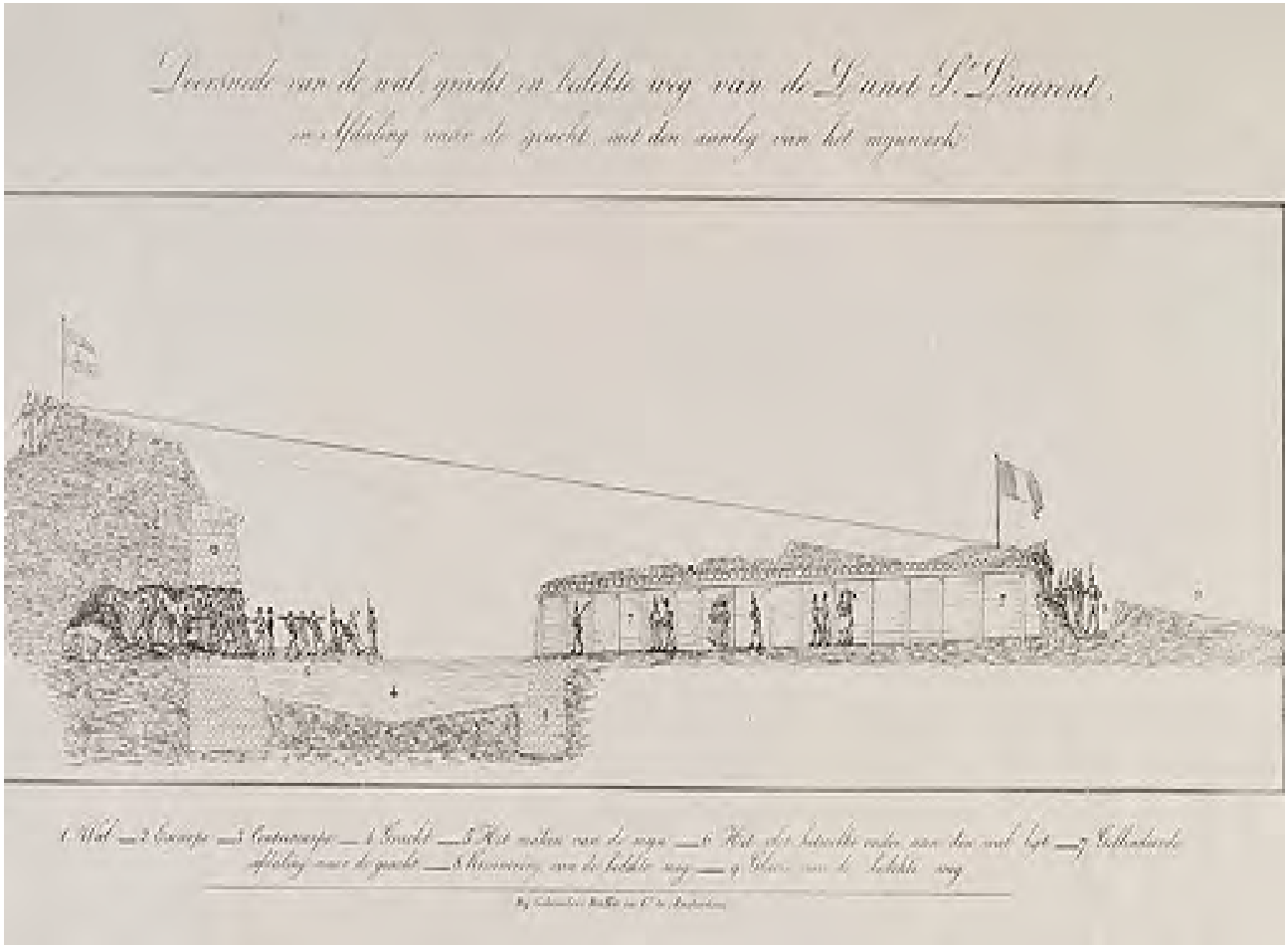

Schematische weergave van de graafwerkzaamheden voor en in het talud van de Lunet St.Laurent.

15 december
De hele ingang van het kruitmagazijn in bastion 4 is ingestort en verwoest. Het is onvoorstelbaar hoe deze versterking door het vijandelijke geschut is vernietigd; de hele oppervlakte is een grote chaos.
De vlag is al twee keer vervangen en steeds weer aan flarden geschoten. Vanochtend is het vlaggenkoord weer kapot geschoten. Onder een kogelregen is het koord door een matroos hersteld en is de vlag onmiddellijk weer gehesen.

16 december
Het vuur van de vijand heeft gedurende de hele nacht met hevigheid voortgeduurd. Het is door ons op zelfde wijze beantwoord. Wij betreuren de dood van de kapitein van de artillerie Schutter. Hij deed niet onder voor zijn heldhaftige kameraad Van Hoeij van Oostée en is in het zelfde bastion, op de zelfde plaats en op de zelfde wijze de heldendood gestorven. Een bom is binnengedrongen in het kruitmagazijn van de linkerhelft van bastion 5 en heeft deze de lucht in laten vliegen. Er is echter niemand gewond geraakt.

Op 17 december schreef Chassé, die zich als bevelvoerend officier altijd erg had ingezet voor het dagelijkse welzijn van zijn soldaten, de volgende dagorder:

"*Spitsbroeders!*
Ik heb reden om over Uw gedrag voldaan te zijn. De vijand zowel als onze landgenoten brengen hulde aan de moed, welke door U aan de dag wordt gelegd. Geheel Europa vestigt het oog op onze bedrijven, en de Belgen zijn getuigen Uwer dapperheid, tegen een machtige vijand.
Het is mij bekend dat gij in de bekrompene poternen grote ontberingen moet ondergaan en ik deel in deze ongemakken; maar hieraan kan veel geholpen worden, door dezelve zoveel immer mogelijk in een zindelijke staat te onderhouden, waarop de Heren Hoofd- en verdere Officieren zorgvuldig dienen te letten. Uwe vermoeienissen zijn wel is waar menigvuldig, maar groot is ook de eer welke U hierna te wachten staat.
Het strekt mij intussen tot een groot genoegen te vernemen, dat onaangezien de vermoeienissen en ontberingen, gij steeds met een goede geest bezield blijft. Bewijst! Dat gij Krijgslieden zijt, die niet alleen de gevaren des oorlogs weten te trotseren, maar ook des noods alle ontberingen en ongemakken weten te dragen; hierin volhardende zullen wij aan de Hollandse naam een nieuwe luister bijzetten.
De Heren Officieren, kommandanten der korpsen, worden mits deze uitgenodigd, om van elke, der door hun onderhebbende, verrichte heldendaad, bijzondere volharding of edelmoedig bedrijf nauwkeurig aantekening te houden, om mij daarmede bekend te maken, terwijl ik bij deze de plechtige verzekering geef, dezelve te zijner tijd onder het oog van Zijn Majesteit onzer geëerbiedigde Koning te brengen.
De Opperbevelhebber enz. (get.)Chassé

21 december

Gedurende de nacht tegen 12 uur, heeft de vijand op moorddadige wijze zijn stempel gedrukt door gebruik te maken van de al zo lang van te voren aangekondigde reusachtige mortier. Het projectiel met een doorsnede van 63 centimeter, is naast het grote kruitmagazijn neergekomen en is met een verschrikkelijke knal geëxplodeerd, zonder echter enige schade aan te richten.

De vijand schoot daarna weer enige van deze zware bommen af. Deze vielen echter op plaatsen waar niets meer valt te vernietigen. Mocht een van die projectielen op het grote kruitmagazijn vallen, dan is het zeker dat deze de explosie niet kan weerstaan. Aangezien het grootste deel van de waterputten is kapot geschoten, begint er een gebrek aan drinkwater te ontstaan. De nog functionerende putten lopen leeg, er ontstaat dysenterie onder de bezetting, de artsen schrijven dit toe aan het slechte drinkwater. Het totaal aantal van de naar het Vlaamsche Hoofd geëvacueerde gewonden en zieken bedraagt thans 260.

24 december

De moeilijke omstandigheden, welke met de dag toenemen, waaronder ik de aan mij toevertrouwde post moet kunnen verdedigen, hebben mij genoodzaakt om, zeer tegen mijn zin, met de vijand onderhandelingen te beginnen. De vermoeienissen en ontberingen, welke de soldaten sinds drie weken hebben ondergaan, zijn niet te beschrijven en hebben de krachten van het garnizoen geheel uitgeput. Hierbij komt dat het drinkwater in de putten, door het droogvallen van de grachten, zodanig is verminderd dat we nog slechts met de grootste moeite over het meest onontbeerlijke water kunnen beschikken. Tot overmaat van ramp zijn vannacht de twee laatste nog functionerende putten door de vijandelijke bommen vernietigd. Al de zogenaamde bomvrije ruimten zijn totaal verwoest, zodat de soldaten in de onderaardse gangen en galerijen, onder een zo verschrikkelijk bombardement, zó dicht op elkaar zijn gedrongen, dat zij bijna nooit enige rust kunnen genieten.

Het bomvrije hospitaal, waarin zich alle gewonden en geamputeerden bevinden, die niet vervoerd kunnen worden, dreigt elk moment in te storten. Als gevolg hiervan zouden alle ongelukkigen verpletterd en begraven worden. In de linkerflank van het bastion 2 heeft de vijand een bres geschoten, welke 30 meter breed is en al bijna de helft van de gracht heeft gevuld.

De bodem van de gracht is ondermijnd en de vijand hoeft slechts zijn mijnen te laten exploderen om met de contrescarp de gracht op te vullen en zo de stormaanval uit te voeren. Gezien het bovenstaande acht ik het onmogelijk om een stormaanval af te slaan. Door roekeloos af te wachten zou de tot nu toe behaalde roem totaal verloren gaan. Ik heb daarom aan maarschalk Gérard voorgesteld om mij een vrije aftocht toe te staan. Tevens heb ik mij bereid verklaard om de door hem op 30 november jl. geëiste ontruiming te laten plaatsvinden.

Aangezien dit laatste door hem van de hand is gewezen, heb ik uiteindelijk, na de hele dag onderhandelen en in overleg met de defensieraad, besloten tot een overgave.
Ik heb mijzelf en enige van mijn officieren als krijgsgevangenen aangeboden onder voorwaarde dat het overige deel van de bezetting ongemoeid naar de noordelijke provincies kan terugkeren, doch hier werd niet op ingegaan.
Uit de toegevoegde clausule kan Uwe Excellentie opmaken dat de kleine vloot voor de stad niet onder de overgave valt. Deze clausule is na aandringen van de kapitein ter zee Koopman toegevoegd.
Zie daar, Uwe Excellentie!, de ongelukkigste dag van mijn leven; graag had ik mijn loopbaan hier door een roemvolle dood beëindigd, maar dit heeft niet plaats kunnen vinden. Ik zal de eer hebben om aan Uwe Excellentie bij de eerste gelegenheid degenen aan te wijzen, die zich tijdens dit ongelukkige beleg het meeste hebben onderscheiden,zodat u de namen van deze mannen aan Zijne Majesteit, onze geëerbiedigde Koning, kunt bekend maken.
Was getekend: De Generaal der Infanterie, Opperbevelhebber van de Citadel en van de Land- en Zeemacht van Zijne Majesteit voor Antwerpen, de Baron Chassé.

De capitulatie.
In de avond van 22 december riep Chassé zijn Raad van Verdediging bijeen, bestaande uit generaal De Favauge, kolonel graaf Von Quadt, zeemachtkolonel Koopman, de majoors Voet, Van der Wijck en Seelig en luitenant-kolonel De Boer als chef van de staf.
Chassé handelde hiermee conform – ironie van het lot – het oude (Franse) besluit van 24 december 1811:
“ Wanneer de Gouverneur eener vesting van oordeel is, dat het einde der verdediging gekomen is, zal hij den raad van verdediging raadplegen over de middelen, welke nog tot verlenging der verdediging aangewend kunnen worden. Het gevoelen van den raad en het gevoelen van deszelfs leden in het bijzonder zullen in de notulen der deliberatie worden opgeteekend. Maar de Gouverneur of Kommandant alleen doet uitspraak, en zal dien raad moeten volgen, die de meeste volharding en dapperheid kenteekent, zoo dezelve niet geheel onuitvoerbaar is”.

Iedere aanwezige werd door Chassé in de gelegenheid gesteld om zijn mening over de ontstane situatie naar voren te brengen. Majoor Van der Wijck bracht naar voren dat het ondoenlijk was gebleken om de door 1200 schoten ontstane ongeveer 15 meter brede bres in de linkerflank van bastion 2 te dichten. Ondanks dag en nacht zwoegen van zijn geniesoldaten werden de aangebrachte palissaden steeds weer door de vijand omvergeschoten. Ook maakten de vele vijandelijke granaten, die in het bastion terecht kwamen, de werkzaamheden bijna onmogelijk. Majoor Seelig benadrukte dat hij met zijn kanonnen nog alle middelen in handen had om een aanval op het bastion te stoppen mits het retranchement achter de bres kon worden hersteld.

Volgens generaal-majoor De Favauge beschikte hij niet meer over voldoende geschikte manschappen om de bres te kunnen verdedigen, zij waren zó oververmoeid dat een aanval op de bres niet langer met succes kon worden weerstaan. Ook kolonel Koopman zag geen mogelijkheden om met zijn zeemacht op de Schelde de verdediging van de citadel nog langer vol te houden.
De volgende dag, 23 december, werd om half elf 's avonds de capitulatie door Chassé en Maarschalk Gérard ondertekend.
Hiermee voldeed Chassé aan het oude (Franse) Besluit van 1 mei 1812:
Eene geblokkeerde of belegerde vesting kan kapituleren, wanneer de levensmiddelen en munitie, na spaarzaam gebruikt te zijn, geheel zijn verbruikt; wanneer de bezetting, eenen storm op den hoofdwal doorgestaan hebende, niet in staat is, eenen tweeden af te wachten, en wanneer de Gouverneur of Kommandant alle verplichtingen vervuld heeft, welke volgens Besluit van den 24en December 1811 op hem rusten. Wanneer de voorwaarden, in bovenstaand artikel vermeld, niet vervuld zijn geworden, wordt elke kapitulatie onteerend en strafbaar geoordeeld, en zullen de schuldigen met den dood gestraft worden."

In de geest van de brief, welke Chassé op 15 november van zijn chef De Eerens had ontvangen, besloot Chassé na een vijf uren durend beraad de citadel op te geven en de witte vlag te hijsen. Weliswaar had majoor Seelig, de commandant van de artillerie, de strijd nog willen voortzetten en een bestorming willen weerstaan, maar Chassé achtte dit onverantwoord. Er waren al bijna honderd Hollandse militairen gesneuveld en dit aantal zou als gevolg hiervan nog aanzienlijk kunnen toenemen. Ten slotte was de vestingwal doorbroken en kon daaropvolgend een bestorming plaatsvinden. De bezetting had alles gedaan om dit te voorkomen en er kon dus met opgeheven hoofd worden gecapituleerd. Er moest een einde komen aan de strijd; de eer was gered!
De volgende dag werden's middags de majoors Van der Wijck en Seelig naar het Franse hoofdkwartier gezonden om over de voorwaarden van de overgave te onderhandelen. Na een verdere beraadslaging werden deze 's avonds om 10 uur door de Raad van Verdediging aangenomen. In totaal 140 officieren en 3.865 onderofficieren en manschappen zouden de wapens neerleggen en de citadel verlaten.

Een Hollandse flankier bij de 7^{e} Afdeling, 3^{e} Batterij, 1^{e} Compagnie herinnerde zich een paar maanden later de dag van de capitulatie aldus:
"Dien morgen omstreeks half 11 hield de vijand op met vuren en ook van onze zijde. Men hoorde een geschreeuw in de verte, waarop wij allen uit onze bomvrijen te voorschijn kwamen en naar de borschtwering of wallen liepen, waar wij Fransen op hunne gemaakte loopgraven zagen staan en wij elkander de grootste vriendschap betoonden.
Zij liepen, ja vlogen zelfs met volle flessen genever en riepen ons toe: Hollanders Bon Soldaat!

Op dat ogenblik was het alsof men van den doden was opgestaan, daar het gebulder van het kanon ons zoo lang in de oren geruist had."

Vergezeld van de Hertogen van Orléans en van Némours, de beide zonen van de Franse koning Louis-Philippe, en zijn Generale Staf begaf Maarschalk Gérard zich naar de citadel om deze officieel over te nemen. Als voormalige collega - beiden hadden immers lang gestreden in het leger van Napoléon - had ook Gérard grote bewondering voor Chassé en zijn bezetting. Naar de toenmalige oorlogsgebruiken hief Chassé met Gérard het glas en feliciteerde hem met de behaalde overwinning.

Aangestaard door zijn kat ontvangt Chassé Maarschalk Gérard en de Hertogen van Orléans en Némours in zijn kazemat. Links Chassé's adjudant, luitenant-kolonel Hybo de Boer.

Bij zijn rondgang over het totaal omwoelde terrein, verzekerde de Maarschalk generaal Chassé: "U zult altijd de achting hebben van de Fransen. Er is niet enig officier in mijn leger, die niet trots is dat hij u als zijn wapenbroeder mag beschouwen". Aangekomen bij het bastion Toledo, waar de bres was geslagen, vervolgde de Maarschalk: "Het was waarlijk tijd, de generaal heeft zich als een man van eer gedragen. Hij kon bij geen mogelijkheid een enkele dag langer uithouden". Op 24 december om 16.00 uur legde de bezetting de wapens neer. Toen bleek dat in totaal 96 Hollandse militairen waren gesneuveld en 349 gewond geraakt, 67 soldaten werden als vermist genoteerd. Later zou het aantal gesneuvelden oplopen tot 124.

De artilleriekazerne na de belegering van de citadel.

Na de Franse inname van de citadel begonnen de onderhandelingen betreffende de overgave. De Franse voorwaarden waren mild, de bezetting werd zelfs een vrije aftocht naar " Oud-Nederland" aangeboden. Toch kon Chassé, gesteund door de Hollandse regering in Den Haag (lees Koning Willem I), twee voorwaarden niet accepteren. Ten eerste wilde hij wel voldoen aan de eis om één jaar lang geen strijd te voeren tegen het Franse leger, maar de Belgische opstandelingen konden op een verdere strijd blijven rekenen. Ten tweede kon hij niet instemmen met de capitulatie van de Scheldeforten Lillo en Liefkenshoek, aangezien deze niet onder zijn bevel stonden. (Daarbij kwam dat Frankrijk nog steeds niet formeel in oorlog was met Nederland. Het opeisen van deze Scheldeforten werd daarom gezien als een onrechtmatige daad.)
Ook koning Willem I weigerde de overgave van de beide forten te accepteren, niet in het minst omdat de Franse regering hem in het betreffende stuk betitelde als "Roi de Hollande". (Koning van Holland) Dit suggereerde dat de afscheiding van Zuid-Nederland al een feit was en dat was natuurlijk onbestaanbaar!

Tot een formele weigering werd besloten tijdens de vergadering van de Raad van Verdediging, op 27 december.
De militaire adjunct-intendant, secretaris Mulder, verwoordde dit belangrijke besluit in de notulen aldus:
" *De Raad is eenparig van gevoelen dat op het gedaan voorstel van den maarschalk Gérard dient te worden geantwoord, dat hierin niet kan worden getreden, en prefereert om naar Duinkerken te vertrekken, in stede van naar Holland te gaan, onder verbindtenis van het woord van eer om niet tegen Frankrijk noch deszelfs geallieërden, met name België, te dienen, en wel uit hoofde men zich niet bevoegd acht, om dergelijke voorwaarden aan te nemen."*

Deze weigering was voor maarschalk Gérard onacceptabel. Hij stemde ermee in dat de zwaargewonden werden opgenomen in het Antwerpse hospitaal en de lichtgewonden werden vervoerd naar Bergen op Zoom, maar de overigen zouden worden overgebracht naar een krijgsgevangenkamp in het Noord-Franse Duinkerken.

Een van de Franse generaals deelde Chassé mee hoe zeer het hem speet dat nu al tot overgave was besloten, want zijn troepen zouden die dag een massale aanval hebben gedaan op de citadel. Chassé antwoordde hierop: "Ja, generaal, wat zal ik u zeggen. Het lot van een krijgsman is een wonderlijke zaak. Ik, die vroeger altijd met de Fransen gestreden heb, heb daarna tweemaal tégen hen gevochten; op de eerste plaats hier in de citadel en daarvoor in Waterloo!"
De Franse generaal had daarna geen zin meer om het gesprek voort te zetten.

Geen ontsnapping meer mogelijk
Na aandringen van kolonel Jan Coenraad Koopman, de 42-jarige Amsterdamse flottieljecommandant op de Schelde, waren de kanonneerboten niet in de overgave begrepen. Koopman had namelijk een plan ontwikkeld om zijn kleine vloot 's nachts ongezien naar Holland te laten afvaren. Het grootste deel van de zeelieden liet hij overgaan op de zes beste kanonneerboten, het stoomschip "Chassé" en een lichter. Vervolgens gaf hij bevel tot het verbranden of in de grond boren van de overige vaartuigen. Met zijn kleine vloot voer hij heimelijk, onder het bereik van de Franse batterijen, richting fort Lillo.
Het bleek echter al gauw dat dit plan onuitvoerbaar was. De vijand had de Schelde volledig afgegrendeld; er was geen doorkomen meer aan. Nauwelijks had de kleine vloot de kaden van de stad bereikt of een hevig geweervuur, gevoegd bij het kanongebulder vanaf het Noorderfort, barstte los. De zwaar beschadigde boten moesten terugkeren.
Onmiddellijk daarna liet Koopman de boten in brand steken. De matrozen sprongen van boord en bereikten onder een kogelregen de oever.
Eén boot, de kanonneerboot nr.8 van luitenant Meesman, probeerde door de blokkade heen te breken.

Ter hoogte van het fort Philipp werd - ondanks de hevige beschieting - nog getracht laverend verder te zeilen. Tijdens deze pogingen had de boot op ’n gegeven moment niet voldoende vaarwater meer en strandde in een bocht op de linkeroever, waarna de bemanning zich overgaf aan de Franse officieren.

Kolonel Jan Coenraad Koopman.

De Fransen waren woedend dat de flottielje niet ongeschonden aan hun was overgedragen.
Kolonel Koopman en zijn officieren werden ontwapend en overgebracht naar het Franse hoofdkwartier, de matrozen werden krijgsgevangen gemaakt. Toen Chassé hoorde dat de marineofficieren waren ontwapend, protesteerde hij hier fel tegen en eiste dat hun wapens onmiddellijk werden teruggegeven. Indien hier niet aan voldaan werd, wenste hij met zijn officieren de zelfde behandeling te ondergaan. Maarschalk Gérard stemde daarna onmiddellijk in met Chassé’s eis; de degens werden weer aan de marineofficieren overhandigd, met uitzondering van kolonel Koopman, die door de Fransen gezien werd als de meest verantwoordelijke voor het vernietigen van de

flottielje. (Na de terugkeer in Nederland werd hem door zijn Amsterdamse stadsgenoten een fraaie eredegen aangeboden)
Aangezien Frankrijk formeel niet in oorlog met Nederland was, werd de bezetting van de citadel door de Franse legerleiding slechts aangeduid als "*otages"(*gijzelaars). De bemanningen van de Schelde-flottielje kwamen, als straf voor hun optreden, hiervoor niet in aanmerking. Zij werden ter onderscheid gezien als *"prisonniers de guerre à discrétion"* (krijgsgevangenen).

Ridder Grootkruis van de Militaire Willemsorde
Zoals afgesproken werden de zwaargewonden, waaronder zesendertig geamputeerden, opgenomen in Antwerpse hospitalen. De overigen werden per schip overgebracht naar Bergen op Zoom.
Na het sluiten van de overeenkomst betreffende de overgave van de citadel, werd 1e luitenant Heshusius door Chassé belast met het overbrengen van de betreffende stukken naar Den Haag. Koning Willem was zó voldaan over het optreden van Chassé dat hij hem op Eerste Kerstdag benoemde tot Ridder Grootkruis van de Militaire Willemsorde.
Als dubbele blijk van waardering gebruikte hij hiervoor zijn eigen decoratie, met de opdracht aan Heshusius om deze met het bijbehorende lint en het juweel, aan Chassé te overhandigen.
Het betreffende besluit luidde aldus:

Wij WILLEM, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.
Willende aan Onzen Generaal der Infanterie, baron Chassé, bij gelegenheid, dat hij, als Opperbevelhebber der Citadel van Antwerpen, zich, na eene roemvolle verdediging dier sterkte tegen een overmagtig Fransch leger, tot de overgave derzelve verpligt vindt, en, in den persoon van dien Opperbevelhebber, aan alle de officieren en manschappen der dappere bezetting, een voorlopig doch openlijk bewijs geven van Onze goedkeuring en erkentenis, wegens den moed, de volharding en de vaderlandsliefde, welke door hen, niettegenstaande de grootste vermoeijenissen en ontberingen, gedurende een langdurig en allerhevigst beleg zijn aan den dag gelegd, en zulks in afwachting der bijzondere verslagen, ten gevolge van welke Wij Ons voorbehouden de verdiensten van de officieren en manschappen, welke zich onderscheiden hebben, nader te erkennen en te belonen;
Hebben goedgevonden en verstaan, Onzen Generaal der Infanterie, baron Chassé, Kommandeur van Onze Militaire Willems-Orde, bij dezen te benoemen tot Ridder Grootkruis van dezelve orde.
En zullen afschriften dezes gezonden worden aan den Kanselier der meergemelde orde ter uitvoering, en aan Onze beminde Zonen den Veldmaarschalk, en den Admiraal en Kolonel Generaal, aan het Departement van Oorlog, alsmede aan Onzen Generaal der Infanterie, baron Chassé, tot informatie.
's Gravenhage, den 25sten December 1832.

Nogmaals Tiel.

Ook in Tiel had men natuurlijk in spanning het beleg van de Antwerpse citadel gevolgd.

Een van de Tielenaren dichtte naar aanleiding hiervan de volgende regels, welke prompt onder het schilderij in de raadszaal werden aangebracht:

Zie hier het beeld van hem, die snood en laag geweld,
Die oproer en verraad heeft paal en perk gesteld;
Van hem, die ge op zijn post, bij 't barnen der gevaren,
Steeds menschlijkheid met tucht, beleid met moed zaagt paren;
Die 't volk, dat trouw en pligt en regt en wetten schond,
Als een metalen muur, onwrikbaar wederstond.
Hij schatte Hollands eer steeds hooger dan het leven.
Won Frankrijk 't Citadel, ons is de roem verbleven;
Ja, 't dierbaar Vaderland is duur aan hem verpligt,

Schoon dan voor overmagt de sterke vesting zwicht,
Zulks kan den hoogen roem des grijzen Helds niet minderen.
Toon, Tielse burgerschaar! Dit beeld aan uwe Kinderen,
En zegge 't nageslacht van uwen stadgenoot,
Bij 't zien dier beeltenis: " Ja, waarlijk! Hij was groot".
Tiel, den 26sten Januarij1833.

Een overzicht van de verwoestingen.

Het onderstaande gecombineerde verslag van een Fransman, twee Vlamingen en een Hollander, die bij hoge uitzondering de citadel vlak na de capitulatie mochten bezoeken, geeft een beeld van wat zij er aantroffen:

"Alles was nagenoeg nog in de zelfde staat als waarin de Hollanders de citadel hadden achtergelaten. De toegang tot de citadel is voorlopig verboden. Dat is niet te verwonderen aangezien alles nog bedekt is met gevaarlijke projectielen en ook besmetting door allerlei onreinheden mogelijk is.

In een Brussels dagblad stond nochtans te lezen dat, ondanks het verbod, veel mensen als militairen verkleed of voorzien van metselaarsgereedschap, proberen in de citadel door te dringen.

Een houten blindering rookte nog en hield ons op een veilige afstand want verschillende nog gevulde bommen vatten vlam en ontploften van tijd tot tijd.

Maar waar waren de kanonnen, die nog tot het laatste moment het dodelijke ijzer op de vijand hadden uitgebraakt? De omwoelde aarde had ze bedekt. In enige gaten, die door de Franse bommen ontstaan waren, was een gedeelte van het geschut nog te zien, omringd door lijken.

Een plaatselijke krant heeft de citadel terecht vergeleken met de krater van een vuurspuwende berg. Er hangt een doordringende peklucht. Het is erg moeilijk om zich in te denken in welke staat van vernieling de vesting zich nu bevindt.

Niets staat nog overeind, met uitzondering van het kruitmagazijn, dat ook zwaar beschadigd is, en het levensmiddelenmagazijn, dat totaal is uitgebrand. Indien een van de monsterbommen ook op het kruitmagazijn was gevallen, zou het gewelf deze schok zeker niet hebben kunnen weerstaan.

De kerk, de kazernes, de overige magazijnen en het hospitaal, alles ligt in puin. Een bom is ook op de slachterij gevallen. Door het instorten van het gebouw werden drie koeien gedood. Met grote moeite heeft men vier nog levende dieren onder het puin vandaan gehaald. De overblijfselen van de dieren, die in de half verbrande stallen liggen, verspreiden een ondragelijke stank.

Enige nog overeind gebleven muren, die door de vlammen gespaard waren, droegen nog tot boven toe de kenmerken van bloed en stukken mensenvlees, die daaraan waren vastgekleefd.

De grote infanteriekazerne na de belegering van de citadel.

Mensenhoofden en afgeschoten armen en benen schenen zich uit de puinhopen te willen verheffen. Aan flarden gescheurde landkaarten, een kapotte globe, passers, kompassen, touwwerk van schepen, alles lag in wanorde onder de balken van de ingestorte gebouwen. Alleen aan voorwerpen als een gebroken reiskoffer, stukken van militaire uniformen en gebroken degens kan men nog zien, dat eens op die plaats een gebouw heeft gestaan.
Enige kazematten en onderaardse gewelven hadden weerstand kunnen bieden aan de vernieling. Maar wat een toneel! Grote God! Overal vond men lijken die daar op de modderachtige grond lagen. Sommigen waren in een beddelaken gewikkeld, waarschijnlijk waren deze ongelukkigen het hospitaal ontvlucht om hier te sterven. De gestutte ruimte, die men later tot hospitaal heeft bestemd, is slechts een spelonk. Binnen is de lucht verpestend; alleen de nauwe toegangen staan in verbinding met de buitenlucht.
Wanneer men zich voorstelt dat door de bommen al op 15 december verzakkingen in het plafond werden geconstateerd, beseft men in wat voor onzekere toestand de zwaargewonden zich hebben bevonden.

De plafonds van de kelders onder de grote kazerne en de andere gebouwen, welke men door middel van aardbedekkingen bomvrij had trachten te maken, zijn op verschillende plaatsen doorboord, zodat het garnizoen zijn toevlucht had moeten zoeken in de kazematten onder de kleine flanken van de binnenbastions en de onderlinge verbindingsgangen. Deze kazematten, drie in getal onder iedere flank, zijn erg klein en laag. Bovendien staan ze volgepakt met materialen, levensmiddelen en munitie. Als gevolg hiervan heeft slechts een klein deel van de troepen hier kunnen verblijven. Het zijn niet meer dan afschuwelijke hokken, het is niet voor te stellen hoe de soldaten in deze gaten, waar licht noch lucht kan doordringen, hebben kunnen leven.
De overige manschappen werden ondergebracht onder de poorten en in de onderaardse gangen, waarvan sommige met zwaar hout zijn gestut.

Ook de verblijfplaats van generaal Chassé hebben we bezocht. Het bevindt zich in een van de kazematten en bestaat uit drie kleine kelders. De ingang is beveiligd met hout en het leek wel of we een hol binnengingen. In de lange donkere gang, waarin vele tonnen, waarschijnlijk gevuld met levensmiddelen, liggen opgeslagen, moesten we elkaar bij de hand houden om niet de benen te breken. Het verblijf is gemeubileerd met enige gewone stoelen, zijn bed, een tafel en een commode. De generaal had zijn persoonlijke stempel op tafel achtergelaten, een Franse officier nam het mee als aandenken. Verder is aan enig gebroken wapentuig te zien dat dit hol door een militair bewoond is geweest. Ook de leunstoel van de generaal staat er nog. Vlakbij ligt het kolossale stuk van een monsterbom, dat men naar hem toe had gebracht om het hem te laten zien. Verscheidene bommen hadden de borstwering van het venster getroffen en er ligt bloed op de grond. Dit bloed is van de heldhaftige grijsaard, die men niet vergund heeft om onder de puinhopen van dit fort te sterven en die met zulk een grote geestkracht de eer van de Hollandse wapens heeft weten hoog te houden.

Voor degene, die niet bekend is met fortificatiewerken is het moeilijk zich een denkbeeld te vormen van het profiel dat deze werken oorspronkelijk hebben gehad. Op vele plaatsen is de borstwering niet meer dan een zandhoop, waarin men moeilijk de oorspronkelijke vorm kan onderscheiden. De muren van de verbrande gebouwen, die nog overeind staan, maar ieder ogenblik dreigen neer te storten, zitten vol kogelgaten. Overal liggen nog duizenden gevulde bommen verspreid over de grond, welke ook bezaaid is met granaatscherven en stukken van ontplofte bommen. Vele kanonnen zijn zwaar beschadigd door de Franse granaten. Een kanon is zelfs door midden gebroken. Andere zijn in de kuilen geworpen, welke de belegerden in de citadel hebben gegraven of liggen zelfs bedolven onder hun geweldig zware bedekking. Het is opvallend hoeveel kanonnen per batterij buiten dienst zijn gesteld en hoeveel ongelukkige artilleristen als gevolg hiervan het leven hebben moeten verliezen. Hoe onverschrokken moeten zij geweest zijn om, ondanks het vreselijke vijandelijke vuur, toch op hun post te blijven.

De grond is een aaneenschakeling van diepe gaten, veroorzaakt door de duizenden bommen. De verbindingen waren daardoor zo bemoeilijkt dat men, om de kanonnen van het ene naar het andere punt te transporteren, een soort van bruggetjes over enige gaten heeft moeten maken. Overal liggen omvergeworpen affuiten, legerwagens, paardentuigen, gebroken wapens en verscheurde uniformen, alles met bloed bedekt.

Een vrouw in Antwerpse klederdracht zat op de grond en hield haar ogen gericht op een voorwerp dat zij onder haar schort verborg. "Een halve frank, dan kunt gij zien", riep ze me toe. Nadat ik haar het geldstuk had gegeven, haalde ze haar schort weg en zag ik het hoofd van een sappeur, dat tot aan de hals boven de grond uitstak. Er was geen wond aan dit spierwitte gezicht te zien, waarschijnlijk had de enorme luchtdruk van een ontploft projectiel hem gedood. Met afschuw liep ik weg van de vrouw, die ook wel inzag dat zij als gevolg van de verrotting en de stank niet lang meer van haar bijverdienste zou kunnen profiteren.
Het water in de putten, olieachtig en groen geworden, is bedorven door de geamputeerde armen en benen, die daarin zijn geworpen. Sommige zwaargewonden en stervenden hadden zich naar de putten gesleept om wat te kunnen drinken. De soldaat, die op de grond bij een van de putten zit, had getracht zijn gewonde krijgsmakkers nog een slok water te geven, toen een granaat ook hem doodde.
Al deze verwoesting is het resultaat van de vele tienduizenden bommen en granaten, welke op de citadel zijn afgevuurd. Dit garnizoen, dat het 23 dagen lang in deze hel heeft kunnen uithouden en daarbij toch nog zo'n krachtige weerstand heeft geboden, verdient onze grote lof en bewondering."

Een in de citadel geëxplodeerd kruitmagazijn.

Op 27 december zag Chassé zich genoodzaakt aan “Mijnheer den Maarschalk Graaf Gérard, Opperbevelhebber van het Noorderleger” de volgende (vertaalde) brief te schrijven:

In antwoord op den brief, waarmede Uwe Excell. mij heden vereerd heeft, betrekkelijk de voorwaarden, waarop de bezetting de Citadel naar Holland zoude worden teruggezonden, heb ik de eer u Mijnheer de Maarschlk te berigten, dat ik geenszins gemagtigd ben om eene dergelijke verbintenis aan te gaan, en dat ik mij dus in de noodzakelijkheid bevinde, om met mijne troepen het lot te ondergaan, hetwelk de Fransche Regering ons voor dat geval bestemt.
Ontvang, Mijnheer de Maarschlk, de verzekering mijner uitstekendste hoogachting,
De Generaal der Infanterie, Baron Chassé.

IN FRANSE KRIJGSGEVANGENSCHAP.
1832 - 1833

Onderweg naar de Franse krijgsgevangenkampen.
Vóór het vertrek van de manschappen naar de krijgsgevangenkampen in Frankrijk, stak Chassé hun een hart onder de riem met de volgende dagorder:

Citadel Antwerpen, den 28 December.
De soldaat kan bij het volbrengen van zijn krijgsverrichtingen geen eervoller loon te beurt vallen, dan de erkenning te ontvangen dat zijn daden door zijn koning werden goedgekeurd. Dit, mijn wapenbroeders! is ons geval; met innig genoegen kan ik u dit mededelen; uw gedrag heeft gedurende de loop van het beleg de tevredenheid van de koning weggedragen, de gehele verdediging heeft aan de verwachting van zijne majesteits billijke verwachting beantwoord. Hij heeft met innige deelneming gade geslagen het lot van zo vele dapperen, die hun bloed voor het vaderland hebben vergoten, hoe groot de ontberingen en vermoeienissen ook zijn geweest die gij u hebt getroost.
Aanvankelijk als een blijk van zijn goedkeuring aan mij persoonlijk, en in mijn persoon aan het gehele garnizoen der citadel van Antwerpen willende geven, heeft Zijne Majesteit bij besluit van 25 december, mij benoemd tot grootkruis der militaire Willemsorde. Terwijl Zijne Majesteit voorts welwillend de verdere tot beloning uit te brengen voordrachten tegemoet zal zien.
Krijgsbroeders! Wij hebben met ere aan onze roeping voldaan, en ook al moet voor het ogenblik onze arm aan de heilige taak van het vaderland worden onttrokken, in onze harten blijft de strijdlust leven, en welke beproevingen ons ook zouden kunnen wachten, geen offers zullen ons te groot zijn.
De opperbevelhebber, enz. Chassé

Na het nieuws van de heroïsche overgave ging er een golf van enthousiasme en patriottisme door Holland. Het optreden van Chassé vormde hét voorbeeld hoe die ondankbare Belgen moesten worden aangepakt; liever in krijgsgevangenschap dan toegeven aan de opstandelingen.
Op zondag 30 december 1832 begon de grote uittocht uit de citadel. De officieren van gezondheid en van de administratie werden in vrijheid gesteld en konden naar Holland terugkeren. De chirurgijn-majoor Croissant, die Chassé tot dan toe behandeld had wegens de liesbreuk en de koorts, die hij tijdens het bivak in Ravels in respectievelijk 1826 en in 1830 had opgelopen, koos er echter voor om gedurende de tocht naar Duinkerken bij Chassé te blijven.
Om zeven uur ’s ochtends ging de eerste groep van 2.500 man op weg naar het verre Duinkerken, waar zij zouden worden geïnterneerd. Op de oevers van de Schelde zag het die morgen zwart van de nieuwsgierige Antwerpenaren en op het water dreven talrijke bootjes, van waaruit men het schouwspel van de massale overzetting kon

bekijken. Het viel direct op dat zich onder de soldaten ook minstens 15 vrouwen bevonden. Het waren " zoetelaarsters" (marketentsters) en vrouwen van onderofficieren, die, niet wetende wat hun te wachten stond, vóór de belegering besloten hadden in de citadel te blijven.
Toen Chassé met zijn troepen door de Waterpoort de citadel verliet, presenteerde de Franse wacht het geweer en roffelden de tamboers het *"aux champs*". Twee Franse geniebataljons, die ter plaatse herstelwerkzaamheden verrichtten, stelden zich spontaan in formatie op en ontblootten op commando het hoofd, als eerbetoon aan de oude Hollandse veldheer, die hen zo lange tijd had weerstaan. Daarna werd hij met de rest van de citadelbezetting over de Schelde gezet.
Zodra Chassé weer voet aan wal had gezet, namen ook bijna alle aanwezige Antwerpenaren hun hoed af en probeerden zo dicht mogelijk bij hem te komen. De Franse lansiers, die dit moesten verhinderen, waren niet in staat om de talrijke menigte tegen te houden.

In Burght, waar enige tijd moest worden gewacht op de komst van de rijtuigen voor de officieren, ontstond er gelegenheid om met de Antwerpenaren een praatje te maken. Het viel de omstanders op dat Chassé weliswaar magerder was geworden, maar er verder goed uitzag.
Hier hoorden zij ook dat Chassé in zijn kazemat, tijdens het beleg, bijna was omgekomen. Een bom, welke vlakbij het raampje van de kazemat was ontploft, was hem bijna fataal geworden. Chassé werd tijdens de ontploffing uit zijn leunstoel geslingerd en bleef roerloos op de grond liggen. Zijn gezicht zat onder het bloed en even dacht men dat hij zwaargewond was.
Toen men hem optilde, bleek het gelukkig mee te vallen. De talrijke wondjes in zijn gezicht bleken veroorzaakt te zijn door de glassplinters van het verbrijzelde raampje.
Zodra het door vier postpaarden getrokken rijtuig, voorzien van gordijntjes voor de ramen, voorreed - het was na zijn verhuizing naar de citadel in de stad Antwerpen achtergebleven - stapte Chassé, ondersteund door twee luitenants, in gevolgd door zijn adjudant De Boer en een Franse officier. Voorafgegaan en gevolgd door een peloton Franse lansiers, met de eskadronofficier te paard naast het rijtuig, zette de stoet zich in beweging, op weg naar St.Niklaas, waar de nacht zou worden doorgebracht.
In St.Niklaas was er voor de lange stoet bijna geen doorkomen aan. Van heinde en ver was men gekomen om van deze doortocht getuige te kunnen zijn. Het grootste deel van de manschappen werd bij gebrek aan geschikte onderkomens gehuisvest in de kerk. De officieren vonden een plaats in de herbergen en een aantal particuliere woningen.
Direct na hun aankomst gingen bewoners met een intekenlijst langs de huizen om voor de gevangenen te collecteren.
Hier informeerde Chassé onmiddellkijk naar het tijdelijke verblijf van zijn soldaten. Toen hij als antwoord kreeg dat zij in de kerk zouden worden ondergebracht, was hij tevreden en vertrok hij naar het plaatselijke "Hôtel de Flandre".

De volgende ochtend ging de lange mars verder. Toen de tweede colonne Gent naderde, werd de stadspoort gesloten, zodat men om de stad heen moest trekken. De autoriteiten verklaarden dat deze maatregel was genomen om te verhinderen dat de Hollanders door de omstanders zouden worden uitgescholden. Algemeen werd echter aangenomen dat het gedaan was om blijken van sympathie, en zelfs bevrijdingsacties, te voorkomen.
Te Audenaerde werd door het stadsbestuur afgekondigd dat de bevolking de gevangenen met achting moest bejegenen. Het was een duidelijk teken dat men niet inzag hoeveel respect deze soldaten bij de bevolking al hadden opgeroepen. Dit waren immers soldaten, die het lange tijd hadden opgenomen tegen een twaalfvoudige overmacht!
Ook kregen de Hollandse officieren de indruk dat zij door hun Franse collega's niet als krijgsgevangenen maar als hun wapenbroeders werden behandeld. Overal, bijvoorbeeld in St.Niklaas, konden de officieren zich vrij bewegen en kon men hen tegenkomen in de vele "*estaminets*" (café's), in gezelschap van hun Franse begeleiders.
Een van de (zuinige) Hollandse officieren zag deze joviale houding van zijn Franse collega's als een groot nadeel, getuige zijn latere verslag:
"… Ons reis is voor ons allen echter slecht en voor de officieren schrikkelijk duur geweest, dewijl men ons overal op de beestachtigste manier heeft meegenomen." (naar de café's, JJ)

In het algemeen waren de officieren echter voldaan over de wijze waarop de Fransen hen tijdens de mars behandelden. Toch werd er van hun vrijheid geen misbruik gemaakt met als gevolg dat geen enkele officier probeerde te ontsnappen.
In het begin waren de Fransen nog wantrouwend geweest en werden de Hollanders 's nachts door een sterke wacht in de gaten gehouden. Naarmate men echter de Franse grens naderde, verdween dit wantrouwen en kreeg men steeds meer bewegingsvrijheid.
De Fransen lieten onderweg duidelijk hun minachting blijken voor de Belgische militairen, die Franse hulp hadden ingeroepen omdat zij niet in staat waren geweest om één enkele citadel met succes te belegeren.
Toen Franse officieren hun Hollandse collega's verzochten om in een "estaminet" met hen de avond door te brengen, stapte ook een Belgische kolonel ongenodigd binnen. Op overduidelijke wijze kreeg hij echter te horen dat hij niet welkom was en daarom beter kon vertrekken.
Onder invloed van een goed glas wijn noemden de Franse officieren de Belgische opstand zelfs *"un parodie bien ridicule de la révolution de Juillet*". (een bespottelijke nabootsing van de Franse Julirevolutie)
Ook hier beijverde de plaatselijke bevolking zich om de gevangenen van zoveel mogelijk levensmiddelen te voorzien. Voor het " Hôtel de Flandre", waar Chassé de nacht had doorgebracht, had zich 's morgens vóór zijn vertrek een grote menigte nieuwsgierigen verzameld die hij, voor hij in zijn rijtuig stapte, hartelijk begroette.

In Loo-Christy verbleef Chassé in het huis van de ontvanger der belastingen, die hem bij aankomst geluk wenste met het nieuwe jaar. Chassé antwoordde echter dat voor hem het jaar 1833 onder zulke ongunstige omstandigheden was begonnen, dat het hem waarschijnlijk niet veel geluk zou brengen. Vele inwoners maakten van de gelegenheid gebruik om Chassé te verwelkomen, waarbij *" zij hem zeer welvarend bevonden. Het voorkomen van den grijzen krijgsbevelhebber was kalm en helder; evenwel heeft hij de smartelijke gevoelens, die hem aandeden, niet verborgen*."
De manschappen waren tot nu toe gewend geweest om onderweg in kerken te overnachten. Men beschikte er weliswaar niet over dekens en er lag alleen wat stro op de koude vloer, maar ze hadden tenminste een dak boven hun hoofd, dat hen enigszins beschermde tegen het winterweer. In Loo-Christy moest de nacht echter worden doorgebracht op het kerkhof, zodat slapen onmogelijk was en men dus ook niet kon uitrusten van de vermoeiende mars.
Ook het eten was absoluut onvoldoende. De dagelijkse vergoeding van 15 centimes per man was net genoeg om er soep van te kunnen koken. De Franse intendance verzekerde dat de omstandigheden spoedig beter zouden worden zodra al de benodigde uitrusting, welke nu nog gebruikt werd door het Noorderleger, zou vrijkomen voor de gevangenen.
In de avond van de derde dag werd Deinze bereikt. Aangezien de bezetting slechts voor drie dagen voedsel had meegenomen, werd hierin de volgende dag in Kortrijk voorzien.

St.Omer.
Aangekomen in Yperen kregen de Hollanders te horen dat de eindbestemming voor de meesten niet Duinkerken zou zijn, maar de stad St.Omer. Bij nader inzien beschikte Duinkerken niet over voldoende geschikte accommodatie om 11.000 militairen, inclusief de Franse wacht, te kunnen huisvesten
Via Poperinge en Cassel werd op 6 januari 's middags om 2 uur St.Omer bereikt.

Op 2 januari 1833, terwijl Chassé nog onderweg was naar St.Omer, maakte het Franse leger cijfers bekend betreffende het beleg van de Antwerpse citadel:
Door de Franse genie waren 14.000 ellen (9.520 meter) loopgraaf aangelegd en de artillerie had 68.026 bommen en granaten verschoten. Tijdens en na het beleg waren de Franse verliezen opgelopen tot 108 gesneuvelden en 695 gewonden. Van Belgische zijde werden geen verliezen gepubliceerd.

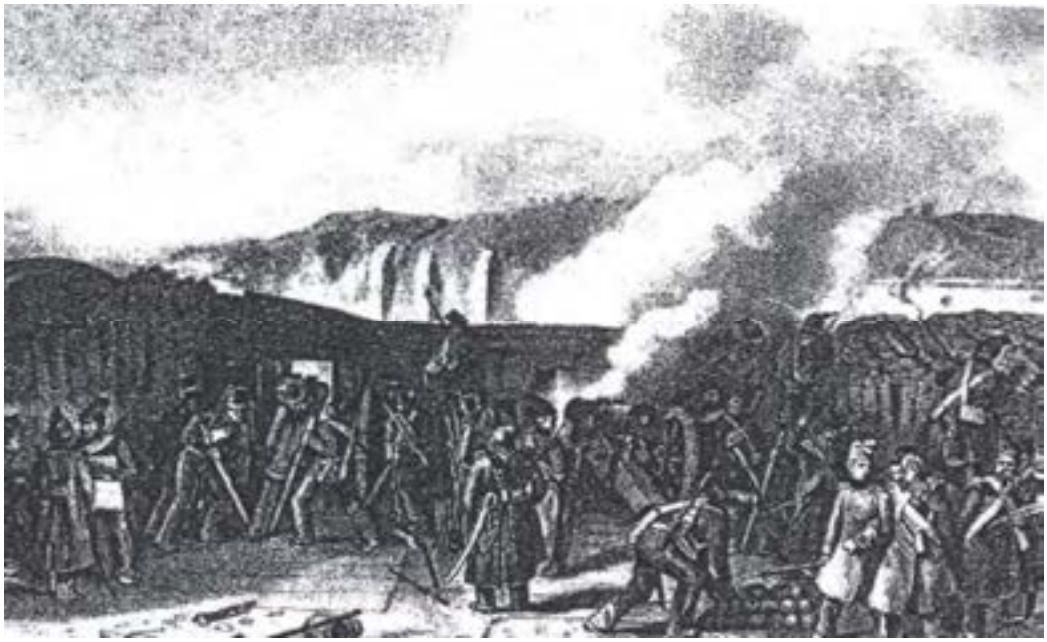

Franse artilleristen bestoken de Citadel.

Op die dag werd, toen de grote klok van de Lieve Vrouwe kerk ’s middags 3 uur sloeg, de citadel door de Fransen overgedragen aan de Belgische troepen.
Daarna was de citadel toegankelijk voor het publiek. Duizenden arbeiders waren de voorafgaande dagen bezig geweest om het terrein van de citadel enigszins begaanbaar te maken en de lijken te ruimen.
De belangstelling was enorm en de prijs, die voor de toegangskaartjes betaald moest worden, bleek geen enkel beletsel te zijn voor de nieuwsgierige menigte, die in groten getale de poort passeerde.
Bij het zien van de enorme verwoesting konden zelfs de meest fervente Belgische patriotten er niet onder uit om hun grote bewondering te uiten voor de dappere Hollandse bezetting.
Het was streng verboden om iets uit de citadel mee te nemen; een jonge Brusselaar, die kans zag stukken van een projectiel in zijn zak te steken, werd onmiddellijk gearresteerd.
Gezien dit verbod was het zeer verwonderlijk dat op straat de meest uiteenlopende voorwerpen uit de citadel te koop werden aangeboden.
Vooral voor kleine voorwerpen uit de kazemat van Chassé werden abnormaal hoge prijzen gevraagd.
Argeloze buitenlanders, waaronder veel Engelsen, kochten bijvoorbeeld spijkers waaraan de kleren van Chassé hadden gehangen of de “enige echte pen”, waarmee hij de capitulatie had getekend.
Zoals de Staatscourant op 12 maart publiceerde, had koning Willem I enige weken eerder met genoegen en dankbaarheid de stoel in ontvangst genomen, die Chassé in zijn kazemat had gebruikt.

De koning had daarop besloten om de stoel toe te voegen aan het "Koninklijk kabinetvan zeldzaamheden" en deze voor het publiek ten toon te stellen. Het meubelstuk was na de overgave van de citadel door Ida Hanssen, de vrouw van sergeant Pieter Eygenbergen en huishoudster van Chassé, in de citadel achtergebleven. Vandaar had zij de stoel meegenomen naar Den Haag. (Mogelijk bevindt deze zich tegenwoordig in de Koninklijke Militaire Academie, door tussenkomst van luitenant-kolonel b.d. KNIL H. Kerremans.)
Ook een door J. A. Kruseman geschilderd portret van Chassé heeft hier een plaats gekregen.
De tafelschel, waarvan Chassé in de citadel steeds gebruik had gemaakt, werd eveneens gered. Tijdens de latere feestmaaltijden van de vereniging "*Het Metalen Kruis*" kreeg het steeds een vaste ereplaats.

Voor Chassé was het een zware teleurstelling toen hij onderweg hoorde dat voor St.Omer was gekozen en niet voor Duinkerken. Nadat hij op 6 januari in St.Omer was aangekomen, nam hij vermoedelijk zijn intrek in hotel "La vieille poste". Aanvankelijk was het de bedoeling geweest dat hij in Duinkerken zou worden ondergebracht in het gebouw van de onderprefectuur waar twee Nederlanders, mevrouw Moorman, de weduwe van de vroegere Nederlandse consul, en zijn opvolger, de *Consul de Sa Majesté le Roi des Pays-Bas* J.B.Moser, hem erg graag onderdak hadden verleend. Dit zeer tot genoegen van Chassé, die Duinkerken nog goed kende uit de tijd van zijn langdurige verblijf in Frankrijk, ruim veertig jaren eerder. Helaas bleek al gauw dat aan dit plan geen gevolg kon worden gegeven.
In een brief aan de " *Illustre Général dont le nom est déjà inscrit au temple de l' immortalité* " (de Illustere Generaal wiens naam reeds is ingeschreven in de tempel der onsterfelijkheid) werd dit bericht door de Franse commandant aan Chassé overgebracht. De Nederlandse consul verzocht mevrouw Moorman om naar het hotel van Chassé in St.Omer af te reizen *" teneinde die eerbiedwaardige man te verzorgen en als een moeder op hem te passen*."
Consul Moser gaf mevrouw Moorman een door hem geschreven brief mee. Zelden daarna zal een ambtenaar in Nederlandse dienst een dergelijke officiële brief geschreven hebben:

" *Het lot der officieren is nu verzekerd, in de behoeften van uwe kinderen (*soldaten,JJ) *is voorzien, schept nu moed, Liefste Papa, vergeet alles, dat u geleden hebt en dat, wanneer ik het geluk zal hebben van u te omhelzen, ik de grievende smart niet moge gevoelen van tranen, die u tevergeefs zoekt te verbergen, langs uw wangen te zien rollen. Schept andermaal moed, Liefste Papa, en gedoogd, dat ik, alle etiquette ter zijde stellende, de vrijheid neme te teekenen, Uwe Gehoorzame, Nederige en liefhebbende zoon J. B. Moser."*

Al eerder had hij Chassé gezien, onderweg naar het krijgsgevangenkamp in St.Omer. Hierover schreef hij, blijkens een bericht in de Utrechse Courant:

"Aandoenlijk was het den eerbied der Fransche krijgslieden voor onzen edelen landgenoot te zien. De gezondheid van den generaal scheen geleden te hebben."
Toen Moser op 17 januari Chassé in St.Omer verwelkomde en informeerde naar zijn gezondheidstoestand, antwoordde Chassé:" *Ik ben nog wel wat ongesteld, maar het hoofd is helder en de geest opgeruimd."*

Op 23 januari 1833 verscheen in de Bredasche Courant het volgende bericht over de aankomst van gewonden in Breda. Twee dagen later werd het ten dele overgenomen in de Staatscourant:
"*Heden namiddag zijn van Antwerpen alhier aangekomen, onder geleide van den heer Hoven, officier van gezondheid der tweede klasse, en belast met het toezigt over onze gekwetsten te Antwerpen, vier en twintig geblesseerden en herstelde zieken, die tot het garnizoen der citadel behoord hebben, en sedert in het militaire hospitaal van gestelde plaats verpleegd zijn geworden; onder dezelve bevinden zich vier geamputeerden, waarvan een zijn regterarm en linkerhand bij de inneming van het fort St.Laurent heeft verloren. De vreugd en aandoening dezer braven bij het weder betreden van den vaderlandschen bodem was onbeschrijfelijk, en kenschetste op het treffends de liefde van den Nederlander voor zijnen geboortegrond. Dezelve zijn, door de zorg der commissie tot ondersteuning onzer gekwetsten en gevangenen te Antwerpen, in drie diligences overgebragt, hebbende bovendien, behalve eenige levensmiddelen en verkwikkingen op de reis, ieder soldaat nog drie gulden, een korporaal vier en een onderofficier zes gulden van dezelfde zijde ontvangen.*
Tegen hedenavond zijn zij in de zaal der societeit van Mejuffrouw de Wed.Oers, op eenen vriendschappelijken maaltijd genoodigd geworden.
Twintig hunner waren daarbij tegenwoordig, waaronder een onzer stadgenooten, den kanonnier van de Klundert, een jongeling van ruim twintig jaren, die zijn regterbeen bij het beleg der citadel heeft verloren; de vier overigen werden door hunnen toestand verhinderd. Treffend was het gezigt dezer vaderlandsche strijders, die, na zooveel doorgestane gevaren en ontberingen, sommige met verlies hunner ledematen, vele nog met de kenteekenen van het doorgestane op het gelaat, onder gulle vrolijkheid en vergenoeging, aan den vriendschappelijken disch nu vereenigd waren, en met hunne welgemeende toasten aan Koning en Vaderland bij vernieuwing van die gevoelens deden blijken, die zij in den hagchelijken strijd zoo schitterend hadden betoond, hunnen dapperen opperbevelhebber en hunne wakkere krijgsbroeders; die thans in gevangenschap verkeeren, daarbij niet vergetende.

Te midden van den disch werden de manschappen aangenaam verrast door het muzijk der hoornblazers van het bataillon Zuid-Hollandsche schutterij, alhier in garnizoen, hetwelk onverwacht de vaderlandsche liederen deed hooren; terwijl hun aller gemoed daarna blijkbaar werd getroffen door eene korte toespraak van den WelEerw.Heer James, fransch predikant te dezer stede, die met gepaste en hartelijke woorden het genoegen te kennen gaf, dat men smaakte met den verdedigers der vaderlandsche regten een gering blijk van erkentelijkheid te betoonen, de gekwetsten

met echt christelijken taal bemoedigde en de herstelden voorhield, hoe zij door de Voorzienigheid gespaard waren, om nog verder Koning en Vaderland te dienen en tot voorbeeld van hunne krijgsbroeders te strekken.
Na den maaltijd bleven de onthaalde manschappen nog een geruimen tijd in echt broederlijken kring bijeen, zich omtrent hun wedervaren in het altoos gedenkwaardig beleg met de aanwezende officieren en andere personen onderhoudende. Naar wij vernemen zal het meerendeel derzelve morgen van hier naar Gorinchem vertrekken.

Tijdens zijn krijgsgevangenschap in St.Omer ontmoette Chassé toevallig de Franse baron De Cupigny, met wie hij al vriendschap had gesloten in de winter van 1788 – 1789.
Als luitenant in dienst van het Légion Franche Etrangère verbleef Chassé destijds in Bourbourg, de plaats waar hij acht jaar later Elisabeth Irish zou huwen.
Op jacht tijdens die winter schoot baron De Cupigny een wilde gans, welke terecht kwam aan de overkant van een gracht. Gevolgd door zijn jachtvriend liep Chassé snel over de dicht gevroren gracht om de gans op te halen.
In het midden van de gracht hoorde hij achter zich het ijs kraken en zag hij zijn vriend onder water verdwijnen. Vlug legde Chassé de weitas naast zijn geweer, sprong het water in en redde zo de baron van een wisse verdrinkingsdood.
Dit weerzien in St.Omer, na 44 jaar, met de grijze cavalerieofficier De Cupigny was allerhartelijkst. Toen bleek ook dat Chassé nooit tegen iemand, zelfs niet tegen zijn jachtvrienden, iets over deze redding had verteld.

Van de in totaal 5.600 Hollandse militairen werden 3.500 man met 54 officieren en de staf, waaronder Chassé, onderdak geboden in het 7.500 inwoners tellende St. Omer, in het Département du Pas de Calais. De 300 marinemensen en de artilleristen gingen naar het plaatsje Aire en de overigen werden gekazerneerd in Hesdin en Béthune.
Anders dan in de overige kampementen werd aan de soldaten in Béthune toegestaan dat dagelijks 20 man per compagnie gedurende enige uren binnen de vesting en over de wallen vrij mochten rondwandelen.
In een van de brieven naar Holland wordt vermeld dat een dame met dochter uit Holland het kampement heeft bezocht, gedacht werd hierbij aan mevrouw De Boer-de Broyer en haar dochter Hortense.
De gezondheidstoestand van Chassé in St.Omer was erg slecht, ondermeer als gevolg van de val van zijn paard in het jaar 1826, in het kamp bij Ravels. Over zijn "liesbreuk" schreef Chassé vanuit St. Omer:
*" …dat mij alle lichamelijke bewegingen ten uiterste moeilijk waren. De heer Doctor Croissant heeft het echter zo ver gebracht, door het aanleggen van een kunstbandage, dat de ontzettende breuk thans kan worden binnen gehouden, zodat ik de hoop koester door dit soulagement (*ondersteuning*) en het genot van enige ziels- en lichaamsrust mijn gezondheid mettertijd enigermate te zien verbeteren."*

Mede omdat hij zo weinig mobiel was benutte hij zijn gevangenschap in St.Omer door het schrijven van een nauwkeurig rapport over de belegering van de citadel.

De geldinzameling.
Na aankomst van de Hollandse militairen in hun Franse kampementen begonnen via de pers in Holland berichten binnen te komen over de behoeftige omstandigheden waarin zij moesten verkeren. Vooral werd aandacht gevraagd voor de 300 matrozen in Aire, die na het vernietigen van de kanonneerboten, hun totale persoonlijke uitrusting waren kwijtgeraakt. Zelfs hun reserve ondergoed en dekens ontbraken, met als gevolg dat zij in de wintermaanden veel kou moesten lijden. Maar, werd in de pers verzekerd, "*hun vertrouwen op het Vaderland en den Koning staat vast; hun lijden, zeggen zij, kan niet altoos duren"*.
Vrijwel onmiddellijk daarna kwam in het hele land een geldinzamelingsactie op gang, "*ter verzachting van het lot onzer dappere krijgsgevangenen te St.Omer*."
De Prins en Prinses van Oranje openden de rij met een persoonlijke gift van 2.000 gulden.

Ook in Breda werd eind december 1832 een commissie ingesteld tot het " *inzamelen van liefdegiften voor de gekwetsten en weduwen of kinderen van gesneuvelden, op het kasteel van Antwerpen, op de schepen, en nabij liggende forten."*
Op 3 januari 1833 kon de secretaris van de commissie, W. Verlegh, een eerste dankbetuiging plaatsen in de Bredasche Courant:

- *Uit Breda van iemand, die onbekend wenst te blijven, twee Russische coupons, ieder groot f. 50,00* *f. 100,00*
- *Van G. uit Ginneken, benevens enig pluksel en linnen* *f. 10,00*
- *Van de heer S.van Boemel, schoolonderwijzer te Melissant, door zijn scholieren bijeengebracht* *f. 5,00*
- *Van de Boekhandel Broese en Comp., namens een vriendenkring te Veere* *f 45,00*

f. 160,00

Negen dagen later kon secretaris Verlegh nog grotere schenkingen melden:

- *De zuivere opbrengst van eene Representatie, gegeven door de groote Troep Koorddansers en Pantomime Spelers, onder directie van Niemeezek, in den Schouwburg binnen deze Stad, op Zaterdag den 5den Januarij ll. bedragende* *f. 82,55*
- *Door het Lid der genoemde Commissie den Heere Mr. C. Pels Rijcken, van eenige ingezetenen dezer Stad ontvangen eene somme van* *f. 243,70*

- *Van een onbekenden tien stuks Coupons der Nationale Werkelijke Schuld, ieder groot f. 12,37 ½ , van welke*

een is verschenen geweest den 1sten Julij 1832
en de overige negen den 1sten Januarij 1833 *f. 123,75*

- *Van den WelEerw. Heer P. Broekman, Predikant op de Leur,*
  door eenige Leden van deszelfs gemeente, aan zijn Wel. Eerw.
  ter hand gesteld een pak Scheurlinnen, Lakens, en Zwachtels,
  en een dito met Pluksel, hetwelk reeds naar het Garnizoens-Hospitaal
  te Bergen-op-Zoom verzonden is.

f. 450,00

Na het Koninklijk Besluit van 18 januari 1833 werd door de Minister van Oorlog, in samenwerking met Chassé, een financiële bijstandsregeling voor onderofficieren en manschappen vastgesteld:
Een cadet, onderofficier of muzikant ontving 30 centimes, een korporaal 20 centimes en een soldaat of matroos 15 centimes per dag.
Erg gelukkig zullen de soldaten en matrozen met deze karige toelage niet geweest zijn. In een land waar de prijzen van levensmiddelen gelijk waren als in Holland, moesten zij rondkomen van 7 ½ Hollandse centen per dag, genoeg voor een karige warme maaltijd per dag.
Voor de officieren gold een andere regeling: Aan een kapitein werd vanuit het Franse Gouvernement maandelijks 68 franken uitgekeerd, een 1e luitenant ontving 48 franken en een 2e luitenant 41 franken, alsmede een maandelijks voorschot uit Holland van f. 25,00.
Chassé ontving een maandelijks voorschot van 300 gulden, omdat hij zo veel hoge gasten moest ontvangen.
Ook de officieren waren zeer ontevreden over het maandelijkse voorschot van f. 25,00, dat zij uit Holland ontvingen. Het was ongeveer de helft van het salaris, waar zij anders recht op hadden gehad.
Chassé somde in een brief aan de Minister van Oorlog op, waaraan de officieren dit maandelijkse bedrag, inclusief de toelage van het Franse Gouvernement, konden besteden:
Kamerhuur 16 frs., ontbijt 10 frs., middageten 37 ½ frs., avondeten 10 frs., was 7 frs., oppasser 5 frs. en licht 3 frs.
Voor een 1e luitenant bleef zo slechts 13,50 frs. over voor de reparatie van kleding en schoeisel.
Chassé concludeerde in zijn brief dat ”*voor de officier welke geen vermogen bezit, er volstrekt geen mogelijkheid bestaat om zijn pantalon, laarzen of versleten jas te remplaceeren* (vervangen).”
Een jonge officier schreef aan zijn ouders in Holland:
“ Ons tractement is zeer schraal….Gij kunt wel denken dat tegenwoordig schraalhans keukenmeester is en wij nu maar in het vooruitzicht leven en hopen dat het Gouvernement ons tractement laat houden en wij daardoor in Holland een redelijk sommetje te goed maken”.

De geldinzamelingsactie ging intussen onverminderd door. Uit heel Nederland werden aanzienlijke bedragen gedoneerd en vervolgens via de landelijke commissies naar St.Omer overgemaakt.
Half januari verzocht Chassé, als opperbevelhebber van alle Hollandse krijgsgevangenen, aan het Ministerie van Oorlog om goedkeuring tot verdeling van deze gelden. De daarop volgende goedkeuring en richtlijnen van het Ministerie hielden ondermeer in dat de officieren met hun maandelijkse voorschot van f. 25,00 van deze "liefdesgiften" uit Holland werden uitgesloten.
Vele duizenden guldens werden zo ter beschikking gesteld aan de onderofficieren en manschappen.
Ook door Hendrik Kuyper, wiens dichtkunst nog hoger werd aangeslagen dan die van de romantische dichter Tollens, werd de bevolking aangemoedigd om geld voor de krijgsgevangenen af te staan. Hij verwoordde het gedwongen verblijf in Frankrijk aldus:

Kent gij den roem der Strijders,
Den Held der bajonet,
Den Nestor der bevrijders,
Die muit'ren heeft verplet?
Die onder 't puin begraven,
Zoo lang 't geweld weerstond?
Hij kwijnt, de bloem der braven
In boei op Frankrijks grond.

Ook de Bredase uitgeverij Broese en Comp. droeg zijn steentje bij "*Ter verzachting van het lot onzer dappere Krijgsgevangenen te St.Omer."*
Landgenooten!
Niet alleen ons Vaderland, maar geheel Europa heeft de oogen op de verdedigers der Citadel van Antwerpen gevestigd gehouden, en hoe heerlijk, zij aan Nederlands verwachting beantwoord, en die van Europa overtroffen hebben, is nutteloos aan te wijzen.
…De Inteekenings-Lijsten, welke bereids aan velen onzer Landgenooten worden gezonden, worden allen minzaam aanbevolen, ter verkrijging eener aanzienlijk getal Inteekenaars! Openlijke hulde brengen zij bij deze gelegenheid aan de belangelooze medewerking, zoo ondubbelzinning, in alle oorden des Vaderlands, hun te beurt gevallen, ter verkrijging van een aanzienlijk debiet der jongst uitgegevene Sermoen van den Wel-Eeerw. Heer G. L. James, waarvan binnen korte tijd, twee oplagen finaal zijn uitverkocht geworden.
Breda, Januarij 1833.

Helaas waren er diverse soldaten, die zowel aan de inkomsten- als ook aan de uitgavenkant, misbruik maakten van de Hollandse vrijgevigheid.

Ook waarschuwde Chassé tegen het toezenden van coupons, daar zij bij het inwisselen vaak in handen van woekeraars vielen.
Al spoedig moest Chassé een ingekomen bedrag weigeren, onder de motivering dat te veel geld tot syfilis onder de manschappen kon leiden, want reeds was gebleken dat deze geslachtsziekte *" hier bij de lage klasse der vrouwen zeer algemeen is, en waarvan een aantal onzer manschappen reeds de uitwerking in de hospitalen moet verduren."*
Ook bemerkte Chassé dat soldaten op andere manieren aan geld uit Holland probeerden te komen. Hij berichtte naar Holland: "*Maar er bevinden zich onder de troepen personen, die gebruik makende van het medelijden, welke men in Holland ten opzichte van de gevangenen koestert, hun families overhalen om aan de huizen onder allerlei valse voorwendsels geld voor hen te collecteren, welk geld dan in wissels, coupons of door de Franse consuls te Amsterdam en Rotterdam naar hier wordt overgemaakt en op een liederlijke wijze verspild. Het is ongelooflijk welke sommen reeds op zulke wijze verzwolgen zijn en waardoor de soldaat zich straft of ziekten op de hals haalt.*
Een 52-jarige toegewijde officier heeft mij geleerd, dat te veel geld zeer nadelig voor de soldaat is en dikwijls een totaal verderf veroorzaakt. Hetgeen hier bijzondere opmerking verdient is dat er soldaten zijn, waarvan men met zekerheid weet dat hun hele familie niet in staat is zoveel geld bijeen te kunnen brengen."

Waartoe een teveel aan bijeen gebracht geld kon leiden, blijkt uit het navolgende incident dat zich begin april in St.Omer voordeed.
De sterke Noord-Hollandse geniesoldaat L. had op een dag veel geld van thuis ontvangen en had besloten dit met zijn vrienden in een plaatselijke kroeg te vieren. Toen de stemming op zijn hoogtepunt was, begon L. een Hollands liedje te zingen. Franse soldaten, die aan tafeltjes verderop zaten, ergerden zich daaraan.
Een van hen stond op, sloeg met zijn vuist op tafel en schreeuwde*: "Tais-toi, sacré grenouille*!" (Hou je kop, vervloekte kikker) De Hollandse sappeur nam dit niet, pakte zijn stoel op en liet die hard op de neus van de Fransman neerkomen.
Het gevolg was een algemene vechtpartij, die zó uit de hand liep, dat de kroegbaas de wacht liet waarschuwen. De Hollandse zanger pakte het geweer van een van de Franse wachtsoldaten af en kon, dreigend met dit wapen, samen met zijn makkers veilig de kroeg verlaten.
De Franse militair, die een kapotte neus aan het gevecht had overgehouden, eiste genoegdoening en daagde met zijn vrienden de Hollanders uit voor een tweede gevecht.
Ten einde nog meer ellende te voorkomen, kregen alle Hollandse soldaten en onderofficieren daarom het bevel meerdere dagen binnen te blijven.

Als gevolg van Chassé's financiële maatregelen zagen de onderofficieren en soldaten zich sterk beknot in hun bestedingsmogelijkheden. Sommigen namen wraak en berichtten Holland dat Chassé de binnenkomende gelden voor zichzelf hield. Dat ze

het nu materieel beter hadden - schreven ze - was uitsluitend te danken aan de bijdragen, die de Koning uit eigen middelen naar Frankrijk liet overmaken. Chassé was zeer verontwaardigd over deze beschuldigingen en berichtte zijn Minister van Oorlog dat de manschappen in ieder geval over hun voeding niets te klagen hadden: *“ De voeding van de soldaat is ‘s morgens om half negen soep met groenten en voor 6 man een kilogram goed ossenvlees en des middags om 4 uur aardappelen met groenten in vet gestoofd; behalve dit ontvangt elke man dagelijks van de Franse administratie 1 ½ pond brood en een goed rantsoen brandewijn”*.
(Nadat de krijgsgevangenen in Holland waren teruggekeerd legde de “Hoofd-Kommissie” rekening en verantwoording af over het binnengekomen totaalbedrag van 103.794,05 franken, dat door particulieren was bijeengebracht in het “Fonds van Erkentenis voor de Strijders op de Citadel, 1833” en daarna in twee delen naar St.Omer was overgemaakt. Hieruit bleek duidelijk dat er in Frankrijk niets aan de strijkstok was blijven hangen.)

Ontsnapping in Aire.
Eind april ontsnapte een veertigtal matrozen uit hun vesting Aire. Slechts een klein aantal kon door de Franse marechaussee worden achterhaald, de overigen bleven spoorloos.
Tot die tijd hadden de Hollandse marineofficieren vergunning om dagelijks buiten de stad Aire een wandeling te maken. Onmiddellijk na de ontsnapping had de Franse commandant de officieren opgedragen om een verklaring te ondertekenen om van hun wandeling buiten de stad geen misbruik te zullen maken (en dus te ontsnappen). Dit werd door alle officieren geweigerd.
Ten slotte hadden zij als officieren al eerder hun woord van eer gegeven en dit moest voldoende zijn. Hoe kon een Franse officier zo iets eisen: Het was een Hollandse officier absoluut onwaardig om een eens gegeven woord van eer te breken!
Bovendien vonden zij het onredelijk dat zij als officieren de dupe werden van een ontsnapping, waar zij niets mee te maken hadden gehad. De matrozen waren niet gebonden aan een woord van eer en hadden dus het volste recht gehad te ontsnappen.
Hierop werd de vergunning ingetrokken en moesten alle officieren voor hun dagelijkse wandeling binnen de stad blijven.
De officieren beschouwden hun dagelijkse wandeling in de vrije natuur echter als zeer belangrijk, want gedurende hun 27 maanden “opsluiting” in de citadel van Antwerpen was hun deze kans nooit geboden geweest.
Na een paar weken werd een compromis gevonden in de schriftelijke verklaring van de Hollandse officieren, dat zij nooit zonder verlof een nacht buiten de stad zouden doorbrengen (wat natuurlijk gelijk stond aan het ondernemen van een ontsnappingspoging).
Na de vechtpartij te St.Omer en de ontsnapping te Aire wilden de Franse autoriteiten waarschijnlijk zo snel mogelijk af van die lastige Hollandse militairen.
Hun werd daarom de mogelijkheid geboden om dienst te nemen in het leger van Dom Pedro van Portugal. De officieren werd zelfs toestemming gegeven om vrij

door Frankrijk te reizen en daarna in Portugal deel te nemen aan de burgeroorlog, die daar al jaren woedde.
Generaal Chassé verzette zich heftig tegen deze ronselpraktijken en verklaarde, desnoods in naam van Zijne Majesteit, alles in het werk te zullen stellen om zijn manschappen te beletten het Nederlandse leger te verlaten.
Deze Franse actie werd echter een groot fiasco. Een Hollandse militair, die een inschrijvingsformulier kreeg voorgelegd, schreef daaronder: "Adres aan de armee van (koning) Leopold, de dapperste soldaten ter wereld!"

De nationale held Chassé.
De roem van Chassé verspreidde zich snel over heel Europa. Een jonge Engelsman uit Canterbury kwam naar St.Omer, uitsluitend met het doel om eenmaal zijn held Chassé te kunnen zien. Toen hij bij Chassé werd toegelaten, werd hij ook uitgenodigd voor een gezamenlijke maaltijd, maar hij weigerde. Naar zijn mening was dit te veel eer en hij keerde direct terug naar Engeland. Ook ontving Chassé uitnodigingen uit Parijs om daar zijn internering onder de meest aangename omstandigheden te komen doorbrengen. Hij ging hier echter niet op in; hij verkoos het lot van zijn soldaten te delen. Ook hiermee voldeed Chassé aan het oude (Franse) Besluit van 24 december 1811:
"In allen gevalle zal de Gouverneur of Kommandant, alsmede de Officieren hun lot niet van dat der soldaten scheiden, maar in het zelfde lot gelijkelijk deelen".

Zelfs op het Amerikaanse continent werd Chassé een bekend figuur. Zeer verrast was Chassé toen hij uit het verre Canada een pakketje kreeg toegezonden. Het bevatte voor hem zeer waardevolle documenten, die al twintig jaar niet meer in zijn bezit waren.
Na de beslissende slag bij Vitoria in 1813 had Chassé al zijn bezittingen in Spanje moeten achterlaten, waaronder zijn persoonlijke documenten.

Hiertoe behoorden zijn diploma tot Commandeur in de Orde der Unie, de door koning Lodewijk ingestelde ridderorde, gedagtekend Amsterdam 31 augustus 1809, en zijn door keizer Napoleon op 30 juni 1811 bevestigde verheffing tot *Baron de l'Empire*. Een Engelse onderofficier had ze in Chassé's rijtuig gevonden en ze meegenomen. Later werd deze Engelsman overgeplaatst naar Canada, waar ze na zijn dood in handen kwamen van de Canadees Jowsend, inwoner van het plaatsje Clarenceville. Toen deze in een plaatselijke krant las over Chassé's heldhaftige strijd in de Citadel van Antwerpen, besloot hij de documenten naar de rechtmatige eigenaar in St.Omer terug te zenden, samen met een scharlaken lint met gouden gesp, met daarop Napoleon's borstbeeld en het randschrift *Empereur des Français.*
In een begeleidende brief verhaalde de Canadees over de lange reis, die de documenten hadden gemaakt en roemde hij het dappere optreden van Chassé en diens trouw aan zijn standvastige koning.

Ook H.Tollens liet zich niet onbetuigd en schreef, naar aanleiding van het verloren gaan van de Antwerpse Citadel, het onderstaande gedicht:

O Had de bouwheer 't ooit vermoed,
Hoe hoog gij Hollands roem zoudt dragen,
Hij had geen heipaal ingeslagen;
Hij had uw grondvest omgewroet.
Onsterflijk zal uw naroem leven,
Verschansing tot den dood verweerd,
Aan de overmacht niet opgegeven,
Dan tot een steenhoop weêrgekeerd!
Moog' schat en arbeid, vroeg of laat,
Uw puinen weer tot wanden hechten,
Of mokers en houweelen slechten
Wat nog van U te wagglen staat;
Het is om 't even! Demp uw grachten,
Of hef rondeel en ringmuur weer:
Gij hebt geen grooter roem te wachten!
Gij staat of stort tot Hollands eer!

"Verhef u, Landgenoot! bij 't beeld van dezen Held
Die 't eerst den keerkring stelde aan 't toomeloos geweld,
Hij sprak met grof geschut en Antwerps val en gloed
Gaf bij de Belgen schrik en bij Bataven moed
De Belg moge om die trouw hem schelden, lastren, hoonen,
Wij zien met dankbre vreugd, hem door den Vorst beloonen."

Ongetwijfeld zal Chassé met veel genoegen de lange brief hebben gelezen, die 124 Antwerpenaren hem tijdens zijn verblijf in St.Omer hebben geschreven.
In deze brief dankten zij hem voor zijn grootmoedigheid om de stad Antwerpen tijdens het beleg van de citadel niet te bombarderen.

Met nog in gedachten de verwoestende uitwerking van het kortstondige bombardement op 27 oktober 1830 zou een tweede bombardement van Antwerpen - schreven ze - hun prachtige gebouwen in puinhopen en as hebben veranderd.
Een andere veldheer zou naar hun mening - gezien de schendingen van de wapenstilstandsovereenkomst aan Franse en Belgische kant - wél gebruik hebben gemaakt van dit middel, met alle verschrikkelijke gevolgen van dien.
Tot slot uitten zij hun lof over de weldaden van koning Willem I en hoopten dat zij ook in de toekomst deze mochten blijven ervaren.
Zij hadden zelfs het initiatief genomen om "ter ere, uit hoogachting en erkentelijkheid voor zijn gematigdheid in het sparen van de stad Antwerpen" een medaille te laten vervaardigen met daarop zijn portret en de Franse tekst*: "D. H. Baron Chassé, Général d'Infanterie, Commandant de la Citadelle d'Anvers" (Generaal der Infanterie, opperbevelhebber der citadel van Antwerpen*).
Ten overvloede werd hierop ook de tekst aangebracht: *" Valeureux en Défendant: Génénereux en Epargnant" (Dapper in het verdedigen: Edelmoedig in het sparen).*

Hun brief luidde aldus:
Aan zijne Excellentie den heere Baron Chassé, generaal der infanterie, grootkruis der Willemsorde te St.Omer.

Hoog Edelgestrenge Heer!
Wanneer de menigvuldige luisterrijke wapenfeiten door U Hoog Edel Gestr. gedurende eene lange roemrijke loopbaan gepleegd, de bewondering van de beschaafste natiën tot zich trokken, dan is voorzeker de verdediging van de citadel, eene nieuwe gelegenheid geworden voor U Hoog Edel Gestr. om versche lauweren te plukken, en uwen naam onder de grootsten van onzen tijd te rangschikken.
Intusschen bestaat er voor de inwoners van deze stad een dubbele oorzaak het gedrag van U Hoog E. Gestr.bij die gelegenheid te bewonderen; naardien èn de grootheid van ziel èn de hooghartige gezindheid jegens de inwoners onzer stad en de omliggende streken, aan het krijgskundig beleid en de dapperheid van den grijzen held, evenaarden. Immers, hoe anders konde deze stad van eene volkomene verwoesting gespaard worden? Hoe anders konden wij in het geruste bezit van onze have en goed blijven, daar er op eenen wenk van U Edel Gestr. de prachtigste gebouwen in puinhoopen en assche veranderd konden worden? Wie is er zoo bevooroordeeld om deze grootheid van ziel niet te waarderen, wanneer hij bedenkt, dat de bepalingen, waarvan de onzijdigheid der stad afhing, tegen alle wet en regt, als met de voeten getrapt werden, en men tot de middelen van aanval zijne toevlugt nam, die, bij iederen anderen veldheer de onherstelbaarste onheilen ten gevolge gehad hadden?
En om geheel en al het zegel te drukken op de voortreffelijke hoedanigheden van U Hoog Edel Gestr. Karakter, munt inzonderheid uit, de zoo menschlievende wijze van verdediging der citadel, in zooverre dezelve met de omstreken van deze stad in verband staat.

Welk eene hardnekkige wederstand hadde de vernieling van deze onderhavige dorpen, aan U Hoog Edel Gestr. niet opgeleverd, daar de belegeraars juist hier den grondslag tot de middelen des aanvals gelegd en ook tevens daar de noodige toebereidselen tot het voortzetten derzelve bewerkstelligd hadden. Maar neen? Altijd getrouw aan het ingeschapen beginsel van edelmoedigheid en menschlievendheid had U Hoog Ed.Gestr. slechts den strengsten pligt in het oog den vijand afbreuk te doen, en zoo veel mogelijk den vreedzamen bewoner te sparen. Zulk eene wijze van verdediging is groot en boven allen lof verheven!

Wilt ons dan ook Hoog Edel Gestr. Heer veroorloven uwe excellentie met den meesten eerbied in deze regels onze opregte hulde uit te drukken en van onze eeuwige dankbaarheid de meeste verzekering te geven.

Steeds zal de naam van den grijzen held Chassé door ons met dankbaarheid genoemd worden. Het behage den goedertierenden Vader des Heelals U Hoog Edel Gestr. levensdagen met eene nog lange reeks, en bij het genot van de beste zijner zegeningen, te verlengen.

Hij vergunne U Hoog Edel Gestr. de hooge voldoening om de gelukkigste uitwerking te aanschouwen van de zoo edele pogingen door U Hoog Edel Gestr. op zoo eene luisterrijke wijze bewerkstelligd, ter handhaving der regten van een der grootste volken en den voortreffelijksten der koningen, den albeminden vader Willem.

Mogten wij toch zoo gelukkig zijn deelgenoten te worden van de weldaden, die zijne zoo vaderlijke hand ons gedurende eene reeks van jaren deed ondervinden.

Ontvangt wijders, Hoog Ed.Gestr. Heer! de verzekering van den diepsten eerbied, waarmede wij de eer hebben te zijn,

Hoog Edel Gestrenge Heer!

Antwerpen, 30 Januarij 1833. *Van Uwe Excellentie*
de onderdanigste dienaren,
(Volgen de 126 ondertekenaren.)

"Preliminary Treaty".
Druk diplomatiek verkeer leidde er toe dat in Londen, op 21 mei 1833, eindelijk een akkoord werd bereikt tussen Engeland en Frankrijk enerzijds en Nederland anderzijds. Even dreigde de ondertekening van de overeenkomst nog vertraging op te lopen door de eis van Frankrijk en Engeland dat koning Willem I niet alleen als koning van Holland maar ook als Groothertog van Luxemburg met dit "*Preliminary Treaty*" (voorafgaand verdrag) moest instemmen.
De belangrijkste artikelen uit deze overeenkomst hielden in dat Frankrijk en Engeland zich bereid verklaarden het embargo op te heffen en de vlooteskaders naar hun havens te laten terugkeren. De forten Lillo en Liefkenshoek moesten worden ontruimd. De betrekkingen tussen de drie landen zouden weer worden zoals vóór het ingrijpen van het Franse leger, in november 1832. De in Frankrijk verblijvende Hollandse krijgsgevangenen, die ongetwijfeld als "wisselgeld" een rol hadden gespeeld in de onderhandelingen, mochten naar huis terugkeren. De wapenstilstand tussen Holland en België zou voortduren tot het sluiten van een definitief traktaat en de Scheldevaart zou gedurende die tijd vrij blijven.

De Citadelmedaille
Vlak voor de terugkeer van de krijgsgevangenen naar Nederland bepaalde Koning Willem I, bij het onderstaande Koninklijke Besluit van 31 mei 1833 nr. 122, dat aan alle Nederlandse militairen die betrokken waren geweest bij de gevechten in december 1832 de bronzen Citadelmedaille werd toegekend:
"Wij Willem enz. Willende aan hen, die zich, tijdens het beleg der Citadel van Antwerpen in de maand December 1832, op die sterkte en onderhoorige forten, mitsgaders op de flottille op de Schelde voor Antwerpen, hebben bevonden, een openlijk bewijs van aandenken verleenen."

De bronzen Citadelmedaille

Naar huis!

De Hollandse krijgsgevangenen kregen op 7 juni het bevel in drie colonnes op mars te gaan naar Duinkerken. Hier lagen in de haven acht Franse oorlogsschepen klaar om hen naar Holland over te brengen. Al op die zelfde avond waren 2.400 man aan boord gegaan van de vier Franse fregatten, twee korvetten en twee brikken. Generaal Chassé had van de Franse schout-bij-nacht baron De Mackau de uitnodiging ontvangen om met de best mogelijke verzorging aan boord van zijn schip, de "*Atalante*", de overtocht te maken, doch dit aanbod werd beleefd afgewezen. Chassé gaf de voorkeur aan het voor anker liggende Hollandse oorlogsschip, de stoomboot "*Batavier*".

De Franse regering had de Belgische autoriteiten dringend verzocht om de wapens en de overige uitrustingsstukken van de Hollandse militairen, welke nog in depot lagen opgeslagen, dadelijk naar Vlissingen over te brengen.

De adjudant van koning Willem I, luitenant-kolonel Van Omphal, had opdracht gekregen om naast het assisteren van Chassé te trachten de Hollandse kanonneerboot nr. 8, welke door de Fransen was veroverd, het door Jan Willem Pieneman beschilderde vaandel van de 10e Afdeling Infanterie en de zes kanonnen uit de citadel, die als oorlogstrofeëen waren meegenomen, naar Holland te laten overbrengen.

Ondanks twee brieven, een aan de Franse Minister van Oorlog, de maarschalk hertog van Dalmatië, en een aan Maarschalk Etienne Gérard, om wier bemiddeling

Chassé had gevraagd, slaagden zij er niet in het vaandel in hun bezit te krijgen. Het vaandel, dat met de nodige plechtigheid aan maarschalk Jourdan was overgedragen, bleef waar het was. Naar verluidt bevindt het vaandel zich tegenwoordig in het *Musée de l'Armée,* gevestigd in het *Hôtel des Invalides.*

Luitenant-kolonel De Boer, Chassé's adjudant, was er in geslaagd om de grote vlag, die boven de Citadel had gewapperd, in veiligheid te brengen. Daartoe had hij de vlag in tweeën gedeeld, een helft rond zijn blote lijf gewikkeld en deze zo meegesmokkeld naar het krijgsgevangenkamp. Een andere officier had zich op dezelfde manier over de tweede helft ontfermd. Na hun terugkeer in Nederland werd de vlag - zwaar gehavend - aan de Koning overhandigd, waarna deze een plaats kreeg in het Paleis op de Dam in Amsterdam.
Voor Chassé was er nog een persoonlijke herinnering aan de twee vlaggen van de citadel verbonden. De kleine vlag had altijd gewapperd boven zijn eigen kazemat. De grote vlag was op 15 december door de vijand aan flarden geschoten. Nadat een tweede vlag was gehesen, werd ook deze doorboord. Een Franse scherpschutter slaagde er zelfs in - misschien met louter geluk - de vlaggelijn stuk te schieten. De matroos Israel Robert, die dit zag, aarzelde niet, rende naar de lege vlaggemast en klom naar boven om onder de ogen van de totaal verblufte vijand een nieuwe lijn aan te brengen. Even later wapperde de derde grote vlag boven de citadel alsof het de gewoonste zaak van de wereld was. Echter niet voor Chassé, deze was zó ingenomen met deze heldendaad dat hij de man uit eigen beurs een gouden tientje overhandigde.

Aangekomen in Vlissingen begonnen alle Hollandse opvarenden op de schepen spontaan het lied *"Wien Neerlands bloed door de aderen vloeit*" te zingen. De kanonnen op de wallen bulderden, de klokken luidden en de bevolking van Vlissingen verwelkomde de soldaten met een vele malen herhaald donderend "Hoera!" Door de rijk met vlaggen en wimpels versierde straten werden de thuiskomers afgemarcheerd naar hun tijdelijke kampementen.
De ontvangst van Chassé, aangekomen bij Vlissingen op maandag 10 juni, was zeker niet minder indrukwekkend. Het betrof hier immers hún held, de Hollandse generaal wiens naam in heel Europa beroemd was geworden. Helaas belette een storm op zee dat Chassé al in Vlissingen aan wal kon gaan. Besloten werd daarom door te varen naar het fort Bath, waar hij overstapte op de stoomboot "*Moerdijk*". Deze bracht hem naar Bergen op Zoom, waar hij in de ochtend van 12 juni aankwam.
Misschien is ook de dichter Hendrik Tollens aanwezig geweest tijdens Chassé's aankomst bij Vlissingen. In ieder geval dichtte hij in zijn zestien coupletten tellende

"*Welkomstgroet aan de Nederlandse Helden bij den terugkeer uit Frankrijk" :*

Weest driewerf welkom hier, getrouwe Heldenschare!
Triomf! Geen vreemde boei houdt meer uw arm omvat
U dav're ons feestgejuich;

U klinken zang en snaren
Het vrolijk welkom toe, uit Ruyter's bakermat.

Met feestgedruisch en paukgeschal
Ontvangt en groet u stad en wal;
De kransen en de vanen wappren;
't Is één gejuich, 't is ééne kreet,
Nu weêr de keur van Neêrlands dappren
Op Neêrlands vrijen bodem treedt.

"Blijde terugkomst van de krijgshaftige en den Vijand zelven eerbied inboezemende Nederlandsche Bezetting van de Antwerpsche Citadel uit dezelver krijgsgevangenschap te St.Omer op den beminden en door hen zoo dapper verdedigden Nederlandschen Bodem. "
Met links een toesnellende marketentster (met vaatje) en rechts een café zal de terugkeer voor deze soldaten beslist aangenaam zijn geweest.

In Middelburg werd aan het schitterende (nog bestaande) patriciërshuis Gortstraat 30 de zeer populaire naam "Le Baron Chassé" gegeven.

Chassé kende Bergen op Zoom nog goed uit de tijd dat hij hier als vaandrig had gediend. Hij besloot zich hier als ambteloos burger te vestigen, met de rang van "Generaal der Infanterie" (Veldmaarschalk).
Dit tijdelijke verblijf in Bergen op Zoom was enerzijds bedoeld om enigszins op verhaal te kunnen komen en anderzijds om de geestdrift, welke in heel Holland heerste, voorlopig te kunnen ontlopen. Zelfs toen hem op de avond van zijn aankomst in Bergen op Zoom een serenade werd gebracht, kostte het zijn huisgenoten veel moeite om hem ertoe te brengen zich aan de samengestroomde menigte te vertonen.

Van Lord Wellington ontving hij een brief, waarin hem alle lof werd toegezwaaid voor zijn krachtige optreden:
"....dat Generaal Chassé voor de verdediging van den hem toevertrouwde post alles had gedaan, wat men van een rechtschapen, zijne Vorst geheel toegewijde edelman kon verwachten, vooral van een officier van zijn rang, talenten en dapperheid."

Arthur Wellesley. Als bevelhebber van het 33e Regiment nam hij in het jaar 1794 deel aan de mislukte veldtocht in de Nederlanden en was daarmee voor de

eerste keer de rechtstreekse tegenstander van Chassé. In 1808 werd hij naar Portugal gezonden om van daaruit het Franse leger in Spanje te bestrijden. Na de slag bij Talavera de la Reina werd hem de titel Lord Wellington, Viscount of Talavera verleend.
In 1813 slaagde hij, als opperbevelhebber van de Engelse en Spaanse troepen, erin het Franse leger in Spanje definitief te verslaan. Koning Willem I verleende hem de titel "Prins van Waterloo".

Toen Chassé's adjudant, luitenant-kolonel De Boer, door koning Willem I werd ontvangen om aan hem de grote citadelvlag te overhandigen, verzekerde de koning hem bij het afscheid*: "Beste vriend, zeg toch vooral aan de Generaal, hoe zeer wij allen verlangen hem hier in ons midden te zien; ik heb de Directeurs van Oorlog en Marine gelast, zich onderling te verstaan, dat de Generaal zulks verkiezende, met het stoomjacht kan worden afgehaald en daarmede tot Delft komen, in welk geval de Generaal de Directeur-Generaal van Oorlog moet doen weten, welke dag hij wenst te worden afgehaald. Zeg verder alle goeds van mij aan de Generaal."*

In verband met zijn zwakke gezondheid zag Chassé zich genoodzaakt om te wachten tot begin juli, voor hij kon ingaan op de uitnodiging van de Koning. De adjudant van de Koning, baron Van Omphal, had ervoor gezorgd dat tegenover IJsselmonde een rijtuig klaar stond om Chassé naar 's-Gravenhage te brengen. Natuurlijk was de ontvangst aan het hof allerhartelijkst.
De Koning omhelsde Chassé zelfs alsof hij na lange tijd zijn eigen broer terugzag. Ontroerd bedankte Chassé voor dit huldebetoon en verzekerde hem: "*Sire, dit is de gelukkigste dag van mijn leven!"*

Er werd na zijn terugkeer tevergeefs grote aandrang op Chassé uitgeoefend om een huldigingstocht door het land te houden, maar zelfs een openbare huldiging in Den Haag en in zijn geboortestad Tiel wees hij af. Zijn mening hierover was:
Ik heb niets dan mijn plicht gedaan. Het is puur toeval dat ik de rol, die nu achter mij ligt, heb moeten vervullen. Het volk roept nu: Papa Chassé!, maar ik heb te lang geleefd en te veel mensenkennis opgedaan om dat niet op zijn juiste waarde te kunnen schatten. Het gejuich na het bombardement van Antwerpen was snel verstomd. Nadat Van Speyk zijn edele daad had verricht werd zijn naam nauwelijks meer gehoord, toen iedereen het had over de helden van Hasselt en Leuven.
En ook hun namen verdwenen uit de belangstelling toen Frankrijk en de Citadel overal in het nieuws waren. Ik kan niet in de schaduw staan van Napoleon en van Wellington, maar wat is er met hun gebeurd? Ook zij werden verafgood. Wij hebben gezien hoe keizer Napoleon door iedereen werd verlaten. Wij hebben Wellington, de held die hem overwon, zien vluchten voor de woede van het Engelse volk.
Nee, de mens die zich zelf kent, moet beseffen binnen welke beperkte kring de natuur en de maatschappij hem hebben geplaatst. Indien het toeval of de omstandigheden met zich meebrengen, dat hij zich een ogenblik daar buiten waagt, dan moet hij uit

eigen beweging zich weer snel daarin terugtrekken, anders zal het hem in zijn eigen kring niet meer goed bevallen. Mijn vriend, zo denk ik er over en later zal er een tijd komen dat je mij gelijk zult geven.

Tijdens Chassé's verblijf in Bergen op Zoom bood de hoogleraar Hendriksz hem aan om een operatie uit te voeren, die hem zou verlossen van zijn liesbreuk. Veertien dagen later, zo beloofde de hoogleraar, zou hij weer kunnen lopen als vroeger. Helaas kon Chassé niet tot een operatie besluiten en bleef de kwaal hem de rest van zijn leven flink parten spelen.

Wapenschouw op de Gorsselse Heide.
Wel hechtte hij veel waarde aan een grote wapenschouw, waar aan hem - en aan ieder die aan de verdediging van de citadel had deelgenomen - het Citadelmedaille zou worden uitgereikt, welke onderscheiding op 31 mei 1833 door de Koning was ingesteld en die hij zelf al die tijd had gedragen. Aangezien de Koning op Paleis Het Loo verbleef werd als locatie gekozen voor de nabij gelegen Gorsselse Heide en de datum 26 augustus, twee dagen na de verjaardag van Zijne Majesteit. Ook de daarop volgende ontvangst door de Koning op het Loo beschouwde Chassé als "het verrukkelijkste moment van mijn leven".
Dit indrukwekkende schouwspel, waaraan 5.000 manschappen deelnamen, trok vele duizenden toeschouwers uit de wijde omgeving. Het maakte op iedereen zo'n overweldigende indruk, dat er vele jaren later nog over werd gesproken. De Arnhemse Courant deed op 29 augustus verslag van deze gebeurtenis, die voor Chassé zoveel betekend had:

De door Zijne Majesteit vastgestelde feestelijke uitreiking van de medailles aan de roemrijke verdedigers van de Antwerpse citadel had gisteren op de Gorsselse heide, bij Zutphen plaats.

Van alle oorden van ons land, zelfs van Groningen en Friesland, stroomden duizenden en duizenden toeschouwers toe, om getuigen te zijn van een gebeurtenis, die de pennen van onze geschiedschrijvers nauwkeuriger en treffender zullen beschrijven dan wij in staat zijn haar voor onze talrijke lezers, met de beste wil, te kunnen schetsen.
Reeds om zes uur 's morgens, was het met vlaggen versierde Zutphen bijna verlaten aan inwoners van alle standen en rangen, hoe vol ook door de van tijd tot tijd zich derwaarts spoedende menigte uit omliggende steden en dorpen.

De manschappen van de 7e, 9e en 10e Afdeling, samen met de kanonniers en mineurs, stonden om acht uur in een bijna onafzienbare rij geschaard op de vlakte van Gorssel, waar de grijze Chassé, al vóór tien uur, de blijken van erkentenis voor zijn nooit geëvenaarde moed en dapperheid had laten overhandigen aan een schare van helden, die de ererang van Nederlandse krijgslieden waardig zijn.

Aan een blauw gewaterd lint prijkte nu het ereteken op de borst van duizenden dapperen, bestaande uit een bronzen medaille, waarop aan één kant de Antwerpse vijfhoek, met het inschrift: CITADEL VAN ANTWERPEN, en op de keerzijde een lauwerkrans prijkt, met daarin een gekroonde W met het onderschrift: DECEMBER 1832; terwijl de juich- en jubeltonen van een nog vele malen groter aantal toeschouwers de lucht van dank- en lofkreten deden weergalmen.

Om elf uur verscheen het hof in een reeks van rijtuigen over de weg naar Deventer, juist toen de onbewolkte zon haar stralen op de Gorsselse heide omlaag schoot. Deze aankomst verhoogde het vreugdegejuich aanzienlijk. Vader Willem, uit zijn met zes paarden bespannen koets afgestegen, zette zich nu op een uitstekend ros en reed, omgeven door zijn eveneens te paard gestegen doorluchtige zonen en een schitterende staf, de linie der citadelse bezetting langs. Een geruime tijd duurde deze wapenschouw, waaraan H. M. de Koningin, H.H.K.H.H. de Prinsessen van Oranje der Nederlanden en van Pruisen, alsmede de jonge vorstelijke familie, in calèches gezeten, en een zich daarachter gevoegd hebbende reeks van rijtuigen, deelnamen. Na de afloop der inspectie defileerden de bataljons der afdelingen voorbij de te paard gezeten Koning, die nauwelijks ruimte had voor zich en Zijn vorstelijk gezin; want de rondom opeen gedrongen volksmenigte was door geen ter afschutting aanwezige huzaren tegen te houden.

De gehele wapenschouw leverde een toneel op van een ten top gevoerde nationale belangstelling, van oprechte Koninklijke blijdschap, erkentenis en gemeenzaamheid, aan de meeste hoven van Europa onbekend.
Te een uur was de gehele plechtigheid beëindigd en keerde de Koninklijke familie met de Generaal Chassé, die de ondubbelzinnigste blijken van hoogachting en erkentenis der duizenden deelnemers aan dit buitengewone feest had ontvangen, naar het Loo terug, nadat H.K.K.H. de Prinses van Oranje deze heugelijke gelegenheid nog had benut om de verdienstelijke Mordach, kapelmeester van het muziekkorps der 10^{e} afdeling, een kostbare juwelen ring te overhandigen, voor zijn aan H.K.K.H. vroeger opgedragen en op de citadel gecomponeerde batalje van Leuven.

Na de afloop der plechtigheid werden de manschappen van overheidswege op brood, kaas en wijn onthaald, waarna elke bataljonsafdeling weer naar de plaats van haar bestemming terugkeerde; terwijl de duizenden voetgangers en honderden voertuigen oost- en zuid- en west- en noordwaarts afrijdende, de wegen overdekten.
Alles werd, gedurende de gehele feestplechtigheid overdag en, bij het huiswaarts keren, 's avonds, door het schoonste weer begunstigd, zodat velen tot de erkentenis gedrongen werden: "Gods vriendelijke aanschijn bestraalde deze gedenkwaardige jubeldag!"

Na de wapenschouw werd Chassé door de koninklijke familie ontvangen in paleis Het Loo. Na het diner begeleidde koningin Wilhelmina Chassé naar de canapé. Zij stond er echter op dat, alvorens de conversatie kon beginnen, Chassé - zeer tegen de hofetiquette in - als eerste hierop zou plaats nemen. Daarna werd voor Chassé een toneelstukje opgevoerd, waarin ook prinses Marianne een rol vervulde.

De Citadel-medaille.

Chassé's landgoedje in Antwerpen.
Intussen was Chassé niet vergeten om ook zijn privézaken weer op orde te brengen. Buiten de Antwerpse Begijnenpoort had Chassé nog zijn eigen landgoedje, waar hij als bevelhebber van de citadel met veel genoegen zijn dagen privé had doorgebracht. Tijdens het beleg van de citadel had dit landgoedje erg geleden. Na het vertrek van het Franse leger had een Antwerpenaar zijn kans schoon gezien en illegaal zijn intrek genomen in het nog gedeeltelijk bestaande woonhuis. Hij weigerde daarna, ondanks enige sommaties, te vertrekken. Chassé kon deze situatie natuurlijk niet accepteren en schakelde de Antwerpse Vrederechter (Kantonrechter) in. Deze gaf Chassé gelijk. Op 31 januari 1834 toog een deurwaarder, vergezeld van getuigen en gendarmes, naar het landgoedje en sommeerde de "kraker" met zijn hele inboedel te vertrekken.
De Bredasche Courant berichtte die dag: *"Gave de Hemel dat men even zo te werk kon gaan, met alle indringers en overweldigers, die België sedert de revolutie overstromen"*.
Pas drie jaar na zijn terugkeer in Nederland, in 1837, verkocht Chassé zijn huis te Antwerpen.

In oktober 1834 ontving Chassé met een medaille een schrijven van de "Commissie van erkentenis voor de strijders op de Citadel en de Schelde", welke eindigde met de woorden:
Uw naam staat evenzeer in 's lands jaarboeken geprent als de Verdediging van Antwerpen's Citadel een schone bladzijde van 's lands geschiedenis uitmaakt.

Wij vertrouwen en vleien ons dan ook, dat Uwe Excellentie de nevensgaande gedenkpenning wel zal gelieven aan te nemen. Wij hopen dat Uwe Excellentie het aanbod derzelve zal willen beschouwen als een geringe blijk van erkentenis van het dankbare Vaderland aan Uwe Excellentie's hoge verdiensten en als een bewijs van de hoogst mogelijke eerbied onzer commissie, waarmee wij de eer hebben ons te noemen, enz. enz. (get.) F.van de Poll, J.P.van Walree.

COMMANDANT VAN DE VESTING BREDA EN BREDAAS BURGER TOT ZIJN OVERLIJDEN. 1834 - 1849

In de namiddag van 30 december 1833 overleed te Breda, in het deftige huis Ocrum A 475, (tegenwoordig St.Janstraat 18) generaal-majoor Jan Ernst Wildeman, opperbevelhebber van de Vesting Breda. De 63-jarige generaal-majoor had in de afgelopen drie jaren, waarin de Vesting Breda in staat van beleg was geweest, door zijn beminnelijkheid en vaste karakter de achting van de Bredase burgerij verworven. De Bredasche Courant berichtte de volgende dag dat "*de dood van zulk een man een verlies is voor het gehele Vaderland. Moge zijn nagedachtenis ook daarom lange tijd in wezen blijven, opdat velen, naar zijn voorbeeld zich rigtende in de dienst van het Vaderland en van den Koning, als Hij, geacht mogen zijn bij hun leven, en betreurd bij hunnen dood.*"
Zijn functie werd tijdelijk waargenomen door de plaatsvervangend commandant, generaal-majoor Vertholen.

Generaal-majoor Jan Ernst Wildeman, opperbevelhebber van de Vesting Breda.

Op 27 januari 1834 werd Chassé bij Koninklijk Besluit benoemd tot opperbevelhebber van de belangrijke vestingstad Breda. Vergezeld door zijn trouwe stafchef kolonel Jhr. Hybo de Boer arriveerde hij hier op 10 februari. Met De Boer nam hij zijn intrek in hotel *De Kroon* aan de Boschstraat, waar hij kennis maakte met zijn tijdelijke voorganger, het stadsbestuur en de hoofdofficieren van het garnizoen Breda.

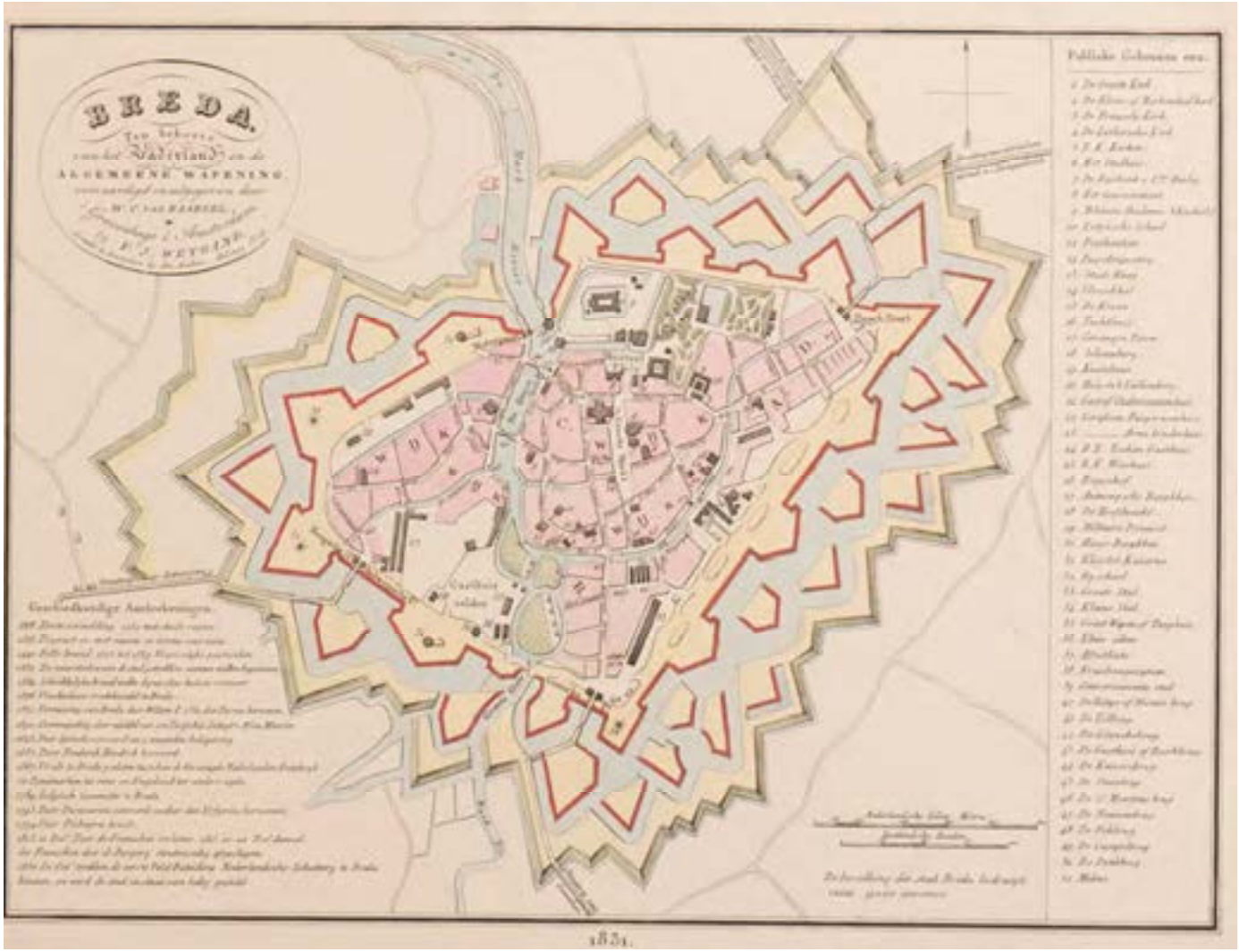

Plattegrond van de vestingstad Breda, bewapend met 130 vuurmonden, in het jaar 1831, één jaar na het uitbreken van de Belgische opstand. Rechts onder staat vermeld: De bevolking der stad Breda bedraagt ruim 9.000 inwoners.

Die zelfde dag nog schreef hij in een kort briefje aan het stadsbestuur: *"Ik heb de eer UEdelachtbare te informeren, dat ik heden het Opperkommando dezer Vesting heb aanvaard."*

Het vinden van geschikte woonruimte bleek een groot probleem te zijn. Op 14 april schreef zijn adjudant De Boer aan een vriend:
"Bijzonder aangenaam zal het voor ons zijn U binnenkort hier te zien dog daar wij met alle aangewende moeite tot nog toe geen Huys hebben kunnen bekoomen, is het mij onmogelijk aan U logement aan te bieden."

Huysinghe van Hersbeecke
Ondanks de goede zorgen van zijn twee dienstmeiden, de 30-jarige Maria Huybrechts uit Turnhout en de 27-jarige Bredase Maria Nuijs overleed op 12 januari 1833 de weduwnaar Andreas Le Heu, President bij de Bredase Rechtbank, in zijn woonhuis De Huysinghe van Hersbeecke, A 476 (tegenwoordig St.Janstraat 16).

In de Bredasche Courant werd op 1 februari de volgende advertentie geplaatst:

UIT DE HAND TE KOOP OF TE HUUR
Een aanzienlijk HEERENHUIS, voorzien van onderscheidene spatieuse Beneden- en Boven-Kamers, Zolder, Koetshuis, Stallingen, ruime Open Plaats, Pompen en voorts eenen zeer fraaije TUIN, gelegen te dezer Stede in de St.Janstraat Letter A, Nr.476. Het Huis is te bezigtigen van 's morgens 9 tot 11 uur, terwijl nadere informatiën te bekomen zijn, bij den WelEdelen Heer en Mr. VAN WEEL, te Oosterhout.

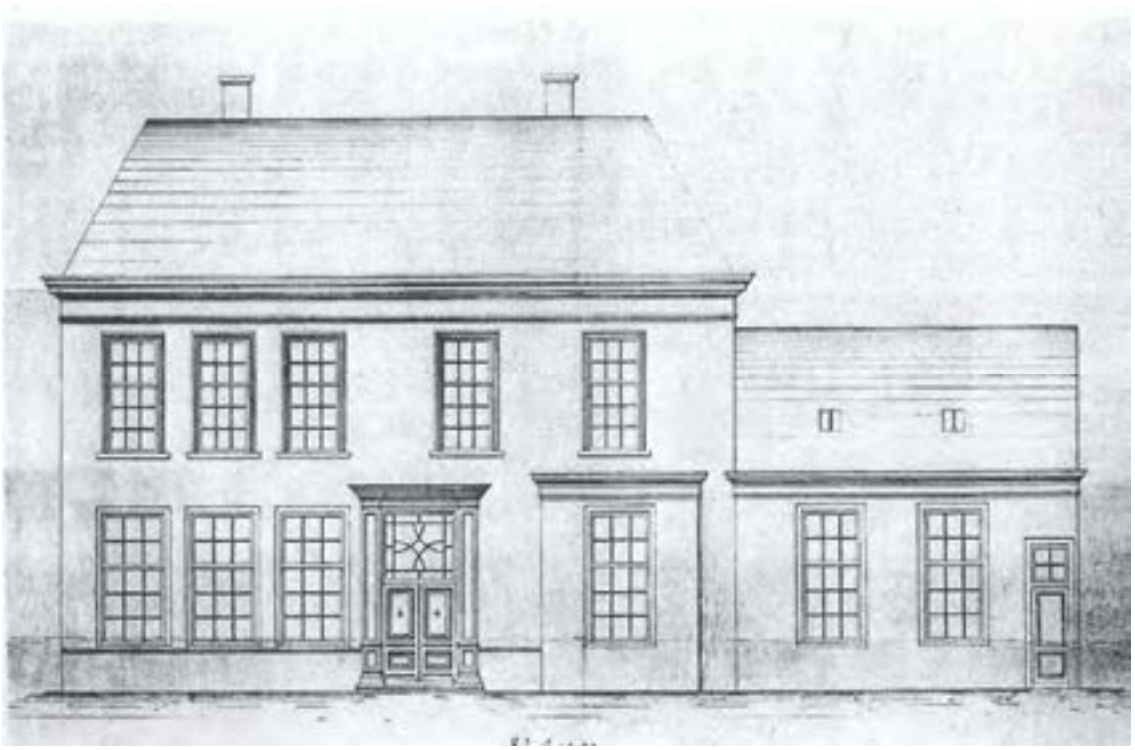

De Huysinghe van Hersbeecke vóór de verbouwing van 1890.

Onderstaand de benedenverdieping van "De Huysinghe van Hersbeecke" in het jaar 1840. Vanuit zijn leunstoel in de "Kijk uit kamer", welke voorzien is van een kleine uitbouw, placht Chassé vooral de voorbijgaande militairen te bekritiseren. Hoewel het huis inclusief de voorgevel later ingrijpend is verbouwd, is de uitbouw - weliswaar in een gewijzigde vorm - gehandhaafd. Boven de uitbouw is de tekst aangebracht, welke herinnert aan deze eind 19e eeuwse verbouwing: Ren: St.Antonius 1890.
Aan het achtergelegen Hof van Hersbeek is aan de huidige ramen nog enigszins de oorspronkelijke indeling van een deel van de benedenverdieping te herkennen:

De lange gang achter de "Vestebule" is verdwenen. Op de plaats van de "Groote Zaal" is onlangs moderne nieuwbouw gerealiseerd. Dit geldt ook voor de vertrekken, rechts van de "Groote Zaal".

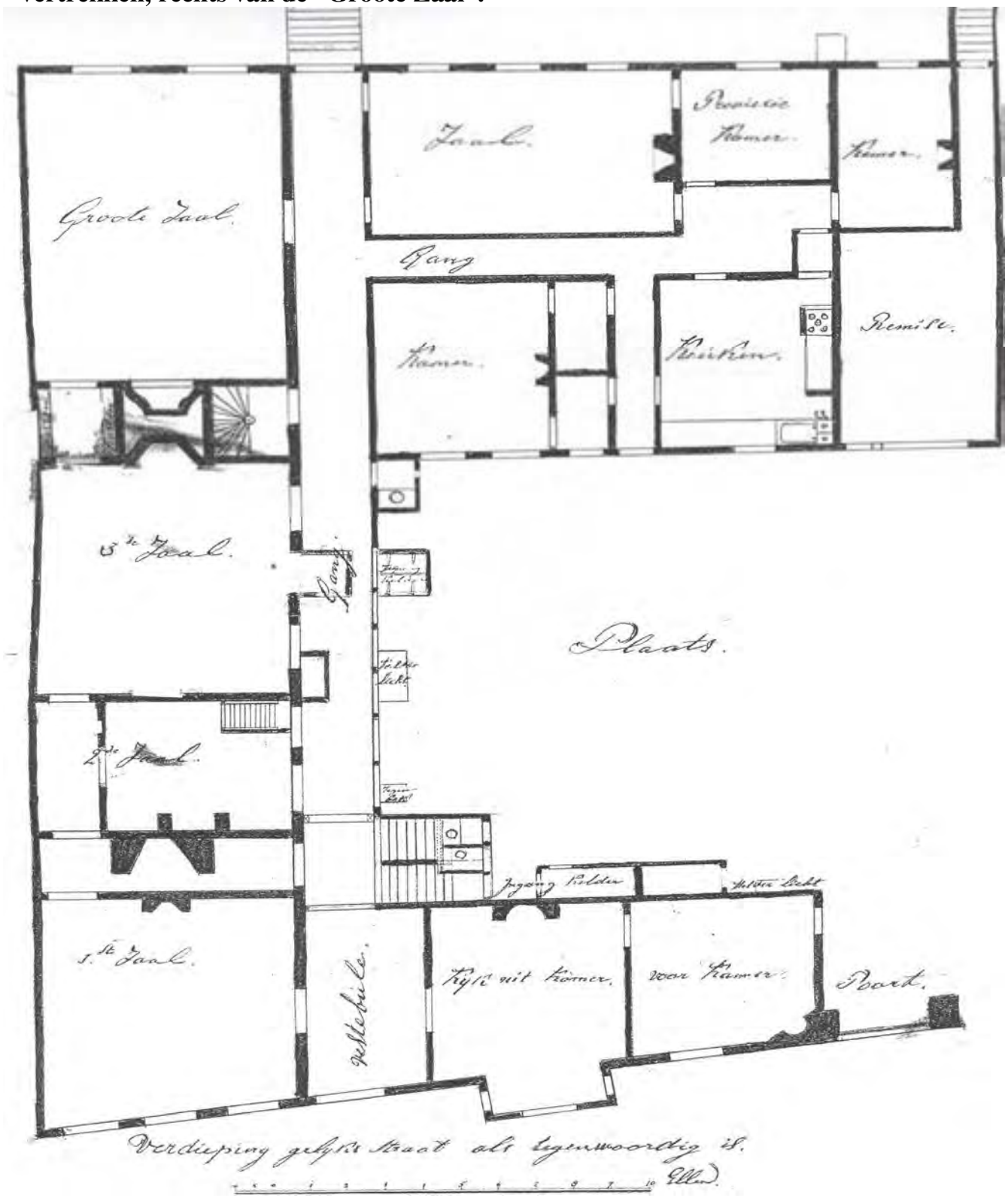

Dit zeer grote huis, dat lag naast het huis Ocrum, had Andreas Le Heu nagelaten aan zijn zuster Johanna Catharina Maria, de weduwe van Adrianus de Perez. Zij woonde als rentenierster in Brussel. Blijkbaar was niemand bereid om in die onzekere tijden het huis te kopen, want op 1 mei 1834 ging haar neef Mr.Carolus Joannes Felix van den Heuvel, Officier bij de Bredase Rechtbank, in Johanna's opdracht een huurcontract aan met Chassé.
Het voorzag in een jaarlijkse huursom van 600 gulden en zou gelden voor twee jaren, tot 1 mei 1836. Het huis was zó ruim dat ook het echtpaar De Boer - de Broyer met hun twee kinderen Hortense en Désiré hier ging wonen.
Het statige huis Ocrum in de St.Janstraat, dat in het jaar 1830 voor f. 12.000 aan de gemeente Breda was verkocht, werd vanaf dat jaar verhuurd aan het Rijk en kreeg een militaire bestemming. In de daarop volgende jaren werd het complex uitgebreid met een achterliggende (nog bestaande) vleugel.

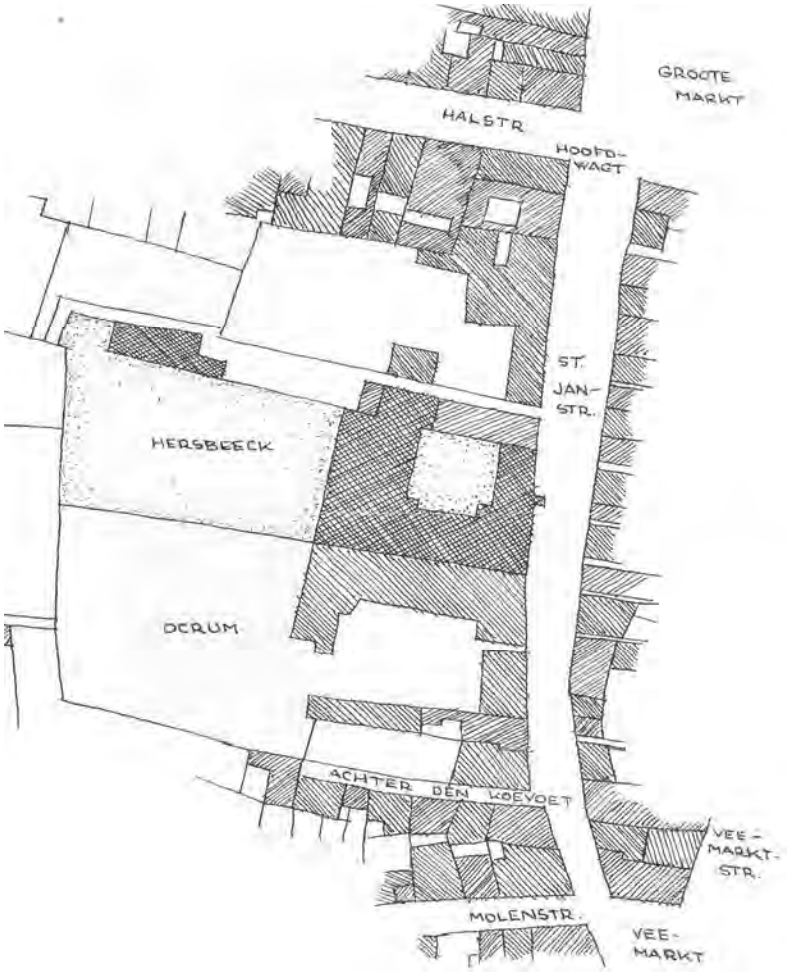

De ligging van de "Huysinghe van Hersbeecke" in de St.Janstraat, omstreeks het jaar 1825.

De roddelcampagne
Ruim een jaar na Chassé's aantreden als opperbevelhebber van de vestingstad Breda, was toch blijkbaar niet iedereen in den lande even gelukkig met de persoon Chassé. Er was zelfs sprake van een roddelcampagne, als zou koning Willem I niet tevreden over hem zijn.
Dit blijkt uit een bewaard gebleven brief, die adjudant Hybo de Boer op 2 juni 1835 vanuit Breda schreef aan een "dierbaare Vriend":
Zoo als ik had voorgenoomen, heb ik opheldering gevraagd nopens het in Utrecht bestaande gerucht alsof Z.M. niet zoo zeer over Papa tevreeden was als men wel dagt. Het antwoord is lang uitgebleven, welke vertraging door het vertrek van ZKH den Prins Frederik is veroorzaakt.
Heden ontving ik een brief uit Berlin, gedateerd te Berlin den 28.Mei waarin de volgende zinsnede letterlijk stond afgedrukt:
"Gij kunt U verzekerd houden dat Zijne Majesteit altijd de hoge Achting aan den waardigen man blijft toekennen. Stel u dus gerust en kweld u niet met denkbeelden waarvan geen schijn bestaat."
Gij ziet hier uit mijn Beste Vriend dat het te Utrecht lopende gerucht verschrikkelijk verzonnen is, het zoude interessant zijn van te weten door wie. Met zoodanig nietig wezen zoude ik lust hebben een kogeltje te wisselen. Ik heb gemeend U dit te moeten meededelen uit hoofde ik weet welk belang Gij in ons steld."

Chassé's Bredase vrienden.
In Breda wist Chassé zich omringd door twee oude vrienden uit de tijd van zijn Spaanse veldtocht; de oud-kapitein Adriaan Clarion, die in 't Ginneken woonde, en Jonkheer Hybo de Boer.
Als 69-jarige werd het nu tijd voor Chassé om zijn testament te laten opmaken waarin ook deze vrienden een plaats zouden krijgen.
In dit testament liet hij op 22 juli 1834 door de Bredase notaris Johan De Roy noteren dat:
"Mijn verdere meubilaire goederen, goud en zilver, gemunt en ongemunt zonder enige uitzondering in eigendom zullen overgaan en bezeten worden bij Jonkheer Hybo Evert De Boer, Kolonel bij de Generale Staf, en zijn vrouw als een klein bewijs van mijn Vriendschap jegens hen en alzo als een Souvenir van mijnentwege. Ik verzoek aan de Heer Adriaan Clarion om als een aandenken van mijne zijde te accepteren de Degen, die ik in Spanje steeds gedragen heb en mijn paar beste pistolen uit het Fabriek van Luik."
Zijn zuster Juliana Chassé, de weduwe van Gesinus van Nieuwenhoven, institueerde hij "*tot erfgename van al mijn onroerende goederen om daar mede te handelen als vrij en eigen goed".*

Christiaan Pels Rijcken

Behalve met het echtpaar De Boer - de Broyer, hun kinderen en kleinkinderen had Chassé naast zijn buurman dominee Cornelis van de Broek vooral veel contact met Christiaan Pels Rijcken en Adriaan Hendrik Clarion. Beide vrienden worden ook als executeurs genoemd in Chassé's testament.

De remonstrantse Christiaan Pels Rijcken werd geboren in het grote huis aan de Haagsemarkt nr.11 te Princenhage, waar zijn vader als schout was aangesteld. Op tienjarige leeftijd "legde" de jonge Christiaan de eerste (grote) steen in de zijgevel van het Princenhaagse raadhuis. Na zijn rechtenstudie in Leiden promoveerde hij op 22-jarige leeftijd.

Vanuit Princenhage vestigde mr. dr. Christiaan zich in het jaar 1811 als advocaat te Breda. Later werd hij ook Bewaarder der hypotheken. Met zijn 5 jaren oudere echtgenote Maria Catharina baronesse van Heeckeren van Brandsenburg en hun negen kinderen bewoonde hij het grote statige huis Nieuwstraat 13 (B 197), in de nabijheid van de voormalige Franciscaanse schuilkerk.

Het huishouden werd verzorgd door de ongehuwde dienstmeiden Adriana de Haan en Maria Verstraeten. Ook was Christiaan eigenaar van de hoeve "De Blauwe Kamer".

In het jaar dat Chassé zich voorgoed in Breda vestigde was Pels Rijcken 53 jaar oud en dus 16 jaar jonger dan Chassé. Hij overleefde Chassé bijna 6 jaren; op 20 februari 1855 overleed hij te Breda.

In de Bredasche Courant van 25 februari verscheen het volgende kleine bericht:
Ll. Dingsdag is alhier na een lang en smartelijk lijden, in den ouderdom van 74 jaren, overleden de weled. gestrenge heer mr. C. Pels Rijcken, practiseerend advocaat, bewaarder der hypotheken en van het kadaster, wethouder, en president en lid van onderscheidene stedelijke instellingen. De overledene werd geacht en bemind om zijne kunde en zijn regtschapen en standvastig karakter; hij was een liefderijk echtgenoot en vader en een toevlugt en steun voor alle die zijne hulp behoefden. De stad verliest in hem een harer aanzienlijkste ingezetenen.

Adriaan Hendrik Clarion

Chassé's protestantse vriend Adriaan Hendrik Clarion had hem tot de Slag bij Almonacid steeds als aide-de-camp bijgestaan gedurende de Spaanse veldtocht. Wegens een ernstige voetverwonding was hij in augustus 1809 genoodzaakt geweest terug te keren naar het Koninkrijk Holland. Hoewel hij geboren was in Breda, kocht hij na zijn terugkomst in 't Ginneken een huis van de douarière jonkvrouwe Milders in de buurtschap " Zandtiend", aan de "Steenweg van Ginneken naar Breda". Hij liet dit huis afbreken en vervangen door het landhuis Ginneken 104 (tegenwoordig Ulvenhoutselaan 15), waaraan een schuur en orangerie werden toegevoegd.

Als vrijgezelle Rentmeester der Domeinen bewoonde hij dit statige buitengoed samen met zijn twee ongehuwde roomse dienstmeiden, de 27-jarige Johanna Boombeek en de 24-jarige Maria Pouwenberg.

In het jaar 1839 stond de 65-jarige gepensioneerde ambtenaar Adriaan nog steeds geregistreerd als “jongman” (vrijgezel). Inmiddels had zijn dienstmeid Maria Pouwenberg plaats gemaakt voor de 25-jarige Antonia Boombeek uit Breda, 12 jaar jonger dan (haar zuster?) Johanna.
Waarschijnlijk heeft Chassé gedurende de tijd dat hij opperbevelhebber was van de vesting Breda voor zijn paarden gebruik mogen maken van de Lange Stallen.
Het is denkbaar dat na Chassé’s verhuizing naar de Katerstraat zijn paarden een goed onderkomen hebben gekregen in de schuur achter het huis van Adriaan Clarion aan de Ulvenhoutselaan. Adriaan overleed in de ochtend van 11 november 1851 in zijn woonplaats Ginneken, op 77- jarige leeftijd. De volgende dag werd zijn overlijden aangegeven door zijn buren, de kleermaker Adriaan Verdaasdonk en de zilversmid Martinus van Alphen.

Hendrik Gerard Seelig
Hoewel Chassé in Breda het meeste kontakt heeft gehad met zijn vrienden Clarion en Pels Rijcken, behoorde ongetwijfeld ook Hendrik Gerard Seelig én binnen zijn werkkring én privé tot zijn Bredase vrienden.
Hendrik Gerard Seelig was geboren op 8 september 1785 in Neustadt Godens, gelegen in het Pruisische Oost-Friesland. Op 28 april 1803 trad hij als cadet-volontair bij de artillerie in dienst van de Bataafse Republiek. In de jaren 1830 tot 1833 leidde hij op bezielende wijze de artillerie in de citadel van Antwerpen. De capitulatie bracht hem samen met Chassé in Franse krijgsgevangenschap. Nadat de Koninklijke Militaire Academie als gevolg van de Belgische Opstand enige jaren gesloten was geweest, werd hij bij Koninklijk Besluit van 10 juni 1836 de eerste commandant. Zijn vriend generaal Isaac Paul Delprat werd zijn assistent.

Isaac Paul Delprat.

Op grond van zijn buitengewone verdiensten werd Seelig beloond met diverse hoge militaire onderscheidingen. Tevens benoemde koning Willem II hem als zijn adjudant in buitengewone dienst. Op 28 september 1852 werd aan hem, in de rang van luitenant-generaal, eervol ontslag verleend. In dat jaar kocht hij Clarion's landhuis in 't Ginneken, aan de Ulvenhoutselaan nr.15.
Hij overleed in zijn woonplaats op 3 oktober 1864 en werd evenals Chassé begraven op het kerkhof van de protestantse kerk in 't Ginneken.
Op 6 oktober 1864 kenschetste de Bredasche Courant hem in een lange volzin:
"*De generaal Seelig was een man van buitengewone begaafdheden; hoogst beschaafd, minzaam in den omgang, helder van verstand, ook tot in het laatst van zijn leven bezat hij tevens een vasten wil en groote veerkracht tot voortzetting en ter bereiking van het doel dat hij zich had voorgesteld; zijn volhardende moed bij het beleg der Antwerpsche Citadel is algemeen bekend; zijn rusteloos streven om onze krijgsschool op de hoogte te brengen die hij vereischt achtte om haar volkomen aan het doel harer bestemming te doen beantwoorden, bleef hem tot aan het einde van zijn bestuur bij."*

Jonkheer Hybo Evert de Boer
Na een " langdurige ongesteldheid" overleed op de avond van 30 januari 1838 in zijn woning St.Janstraat A 476 Chassé's grote vriend en chef-staf, de 63-jarige Hybo Evert de Boer.
Zoals blijkt uit zijn onderstaande brief, die hij op 9 november 1835 in Breda verzond, was zijn gezondheid al enige jaren erg slecht:

" *Wat mijne gezondheid aanbetreft, dezelve heeft weinig verandering ondergaan, het Rhumatisme doet zig egter niet gevoelen, maar de affecten op de zenuwen doen zig dagelijks op vooral des middags tegen twee uuren en des avonds ten 8 a 9 uuren. Ook heb ik gedurig een gevoel zoo als men gewoonlijk heeft bij de eerste aanval van een koude koorts, te weten een soort van frissonnement (*rilling), *het welk een zeer onaangenaam gevoel is. Vergeef mij dat ik U zoo lang over mij zelfs onderhoude."*

Zijn dood betekende een zware slag voor Chassé want hiermee kwam een einde aan hun dertig jaren lange innige vriendschap. Het overlijden van De Boer werd de volgende dag op het Bredase stadhuis aangegeven door Chassé's vriend mr. dr. Christiaan Pels Rijcken.
Wie was Hybo de Boer, die zo'n grote rol heeft gespeeld in het leven van Chassé?
Hybo Evert de Boer werd geboren op 10 februari1776, net als zijn latere schoonzoon Willem Del Campo genaamd Camp en Hendrik Seelig, in het Duitse Oost-Friesland. Zijn geboorteplaats was de aan de Dollard gelegen stad Emden. Hij werd protestants opgevoed.
Op 15 juni 1795 nam hij als 19-jarige volontair Jager dienst in het leger van de Bataafse Republiek.

In 1799 vocht hij bij Castricum met Chassé tegen de Engelse invasiemacht. Op 17 augustus 1802 volgde zijn bevordering tot 2e luitenant. Vanaf het jaar 1808 heeft hij als Chassé's aide-de-camp de hele Spaanse veldtocht meegemaakt.
Op 21 januari 1836 ondertekende hij te Breda "*De Staat van dienst van den kolonel bij den Generalen Staf Jonkheer H. de Boer, geboren den 10. Februarij 1776.*" Hieruit blijkt onder meer wat zijn lichaam gedurende zijn hele militaire carrière heeft moeten doorstaan: *"6 October bij Castricum in 1799 gekwetst door twee geweerschoten, twee bajonetsteken en een sabelhouw. 17 Maart 1809 bij Misa de Bor gekwetst door een geweerschot, 25 Juny 1813 in de Affaire van Col de Maya gekwetst door een geweerkogel. 18 Juny 1815 in de Bataille van Waterloo gekwetst door het springen van een granaad."*

In het jaar 1815 werd hij officieel als kapitein-adjudant toegevoegd aan de staf van Chassé. Ook na zijn bevordering tot majoor, op 16 juni 1817, bleef hij nauw betrokken bij het werk van Chassé. Op 29 december 1826 werd hij bij Koninklijk Besluit nr. 58 benoemd tot adjudant van het Vierde Groot Militaire Kommando te Antwerpen. Na het uitbreken van de Belgische Opstand, bijna vier jaren later, volgde op 23 oktober 1830 zijn bevordering tot luitenant-kolonel. Tijdens het beleg van de Antwerpse citadel heeft De Boer zich zodanig onderscheiden dat hij op 3 februari 1833 door koning Willem I als Jonkheer in de Nederlandse Adelstand werd verheven. Tevens werd hij Ridder der Militaire Willemsorde vierde klasse en werd hem de Orde van de Nederlandse Leeuw toegekend.
In februari 1834 volgde zijn overplaatsing - met Chassé - naar Breda als kolonel bij de Generale Staf. De Boer had blijkbaar een zo sterke band met Chassé, dat hij hem steeds "Papa Chassé" noemde.
Hij was gehuwd met de in 1793 te Mechelen geboren katholieke Rose Maria Aloïse (roepnaam Rosalie) de Broyer. Het echtpaar had twee kinderen; hun op 17 februari 1818 in het Belgische Meise geboren dochter Johanna Catharina Emphina Hortense (roepnaam Hortense) en de in het daaropvolgende jaar geboren zoon Desiré Hyacinthe Henri Hector. Beide kinderen werden rooms-katholiek opgevoed. Dochter Hortense huwde met Chassé's biograaf Willem Jacobus del Campo genaamd Camp.

Jhr. Hybo Evert de Boer.

Het tweede testament

Met het overlijden van Hybo de Boer was een deel van Chassé's vier jaren eerder opgemaakte testament niet meer actueel geworden.

Een week later, op 5 februari 1838, liet Chassé daarom bij notaris De Roy een nieuw testament opstellen:

Comparerende voor Meester Johan Frans Christiaan Joseph De Roy, openbaar Notaris residerende te Breda Hoofdplaats van het Distrikt Provincie Noord Braband in tegenwoordigheid van de vier nagenoemde getuigen. De Hoogwelgeboren Heer David Henricus Baron Chassé Generaal der Infanterie in dienst van Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden en wonende te Breda, de welke alle vereischten bezittende om bij uitersten wil te beschikken zoo als aan ons Notaris en getuigen op het passeren dezes duidelijk is gebleken, aan mij Notaris in tegenwoordigheid van de vier nagenoemde getuigen zijn testament heeft gedicteerd zoo als het zelve hier volgt.Ik herroep alle bevorens gemaakte Testamenten.

Als een bewijs mijner bijzondere achting en gehechtheid aan mijne geboorteplaats de Stad Thiel legateer en vermaak ik aan de zelve tot een aandenken den gouden

Eeredegen, door gemelde Stad ter gelegenheid van het Bombardement van Antwerpen in het Jaar Achttien honderd Een en dertig aan mij verëerd en bovendien alle militaire decoratiën of Eeretekenen en medailles door mij het zij vroeger het zij in later tijden verworven.
Ik legateer aan mijn zuster Juliana Sophia Louisa Chassé, weduwe van wijle den Heer Gesinus Willem Van Nieuwenhoven, een kapitale Som van acht duizend guldens, welke haar door mijne na te melden Executeuren binnen drie maanden na mijn overlijden zullen worden uitgekeerd.
Ik instituëer en benoem tot mijne Algemeene legatarisse en erfgename in alle mijne overige na te laten goederen zoo roerende als onroerende waar over ik bij deze niet beschikt heb, of later niet beschikken zal, vrouwe Rosalia Maria Aloyse De Broyer Douarière van den Hoogwelgeboren Heer Jonkheer Hybo Evert De Boer, en bij vooroverlijden hare kinderen en descendenten, met deze institutie en uiterste wilsbeschikking heb ik aan voornoemde Vrouwe De Boer en hare kinderen een bewijs willen geven van de Achting en Vriendschap welke ik hun en mijnen overleden Vriend en Wapenbroeder steeds heb toegedragen.
Ik benoem tot Executeurs van dit mijn Testament de Heeren Adriaan Hendrik Clarion, wonende te Ginneken en Meester Christiaan Pels Rijcken, Advokaat wonende te Breda, wien ik het regt van bezitneming volgens de wet geef, hun verzoekende zich daarmede te willen belasten.
Dit Testament is alzoo door den Testateur in tegenwoordigheid van de vier nagenoemde getuigen aan mij Notaris gedicteerd, door mij Notaris eigenhandig zoo als het zelve over den Testateur gedicteerd is in tegenwoordigheid van de zelve vier getuigen geschreven, navolgens is het zelve alsmede in tegenwoordigheid van de zelve vier getuigen door mij Notaris aan den Testateur voorgelezen, die verklaard heeft al het zelve wel verstaan en begrepen te hebben en daar bij te persisteren als zijne uiterste wil bevattende.
Aldus gedaan en gepasseerd te Breda ten woonhuize van den Heere Testateur in de Sint Janstraat op heden den vijfden Februarij Achttien honderd Acht en dertig in tegenwoordigheid van Gerardus Ruttens van den Bergh, Johannes Timp, Jacobus De Graaf en Hendrik Bom, alle vier van beroep schoenmakers, wonende te Breda, van competenten ouderdom en als getuigen ten deze verzocht de welke, na gedane voorlezing van het geheel, dit Testament hebben onderteekend, met den Here Testateur en mij Notaris.
(get) Baron Chassé.. G.R.van den Bergh J.Timp. J. de Graaf. H.Bom. De Roy, Notaris.

Een verloting.
Ook als opperbevelhebber van de vesting Breda bleef Chassé mateloos populair bij de cadetten van de Koninklijke Militaire Academie, het belangrijkste opleidingsinstituut van de Nederlandse krijgsmacht.
In 1837 werd door J.Schouman, leraar in "de Handteekenkunst" aan de K. M. A., een groot schilderstuk vervaardigd met als titel *" Aangezigt op de Stad Antwerpen, den dag na het bombardement op den 28. October 1830"*.
Vervolgens werd in Breda een verloting georganiseerd met het schilderstuk als hoofdprijs. De dag van trekking werd vastgesteld op 30 november 1837, precies vijf jaren na het begin van het Franse beleg rondom de Antwerpse citadel, en zou plaatsvinden in het Bredase stadhuis. Met lotnummer 323 bleek Jonker J.A.W.van Hasselt, student aan de K. M. A., de gelukkige winnaar te zijn.

Een deel van de schets, welke leraar J.Schouman maakte vóór hij het schilderstuk "Aangezigt op de stad Antwerpen, den dag na het bombardement op den 28 October 1830" vervaardigde. In het midden Chassé met links van hem zijn adjudant jhr. Hybo de Boer, en rechts zijn onderbevelhebber, Hertog Karel van Saksen-Weimar-Eisenach. De derde van links is kolonel Jan Coenraad Koopman.

“Aangezigt op de stad Antwerpen, den dag na het bombardement op den 28. October 1830”

Katerstraat D79.
Op 1 oktober 1836 overleed op 68-jarige leeftijd de bekende Bredase notaris en weduwnaar Jan Karel van Naerssen. Zijn kinderen besloten het jaar daarop het ouderlijk huis Katerstraat D79 (tegenwoordig Catharinastraat 89) te verkopen.
Op 10 september 1837 deelde notaris mr. L. Beens in de Bredasche Courant mee dat dit huis op vrijdag 29 september 1837 ’s avonds om 7 uur aan de hoogstbiedende zou worden verkocht. De verkoop zou plaatsvinden in het Koffiehuis van de weduwe Jan Baptist Beekmans op de Grote Markt.

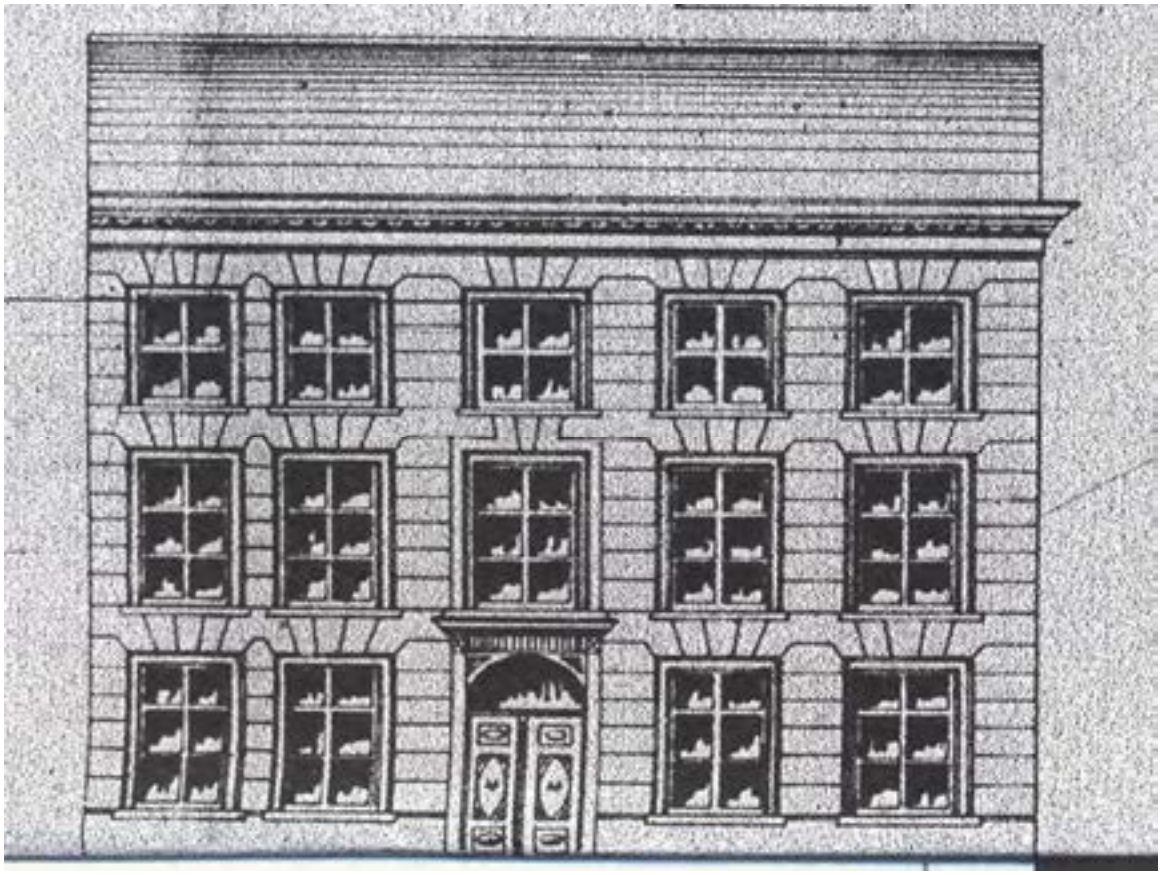

Het tegenwoordig onherkenbaar geworden statige herenhuis Katerstraat D79 (Catharinastraat 89) in de eerste helft van de 19e eeuw.

Het pand werd in de krant beschreven als:
Een hechte sterke en wel doortimmerde HUIZINGE EN ERVE, voorzien van verscheidene ruime Vertrekken, zeer geschikte Keuken, Kelder, twee groote Zolders, benevens twee zeer geriefelijke Binnenplaatsen en verdere gemakken, met eenen zeer grooten modern aangelegden TUIN, beplant met verschillende soorten van fijne Vruchtboomen, extra schoone Wijngaard en verdere Bloemgewassen.
De voorschrevene Huizinge is te zien op Donderdag en Vrijdag den 14. en 15., en op Donderdag en Vrijdag den 28. en 29 September 1837, des voormiddags van 10 tot 11 en des namiddags van 3 tot 5 ure. Nadere onderrigting te bekomen ten Kantore van gemelden Notaris BEENS.

Het huis kon - aldus notaris Beens - na de verkoop in gebruik worden genomen vanaf 1 november 1837. Blijkbaar hebben zich echter op 29 september geen kopers aangeboden, die bereid waren de verlangde koopsom te betalen.

In april 1838 besloot Chassé het pand D79 te kopen en daarna te verhuizen naar de Katerstraat. Al die tijd had het huis in de Katerstraat leeg gestaan; blijkbaar had tot dan toe niemand een bod uitgebracht, dat de kinderen Van Naerssen beviel.

Voor zijn besluit tot aankoop van het huis zijn diverse mogelijke redenen aan te wijzen:

- Aangezien te verwachten was dat de wapenstilstand met België spoedig ten einde zou lopen en daarmee tegelijkertijd ook Chassé's militaire carrière, was het voor hem hoog tijd geworden om zich als 72-jarige blijvend in een eigen huis te vestigen;
- Het verlengde tweejarige huurcontract van het huis in de St.Janstraat liep op 1 mei 1838 af;
- Waarschijnlijk wilde mevr. De Boer - de Broijer niet langer wonen in het huis, dat nog zo sterk aan haar overleden man herinnerde. Nu haar echtgenoot Hybo de Boer was overleden en ook haar dochter Hortense inmiddels het huis had verlaten, was het veel te groot geworden voor slechts vijf personen: Chassé, Rosalie de Boer - de Broyer, haar zoon Désiré en ten slotte de twee dienstmeiden.
- Zoals in de afgelopen jaren bleef mevrouw De Boer het liefste in de buurt van Chassé wonen. Terugkeer naar zijn geboorteplaats Tiel was voor Chassé geen optie aangezien mevrouw De Boer, als rooms-katholieke vrouw van Belgische afkomst, waarschijnlijk het liefste in het zuiden wilde blijven wonen;
- Op het naastgelegen perceel was vanaf 1836, onder leiding van de Bredase architect Pieter Huijsers (1781 – 1848), de grote Antoniuskerk gebouwd. Het drukke kerkbezoek, dat daarna op gang kwam, zal zeker niet bevorderlijk zijn geweest voor Chassé's rustige oude dag. Daarbij kwam dat deze driebeukige hallenkerk met zijn lengte van 48 meter, 20 meter hoogte en 50 meter hoge toren, grensde aan Chassé's binnenplaats en volledig het uitzicht vanuit zijn huis overheerste.

  Twaalf jaar eerder, in 1824, had koning Willem I bepaald dat in Nederland geen nieuwe kerken meer mochten worden gebouwd, herbouwd of gewijzigd zonder zijn voorafgaande goedkeuring. De uitvoering van dit Koninklijke Besluit had hij opgedragen aan de ministers van Binnenlandse Zaken, Openbare Werken en Waterstaat. Dit betekende in de praktijk dat de ingenieurs van Waterstaat de ontwerpen maakten. Van de kerken, die op deze manier in het tweede kwart van de 19^{e} eeuw werden gebouwd in de zogenaamde "Waterstaat-stijl" (zoals de Bredase Antoniuskerk) , zei men spottend " Wat er staat is Waterstaat".

De eerste steen van deze in neoclassicistische stijl gebouwde kerk was al gelegd op 20 april 1836 door pastoor Adr. Leenaers van de Nieuwstraatkerk. Ruim anderhalf jaar later, op dinsdag 12 december 1837, werd de kerk geconsacreerd.
Het werd de eerste nieuwgebouwde katholieke kerk in Nederland, die na 1800 door een bisschop werd gewijd.
Chassé heeft dus vanuit zijn woning alle bouwactiviteiten van het begin tot het einde meegemaakt. Als opperbevelhebber van de vesting Breda, maar ook als buurman, was Chassé uitgenodigd om de inzegeningsplechtigheid bij te wonen. Hij stuurde echter bericht dat hij wegens ziekte verstek moest laten gaan. Deze reden werd door sommigen in twijfel getrokken. Zij meenden dat Chassé als protestant vast geen getuige wilde zijn van deze "roomse zaken."
De overheid had trouwens voor die dag allerlei veiligheidsmaatregelen genomen om mogelijke botsingen tussen protestanten en katholieken in de kiem te kunnen smoren. Iedereen die de vesting Breda in wilde werd bij de stadspoort streng gecontroleerd, ook waren versieringen aan de voorgevels van de huizen verboden. De 5e afdeling Infanterie patrouilleerde met een brigade Marechaussee door de straten en zelfs in de kerk waren soldaten opgesteld.

De feestelijke inwijding door bisschop Ludovicus, Baron van Wijkerslooth, geassisteerd door 22 priesters, verliep echter zonder incidenten. Korte tijd later werd boven de ingang het grote beeld “De Godsdienst” aangebracht.
Het Huis “De Huizing van Heersbeek” in de St.Jans- of Veeterstraat werd op 28 februari 1840, bijna twee jaren na Chassé’s vertrek, door Johanna de Perez - Le Heu voor f. 8.800,00 verkocht aan “de Roomsch Catholijke Parochie van den Heiligen Antonius van Padua”, en daarna in gebruik genomen door Adrianus Leenaers, pastoor van de naastgelegen St.Antoniuskerk.
De verplichting, welke op het huis rustte om jaarlijks een rente van 3 ½ cent te betalen én aan het Klooster van Sint Catharinadal in Oosterhout én aan “de Armen van Breda” zal voor het kerkbestuur wel geen probleem hebben opgeleverd.

Op 10 april 1838 vond de verkoop van het pand D 79 in de Katerstraat plaats aan Chassé, als de hoogste bieder.
Gelijk met Chassé betrok ook de 46-jarige weduwe De Boer - de Broyer het pas gekochte huis.
Zoals zij ook in de St.Janstraat had gedaan, bemoeide zij zich ook hier met de verzorging van de inmiddels 73-jarige Chassé. Zij kreeg hierbij hulp van de Bredase protestantse “keukenmeid” Geertruida de Koning van 49 jaar en van de 30-jarige ongehuwde protestantse “kamenier” Geertruida Brand uit Princenhage. De 40-jarige ongehuwde rooms-katholieke Lambert Graauw uit Droogenbosch werkte als knecht/hovenier in huis en tuin.

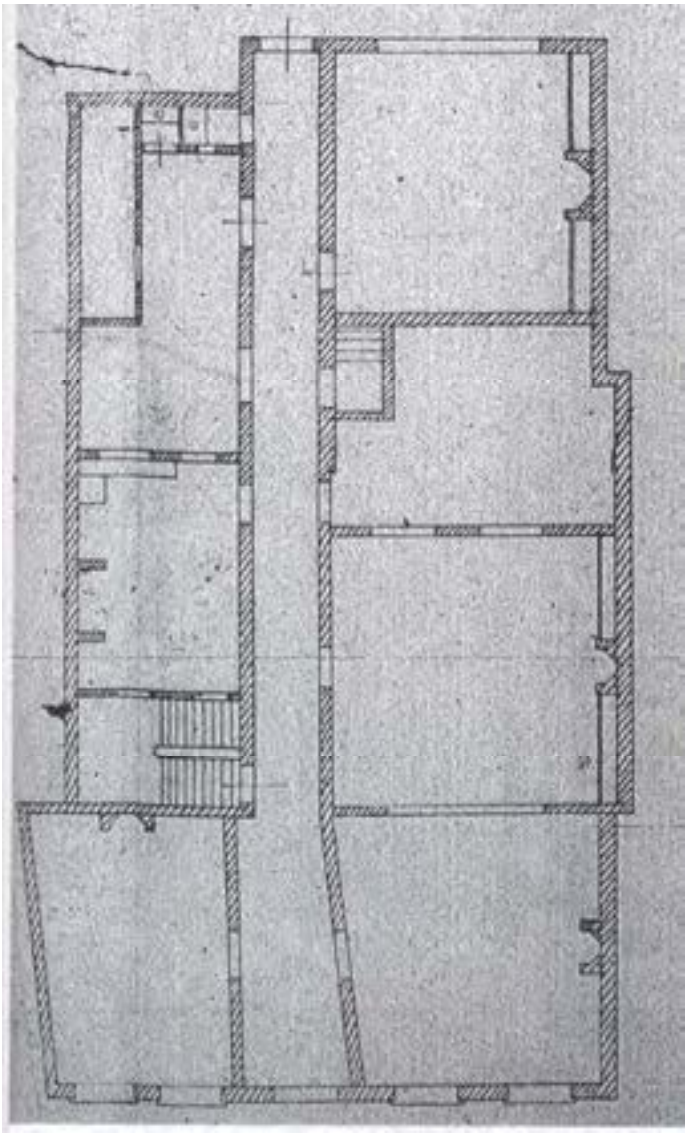

De benedenverdieping van Chassé's huis in de Katerstraat (tegenwoordig Catharinastraat 89). Door latere verbouwingen en een brand is de woning grotendeels verloren gegaan.

Waarom Chassé's keuze viel op het pand D79 in de Katerstraat is niet bekend. Misschien heeft zijn collega en toekomstige achterbuurman, generaal-majoor Rijnhold Klerk hem op dit leegstaande pand gewezen.
Aangezien Chassé, als gevolg van zijn opgelopen verwondingen en kneuzingen, slecht ter been was kwam de directe nabijheid van de Waalse kerk hem waarschijnlijk goed uit. Ten slotte was hij afkomstig uit een Frans Hugenotengeslacht en betekende het Frans voor hem meer dan een tweede taal.

De in Genève geboren Louis Gabriel James was vanaf het jaar 1820 tot aan zijn dood in 1867 als predikant verbonden aan de Waalse kerk in de Katerstraat, en daarmee waarschijnlijk ook de geestelijke leidsman van Chassé. Hij was tevens vertegenwoordiger van de internationale geestelijke opwekkingsbeweging "het Réveil", in Nederland de oorsprong van de A.R., de anti-revolutionaire partij. In januari 1833 heeft hij een Sermoen (preek) geschreven om geld in te zamelen voor de Nederlandse krijgsgevangenen in Noord-Frankrijk. Het in twee oplagen gepubliceerde Sermoen was in korte tijd uitverkocht.

De representatieve woning D79 was groot genoeg om ook aan mevrouw De Boer een ruim en geriefelijk onderdak te bieden. Het lag voor de hand dat Chassé op de benedenverdieping ging wonen en mevrouw De Boer op de bovenverdieping. Op de twee grote zolders was ruimschoots plaats voor de twee dienstboden.
Ongetwijfeld heeft de grote tuin achter het huis bij Chassé prettige herinneringen opgeroepen aan zijn vroege jeugdjaren in het landelijke Tiel.

Op 30 september 1839 overleed mevrouw De Boer's enige en ongehuwde zoon Desiré Hyacinthe Henri Hector op Chassé's nieuwe woonadres, Katerstraat D79.
De volgende dag verscheen in de Bredase Courant het navolgende korte berichtje:
Heden overleed alhier de Hoog Welgeboren Heer Jonkheer D. H. H. De Boer, in den ouderdom van bijna 20 jaar. Breda, den 30 september 1839.

Evenals zijn vader werd hij bijgezet op de begraafplaats van de protestantse kerk in ’t Ginneken.

Huis “De Liefde”.
Op 16 april 1842 overleed in het huis “De Liefde” Chassé’s overbuurman, de weduwnaar Johannes de Leeuw, nadat hij hier jarenlang verzorgd was geweest door zijn ongehuwde dienstmeid Adriana Backers. De eigenaars, waarvan de meeste in België woonden, besloten het huis te verkopen. (tegenwoordig Catharinastraat 30)
De bekendmaking van 29 mei 1842 in de Bredasche Courant door notaris Naerssen vermeldde het pand als “ *een huis, stal, hof, plein en erf, alles zeer geriefelijk ingericht, in verschillende kamers en vertrekken verdeeld en voorzien van alle verdere gemakken.”*
Chassé reageerde onmiddellijk en wees meester-timmerman Adrianus Schoenmakers aan als zijn representant tijdens de verkoop. Zijn bod van 3.250 gulden bleek op 15 juni 1842 het hoogste dat die dag werd uitgebracht.
Mogelijk heeft hij het huis gekocht voor zijn vriendin en gezelschapsdame, mevr. De Boer - de Broyer, maar in het daaropvolgende jaar staat het huis nog geregistreerd als “ ledig”. Ook staat mevr. De Boer - de Broyer dan nog steeds ingeschreven in het eerste huis van Chassé. Blijkbaar bleef zij dus het liefste bij hem wonen en wilde zij niet verhuizen naar de overkant van de straat. Zelfs in het jaar 1849 staat het huis geregistreerd als “onbewoond”.
In zijn tweede testament had Chassé zijn vriendin Rosalie de Boer al laten vermelden als erfgename van al zijn na te laten onroerende goederen; na Chassé’s dood zou zij dus automatisch eigenaresse worden van zijn beide huizen in de Katerstraat.

Chassé’s buren.
Hoe zag Chassé’s woonomgeving eruit toen hij in de loop van het jaar 1838 verhuisde naar de Katerstraat, met andere woorden, wie waren zijn buren?
Links van hem woonde het echtpaar Janssen-Clementz. De 51-jarige Waals-hervormde uit Maastricht afkomstige Willem Janssen exploiteerde een kostschool in het huis D 78 (tegenwoordig Catharinastraat 87). De negentien uit het hele land afkomstige jongens, in de leeftijd van 10 tot 16 jaar, waren allen op drie na van protestantse huize. Van die drie kwam er een uit Batavia.
Willem kreeg bij de opvoeding en het onderwijs van de leerlingen steun van zijn acht jaren jongere vrouw Johanna en van haar 30-jarige zus Maria. Het huishouden was in handen van twee “dienstmeiden”; een afkomstig uit Tilburg, de tweede uit Princenhage. Het echtpaar had vijf kinderen, vier zoons en een dochter, in de leeftijd van 3 tot 23 jaar.
(Opvallend is hoeveel personen in de Katerstraat evenals Willem Janssen als Waals-hervormd stonden geregistreerd.)

Zijn rechterbuurman, de 40-jarige Cornelis Johannes Maurits van de Broek, woonde in het grote pand D 80 (tegenwoordig Catharinastraat 91).

Cornelis was als Nederlands-hervormd predikant verbonden aan de Bredase Grote Kerk.
Met zijn veertien jaar oudere vrouw Elisabeth van der Mei, had hij twee kinderen; de 10-jarige Renier en de 8-jarige Elisabeth. Ook woonde in het huis zijn moeder, de weduwe Johanna van 76 jaar, afkomstig uit Lunteren. Twee dienstmeiden, de weduwe Maaike en de 16-jarige Melanie, verzorgden het huishouden.

Aan het binnenhof (tegenwoordig Kapucijnenhof), te bereiken via de poort naast het huis van de predikant, woonde Chassé's achterbuurman, de 59-jarige protestantse generaal-majoor van de infanterie Rijnhold Klerk, met zijn 20 jaar jongere vrouw Isabella van Etten. Het gezin telde vier kinderen in de leeftijd van 1 tot 19 jaar.
De drie oudste kinderen waren geboren in Luik evenals zijn roomse dienstmeid Johanna Kennis van 19 jaar, die werd geassisteerd door de 22-jarige Maria Meijers uit Geertruidenberg.
In het jaar 1812 had Rijnhold Klerk als hoofdofficier met Napoléon de veldtocht naar Moskou meegemaakt en deze kennelijk ongeschonden overleefd. Als Baron Van Boecop werd hij - mogelijk door Napoléon - in de adelstand verheven. Tijdens de Belgische Opstand trad hij op als commandant van de vestingstad Luik.

De grote achtertuin van Chassé grensde aan de huisjes van het Begijnhof, het domein van de 55-jarige pastoor Willem van Zon, afkomstig uit Oosterhout.
Later werd op de plaats van Chassé's grote achtertuin de uitbreiding van het Begijnhof gerealiseerd. (Getuige het jaartal op de waterpomp en het gevelsteentje op het pand 45a, heeft deze uitbreiding plaats gehad in het jaar 1863).
Met hem woonden hier 42 begijnen, in de leeftijd van 19 tot 77 jaar. Allen, op twee na - uit Baarle-Hertog - waren afkomstig uit Noord-Brabant. Tevens woonden op het Begijnhof twee particuliere vrouwen, aangeduid als " jonge dochters", de gebruikelijke benaming voor ongehuwde vrouwen.

Het einde van Chassé's militaire carrière.
Op 19 april 1839 werd op basis van de in oktober 1831 opgestelde
" 24 artikelen" overeenstemming bereikt over de verdragen, die moesten leiden tot de afsplitsing van België .
Ook koning Willem I moest zich uiteindelijk gewonnen geven en ondertekende op 1 februari 1840 het verdrag, waarmee hij formeel de Belgische staat erkende.
Op 13 juni 1839 werd de Staat van Beleg van de Vesting Breda opgeheven en teruggebracht tot de Staat van Vrede.
Die zelfde dag deed Chassé, als Opperbevelhebber van de Vesting, hiervan in een kort briefje mededeling aan Burgemeester en Wethouders.
In zijn reactie bevestigde het Bredase stadsbestuur de ontvangst van dit verheugende bericht en liet dit vergezeld gaan van een dankbetuiging:

Breda, den 17 Juny 1839.
Ophef van den Staat
van beleg der Vesting.

Aan Z.E.den Heere Generaal der Infanterie, opperbevelhebber der Vesting Breda.

Wij hebben de eer Uwen Exc.bij deze te berigten dat van den inhoud van UHoogEdGeb. missive van den 13e Juny no.131 aan de Ingezetenen reeds op dien dag bij publicatie is kennis gegeven.
Hoezeer het ieder rechtgeaard Nederlander moet verheugen dat de omstandigheden des Vaderlands de gelukkige wending hebben genomen, dat alles tot den Staat van Vrede kan worden teruggebragt en diennavolgens reeds den Staat van Beleg dezer Vesting heeft opgehouden, maken wij het ons nogthans tot eenen aangenamen pligt Uwe Exc. bij deze onzen hartelijken dank te betuigen voor de vaderlijke wijze, waarop Uwe Exc. deszelfs hooge betrekking als Opperbevelhebber wel heeft gelieven uitteoefenen, waaromtrent wij ook ten deze als de tolken der gevoelens onzer goede burgerij vermeenen te mogen optreden. Bij welke gelijk ook bij ons Uwer Exc. Bestuur gedurende de oorlogsomstandigheden immer in dankbare herinnering zal blijven.
Burgemeester en Wethouders der Stad Breda.

De laatste schriftelijke opdracht, die Chassé als Opperbevelhebber van de Vesting Breda, op 15 juni 1839, aan het Bredase stadsbestuur liet uitgaan, betrof de gewijzigde openings- en sluitingstijden van de stadspoorten, in verband met de ingetreden Staat van Vrede.
Uit deze laatste opdracht van Chassé blijkt dat de stadspoorten voortaan al om 3.00 uur 's ochtends werden geopend en dat men 's avonds, tot een uur na de sluitingstijd van 21.00 uur, de stad nog wel in mocht maar dan moest er wel voor betaald worden.
In zijn opdracht bepaalde Chassé dat *" te beginnen met den 17 Juny aanstaande de poorten der Vesting wederom zullen worden geopend en gesloten, als bij het Reglement goedgekeurd bij Zijnen Majesteits besluit van den 15e Augustus 1829 no.13 bepaald, en dat mitsdien van af dien dag de opening zal plaats hebben des morgens ten drie ure en de sluiting des avonds ten negen ure met dien verstande, dat dezelve tot tien ure zullen worden gesteld op het klinket gedurende welke tijd de bij het Reglement bepaalde retributie zal moeten betaald worden.*

De Ginnekenpoort, gezien vanaf het huidige Van Coothplein.

Het moet Chassé veel verdriet hebben gedaan toen hij vernam dat, tegelijk met het intreden van de Staat van Vrede op 13 juni 1839, Koning Willem I het besluit had genomen om het hele leger te velde alsmede de reservedivisie te ontbinden. Ook de sappeurs bij de afdelingen infanterie werden afgeschaft. Het betekende voor Chassé een nog verdere uitholling van het Nederlandse leger, nadat al op 31 december 1828 besloten was tot ontbinding van de Zwitserse regimenten 30, 31 en 32.
De betreffende generaals en hun stafofficieren zouden in hun standplaatsen, weliswaar met behoud van hun volledige salaris en "fouragement", moeten afwachten welke toekomstige bestemming hun zou worden toegewezen. Uiteraard viel ook Chassé onder deze verregaande maatregel.
Op 14 juli 1839 werd aan hem eervol ontslag verleend als opperbevelhebber van de vestingstad Breda "*en zulks onder toekenning van denselven van het voortdurend genot van zijn tegenwoordig tractement doch zonder behoud van de indemniteit voor fourage."* Op 6 augustus 1839 nam generaal-majoor Schuurman het commando van Chassé over.

Chassé als senator van de Eerste Kamer.
In dat jaar had koning Willem I veel van zijn populariteit verloren. Als gevolg van zijn negen jaren durende koppige weigering om met de Belgen vrede te sluiten, had hij met zijn gemobiliseerde leger het land op de rand van een bankroet gebracht.
In het begin van het jaar 1840 kreeg hij ook hevige kritiek te verduren na zijn voornemen om, anderhalf jaar na het overlijden van koningin Wilhelmina, te hertrouwen met gravin Adrienne Louise Flore Henriette (roepnaam Henriette)

d'Oultremont de Wégimont, een rooms-katholieke hofdame van gedeeltelijk Belgische afkomst. (Jetje Dondermond en Willem Kaaskoper werd het paar spottend genoemd). De tegenstand in het hele land was zó groot dat hij kort daarop bekend maakte van dit huwelijk af te zien.
Pas een jaar na zijn troonsafstand huwde Willem zijn Henriette te Berlijn, op 2 oktober 1841.
Twee jaren later stierf hij in zijn paleis "Unter den Linden" in Berlijn, terwijl hij - zoals gewoonlijk - las in het boekje *Imitatio Christi* van Thomas à Kempis.

Koning Willem I na zijn aftreden.

Toen in september de nieuwe Grondwet werd aangenomen, met daarin enige voor de koning onverteerbare bepalingen, kondigde hij aan te zullen aftreden.
Vlak voor zijn aftreden op 7 oktober 1840 heeft hij echter nog enige van zijn naaste getrouwen benoemd tot senator van de Eerste Kamer, commissaris des Konings of staatsraad. Een van die senators was Chassé. Hiermee was hij opgenomen in de rij van mannen, die - zoals artikel 80 van de Grondwet destijds luidde "*door diensten, aan den staat bewezen, door hunne geboorte of gegoedheid, onder de aanzienlijksten van den lande behoorden"*.
Op 18 oktober 1839 werd Chassé benoemd tot lid van de Eerste Kamer en daarmee - zoals de Belgen het uitdrukten - opgenomen in de "*Ménagerie du Roi" (Dierentuin van de Koning)*. Drie dagen later legde hij, samen met de heer A.van der Hoop uit Amsterdam, de grondwettelijke eed af.

De Bredasche Courant schreef in zijn commentaar van die dag:
“ Het bericht van de benoeming van generaal, baron Chassé, tot lid van de Eerste kamer der Staten-Generaal, heeft alle weldenkenden, onverschillig van welke staatkundige richting ook, genoegen gedaan.
Dit is ook niet te verwonderen, het betreft hier immers de dappere verdediger van de Antwerpse vijfhoek, de met roem overladen bevelhebber van een van Nederland’s bolwerken, die als de militair met veertig jaren ervaring de juiste man op de juiste plaats was.
Het is dus weer gebleken, dat de koning aan het vaderland bewezen verdiensten weet te belonen door generaal Chassé tot lid van de Eerste Kamer te benoemen. Heel Nederland hecht zijn goedkeuring aan deze keuze.
Het zal dit instituut, waarin Chassé als nieuw lid zitting zal nemen, zeer ten goede komen. Het betekent de grootste lof, die men aan hem kan toekennen. Iedereen, wiens hart voor koning en vaderland klopt, zal het hiermee eens zijn. Zijn levensloop overziende, komt het beeld naar voren van een trouwe vaderlander, een dappere militair en bovenal een rechtschapen man. Zulk een man, wiens naam tot de geschiedenis behoort, is een sieraad voor de Eerste Kamer der Staten-Generaal.”

Ook “*De Militaire Spectator”* toonde zich blij verrast met de benoeming van generaal Chassé. Eindelijk iemand van grote naam, die de belangen van het leger in de Staten-Generaal zou gaan behartigen:
De benoeming van den generaal der infanterie, Baron Chassé, tot lid der eerste kamer onzer staten-generaal, schijnt algemeen veel genoegen te doen. Dat dit ook bij het leger het geval zal zijn, daaraan valt niet te twijfelen. Immers, hoe dikwerf zijn er geene wenschen geuit, om in onze hooge wetgevende staatsligchamen mensen te zien optreden, die de belangen van het leger, en daarmede de ware belangen van het vaderland, met kennis van zaken konden voorstaan.
Wanneer wij deze koninklijke belooning aan het leger, in den persoon des grijzen, hoogvereerden generaals, des braven en hooghartigen soldaats, in overeenstemming brengen met de woorden des konings, in de jongste troonrede, het leger betreffende, uitgesproken, dan wenschen wij daarin de hoopvolste verwachtingen voor de toekomst te mogen zien.
Het is te verwachten dat de Edelmogende heeren met het Koninklijk Hoofd van den Staat, zullen deelen in het gevoel van goedkeuring en erkentenis voor de eervolle wijze waarmede de Nederlandsche krijgsmagt voor de onschendbaarheid van het Vaderland gewaakt, en in het verre Oosten, voor de belangen van onzen grooten handel en voor de zekerheid van de hulpbronnen tot stijvijng van het nationaal krediet, haar bloed vergoten heeft.
Immers tot nog toe was het leger - als soldaten sprekende - weinig of niet bekend met de zoo hoog geprezene voordeelen van eenen grondwettige regeringsvorm, en eindelijk toch zal het - vooral nu, daar men de vruchten der erkentenis van het volk, bij het genot van vrede en rust, zoude kunnen inoogsten - tijd worden , dat ook wij soldaten, de beraadslagingen onzer wetgevende kamers met hoopvolle

verwachtingen te gemoet zien, in het vooruitzigt van onze belangen, in overeenstemming met de inzigten der uitvoerende magt, welmeenend te zien bevestigen.

Helaas heeft Chassé's slechte lichamelijke gesteldheid hem verhinderd om gedurende zijn jaren als lid van de Eerste Kamer steeds de lange vermoeiende reis naar Den Haag te ondernemen en de vergaderingen bij te wonen.

Naar aanleiding van het aftreden van koning Willem I verscheen het volgende korte gedicht:
"Sints hy steeg op Nêerlands troon,
't Zelfregeeren steeds gewoon,
Wil zich Willem niet verlagen,
Om, slechts Koning in den schijn,
In de daad, de slaaf te zijn
Van 's ministers welbehagen,
En hy staat zijn vorstenstaf
Willig aan zijn Erfprins af".

In een geheime aantekening van de Staatssecretarie, gedateerd 27 april 1840, werd geconstateerd dat het aantal generaals, dat deel uitmaakte van de Staf der Landmacht, sinds het eindverdrag met België, veel te groot was:
"De ondervinding toch, heeft genoegzaam bewezen, dat die kommandementen voor den geregelden gang van den dienst geenszins onmisbaar zijn, en derhalve zeer wel kunnen vervallen"
Eind 1840 kreeg Chassé bericht van het Ministerie van Oorlog dat met zijn ontslag uit actieve dienst aan hem vanaf 1 januari 1841 het ook voor andere generaals geldende jaarpensioen van 4.000 gulden zou worden toegekend. Dit was in strijd met het besluit van 14 juli 1839, waarin aan hem tot zijn dood het volledige salaris was toegezegd.
Chassé diende, verwijzend naar dit eerdere besluit, een protest in maar de Minister van Oorlog deelde hem mee dat hij niet kon terugkomen op zijn eerder genomen beslissing.
Ongetwijfeld was de Minister van Oorlog hiertoe min of meer gedwongen gezien de erbarmelijke financiële toestand waarin koning Willem I zijn land had achtergelaten. Aan Chassé ontlokte deze zaak de opmerking dat "roem gauw vergaat."

Hoog bezoek.
Chassé heeft in zijn woonhuis aan de Katerstraat vele hooggeplaatste personen ontvangen, zoals Karel Frederik, de groothertog van Saksen-Weimar, zijn onderbevelhebber in Antwerpen en getrouwd met prinses Sophia (roepnaam Ida), zuster van de latere koning Willem III.

Ook prinses Wilhelmina Frederica Louise Charlotta (roepnaam Marianne), de dochter van koning Willem I en hartsvriendin van koning's tweede vrouw Henriette d'Oultremont, ging bij hem op bezoek. De Russische grootvorst Michael, de broer van Tsaar Nicolaas I en van koningin Anna Paulowna, de vrouw van koning Willem II, kwam hem een hoge Russische onderscheiding uitreiken.

Prinses Marianne (miniatuur)

Een van de meest merkwaardige bezoekers, die Chassé heeft ontvangen, was de Pruisische ijzervreter Baron Wilhelm von Rahden. Hij is voor ons vooral van belang door de beschrijving van zijn kortstondige verblijf in Chassé's huis, in het voorjaar van 1836.
Geboren op 10 augustus 1793 op het landgoed van zijn vader bij Breslau (het tegenwoordige Poolse Wrocław), trad hij in het jaar 1809 in dienst van het Pruisische leger en nam als 1e luitenant deel aan de veldslagen tegen Napoléon, in de jaren 1813 - 1815.
In de herfst van 1829 vertrok hij op verzoek van Tsaar Nicolaas I naar St.Petersburg waar hij als kapitein werd opgenomen in de keizerlijke generale staf. In augustus 1830 keerde hij wegens ziekte terug naar Pruisen.
Na op zijn uitdrukkelijke verzoek door koning Willem I als gewoon kanonnier te zijn toegelaten tot het Nederlandse leger, nam hij op 22 december 1832 deel aan de gevechten bij het fort Liefkenshoek. Tijdens de beschieting van de vijandelijke stellingen raakte hij zwaargewond aan een voet, doch wilde daarna per se worden overgebracht naar Antwerpen om te helpen bij de verdediging van de citadel.
Toen hij daar de volgende dag aankwam, kreeg hij te horen dat generaal Chassé niet begreep wat hij daar kwam doen. Geloofden de Pruisen soms dat de Hollanders niet in staat waren om de citadel alleen te verdedigen?

Hij kon dus weer terugkeren naar waar hij vandaan was gekomen. De generaal kon hem trouwens toch niet meer gebruiken want de citadel had die zelfde dag gecapituleerd.

Baron Wilhelm von Rahden.

Ondanks Chassé's afwijzing bleef hij voor Von Rahden bijna een godheid. Nadat hij met het fregat *Eurydice* uit de Antwerpse citadel gewond was afgevoerd, schreef hij aan boord op 28 december een lang gedicht, dat uiting gaf aan zijn idolate gevoelens voor Chassé en koning Willem I. Een deel van dit lange gedicht - hij ondertekende trots met "*canonier néerlandais*"- luidde aldus:
Oui Chassé! Au temple de mémoire brille ton immortelle gloire.
Le monde entier ne voyait tant de valeur.
Jamais l'avenir ne voulait le croire
Que cinq mille Braves ont fait pour Quillaume de l' honneur.
Aussi le Roi superbe, 't embrasse de toute son âme.
En 't envoyant la croix
Detachée de son Coeur.
Toi et tes frères sont loins,
C'est un objet de trâme.
Mais ta patrie T'admire et soulagera les leurs.

(Ja Chassé! In de tempel van het geheugen schittert je onsterfelijke glorie.
De hele wereld heeft niet zoveel moed gezien.
Nooit zal de toekomst het geloven
Wat vijfduizend Dapperen voor Willem met ere hebben gedaan.
Ook de verheven Koning, omhelst je met heel zijn ziel.
Door het toezenden van het kruis
Dat hij van zijn hart heeft losgemaakt.
Jij en je wapenbroeders zijn ver weg,
Het is een teken van verbondenheid.
Maar jouw vaderland bewondert Je en zij zullen de hunnen ondersteunen.)

In de jaren 1836 - 1839 vocht Baron Wilhelm in Spanje als vrijwilliger in het leger van de Carlisten. Zwaargewond keerde hij, in de rang van brigade-generaal, terug naar Duitsland.
In 1850 streed hij in Sleeswijk-Holstein tegen het Deense leger en tenslotte tegen de Badense opstandelingen.
Hij schreef diverse boeken over zijn krijgsverrichtingen, ondermeer bij Antwerpen en in Spanje. Hij stierf op 2 november 1860 in het gothische slot *Friedenstein* van de Hertog Von Sachsen-Coburg und Gotha.

In zijn in het jaar 1846 uitgegeven boek "*Wanderungen eines alten Soldaten*" geeft hij een beschrijving van Chassé's uiterlijk en de algemene indruk die hij op hem maakte:
"Chassé is van middelmatige lengte met een kort en stevig postuur, maar 60 tot 70 jaren van een zeer dadenvol leven zijn aan zijn zo krachtige gelaatstrekken niet zonder meer voorbijgegaan.
Zijn gezicht staat altijd ernstig, zijn blik is streng en dwingt respect af. De verhouding tot zijn ondergeschikten lijkt in eerste aanleg eerder hard dan innemend, toch is hij eigenlijk welwillend en vriendelijk. Voor hem staat er niemand boven hem dan zijn koning, die hem hoog acht en die hij altijd trouw heeft gediend.
Zoals zijn woord was ook zijn handelen. Chassé wist zich verzekerd van een onvoorwaardelijke gehoorzaamheid bij de onder zijn bevel staande troepen maar hij moest deze dan ook vaak met strenge regels afdwingen.
Met zijn krachtige ondernemende instelling, waarmee hij na een kort maar rijp overleg alles op alles zette, schijnt nooit iets onmogelijk en daarom behaalde hij vaak uitzonderlijke resultaten.
Chassé liet zich overal zien als een soldaat en wel als een tot bevelen geboren soldaat.
Toen ik voor de eerste keer met Chassé in gesprek kwam (het gebeurde in Breda, slechts enige jaren na de belegering van de Antwerpse citadel) maakten zijn gelaatsuitdrukkingen en de blik in zijn ogen op mij bepaald geen aangename indruk. Het hoofd, bedekt met een bos grijs haar, heeft een naar boven toegespitste vorm, of met andere woorden, het onderste deel van zijn gezicht heeft, met de jukbeenderen en de kaken, een zeer prominente ligging. De mond is ingevallen, waardoor de kin naar voren steekt, hij heeft kleine stekende ogen en uit zijn als uit steen gehouwen diep

gegroefde gelaatstrekken sprak, zoals het op mij overkwam, een voortdurend kritische houding.
Chassé woonde destijds in Breda op de benedenverdieping van zijn huis, omdat hij wegens zijn totaal versleten onderstel, geen gebruik meer van de trap kon maken. Hij zat bijna steeds aan het raam en de normaal zo drukke (St. Jan)straat leek dan verlaten omdat de oude nurkse leeuw vanuit zijn hol op iedere voorbijganger kritiek had en dat ook steeds luid liet horen. Militairen kwamen er het slechtste vanaf ".

Zeer waarschijnlijk heeft Baron Wilhelm tijdens zijn verblijf in Breda gelogeerd in het sjieke hotel "*La Couronne*" (De Kroon) in de Boschstraat, op slechts enige honderden meters afstand van Chassé's huis in de St. Janstraat. Enige malen werd hij door Chassé uitgenodigd om bij hem thuis aan te zitten aan het diner:

"Omdat ik vanuit Den Haag naar Breda was gestuurd om voor het schrijven over het grote geschiedkundige overzicht betreffende de verdediging van de citadel de allerbeste informatie bij de bron te verzamelen, ontving de generaal mij tamelijk vriendelijk, omdat hij wist dat ik alleen de pen en het potlood hanteerde om de eer en de blijvende roem van hem en zijn dapperen vast te leggen.
Aan tafel zat ik enige malen naast de generaal, ook waren verscheidene dames uit de familie van zijn chef-staf en enige hogere officieren aanwezig. Aan het begin was hij meestal kortaf en somber gestemd. Geleidelijk aan echter brak het ijs en als de oude Papa Chassé, genietend van zijn Franse champagne, dan over zijn veldtochten en zijn roemrijke ervaringen begon te spreken, klonken zijn woorden hartelijk, ja zelfs joviaal.
Met de aan tafel zittende charmante jonge dames onderhield hij zich zeer vriendelijk en putte hij zich uit in attenties (want de oude generaal is in de liefde een net zo grote held geweest als op het slagveld.) De conversatie werd uitsluitend in het Frans gevoerd.
Hij kwam dan op mij over als een echte edelman uit de tijd van Lodewijk XIV. Soms richtte hij zich ook tot mij, maar nooit sprak hij met één woord over mijn besluit en mijn bemoeienissen om onder zijn bevelen in de citadel te kunnen dienen.
Klaarblijkelijk werd het aan tafel vermeden om over die hele gebeurtenis te spreken. Het scheen mij toe alsof de generaal niet erg tevreden was met de afloop.
Waar ik eigenlijk voor naar hem toe was gekomen, werd alleen afgehandeld door zijn staf chef De Boer. Het leek mij alsof in de woorden van de generaal, als hij met mannen sprak, altijd de bedoeling lag te willen onderwijzen of kritiek te uiten. Misschien kwam dit zo op mij over door zijn ernstige en gebiedende wijze van spreken.
Over zijn veldtochten in Spanje sprak Chassé met zichtbaar genoegen en als hij zijn overwinningen op het gebied van de eer en de liefde herdacht, glimlachte hij fijntjes en glansden zijn kleine vurige ogen, alsof hij slechts wilde laten raden hoe zijn naam daar in dat mooie land een zeer goede en krachtige weerklank in beide opzichten had nagelaten.

Chassé's brigade in Spanje was samengesteld, behalve uit zijn Hollandse, ook uit de meest verschillende contingenten van de Duitse Rijnbond. Ook had hij, zoals hij graag herhaalde, alle soldaten van Europa onder zijn bevelen gehad.

Zijn oordeel over hen was origineel en komisch:
" De Duitsers - zei de generaal in de meest verminkte manier van spreken, vermoedelijk om zich bij mij zo begrijpelijk mogelijk te maken - eisten steeds brood, vlees en een goede waardin, de Hollanders wilden jenever, een pijpje en gebruikten steeds hun krachttermen "Poplexum" en "Salamander", de Engelsen kozen voor biefstuk, grog en veel slaag, de Italianen wilden hun macaroni. Et Messieurs les Francais toujours le potage et la gloire (en de heren Fransen altijd de soep en de glorie), zo voerde ik hen allen naar de overwinning.
Als echter geld, vlees, tabak en glorie ontbraken, dan liepen ze weg, plunderden en klaagden.
Alleen niet de Spanjaard; met knoflook en zijn krachtterm "Garajo", met sigaretten en veel zonneschijn marcheerde hij driemaal 24 uren, verdroeg honger en dorst en, wat het belangrijkste was, hij klaagde niet. Daarom is de Spaanse soldaat mij het liefste."
*Over de vrouwen uitte Chassé zich graag in even zo beknopte en soms wat gewaagde karakteristieken, de details wil ik echter voor me houden. Wel herinner ik me dat hij - toen hij hoorde dat ik naar Londen ging - mij op half schertsende, half serieuze toon voorhield: "Par Dieu, capitaine, prenez garde! Les anglaises sont jolies, elles sont naïves, c'est vrai, mais…my second wife was an English woman!" (*Mijn God, neem u in acht! De Engelse vrouwen zijn lief, ze zijn naïef, dat is waar, maar… mijn tweede vrouw was een Engelse!)
Kolonel De Boer, in wiens gezin de oude Chassé zich sinds de dood van zijn Engelse vrouw had gesettled, want de oude held heeft kind noch kraai, is een gentleman, rechtschapen, vrij lang en een trouwe wapenbroeder van de oude generaal.
Hun beider namen worden daarom steeds samen gehoord, als over de dappere verdediging van de citadel wordt gesproken.
De kolonel heeft mij destijds, op bevel van Chassé, alle originele berichten en documenten uit de tijd van de verdediging van de citadel ter beschikking gesteld. Ik heb die daarna naar het zelfde adres in Breda teruggestuurd, toen ik in 1836 vanuit Londen naar Spanje vertrok.
Door een vreemde beschikking van het noodlot zijn deze paperassen na een tienjarige rondreis naar mij teruggekeerd. Ik kon ze daarna voor mijn tegenwoordige werk benutten. Thans bevinden ze zich weer onderweg naar Breda."

Zeer ingenomen was Chassé met het bezoek, dat de prins van Oranje, de latere koning Willem III, aan hem bracht in het jaar 1844. Het betrof deze keer namelijk geen beleefdheidsbezoek. De prins, die net als Chassé liefde voor het leger had opgevat, vroeg hem om advies in verband met de reorganisatiemaatregelen, welke op stapel stonden.

Het deed Chassé erg goed, dat hij met zijn bekende openheid zijn persoonlijke mening hierover kon geven en later bemerkte dat deze ook ter harte was genomen.Mogelijk als speciale blijk van waardering voor zijn uitgebrachte advies, ontving Chassé op het einde van dat jaar de onderscheiding voor langdurige dienst. De overige gepensioneerde officieren, die in aanmerking wensten te komen, moesten hiervoor een aanvrage indienen, doch Chassé was als enige van deze verplichting vrijgesteld.

Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk werd op 12 mei 1849 ingehuldigd als koning Willem III.

Geboorteakte uit Tiel.

Aangenaam verrast was Chassé toen hem door het Tielse stadsbestuur, waarschijnlijk ter gelegenheid van zijn verjaardag, een prachtige geboorteakte werd toegezonden. In de bijgaande brief werd in sierlijke bewoordingen nogmaals uiting gegeven aan hun gevoelens van diepe hoogachting.
Tijdens een diner op 18 maart 1845, waarvoor Chassé enige vrienden had uitgenodigd, waaronder de zoon van zijn Bredase vriend Dijkmeester, verscheen onverwachts zijn Belgische vriend L. de Liagre uit Antwerpen. Namens vele van zijn stadsgenoten kwam hij op plechtige wijze nogmaals de dank overbrengen die Antwerpen aan hem verschuldigd was.

Ook was hij zeer erkentelijk voor Chassé's toestemming om - na diens lange aarzelen - door de kunstschilder Van Rooy een schilderij van hemzelf te laten vervaardigen, dat op een eervolle plaats binnen Antwerps stadsmuren was aangebracht.

Speelbal van de landelijke politiek.
In de zomer van 1848 kreeg Chassé bezoek van zijn vriend baron Van Omphal uit Den Haag, gevolgd door een tweede bezoek in de maand september.
Laatstgenoemd bezoek leidde ertoe dat Chassé aan koning Willem II zijn ontslag aanbood als lid van de Eerste Kamer:

Breda, den 20 September 1848.
Aan Zijne Majesteit den Koning.
Sire!
Tot nu toe heb ik vermeend de waardigheid van lid der eerste kamer der staten-generaal, mij door zijne Majesteit Koning Willem I g.g. opgedragen, niet tegenstaande mijn lichaamsgesteldheid mij belette aan haar beraadslagen deel te nemen, te mogen blijven behouden terwijl ik mij vleien kon (met de gedachte), dat dit als beloning voor bewezen diensten was gebeurd. Thans echter, daar het de beslissing van zulk een belangrijk vraagstuk geldt, wil ik niet langer een stem aan de volksvertegenwoordiging onthouden, nu ik in de onmogelijkheid ben deze zelf te kunnen uitbrengen en verzoek dus uwe Majesteit mijn ontslag als lid van voornoemde eerste kamer te willen aannemen.
Met de gevoelens van eerbied en verknochtheid, heb ik de eer te zijn,
Sire!
Van uwe Majesteit,
De zeer gehoorzame en zeer onderdanige dienaar,Chassé

Johan Rudolf Thorbecke.
Op 17 maart 1848 benoemde koning Willem II een staatscommissie onder zijn leiding met als taak het opstellen van een ontwerp tot grondwetsherziening.

Het was duidelijk dat koning Willem II aan baron Van Omphal opdracht had gegeven om Chassé zeer dringend tot deze ontslagname te “adviseren”.
Dit min of meer afgedwongen ontslag van Chassé wordt pas duidelijk als de politieke ontwikkelingen van dat jaar worden bezien, met daaraan gekoppeld de werkzaamheden van de commissie Thorbecke.
De ingrijpende grondwetswijziging, welke door deze commissie was voorbereid, werd op 11 april 1848 aan de koning aangeboden.
Deze hield ondermeer in dat de leden van de Eerste Kamer voortaan niet meer door de koning, maar door de leden van de Provinciale Staten zouden worden gekozen.
Het was koning Willem II bekend dat de meeste zittende leden van de Eerste Kamer aan deze wijziging geen goedkeuring zouden verlenen. De koning heeft daarop vijf - mogelijk geforceerde vacatures, waaronder die van Chassé - opgevuld met kandidaten, die in ieder geval vóór de herziening zouden stemmen en zo voor een meerderheid in de Eerste Kamer zouden zorgen. Chassé’s lidmaatschap van de Eerste Kamer eindigde op 2 oktober 1848. Aldus geschiedde; de nieuwe Grondwet werd door de beide Kamers aangenomen en trad in werking op 3 november 1848.
Gezien de inhoud van Chassé’s ontslagbrief had deze heel goed begrepen waarom door de koning om zijn ontslag was gevraagd.

De koning dankte Chassé in een brief voor diens “vrijwillige” medewerking en toonde zich zijdelings bereid om, gezien zijn grote verdiensten voor het vaderland, Chassé’s toelage als lid van de Eerste Kamer te handhaven tot het aantreden van de nieuwe Kamer.
Chassé was zó voldaan over deze toezegging van zijn Koning, dat hij nog slechts enkele uren vóór zijn dood zich hierover uitte.

Op 13 februari 1849 kon de koning eindelijk de zitting van de beide wetgevende kamers openen met de woorden: “*Mijne Heren, de Leden van de Eerste en de Tweede Kamer der Staten Generaal.”*

Koning Willem II.

Voor Chassé betekenden het verlies van zijn vergoeding van 3.000 gulden als lid van de Eerste Kamer en de al zeven jaren eerder ingegane korting op zijn pensioen een aanzienlijke financiële aderlating. Hij zag zich daarom zelfs genoodzaakt zijn paarden van de hand te doen. Dit besluit moet hem zeer zwaar zijn gevallen.

Gedurende zijn hele militaire carrière, vanaf zestienjarige leeftijd, had hij immers paard gereden. De laatste jaren was hij weliswaar fysiek hiertoe niet meer in staat geweest, maar het bezoek aan zijn paarden was zijn enige echte ontspanning geworden.
Na dit verlies merkte Chassé tegen zijn biograaf op: *"Alles wat ik heb, wat ik was, wat ik ben, dank ik aan de goedertierenheid van het Opperwezen, dat ik aanbid, maar er is geen mens, dan alleen mijn ouders, aan wie ik dank verschuldigd ben."*
Even later rolden de tranen over zijn wangen, toen hij in een neerslachtige bui uitriep: "*En ze hebben ook mijn goede vriend De Boer en diens zoon naar hun laatste rustplaats gebracht* !"

Chassé's overlijden.
Hoewel Chassé niet bijgelovig was, meende hij wel over een bijzondere voorspellende gave te beschikken. Al op 2 december 1804, toen Napoléon zichzelf met een gouden lauwerkrans tot Keizer kroonde, voorzag hij dat zijn Keizerrijk niet lang zou duren.
Ook voorspelde hij de spoedige dood van een van zijn zusters. Zelfs toen hij het bericht ontving dat zij, na een ogenschijnlijk onschuldige ziekte, weer was hersteld, hield hij vast aan zijn voorspelling. Enige dagen later overleed zij.
Zijn eigen dood voorspelde hij al in het jaar 1842; naar zijn gevoel zou hij nog zeven jaren leven. Dit herhaalde hij in het jaar 1846; na drie jaren zou hij overlijden, zo voorspelde hij. Gezien zijn sterke gezondheid en zijn sobere levenswijze hield iedereen dit voor zeer onwaarschijnlijk.
Tijdens zijn Spaanse campagne, maar ook later, voorzag hij dat er de volgende dag gevochten zou worden. Een vriend, omgekomen in een tweegevecht, verscheen hem dan in een nachtelijke droom. Als reactie hierop deed hij de volgende ochtend zijn beste ondergoed aan.
Hij wilde beslist niet dat men - ingeval hij zou sneuvelen - hem zou aantreffen in vuil ondergoed. Maar al te vaak had hij dit bij anderen gezien en die gedachte stond hem erg tegen.

Na het tragische overlijden van Del Campo's zoon op 30 december 1848 nodigde Chassé Willem del Campo genaamd Camp, zijn vrouw Hortense en hun oudste dochter uit voor een bezoek op 6 maart 1849. Tijdens het bezoek viel het Willem op dat Chassé lichamelijk zichtbaar achteruit was gegaan.
Ook de onverwachte dood van koning Willem II in Tilburg, elf dagen later, heeft Chassé erg aangegrepen. Op 26 april nam Chassé nog deel aan een huiselijke bijeenkomst maar de volgende morgen bleek hij al zó zwak te zijn dat hij niet meer kon opstaan.
Met zijn gezondheid ging het daarna snel bergafwaarts. Behalve de oud-kapitein Adriaan Clarion en de heer en mevrouw Pels Rijcken - Van Heeckeren liet hij geen andere mensen meer toe. Uiteraard bleven mevrouw De Boer - de Broyer en zijn twee dienstboden al die tijd in de buurt om hem nog van dienst te kunnen zijn.

Kalm en bedaard nam Chassé zijn laatste beslissingen. Zo wilde hij ondermeer dat tijdens zijn begrafenis slechts twee rijtuigen de lijkkoets zouden volgen en dat de begrafenis in alle stilte, zonder militaire eerbewijzen, zou plaatsvinden. Hij wenste begraven te worden op de protestantse begraafplaats in ‘t Ginneken, vlakbij de graven van zijn vroegere vriend en rechterhand Jonkheer Hybo de Boer en van diens zoon Desiré.
Ook wilde hij dat de haarlokken van zijn ouders, welke hij steeds bewaard had, met hem werden begraven. Op het laatst stamelde hij nog “Emma”, de naam van de negenjarige dochter van Del Campo, die al vier jaar bij hem in huis woonde en hem zo vaak met haar bezoek wist op te vrolijken, en met half gesloten ogen zocht hij haar hand. Ook bij het afscheid nemen gaf hij iedere aanwezige een hand en gebaarde daarbij niets te zeggen.
Kort na middernacht, op 2 mei 1849, overleed Chassé.
De volgende dag werd zijn overlijden op het Bredase stadhuis aangegeven door Johan De Roy, de burgemeester van Breda, en door Chassé’s huisarts Johan Rens. Van deze aangifte werd de navolgende akte opgemaakt. (Opvallend is dat Chassé hier wordt vermeld als weduwnaar van Elisabeth Irish, terwijl de echtscheiding al drie en dertig jaar eerder had plaatsgevonden)

In het Jaar Een duizend Acht honderd Negen en Veertig, den
kompareerde voor ons
Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Stad BREDA, Provincie *Noord-Braband*,
beide wonende te *Breda*, dewelke aan ons hebben
verklaard, dat op den
dezes jaars, des ten ure, te *Breda*, in
Wijk Nummer
En is deze akte na voorlezing door ons
Jakobkind
De Roij
De Ambtenaar voornoemd,

Chassé's overlijdensakte.

In het Jaar Een duizend Acht honderd Negen en Veertig, den derden Mei kompareerde voor ons Wethouder, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Stad BREDA, Provincie Noord-Braband, de HoogWelGeboren Heer Meester Johan Frans Christiaan Joseph De Roy, Ridder van den Nederlandschen Leeuw, Burgemeester der Stad Breda, oud zestig jaren en de WelEdelen Heer Johannes Rens, Medicinal Doctor, oud zes en dertig jaren, beide wonende te Breda, dewelke aan ons hebben verklaard, dat op den tweeden Mei dezes jaars, des morgens ten twee ure, te Breda, in Wijk D Nummer negen en zeventig in de Katerstraat is overleden: Zijne Excellentie de HoogWelGeboren Heer David Hendrik Baron Chassé, Gepensioneerd Generaal der Infanterie, oud Lid van de eerste Kamer der Staten Generaal, Groot-Kruis der Militaire Willemsorde, Officier van het Legioen van Eer, oud vier en tachtig jaren, geboren te Thiel, wonende te Breda, Weduwnaar van Vrouwe Elisabeth Irish, zoon van wijlen den WelEdelGestrengen Heer Carel Johan Chassé en van wijlen Vrouwe Maria Johanna Helena Schull.
En is deze akte na voorlezing door ons met de Komparanten geteekend.
De Roy Dr. Rens De Ambtenaar voornoemd
Het spreekt vanzelf dat ook de Bredasche Courant een artikel wijdde aan het overlijden van Chassé. Het begin luidde als volgt:

"Het vaderland en bijzonder het leger zal met deelneming vernemen, dat een der voortreffelijkste krijgsoversten van onzen tijd, die den roem der Nederlandsche wapenen, zoo onder de Fransche heerschappij, als ten behoeve van het vaderland, door groote dapperheid en beleid, luisterrijk gehandhaafd heeft, overleden is. De baron David Hendrik Chassé is niet meer. In den afgeloopen nacht is hij na eene ongesteldheid van weinige dagen; in den hoogen ouderdom van ruim vier en tachtig jaren bezweken. Tijd en plaats ontbreken ons, om eene waardige hulde aan den overledene te brengen".

Op de morgen van 5 mei vond de begrafenis plaats. Hoewel koning Willem III had aangeboden om Chassé met militaire eer te laten begraven, werd dit beleefd afgewezen. In de drie koetsen welke de lijkkoets volgden zaten zijn familieleden, oude wapenbroeders en vrienden. Op het kerkhof hadden zich al veel mensen verzameld waaronder officieren van het Bredase garnizoen.
Bij het graf werden twee lijkredes uitgesproken, de eerste door zijn vriend Adriaan Clarion:

Alvorens het graf te verlaten, welke het stoffelijk overschot bevat van de edele vriend die wij betreuren, zij het mij vergund als zijn wapenbroeder en voormalige aide-de-camp, enige woorden van hulde tot zijn nagedachtenis uit te spreken.
Plechtig is het ogenblik, dat ons hier verenigd tot het volbrengen van de laatste plicht, aan het stoffelijk overschot van hem die ons met zijn vriendschap vereerde;

die door zijn verdiensten en onbezweken moed, tot een der hoogste waardigheden van de militaire stand werd verheven.
Te midden der eerbetuigingen welke hem door de koning, door de natie, ja! door vreemdelingen, en zelfs door de vijanden die hem bestreden, werden toegezwaaid, bleef hij steeds nederig, getrouw en dienstvaardig voor zijn vrienden. Begaafd met een sterke geest, waren geen wederwaardigheden in staat zijn grote ziel, thans tot zijn Schepper terug gekeerd, voor het noodlot te doen bukken.
Wij, zijn vrienden! betreuren zijn verlies; het Vaderland verliest in hem een van zijn getrouwste en dapperste verdedigers; en, overal waar zijn eervolle loopbaan hem riep, volbracht hij zijn plicht en streed hij met onverschrokken moed; zo getuigen de velden van Würzburg, Spanje, Waterloo en laatstelijk de citadel van Antwerpen.
Zijn naam worde vereeuwigd met die der helden door de geschiedenis! En het strekt ons tot troost, na het laatste eerbewijs aan de overledene te hebben gebracht, enige woorden van rouw bij zijn graf, met een gevoel van eerbied, die de ontslapene in ruime mate verdient, te mogen uitspreken.

Zijn vriend en buurman, de Ned. Hervormde predikant Cornelis van de Broek, die hem zo vaak had bezocht, sprak de woorden:

" Het is een aandoenlijke taak voor de levenden wanneer zij hun gestorvenen brengen naar de rustplaats der doden.
Thans bewijzen wij die laatste eer aan het stoffelijk overschot van de grijze held, wiens roemvolle naam werd gekend en gehuldigd door de Vorsten en Volken van Europa; aan wiens dapperheid en krijgsbeleid ons Vaderland grote verplichting heeft, en die, hoe hoog ook reeds in jaren geklommen, door zijn betrekkingen en vrienden met hartelijke tranen wordt beweend.
Wij hebben hem gekend en hoog geacht, na zijn rijke ervaring van een langdurig leven, gekenmerkt door vele moeiten en gevaren, waarin Gods hand hem geleid, bewaard en geholpen heeft; gekenmerkt ook door hoge roem en eer, die hem als een steeds welverdiende hulde van de mensen werd gebracht.
Al die glans van wereldse grootheid en eer, die hem omscheen, heeft nochtans zijn oog niet kunnen verblinden voor zijn geringheid en afhankelijkheid als sterveling, noch voor de ijdelheid van deze voorbijgaande wereld.
Stil en nederig, voor zijn hoge rang en aanzienlijke stand, was hem de avond zijns levens; waarbij hij de hoogachting genoot van allen die hem kenden in zijn rechtschapen hoedanigheden en in zijn weldadigheid, die, wars van alle ijdele vertoning, liefst in het verborgene werkte.
Na weinige dagen lijden is hij nu ingegaan in de rust van de dood, en wij staan aan het graf, dat wij zien geopend om zijn prooi te ontvangen. En wanneer wij nu onze voet afwenden van dit graf, neen, dan is hem nog zijn laatste eer niet bewezen! Zijn naam zal leven, al is hij ook gestorven! Zijn naam behoort tot de geschiedenis, en zal in onze Jaarboeken prijken, met de hem toekomende eer en zijn nagedachtenis zal

voortleven in de harten van de zijnen, van al zijn vrienden en bekenden, en van de armen die hij heeft welgedaan.
Zacht ruste dan nu zijn as op deze akker der doden!"

"*De Militaire Spectator*" herdacht Chassé in een artikel aldus:
Met den voortgang der jaren vermindert ook gestadig meer en meer het getal der genen die aan de oorlogen van het laatst der vorige eeuw af, een roemrijk deel genomen hebben, en weldra zal geen dier oude strijders meer over zijn. Nu weder heeft de dood een voornaam offer geëischt. Een der oudste en meest vermaarde krijgsbevelhebbers van het Nederlandsche leger, den Baron David Hendrik Chassé, is in den 2de der afgeloopen maand te Breda, na kortstondige ongesteldheid, in hoogen ouderdom overleden.
Voorzeker zal deze maar het leger diep getroffen hebben, zal het zich levendig te binnen hebben gebragt de lange vierenzestigste krijgsloopbaan van den dapperen held, de vele lauweren, op het veld van eer door hem geplukt, den roem bij vreemden en landzaten door hem ingeoogst, de diensten door zijne daden en gedrag aan den lande bewezen, het vertrouwen dat zijn naam en zijne kloeke houding in een tijdstip van verraad en afval inboezemde, de luisterrijke verdediging eener sterkte, tegen het overmagtig geweld, op welk gansch Europa het oog angstig en bewonderend gevestigd hield, en aan den anderen kant des generaals rondborstig en eerlijk karakter, zijne bescheidenheid en eenvoudigheid, die hem van eigene daden schier nimmer deden gewagen, en die hem, nadat hij in de laatste jaren zijns levens de gewenschte rust genoot, als een vergeten burger deden leven, en nog in zijne laatste stonden deden bevelen, aan zijn stoffelijk overschot de eer slechts als aan een gewoon burger te bewijzen.
Ook wij, van dit alles levendig doordrongen, gevoelden ons reeds dadelijk aangespoord pogingen aan te wenden om eene hulde te brengen aan de nagedachtenis van den wakkeren strijder en verdediger van Antwerpens kasteel, door eene schets te geven van de daden, de verdiensten en het karakter van den generaal der infanterie, den Baron D. H. Chassé, doch vernomen hebbende dat ons militair publiek weldra, in een afzonderlijk werk, zoodanige schets te wachten heeft van eene daartoe zeer bevoegde hand, hebben wij vermeend onze pogingen te moeten staken in de hoop dat de bedoelde belangrijke bijdrage voor onze krijgsgeschiedenis, die hoogst welkom zal zijn aan alle vereerders van den verdienstelijken held, en aan allen die ware krijgsmansdeugden op prijs stellen, weldra het licht moge zien.

Zijn biograaf Willem Del Campo genaamd Camp.
In november 1849, amper zes maanden na het overlijden van Chassé, verscheen bij de uitgeverij Gebr. Muller in 's-Hertogenbosch, waar Del Campo genaamd Camp destijds als kapitein bij het Regiment Veld-Artillerie gelegerd was, de door hem geschreven biografie: "*Het leven en de krijgsbedrijven van David Hendrikus Chassé"*.
De biografie telde 159 bladzijden, met daaraan toegevoegd 26 bladzijden, welke belangrijke brieven bevatten uit het leven van Chassé, en kostte f. 2,50. De lange "Naamlijst der Inteekenaren", welke voorin het boek werd afgedrukt, omvatte namen van vele bekende personen. Bovenaan stond vermeld koning Willem III, die 10 boeken afnam. In Breda was een van de afnemers, van 3 boeken, de firma Broese en Comp., Boekhandelaars.

Natuurlijk besteedde ook "*De Militaire Spectator, Tijdschrift voor het Nederlandsche Leger*" uitvoerig aandacht aan het verschijnen van dit belangrijke boek:
Chassé is een dier namen, welke door geen Nederlander kunnen worden uitgesproken, zonder dat zij bij hem een gevoel van erkentelijkheid opwekken wegens dengenen die hem droeg en vereeuwigde door schitterende diensten aan zijn vaderland bewezen. Het is daarenboven een dier namen, welke de herinnering levendig maken aan een groot tijdperk, belangrijk voor de wereldgeschiedenis, maar vooral belangrijk voor de geschiedenis van Nederland.
Het schrijven eener biographie van den generaal Chassé was dus het vervullen van een nationale wensch, het voorzien in eene nationale behoefte, eene poging die boven alles goedkeuring verdient wanneer zij aangewend wordt door hen, die geacht kunnen worden meer dan anderen toegang te hebben tot de vereischte gegevens.
Uit dien hoofde kondigen wij dan ook met genoegen het werk van den kapitein Del Campo aan; het vermeldt menigen karaktertrek, menige daad van moed, beleid en trouw des overledenen. Over het algemeen echter, zal men daaruit meer den Generaal Chassé leeren kennen, dan het tijdvak wat hij doorleefde, meer wat hij verrigtte en met welken uitslag zijne verrigtingen bekroond werden, dan hoe hij die verrigtte; de Generaal Chassé wordt ons bewezen te zijn een voorbeeld wat aller navolging waardig is, doch ofschoon zulks in geenen deele geheel verzuimd wordt, deelt zijne levensbeschrijver, onzes inziens, niet genoegzaam mede op welke wijze en door welke middelen hij de resultaten verkreeg, die hem op eene hoogte bragten, waar wij allen hem met bewondering aanstaarden.
In een woord, wij leeren uit "Het Leven en de krijgsbedrijven van David Hendrik Baron Chassé" meer wat en wie Chassé was dan hoe men den krijgsman als Chassé wordt. Deze onze woorden mogen echter niet geheel en al ten verwijt voor den Schrijver strekken, want op bladzijde 7 zegt hij uitdrukkelijk, dat de overledene geene aanteekeningen heeft nagelaten, en dat hij zelfs niet tot het doen van

naauwkeurige en geregelde mededeelingen kon besluiten, hetzij de grijsaard opzag tegen het verzamelen van de herinneringen eens ganschen levens, zoo als het zijne; 't zij zijne schranderheid het oogmerk vermeedde, waarmede men die mededeelingen verlangde, en zijne zedigheid die aldus niet wilde aanmoedigen.
Intusschen zal dit werk altijd eene belangrijke bron zijn voor den toekomstigen Plutarchus, die de levens der beroemde Nederlanders zal beschrijven.

Wie was de schrijver Del Campo genaamd Camp?
Willem Jacobus Del Campo is op 9 december 1799 geboren in het stadje Leer (tegenwoordig Duits Oost-Friesland), dat sinds het jaar 1744 deel uitmaakte van het koninkrijk Pruisen. Zoals zijn vader Guilelmus Petrus Camp en al zijn acht broers koos hij voor een militaire carrière. Willem specialiseerde zich in het zelfde wapen als dat van zijn vader; de artillerie. Na zijn pensionering ging vader Guilelmus Camp met zijn vrouw Henrietta Antonia Weeber in Delft wonen.

Mogelijk is zoon Willem in het begin van de dertiger jaren als officier gedetacheerd geweest in Bergen op Zoom, van waaruit een verbinding werd onderhouden met de citadel van Antwerpen, waarvan de verdediging grotendeels afhing van de artillerie. Hier is hij waarschijnlijk in contact gekomen met mevrouw De Boer - de Broyer, die met haar kinderen eveneens in Bergen op Zoom woonde.
Bekend is dat mevrouw De Boer met dochter Catharina (haar roepnaam was Hortense) minstens eenmaal een bezoek aan haar man in de Antwerpse citadel heeft gebracht. Het is niet ondenkbaar dat Willem als begeleidende officier hierbij aanwezig is geweest.
Waarschijnlijk heeft Willem in deze periode voor de eerste maal met Chassé kennis gemaakt.
Amper tien maanden nadat Chassé met kolonel jonkheer De Boer in Breda was aangekomen, trouwde Willem, op 24 december 1834, als 35-jarige tweede kapitein bij het Zesde Bataljon Artillerie Nationale Militie, met De Boer's dochter de 16-jarige jonkvrouwe Catharina Johanna Hortensia Euphrosina.
Als gevolg van de moeilijke politieke situatie - er was nog steeds geen vrede getekend met België - was het voor Hortense onmogelijk om de vereiste geboorteakte te kunnen overleggen, waaruit bleek dat zij op 17 februari 1818 geboren was te Meise, ten noordwesten van Brussel. Het Koninklijk Besluit van 21 november 1834 moest hierin uitkomst bieden.
Tijdens de huwelijksvoltrekking in het Bredase stadhuis trad als een van de getuigen op 1e luitenant Carel Philip Frederik George Van Emde, de adjudant van Chassé, die ongetwijfeld ook zelf bij deze plechtigheid aanwezig is geweest.
Op 14 april 1836 kon Willem, die inmiddels was bevorderd tot kapitein en van Best was overgeplaatst naar Breda, in het stadhuis de geboorte van zijn eerste kind aangeven; Everard Guillaume Frederic Albert.

Hoewel Willem een jaar later was gedetacheerd in Bergen op Zoom, werd op 21 mei 1837 in het huis van zijn schoonouders in de Bredase St.Janstraat A 476 zijn tweede zoon, Louis Henry Hector Jacques Willem geboren. Helaas overleed dit kind vijf dagen later op het zelfde adres. Aangifte van het overlijden werd gedaan door luitenant Carel van Emde.
Zijn eerste dochter, Marie Louise Hortense, is op 10 juni 1838 geboren in Bergen op Zoom.
Op 9 april 1842 volgde te Breda de geboorte van de tweede dochter, Emma Rose Delphine Henriette, op het adres B 402 (Nieuwe Huizen 59).
Bij Koninklijk Besluit werd later toegestaan dat Emma's achternaam Camp werd gewijzigd in Del Campo. Ook haar vader is daarna voor zichzelf gebruik gaan maken van de achternaam Del Campo genaamd Camp.
Hoe kwam Willem aan deze merkwaardige naamsverandering?
Bij Koninklijk Besluit van 16 september 1842 nr.101 werd aan zijn vader Guilelmus Petrus Camp, gepensioneerd Generaal-Majoor - en daarmee ook aan al zijn negen zonen - vergunning verleend de geslachtsnaam Del Campo bij hun achternaam Camp te voegen, en zich voortaan te noemen en te tekenen *Del Campo genaamd Camp.*
In 1843 ging Emma bij haar oma in het huis van Chassé wonen.
In het ouderlijk huis Veemarktstraat 7 (D 138) werd op 13 mei 1842 de derde dochter geboren; Rose Marie Wilhelmine Henriette, genoemd naar haar oma Rosalie de Broyer.
Het zesde en laatste kind in het gezin Del Campo genaamd Camp, werd geboren op 29 maart 1854 te Utrecht met de voornamen Albertine Wilhelmine Marie Emma.
In januari 1855, zes jaren na de dood van Chassé, schreef Willem vanuit Utrecht een uitgebreid artikel in "*De Militaire Spectator, Tijdschrift voor het Nederlandsche Leger"* met als titel *"Aan Chassé in Europa"*.
In dit artikel gaf hij nogmaals blijk van zijn grote bewondering voor generaal Chassé en vooral voor diens rol als commandant van de Antwerpse citadel. Hij wees de gerezen kritiek, naar aanleiding van Chassé's reactie op de interventie van de Franse generaal Belliard, krachtig van de hand en citeerde hiervoor uit latere getuigenissen van Belliard.
Op 24 januari 1856 keerde Willem als gepensioneerd majoor der artillerie vanuit Utrecht terug naar Breda en ging met zijn gezin wonen in het huis "De Potcan", Eindstraat A 25bis (tegenwoordig nr.21)
Waarschijnlijk was zijn vrouw Hortense toen al ernstig ziek, want zij overleed een week later op 37-jarige leeftijd in het huis "De Liefde", tegenwoordig Catharinastraat 30, dat haar moeder na het overlijden van Chassé van hem had geërfd.
Met zijn twee dochters Emma en Albertine vertrok Willem op 2 april 1861 uit Breda en ging wonen in 't Ginneken, op het (huidige) adres Markt 8, vlakbij de begraafplaats van de door hem zo zeer bewonderde generaal Chassé.

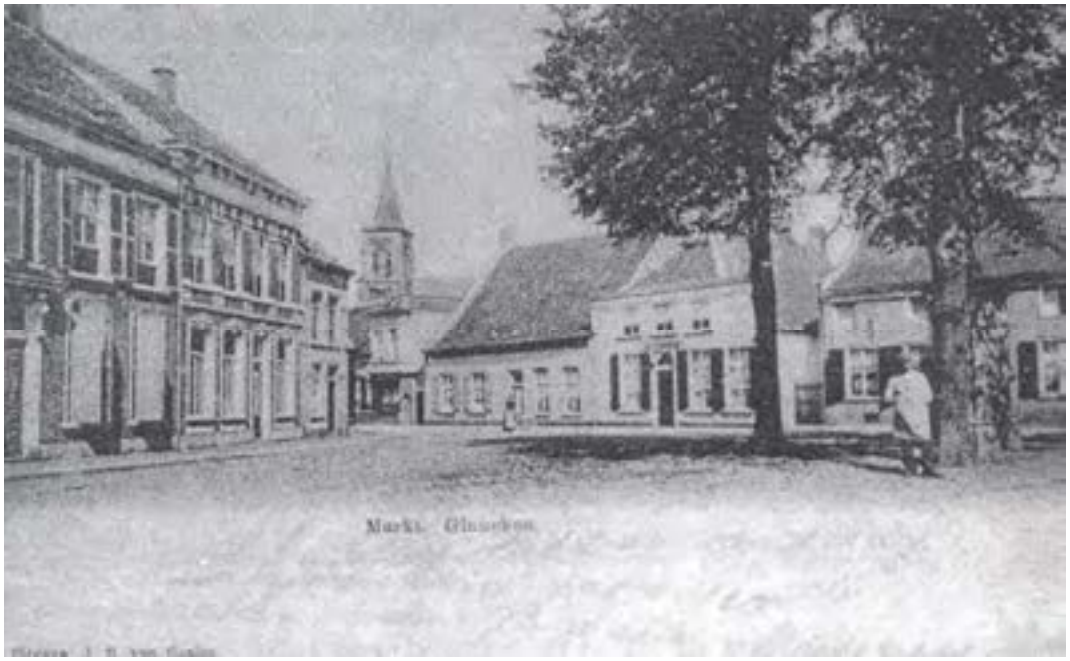

De Ginnekenmarkt met als tweede van links het huis van Willem Del Campo genaamd Camp.

Zijn oudste dochter Marie Louise vertrok kort daarop naar Gorinchem en trad hier in het huwelijk.
Dochter Emma ging weer - net als tijdens de laatste vijf levensjaren van Chassé - bij haar oma in de Bredase Katerstraat wonen zonder zich in haar woonplaats te laten uitschrijven. Zij werd “ambtshalve doorgehaald” in het Ginnekense bevolkingsregister.
Oma Rosalie de Boer - de Broyer vertrok op 12 juni 1868 naar Den Haag, haar kleindochter Emma keerde vermoedelijk terug naar haar vader en Albertine verhuisde op 9 november 1869 naar Roermond.
Tijdens de vijftigste gedenkdag van de belegering van de Antwerpse citadel, op 30 november 1882, maakte Willem deel uit van het Ginnekense huldecomité, onder leiding van burgemeester mr. W. Baron van der Borch. Door de geldelijke bijdragen van de ingezetenen kon een onverwelkbare krans worden gekocht, welke aan het Citadelmonument zou worden gehecht. (Van het te veel ontvangen geld werd een gratificatie geschonken aan de oud-strijder Van Loon in Geersbroek)
Die dag maakte de commissie, voorafgegaan door een der veldwachters die de krans droeg, op het Protestantse kerkhof een rondgang langs de graven van Seelig, Chassé en De Boer.

Bij het graf van kolonel De Boer sprak de bijna 83-jarige Willem de woorden:”
Hier, bij de zerk des braven dapperen kolonels De Boer, mijn onvergetelijken schoonvader, mag ik niet onopgemerkt laten, dat hij in de laatste 33 jaren zijns

levens onafscheidbaar aan den staf van generaal Chassé, zijn trouwen vriend, is verbonden geweest."
Ruim tien jaren later blijkt dat Willem ondertussen vanuit 't Ginneken in het Notselse pand C229 (Strijbeekseweg 11) is gaan wonen.
Zijn ongehuwde dochter Albertine, die weer bij haar vader was ingetrokken, heeft hem waarschijnlijk gedurende zijn laatste levensjaren verzorgd.
Willem overleed in Notsel in de vroege ochtend van 10 juli 1888, op de leeftijd van 88 jaar.
Zijn overlijden werd aangegeven door de Ginnekense gemeentesecretaris Gerardus Metsers.
In de Bredasche Courant van donderdag 12 juli stond vermeld:
"*Gisteren is in den ouderdom van 88 jaren, te Ginneken overleden de oud-majoor der veldartillerie J. W. del Campo, genaamd Camp, ridder der orde van het metalen kruis en versierd met het eereteeken van 1813 - 1815*."
Voor Albertine was 't in Notsel daarna blijkbaar te eenzaam geworden want op 13 november van dat jaar verliet zij het huis en vertrok naar Breda.

DRIE CHASSĒ-MONUMENTEN IN BREDA.

Het Antwerpse Citadelmonument.

Inleiding

Eind zestiger jaren van de negentiende eeuw werden in Antwerpen verregaande plannen ontwikkeld om het middeleeuwse stadscentrum drastisch uit te breiden. Deze uitbreiding betekende onvermijdelijk het verdwijnen van de stadsmuren en de sloop van de vijfhoekige Citadel, die bijna drie eeuwen eerder tegen het stadscentrum was aangebouwd.
Toen deze plannen in Nederland bekend werden, kwam hier meteen de vraag op wat er ging gebeuren met de graven van de vele tientallen Nederlandse militairen, die hier tijdens de Belgische Opstand in de jaren 1830 – 1832 zo moedig hadden gestreden voor Koning en Vaderland.
Velen wisten zich nog heel goed te herinneren hoe de citadelbezetting – met assistentie van het kleine flottielje kanonneerboten op de Schelde – de 23 dagen durende belegering had volgehouden tegen de twaalfvoudige overmacht van het Franse Noorderleger, dat België te hulp was gekomen.
Al die tijd hadden de Nederlandse militairen, onder leiding van luitenant-generaal Baron David Hendrik Chassé, de hagel van tienduizenden bommen en granaten doorstaan, die de Citadel in één grote puinhoop had herschapen. Ondanks dit bombardement wisten zij echter niet van opgeven. Pas toen eind december 1832 een bres was geslagen in de muur van het bastion Toledo was de overgave onvermijdelijk geworden en werden de overlevenden afgemarcheerd naar Franse krijgsgevangenkampen.

De eerste overdracht

Liever dan de herbegrafenis van hun helden aan de Belgen over te laten werd in Nederland voorgesteld de stoffelijke resten naar het vaderland te laten overbrengen. De Nederlandse oud-officier, J.L.H.Beyens, destijds woonachtig te Brussel, slaagde erin hiervoor de medewerking van de Belgische minister van Oorlog, generaal Thiebauld, te verkrijgen; de stoffelijke overschotten konden - uiteraard met goedkeuring van koning Leopold II - zonder enig bezwaar aan de Nederlandse regering worden overgedragen. Ook Koning Willem III bracht hij op de hoogte van de consequenties, welke de afbraak van de Citadel voor de graven met zich mee zou brengen. Unaniem was men erover eens dat de stoffelijke overblijfselen geen betere rustplaats konden krijgen dan op het kerkhof van de oude Ned. Hervormde kerk in ’t Ginneken. Ten slotte waren hier in de afgelopen dertig jaren al vier officieren van de Antwerpse citadelbezetting begraven; luitenant-generaal Baron David Hendrik Chassé, zijn chef-staf kolonel Jonkheer Hybo de Boer, de vroegere artilleriecommandant luitenant-generaal Hendrik Seelig en de artilleriekapitein Van Deventer.

Koning Willem III toonde zich zeer ingenomen met dit initiatief en stelde voor de overbrenging naar Nederland het raderstoomschip Zr. Ms. *De Valk* beschikbaar. Dit oorlogsschip zou vergezeld worden door de ramschepen *Buffel en Schorpioen* en van de drie hypermoderne monitorschepen *Heiligerlee, Tijger en Krokodil,* met hun geheel gepantserde bovenbouw.
Wat zou er mooier zijn dan deze plechtige overbrenging te laten samenvallen met de vijfjaarlijkse reünie van de oud-strijdersvereniging "*Het Metalen Kruis*", welke in dat jaar van 20 tot en met 22 augustus toevallig in Breda zou worden gehouden!

Het Metalen Kruis

Aangezien het ondoenlijk was om op zo korte termijn de overblijfselen van alle gesneuvelden over te brengen, werd besloten om op 22 augustus 1871 voorlopig alleen de lichamen van negen reeds geïdentificeerde militairen in ’t Ginneken te begraven.
Op uitdrukkelijk bevel van Koning Leopold II van België werd voor de lijkkisten, op het achterplein van de Antwerpse Citadel, een met zwart doek en Nederlandse vlaggen behangen *chapelle ardente* (rouwkapel) opgericht om de overdracht zo plechtig mogelijk te laten plaatsvinden. Uit waardering voor zijn belangrijke aandeel werd de Belgische koning later bedacht met de tekst:
“Leopold II gaf het in de Citadel begraven gebeente te Antwerpen aan Nederland terug.”

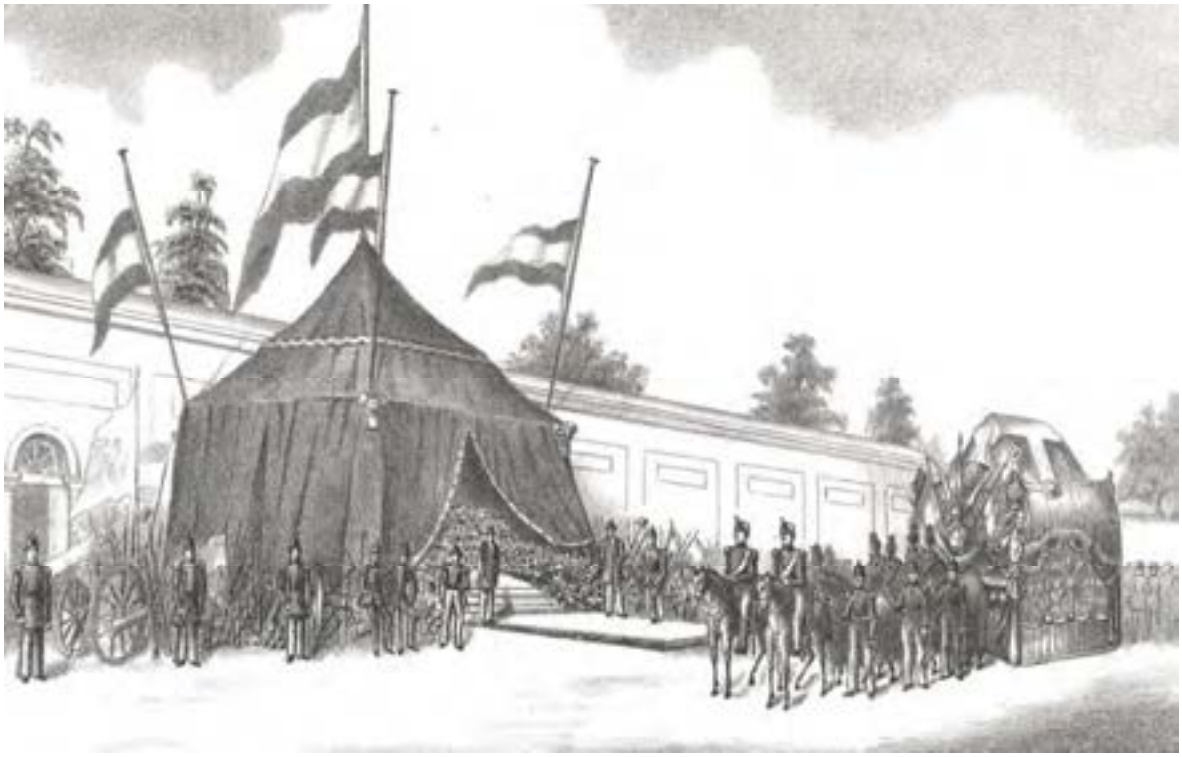

De Chapelle Ardente.

Herinneringsprent van de bijzetting op 22 augustus 1871 met daarop de N. H. kerk en het kerkhof te Ginneken. Duidelijk is daarop aangegeven de plaats van Seelig's witte grafmonument. Abusievelijk is op de prent sprake van acht gesneuvelde officieren.

Vanaf de haven van Moerdijk werden de negen lijkkisten per extra trein naar Breda vervoerd, waar de indrukwekkende stoet naar 't Ginneken werd vergezeld van saluutschoten. Daarna werden zij op het Ginnekense kerkhof, zo dicht mogelijk bij Chassé's graf, in een nieuwe grafkelder ondergebracht.
Tijdens de plechtigheid werd een gedicht voorgedragen van de destijds in defensiekringen zeer bekende dichter en oud-strijder Joost Hendrik Burlage.
De laatste van het uit vijf strofen bestaande gedicht eindigt als volgt:
Want dan, voor de eer van Neêrlands grond,
Die toenmaals nergens hulp vond,
Dan zal Europa 't weer getuigen:
Hoe klein hun erf ook zij, dat volk weet van geen buigen,
Want wat daar zwichte, wat er vall'
Oud Hollands trouw staat pal!

De regel "*Wat er vall', Oud Hollands trouw staat pal*", was een kleine variatie op de lijfspreuk van de citadel-vereniging "*Het Metalen Kruis*". Drie jaar later, na het overlijden van Burlage, werd daarom besloten de drie laatste dichtregels op het Citadelmonument aan te brengen.

Oprichting van het Citadelmonument

Al vóór de overbrenging had Koning Willem III het initiatief genomen om " ter vereering van de nagedachtenis der Nederlandsche militairen, die bij de verdediging der Citadel van Antwerpen in December 1832 het leven lieten" een gedenkteken op te richten op het kerkhof van de Hervormde Gemeente te Ginneken. Toch prijkt bovenaan, onder het jaar 1831, de naam van de Amsterdamse zeeheld Van Speijk, die zich op 5 februari 1831 met zijn kanonneerboot de lucht in liet vliegen. Zijn heldengraf in de Amsterdamse Nieuwe Kerk bleef uiteraard gehandhaafd. De namen van zijn 25 koppen tellende bemanning, die het gewelddadige lot van hun kapitein deelde, staan echter niet op het monument vermeld.

De oprichting van het Citadelmonument was als gevolg van dit Koninklijke initiatief een nationale zaak geworden. Uiteraard moest ook hiervan op het monument duidelijk melding worden gemaakt:
Het denkbeeld ging uit van Willem III, den trouwen tolk van edelst gevoel des volks."

Vervolgens benoemde de Koning een Commissie, bestaande uit tien personen, die belast werd met de totstandkoming van een Citadelmonument. Voorzitter werd mr. R. J. Graaf Schimmelpenninck van Nijenhuis, Grootmeester van het Koninklijk Huis.
Op uitdrukkelijke wens van de Koning riep de Commissie in augustus 1871 de Nederlandse bevolking op om financieel bij te dragen in de kosten van het op te richten gedenkteken en daarmee *" niet te kort te schieten in het bewijzen zijner schuld jegens hen, die voor de eer en het belang van het dierbaar Vaderland met liefde hun bloed stortten en hun leven veil hadden."*
Nederland reageerde spontaan en snel; binnen korte tijd was bij de Commissie een totaalbedrag van f. 10.675,15 binnengekomen.
(Na de voltooiing van het monument restte hiervan nog een bedrag van ongeveer f. 1.100,00. De Commissie besloot de rente van dit kapitaal te bestemmen voor het toekomstige onderhoud.)
De oer-Hollandse tekst op het monument over deze geldinzameling verwijst hiernaar:
"De kosten zijn bestreden door den Koning, de Prinsen van 't Huis van Oranje en het volk."

Voorzien van dit aanzienlijke werkkapitaal kon de Commissie met een gerust hart overgaan tot het uitschrijven van een prijsvraag voor het beste ontwerp.

Diverse architecten werden in de gelegenheid gesteld om een model in te zenden. In de Staatscourant werden de "Voorwaarden der mededinging" bekend gemaakt: De uitvoeringskosten van het ontwerp mochten niet meer bedragen dan 9.000 gulden en de namen van alle 122 (later 124) gesneuvelden dienden op het gedenkteken te worden vermeld.
Er werden twee prijzen uitgeloofd, een van 300 gulden voor het goedgekeurde ontwerp en een van 150 gulden voor het op een na beste ontwerp. Op de sluitingsdatum van 1 januari 1873 bleek dat er 17 modellen waren ingezonden, tentoongesteld in het gebouw van de Tekenacademie aan de Boschkant in Den Haag. De eerste prijs werd door de Commissie, daartoe geadviseerd door de deskundigen kolonel H. del Campo genaamd Camp en hoogleraar E. Gügel, toegekend aan de Delftse hoogleraar E. La Comblé. Zijn ontwerp liet een gewonde leeuw zien, die uitgestrekt op een katafalk ligt, met aan de voorzijde een treurende maagd, die immortellenkransen op de graven strooit, terwijl aan de achterzijde een militaire trofee rust. Na bestudering achtte de Commissie de verwezenlijking van dit monument "Pro Patria" echter te kostbaar en zag zich om die reden genoodzaakt hiervan af te zien. Gekozen werd daarom voor een combinatie van twee ontwerpen van de Haagse architect H.P.Vogel, aan wie de tweede prijs was toegekend.
Zijn eerste ontwerp, nr.14, werd aangeduid als " een naald verheft zinnebeeldig den geest boven de stof." Het werd daarna, aan de hand van zijn tweede ontwerp, nr.13, zodanig aangepast dat hierin de vijfhoekige Antwerpse citadel kon worden herkend. De verticale vlakken werden voorzien van de onderscheidingstekens "Citadelmedaille", "Het Metalen Kruis", "Medaille voor langdurige trouwe dienst", "Teken van de Nederlandse Leeuw" en "Teken van de Militaire Willemsorde".
Op de vijf hoeken werden bovendien - in de plaats van leeuwenkoppen - zwarte bollen geplaatst, welke verwijzen naar het massale bombardement, dat de Nederlandse bezetting van de Citadel 20 dagen lang had moeten ondergaan.

Al spoedig bleek dat het onmogelijk was het monument op te richten op de begraafplaats achter de kerk, waar in het jaar 1871 de negen kisten in een grafkelder waren bijgezet. Daarbij kwam dat het monument op deze plaats voor altijd verscholen zou staan en zo op den duur zijn publieke bekendheid en belangstelling zou verliezen.
Met goedkeuring en instemming van het kerkbestuur werd daarom gekozen voor het breedste gedeelte van het plein, aan de voorkant van de kerk. Ook deze plaats had in vroeger tijden deel uitgemaakt van het kerkhof, doch had later een andere functie gekregen.
Gelegen in de nabijheid van de straatweg naar de Duivelsbrug en de Ginnekense Markt zou het monument hier ongetwijfeld veel beter tot zijn recht komen.

Onder de voortdurende begeleiding van de commissieleden generaal-majoor graaf Van Limburg Stirum en kolonel H. Del Campo genaamd Camp werd allereerst een ruime kelder gemetseld, waarin later de tientallen kisten een plaats zouden krijgen. (Nadat het Citadelmonument nagenoeg afgebouwd was, maar nog niet onthuld, werden op 3 oktober 1874 de negen kisten vanuit de grafkelder op het oude kerkhof overgebracht naar de nieuwe kelder onder het monument.)

Op een stoepsteen staan (nauwelijks nog leesbaar) de namen vermeld van de personen, die verantwoordelijk waren voor de bouw van het monument:
"H.P.Vogel, architect en uitgevoerd 30 maart – 10 oktober 1874 door W. Doon, aannemer, beide van 's-Gravenhage."
De ornamenten in brons, bestaande uit de bovenin geplaatste "fakkels met lauwers omwonden en kransen van immortellen" alsmede de vijf onderscheidingstekens, werden geboetseerd door de Hagenaar Koelman en gegoten in de eveneens Haagse fabriek van de heren Enthoven.

Met als voorbeeld de oude Egyptische obelisken werden de wanden van het Citadelmonument maximaal benut om niet alleen de vergulde namen van de 124 gesneuvelden te vermelden, maar ook de historische achtergrond van het monument. (Helaas is het verguldsel in de loop der jaren vervaagd en daarna, mogelijk tijdens de door de Dienstkring der Genie in december 1982 uitgevoerde renovatie, niet meer vernieuwd)
De historie van het monument wordt vermeld in de navolgende tekst:
Ter herinnering aan de krijgsbedrijven der bezetting van Antwerpen's citadel, de forten aan de Schelde en van de zeemacht op dien stroom in 1830, 1831 en 1832 en ter vereering van de nagedachtenis van hen die daarbij het leven lieten. Die strijdmacht, nauwelijks 5500 man sterk, onder de bevelen van den luitenant-generaal baron Chassé, verdedigde Alva's oude veste, zonder kans van ontzet, tegen een Frans leger van 70000 man, aangevoerd door den maarschalk graaf Gérard, beschikkende over alle hulpbronnen van 't machtige Frankrijk en het rijke België, van 30 November tot 22 December 1832, Drie en twintig dagen open loopgraaf

Schenking van de vijf naamstenen
Tijdens de afbraak van de Antwerpse citadel, in september 1874, stuitten de Belgen op de 16e eeuwse naamstenen van de vijf bastions: N 1 Hernando , N 2 Toledo , N 3 Pacietto, N 4 Alba en N 5 Duc. Deze waren afkomstig van de in het jaar 1567 gestarte bouw van de Citadel, waartoe Duc Hernando Alvarez de Toledo, Hertog van Alba, opdracht had gegeven. "De IJzeren Hertog" drukte zijn blijvende stempel op de totstandkoming van deze (dwang)burcht door vier van de vijf bastions naar zichzelf te vernoemen. Alleen het derde bastion mocht de naam dragen van de ontwerper, de Italiaanse ingenieur Francesco Pacietto.
Blijkbaar was de verstandhouding tussen België en Nederland, na de overbrenging van de eerste negen lijkkisten in augustus 1871, zodanig genormaliseerd, dat de

Belgen zelfs spontaan besloten deze vijf stenen aan Nederland te schenken zodat zij nog een plaats zouden krijgen bij het op te richten Citadelmonument.
In oktober 1874 vond de overdracht plaats. (De oude stenen zijn tegenwoordig terug te vinden tussen de lage begroeiing, opzij van het monument.)
Natuurlijk was het wel gewenst dat na dit sympathieke gebaar de namen van alle Belgische betrokkenen duidelijk op het monument zouden worden vermeld.
Boven de opening, waarmee men langs een houten trap in de kelder kan afdalen, werd een sluitsteen geplaatst met daarop de volgende uitgebreide tekst:
" De vijf blokken aan de hoeken van de stoep zijn de naamsteenen der bastions van de Citadel. Zij werden op verzoek van een oud-strijder door de zorgen van de Heeren Gratry, luitenant-kolonel der genie, directeur der vierde directie van het ministerie van oorlog te Brussel en De Keyser, directeur van de société anonyme du Sud d'Anvers, eigenares der Citadel, en van den kapitein Evrard, toegevoegd aan den commandant der genie aan de hoofdomwalling der stelling van Antwerpen, in Sept. 1874 uit de binnenfrontmuren van de hoofdpoternen der bastions gebroken, en in October daaraan naar Nederland gezonden, om, als teeken van verbroedering, bij dit monument te worden gevoegd."

De onthulling
Koning Willem III toonde zich bereid om, in gezelschap van zijn twee zonen, de onthulling van het monument zelf te verrichten. Als de dag, waarop de onthulling zou plaatsvinden, koos hij voor 30 november 1874.
Op die dag was het precies 42 jaar geleden dat generaal Chassé, vanaf de bastions II, III, IV en de beide lunetten Kiel en St.Laurent, voor de eerste maal zijn kanonnen had laten vuren op de Franse belegeraars. Op het hoofdfronton van het monument werd met grote letters de tekst ingebeiteld:
Onthuld op 30 november 1874 door Willem III.
Op die dag arriveerde rond twaalf uur de "Vorstelijke trein" met Koning Willem en zijn beide zonen op het houten stationnetje van Breda. Terwijl saluutschoten werden gelost stapte het Koninklijke gezelschap in een met vier paarden bespannen open rijtuig. Langs de route naar 't Ginneken waren guirlandes en groene piramides aangebracht en aan het begin van de gemeente Ginneken en Bavel was een erepoort opgericht met daarop de tekst:
HULDE AAN DEN KONING.

Ook hadden diverse inwoners van 't Ginneken de voorgevels van hun huizen versierd met vlaggen en illuminaties en daaraan fraaie teksten toegevoegd, zoals:
Wie had het ooit gedacht,
Dat hier, dicht bij mijn woning,
Een monument vol pracht,
Onthuld werd door den Koning.

Boven de pomp op de Ginnekenmarkt was de tekst te lezen:
“Looft uw Koning, Ginkenaren!
Vlecht Hem een verschen lauwerkrans.
Hem siert het hoofd de zilvren glans
Van vijf en twintig jubeljaren.
Looft Hem, zingt Hem, uit volle borst:
Lang leve Willem, Neerlands Vorst!

Een café was enigszins van deze huldeblijken afgeweken met de oproep:
“ Ik noem thans mijn huis een citadel
Niet vol met krijgsmatrialen,
Maar al wat dorst en honger stilt
Vindt ge hier …. Maar voor contant betalen.

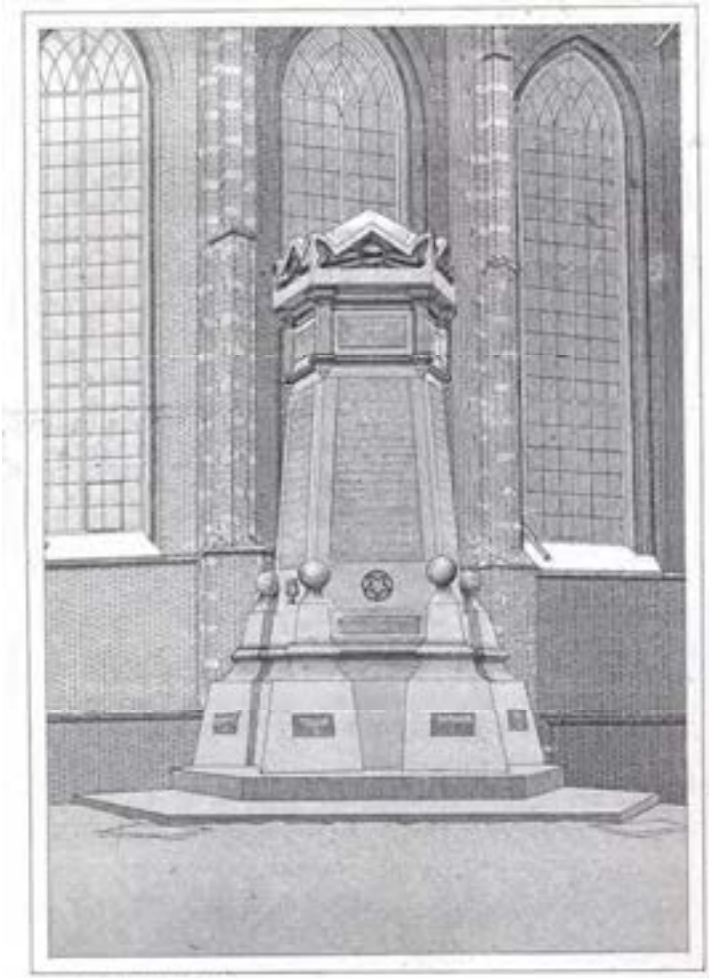

HET CITADEL - MONUMENT

Op het kerkhof in ’t Ginneken namen de Koning en zijn zonen Prins Willem en Prins Alexander, wegens het slechte weer, plaats onder een grote militaire tent, die voor het monument was opgesteld.
Na de verwelkoming door de president van de Citadelcommissie verrichtte de Koning de onthulling, onmiddellijk gevolgd door de luide kreten van de menigte “Leve de Koning!” en “Hoera!” De rij van toespraken werd daarna geopend door generaal Graaf Limburg Stirum, de buitengewoon adjudant van Zijne Majesteit. Ds.Roscam Abbing, de predikant van de Ginnekense Hervormde kerk, vestigde tijdens zijn toespraak de aandacht op het feit dat ook een inwoner van ’t Ginneken als een van de gesneuvelden op het monument vermeld staat.
Hierover zei hij:
“ Ja, als geboren Ginnekenaar, is het mij in dit plechtig ogenblik behoefte, het uit te roepen voor allen: daar staat een man op het gesteente der eere gebeiteld, die van den Ginnekenaar J. Adriaansen. Hij werd door midden geschoten. Het is schoon voor het Vaderland te sterven.
*Als het noodig was, ook wij. Maar het is ook schoon in Godsvrucht en Vrijheid voor het Vaderland te arbeiden, te leven.**

Het werd stil toen de Koning aangaf ook enige woorden te willen zeggen:
“Ik dank u voor de gesproken woorden. ’t Is mij een regt gelukkige dag hier in uw midden te mogen doorbrengen; ’t herinnert mij aan de stemming der provincie Noordbrabant op den dag, toen ik mijne 25-jarige regering over het Nederlandse Volk mogt herdenken. Is het mij aangenaam aan allen de verzekering te geven mijner genegenheid, dan is het mij tevens eene behoefte te verklaren, dat vooral twee banden mij naauwer aan de bevolking van Noordbrabant hebben verbonden. De eerste is de herinnering aan de gelatenheid, waarmede zij gedurende jaren, uit liefde voor het Vaderland, de drukkendste oorlogslasten heeft gedragen (Mobilisatie 1830 – 1839, JJ)*; de andere is de gedachte aan 1861, hoe zij de noodlijdenden, geteisterd door watersnood,*
uit eene andere provincie (Dijkdoorbraak in Land van Maas en Waal, febr.1861, JJ) *toen met broederarmen ontvangen heeft. Dat zal ik nooit vergeten!”*

Na een korte rondgang langs de graven van Chassé, Seelig, De Boer en Van Deventer eindigde de plechtigheid en reden de Koninklijke Hoogheden naar het Ginnekense raadhuis voor een “*déjeuner dinatoire”* (lunch) in de fraai gedecoreerde raadzaal. Gedurende de lunch bracht de Harmonie van ’t Ginneken de Koning en de Prinsen een aubade. Terwijl de muziekvereniging “*Voor het Volk en door het Volk*” speelde, stapte het gezelschap, onder gejuich van het talrijke publiek, rond half vijf in de trein en vertrok richting het verre ’s-Gravenhage.

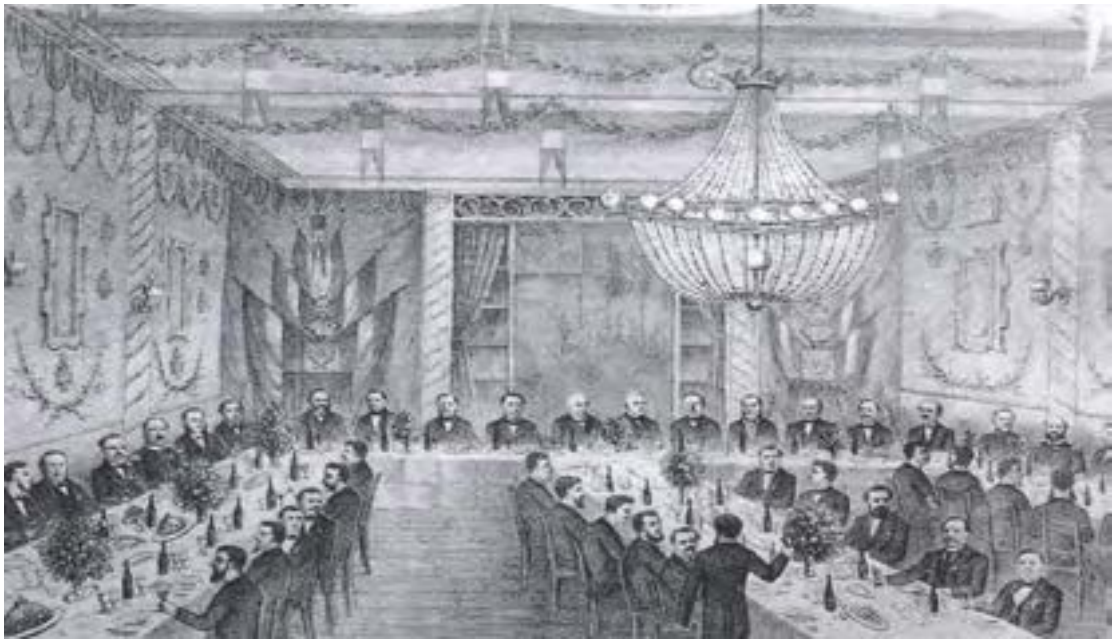

De feestmaaltijd van de vereniging Het Metalen Kruis in het Bredase "Hof van Holland" op 21 augustus 1871. (litho, vervaardigd door A. Bogaerts)

De tweede overdracht

Na de onthulling diende er nóg een plechtigheid plaats te vinden om het Citadelmonument volledig tot zijn recht te laten komen; de bijzetting van de resterende stoffelijke overschotten in de grote grafkelder onder het monument.
Op dinsdagavond 26 oktober 1875 arriveerde de trein, met in een verzegelde wagon enige tientallen lijkkisten, vanuit Antwerpen op het Bredase station.
De volgende morgen vond de plechtige overdracht plaats en kon de erewacht van 20 man worden ontbonden. Terwijl minuutschoten klonken, werd daarna op de Terheijdenseweg een lange stoet gevormd, welke behalve uit vijf grote lijkwagens bestond uit een piket cavalerie, vele rijtuigen voor de burgerlijke en militaire autoriteiten, muziekkorpsen, een bataljon infanterie en het korps cadetten van de Koninklijke Militaire Academie. Langs de route naar 't Ginneken hingen van vele particuliere en overheidsgebouwen de vlaggen halfstok.
Nadat een aantal lijkkisten in de grafkelder was geplaatst, hield Graaf mr. R. J. Schimmelpenninck een toespraak met als centraal thema "Vergeet ons niet". Zich richtend tot de cadetten van de K.M.A. wees hij hun op de dikwijls moeilijke maar ook verheven loopbaan waarvoor zij hadden gekozen.

Herbegrafenis van Baron D. H. Chassé

Begin 1907 schreef H.Wetselaar, president Kerkvoogd van de Ginnekense Hervormde kerk en gepensioneerd kapitein van het Oost-Indisch Leger, een brief aan koningin Wilhelmina.

Hierin vroeg hij haar aandacht voor de deplorabele toestand van Chassé's graf op de naast de kerk gelegen begraafplaats.

Aangezien het geen familiegraf betrof vreesde hij dat het ooit in de toekomst zou worden geruimd zodat "de asch van den roemrijken generaal aan de winden zou worden prijsgegeven".

Eerbiedig verzocht hij Hare Majesteit te bevorderen dat de regering het stoffelijk overschot van Chassé zou laten overbrengen naar de grafkelder naast het citadelmonument. Tevens hoopte hij dat "gezien de financieele toestand der kerkelijke kas" het Rijk in de kosten zou willen voorzien.

Spoedig daarna bleek dat de regering volledig kon instemmen met dit verzoek. In mei van dat jaar werd het geraamte van Chassé, in opdracht van de Commissie, opgegraven en in een verzegelde zware eikenhouten kist met koperen beslag voorlopig in de kerk ondergebracht.

Een in het graf aangetroffen kistje, waarin zich ondermeer een gouden ring en haarlokken van zijn ouders bevonden, zou – indien gewenst – later aan zijn familie worden overgedragen.

Op de grote zerk werd bovenaan het familiewapen aangebracht, bestaande uit twee rechts over links gekruiste afgeknotte boomtakken, met daaronder de tekst:

*Hier rust Z.(*ijne) *E.(*xcellentie*) De Generaal der infanterie Baron D. H. Chassé.*
Geb. te Tiel den 18 maart 1765
Overl. te Breda den 2 mei 1849

In kleinere letters staat aan de voorkant van het graf vermeld:

Aangebracht aan de zuidzijde van het kerkhof 18 juni 1907.

In de ochtend van 18 juni 1907 ("Waterloodag") werd de kist, onder de klanken van Chopin's Treurmars en de minuutschoten van de artillerie, welke in de Bouvignelaan stond opgesteld, overgebracht van de kerk naar het nieuwe graf. Onder de vele genodigden waren Chassé's familieleden en de gemeentebesturen van Ginneken en Bavel, Breda en Tiel. Koningin Wilhelmina had als haar vertegenwoordigers aangewezen graaf Dumonceau en baron Van Hardenbroek van Lokhorst.

Aangekomen bij het graf klonk het commando "Vuur!" en knetterde een salvo uit de geweren van de aangetreden infanteristen.

Tot slot van de plechtigheid wekte luitenant-generaal Dommers de jongeren op om de gedachtenis van Chassé in ere te houden en zijn voorbeeld altijd voor ogen te stellen.

*De 19-jarige Ginnekenaar, die ds. Roscam Abbing in herinnering riep en wiens naam op het Citadelmonument vermeld staat (op de plaat recht tegenover het naastgelegen café “Boerke Verschuren”, vijfde regel van onder) is Jan Adriaansen, geboren op 27 april 1813 te Bavel. Hij was als kanonnier tweede klasse ingedeeld bij het Derde Bataljon artillerie, Nationale Militie, onder bevel van majoor Hendrik Gerard Seelig.
(Zie mijn artikel “De Bavelse kanonnier Jan Adriaansen”)

CHASSĒ KAZERNE

In de tweede helft van de 19e eeuw werd het steeds duidelijker dat de Vesting Breda niet lang meer de zelfde cruciale rol in ’s lands verdediging zou vervullen als in de voorafgaande drie eeuwen.
Nog in het Koninklijk Besluit van 25 januari 1854 werd de vesting vermeld als “vestingwerk behoorende tot de eerste klasse”, maar hierin zou spoedig daarna verandering komen.
In het K.B. van 12 september 1867 werd bekend gemaakt dat “ de vesting Breda voortaan tot geene klasse zal behooren” en in het K.B. van ruim een jaar later, op 30 november 1868, viel definitief het doek.
Op die dag besloot koning Willem III dat “de werken van de vesting Breda, alsmede de toren Nassau en het fort Frederik Hendrik bij Breskens geene vestingwerken meer zullen zijn.”
Eindelijk kon het overbevolkte stadje Breda met haar 15.193 inwoners bevrijd worden van het militaire korset en konden de vestingwerken worden geslecht.

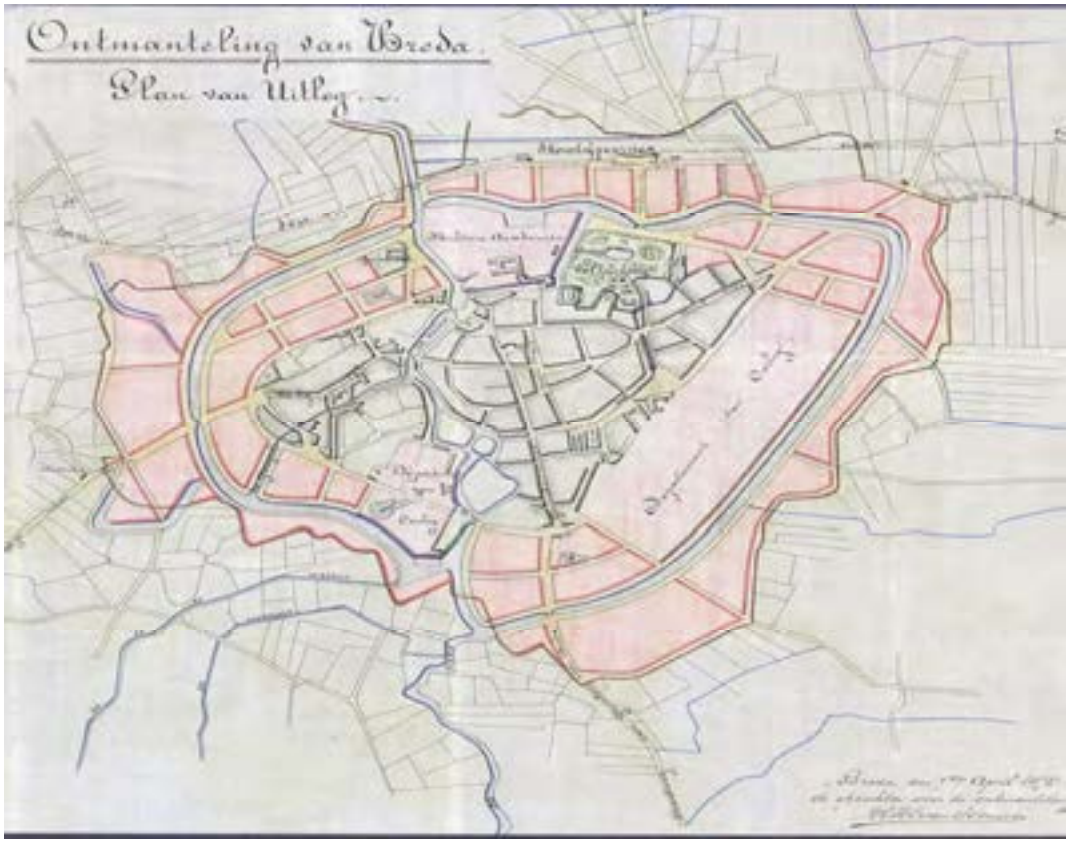

Het door F. W. van Gendt ontworpen Plan van Uitleg, zoals de stad Breda er moest uitzien na de ontmanteling, 7 april 1875. De “Staatsspoorweg”

naar Tilburg, met het kleine houten stationnetje, werd niet opgenomen in de bebouwing.

In december 1875 werd een begin gemaakt met de sloop van de vestingwerken ten zuidoosten van de Lange Stallen en de Kloosterkazerne.
De imposante stadswal werd afgegraven en ook de tenailles, contregardes, ravelijnen en lunetten, waaronder het lunet Chassé, verdwenen onder de slopershamer.
Een jaar later kon het enorme karwei worden afgerond.
In het Plan van Uitleg van Frederik Willem van Gendt, de "Ingenieur der Domeinen voor de Ontruiming der Vestingen" was in het jaar 1875 tussen de Lange Stallen en de Singel een leeg terrein, ter grootte van enige tientallen hectaren, opgenomen ten behoeve van het Departement van Oorlog.
Het werd behalve als exercitieterrein, vanaf de herfst van het jaar 1883 ook in gebruik genomen door de "Bredasche Harddraverij- en Renvereeniging".
In artikel 1 van haar statuten vermeldde de vereniging als doel: "Het aanfokken, zoowel als het houden van deugdzame en snelloopende paarden aan te moedigen".
Het publiek was echter meer geïnteresseerd in de jaarlijkse op de 2e Paasdag en een zondag in september of oktober te houden "harddraverijen, wedrennen en jachtrijden over hindernissen". In verband hiermee werd door de vereniging, aan de rand van het grote terrein, een overdekte tribune gebouwd.

Na het jaar 1867 was Breda weliswaar geen vestingstad meer, maar dat betekende nog niet dat ook haar rol als garnizoensstad was uitgespeeld.
Al een jaar na het begin van de ontmanteling, in 1868, werden de "Lange Stallen" verhoogd met een verdieping. In plaats van aan 264 paarden bood het bijna 100 jaren oude gebouw vanaf die tijd woonruimte aan soldaten van het Zesde Regiment Infanterie. Ook de eeuwenoude Kloosterkazerne bleef funtioneren als kazerne.
Op 20 december 1896 verscheen op de voorpagina van de Nieuwe Bredasche Courant de tekst:
"De vreemdeling, die onze stad bezocht, en oog had voor de openbare gebouwen, werd tot nu toe door elken Bredanaar gewezen op het fraaie rechtsgebouw (Kloosterlaan,JJ), op de degelijke bewaarderswoningen (Nassaustraat,JJ), op het nieuwe huis van bewaring en de cellulaire gevangenis. Zulk een vreemdeling moest dan wel een goeden indruk ontvangen van de zorg, waarmede het Nederlandsche volk zijne boetende zonen en dochteren omringt.
Maar als diezelfde bezoeker ons dan eens vroeg om hem de verblijfplaats aan te wijzen van hen, die geroepen zijn om bloed en leven veil te hebben voor het vaderland, wanneer dat mocht worden bedreigd door vreemde macht, dan was het niet zonder schaamte dat men hem de huidige kazernen toonde, alle zeer oude, sombere gebouwen, waarvan de meeste oorspronkelijk niet bestemd waren voor het tegenwoordig gebruik.
Inderdaad: de gevangenen wonen te Breda beter dan de militairen."

Ook in defensiekringen zag men in dat er sprake was van een wanverhouding; hoe kon het bestaan dat in deze gigantische koepelgevangenis slechts 210 gevangenen waren ondergebracht terwijl bijna 1.000 militairen waren samengepakt in de oude “Lange Stallen” en de nog veel oudere Kloosterkazerne.

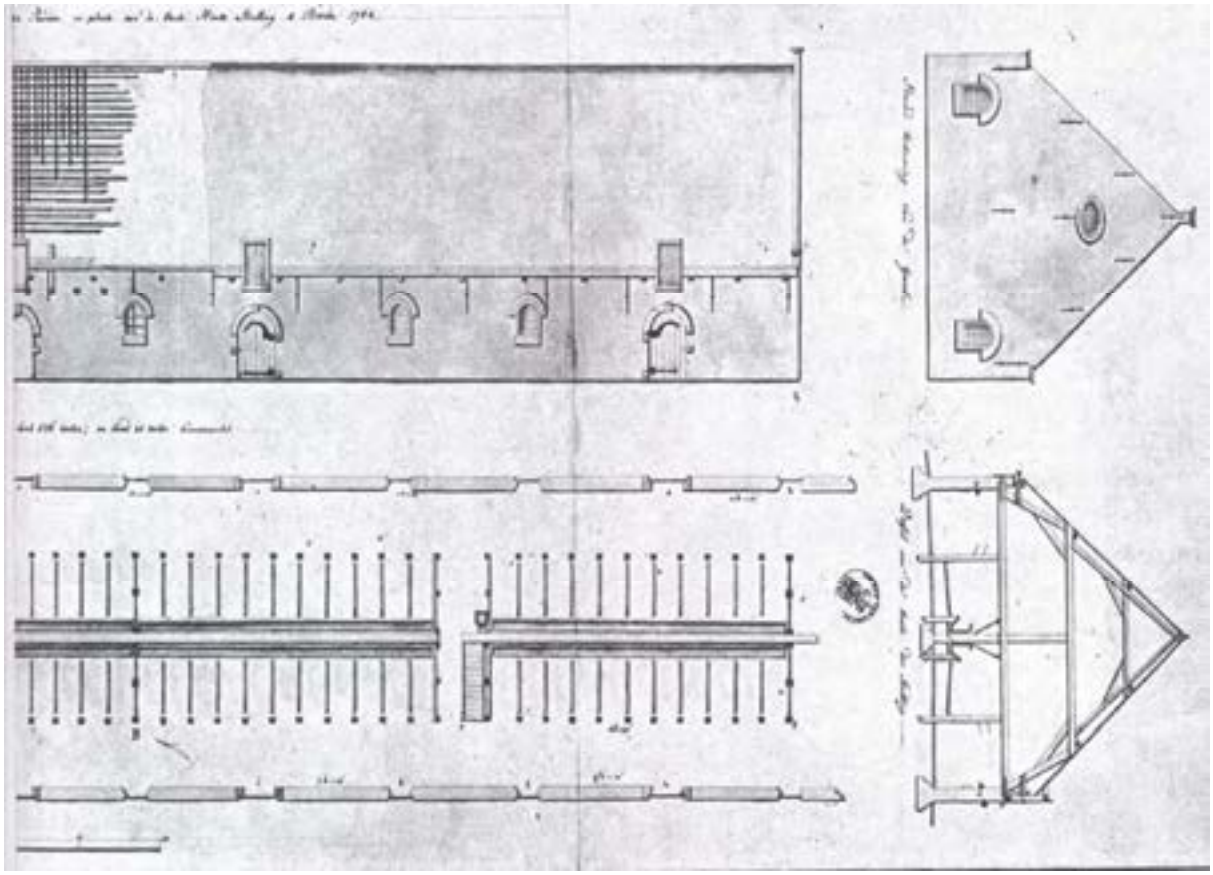

De Lange Stallen als onderkomen voor 264 paarden vóór de uitbreiding in het jaar 1868.

(De Bredase koepelgevangenis, in de volksmond al gauw “De Paraplu” of “De Koepel” genoemd, werd in 1883 tegelijk met de cellulaire gevangenis te ’s-Gravenhage aanbesteed en gegund voor een totaalbedrag van f. 1.027,2880. Architect was de Rotterdammer Johan Frederik Metzelaar, Ingenieuw-architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen bij het Departement van Justitie.

De aannemers Schaafsma en Schaafsma te Harlingen bouwden de Bredase strafgevangenis in de jaren 1884 – 1886. Gelijksoortige koepelgevangenissen verrezen in Arnhem en Haarlem, waar - evenals in Breda - als nieuw strafsysteem de cellulaire opsluiting werd ingevoerd.

In het jaar 2001 werd de Bredase koepelgevangenis aangewezen als rijksmonument. Op 12 juni 2012 werd door Burgemeester en Wethouders van Breda aan een nieuwe straat in Geeren-Zuid de naam “Johan Metzelaarstraat” verbonden)

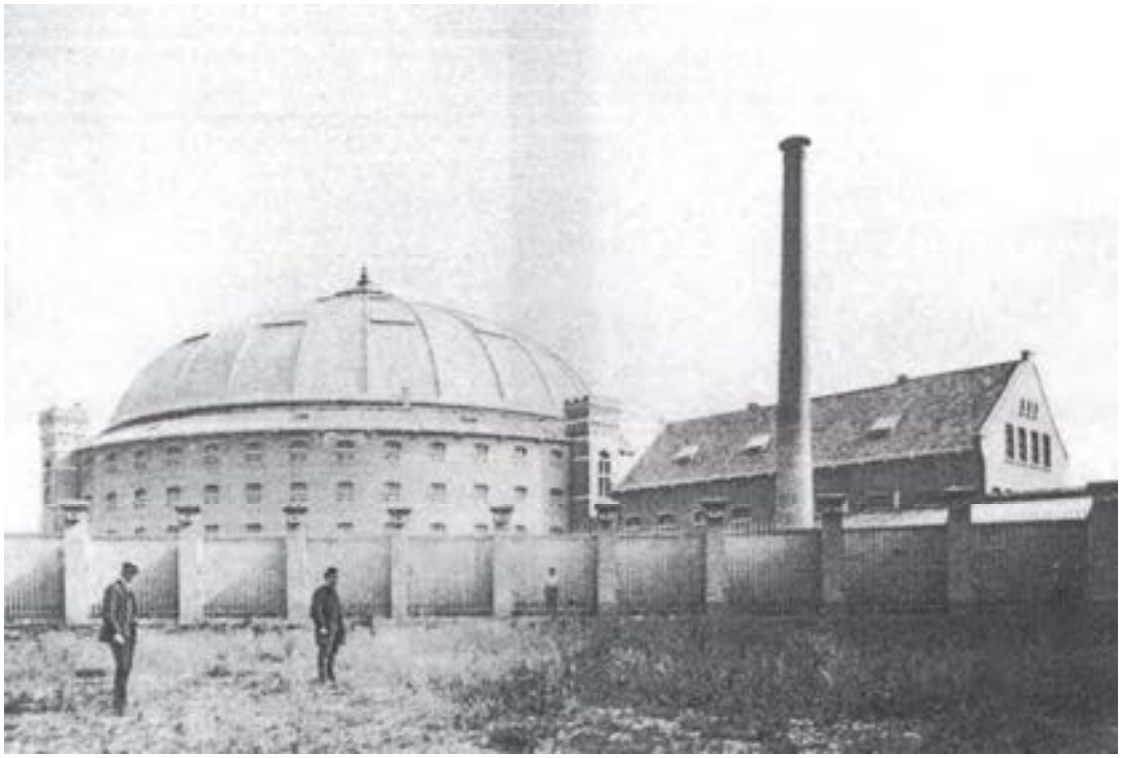

De achterkant van de nieuwe Bredase Koepelgevangenis met, als tweede van links, architect Johan Frederik Metzelaar.

De Minister van Oorlog besloot hier op korte termijn een einde aan te maken. Uitgaande van het voorontwerp van luitenant-kolonel A.M.Polvliet kreeg kapitein W. Cool in het voorjaar van 1896 de opdracht om samen met zijn assistent 1e luitenant P. A. A. Faure de bouw van “een kazernement voor twee bataljons infanterie te Breda” voor te bereiden, met daarin plaats voor ongeveer 1.000 militairen. Het moest een “meesterwerk van militaire bouwkunde” worden.
Beiden gingen zeer voortvarend te werk; nog voor het einde van dat jaar was het 98 bladen tellende bestek, aangevuld met 400 detailtekeningen, gereed voor de aannemer, de heer J.J.Cooijmans uit Dordrecht.
Zijn aanneemsom bedroeg f. 353.800,00, slechts f. 2.300,00 boven de raming van kapitein Cool.
De bouw verliep erg voorspoedig; er vonden geen dodelijke ongevallen plaats. Alle werknemers waren aangesloten bij de maatschappij “Verzekering tegen Ongevallen”.

Ingeval van ziekte of kleine ongevallen werd 60% van het gewone weekloon uitgekeerd.
Tijdens de bouw volgde kapitein Cool, in de rang van majoor, de eerst aangewezen ingenieur Van Kampen op en vertrok enige tijd later naar Utrecht. Vanaf die tijd werd de tot kapitein bevorderde Faure belast met de hoofddirectie. De oplevering vond plaats op 1 juli 1899.

Het hoofdgebouw met zijn lengte van ruim 108 meter kreeg het uiterlijk van een kasteelachtig gebouw. Het moest “forschheid en kracht van militairisme” uitstralen en werd dus, in de neo-renaissance bouwstijl van die tijd, rijkelijk voorzien van torentjes, kantelen en borstweringen met imitatie-schietsleuven.
Gezien zijn imposante lengte was het hoofdgebouw, met zijn breedte van 9.37 m. eigenlijk vrij ondiep. Aan de 2.5 m. brede gang lagen over de volle lengte van het gebouw voornamelijk de zit- en slaapkamers voor de onderofficieren.
In de beide uitgebouwde hoektorens waren de beneden- en bovenwoningen voor de adjudant-onderofficieren ondergebracht, afgescheiden van het hoofdgebouw en bereikbaar via een afzonderlijke ingang. Men beschikte hier over een zitkamer, een keuken, een kantoortje en een bergplaats.
Vlak achter de hoofdingang lag links het lokaal voor de wacht, met aan het hoofd de wachtcommandant, die ondermeer het beheer had over de kast met 200 sleutels.

Recht tegenover de ingang kwam men via een kleine deur in het domein van de provoost, de officier belast met de handhaving van orde en tucht.
Deze had hier de beschikking over negen cellen van 3 x 1.7 m. en 3 politiekamers.
Elke cel stond via een electrische (!) schel in verbinding met het bureau van de wachtcommandant.
Boven het deurtje van de provoost was het borstbeeld van generaal Chassé aangebracht, die - zoals de Nieuwe Bredasche Courant het uitdrukte - *met de dreigende blik van deze nobele heldenfiguur, die telkens wanneer de ontvankelijke nieuweling het gebouw binnentreedt, een heilzaam ontzag moet inboezemen, hem spreken van de militaire discipline, die mannen kweekt, zooals hij er een geweest is.*

De voorgevel is voor het grootste deel ontworpen door generaal J. H. Gijsberti Hodenpijl. Het is dus aannemelijk dat ook de zandstenen trofee boven de hoofdingang van zijn hand is:

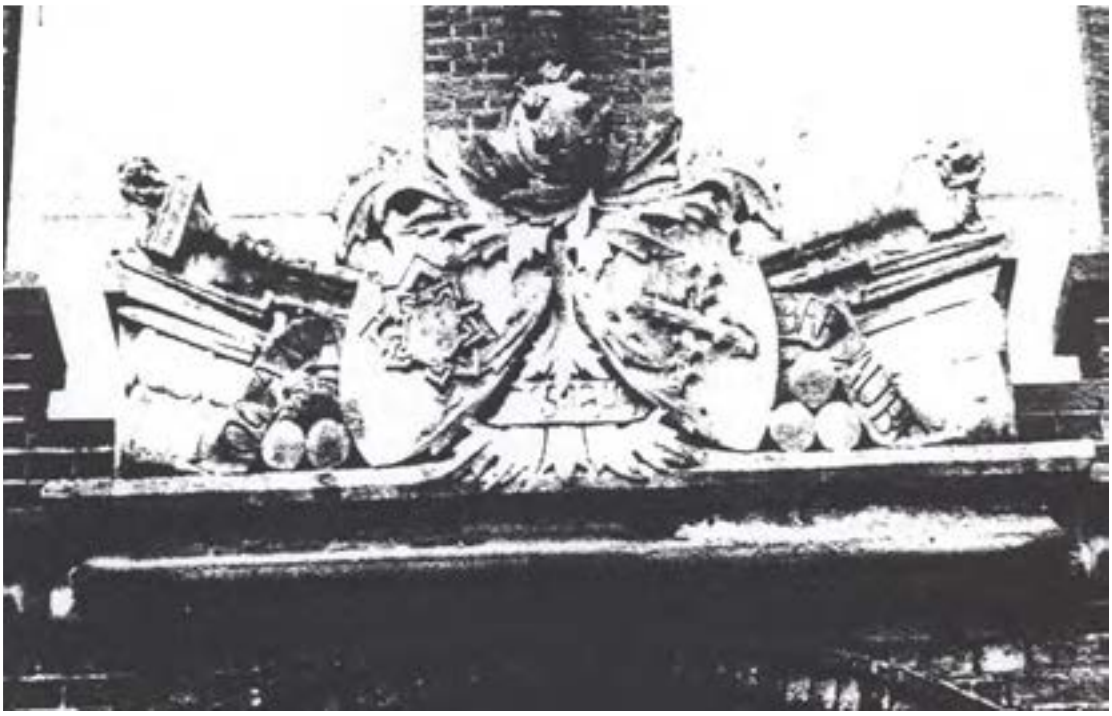

Op het linker wapenschild is de plattegrond van de Antwerpse Citadel aangebracht, waarover Chassé ruim 13 jaren het commando heeft gevoerd.
Op het rechter wapenschild is het familiewapen van Chassé te zien, bestaande uit twee rechts over links gekruiste afgeknotte boomtakken.
Beide wapenschilden zijn omgeven door 19e eeuwse krijgsattributen, zoals kanonslopen, kanonskogels, bajonetten en twee standaards.
De bajonetten verwijzen naar Chassé's bijnaam "Generaal bajonet". De standaards herinneren mogelijk aan de brigades Detmers en d'Aubremé, welke onder Chassé's bevel hebben deelgenomen aan de Slag bij Waterloo, op 18 juni 1815.

Tussen de schilden staan Chassé's geboortejaar 1765 en sterfjaar 1849 vermeld.
Op een lint, tussen de krijgsattributen, zijn de plaatsnamen Ocaña en Bar sur Aube gegraveerd.
Op 19 november 1809, bij het plaatsje Ocaña, behaalde Chassé met zijn Hollandse Brigade, als onderdeel van een Frans leger, een verpletterende overwinning op een grotere Spaanse tegenstander.
Bij Bar sur Aube vond op 26 februari 1814 een van de laatste grote veldslagen plaats, waaraan Chassé met zijn Tweede Brigade in Franse dienst heeft deelgenomen.
Chassé onderscheidde zich hier zo zeer, dat hij door Maarschalk Oudinot bij Keizer Napoleon werd voorgedragen voor het Commandeurschap van het Legioen van Eer.
Bovenaan is een bom afgebeeld, welke op het punt staat te exploderen. Deze verwijst naar het 20 dagen durende Franse bombardement, dat Chassé en zijn manschappen in december 1832 moesten verduren in de Vijfhoek, de Citadel van Antwerpen.

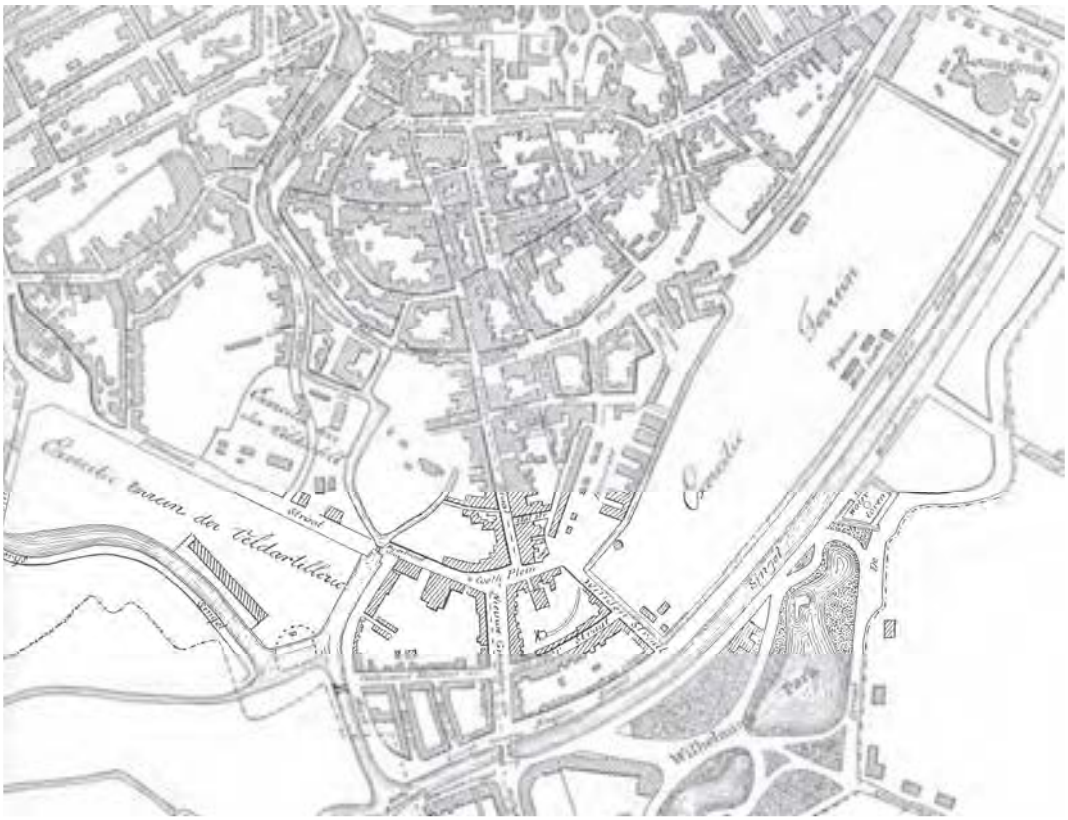

De ligging van de Chassé-kazerne, kort na de voltooïing.

De Chassékazerne is van het paviljoentype; een lang hoofdgebouw met haaks daarop vier achtervleugels of paviljoens. Zo rijk als de voorgevel van het hoofdgebouw is uitgevoerd, zo sober is het uiterlijk van de vier paviljoens, welke bestemd waren voor de legering van de ruim 900 soldaten.

Ieder van de twee bataljons had de beschikking over twee paviljoens, boven en beneden onderverdeeld in vier kamers van ongeveer 87 m2. Achteraan was een klein waslokaal gesitueerd. Met op iedere kamer een sectie van ongeveer 28 soldaten waren de kamers dus nogal krap bemeten.
Gezien de toepassing van grote ramen, hoge plafonds, de juiste materialen en de voor die tijd zeer geschikte wasruimten is waarschijnlijk vooral aandacht besteed aan de hygiëne en minder aan de nodige slaap- en woonruimte.
Op iedere kamer was door middel van een beschot een "escouade" gecreëerd, een slaapplaats voor een korporaal, die belast was met het toezicht.
Het ongetwijfeld niet erg aangename verblijf op de soldatenkamers werd ruimschoots gecompenseerd door de toevoeging van diverse recreatieruimten, zoals een bibliotheek, een leeszaal, conversatiezalen, een kantine en een biljartzaal.
Zoals de hele kazerne werden ook deze zalen verlicht door gasgloeilampen, systeem Auer.
Het vrijstaande kantinegebouw bestond uit twee gedeelten, een voor de onderofficieren en een voor de soldaten. Ze waren onderling gescheiden door de buffetten met keuken en spoellokaal. De grootste zaal was voorzien van een nooduitgang in geval van eventuele paniek. Onder het gebouw bevond zich een koele kelder voor "verfrisschende dranken".
Ten slotte was buiten in het plantsoen voor de grote kantine, een permanente muziekkiosk gebouwd, waarin het muziekkorps van het 6e Regiment Infanterie, het "Zesde", of van het 3e Regiment Veldartillerie regelmatig zomeravondoptredens verzorgden.
Op de ruime open waranda, welke zich over de hele lengte van het gebouw uitstrekt, konden honderden manschappen plaats nemen.
Tot dusverre was het gebruikelijk geweest dat lichtingen, die voor herhalingsoefeningen werden opgeroepen, in grote tenten op het exercitieterrein waren ondergebracht. Door de bouw van de Chassé-kazerne - meende men - was ook dit verleden tijd geworden; de ruime zolders zouden een uitstekende gelegenheid bieden voor deze noodlogies.

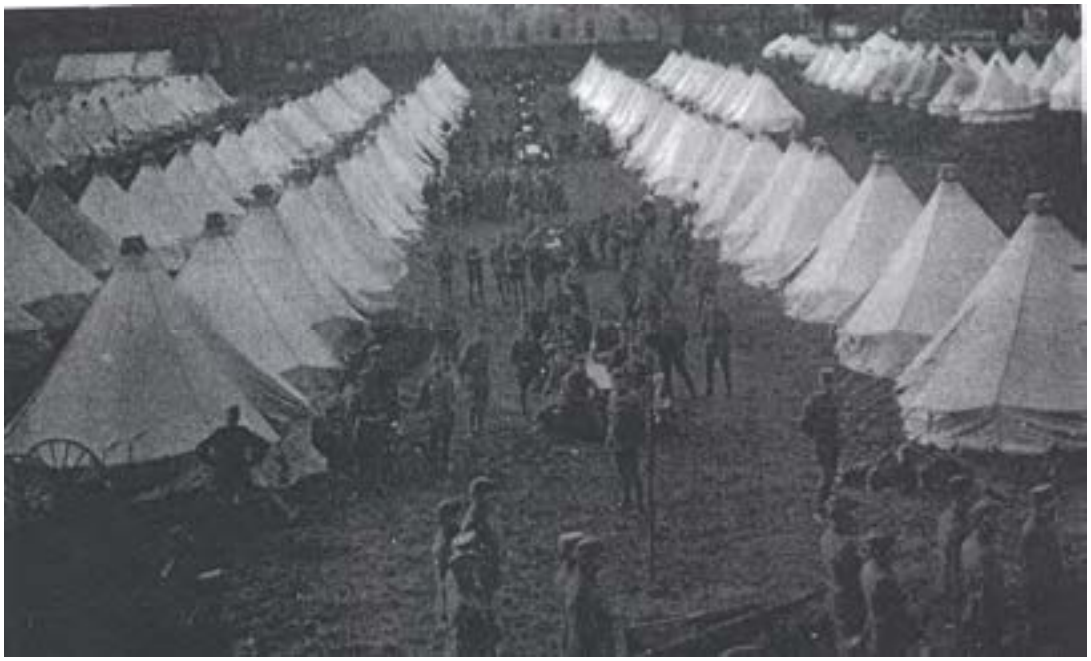

Noodlogies op het grote exercitieterrein bleek toch nodig tijdens de 1e Wereldoorlog.

Maar het grote terrein voor de Chassé-kazerne werd door de militairen tijdens de 1e Wereldoorlog niet alleen gebruikt voor excercitie en noodlogies. In het jaar 1916 zag de legerleiding nog een andere mogelijkheid.
De vereniging "Ons Leger", opgericht in 1911 – 1912, had met lede ogen aangezien hoe de sympathie voor het leger – bijna twee jaren na het uitbreken van de oorlog – zienderogen was afgenomen. Daar moest verandering in komen door het organiseren van "Legerdagen".
Voor het houden van de eerste "Legerdag" had men het oog laten vallen op de grote vlakte voor de Bredase Chassé-kazerne.
Op 28 juli 1916 werd het terrein daarom gevuld met allerlei militaire voertuigen en er was zelfs een optreden van de veldartillerie. Als laatste onderdeel zou – als klap op de vuurpijl – vlak voor de kazerne een heus militair vliegtuig landen.
Aangestaard door de menigte, die een kwartje entree had moeten betalen, daalde het vliegtuig langzaam vanuit een strak blauwe lucht richting de Chassé-kazerne.
Helaas, door het hobbelige terrein sloeg het vliegtuig even later over de kop en werden de beide inzittenden eruit geslingerd.
De volgende dag liet De Telegraaf een uitgebreid verslag over deze spectaculaire gebeurtenis verschijnen:
.....Van alle kanten kwam het publiek opzetten en de groote drom toeschouwers moest met geweld op zijde gehouden worden. Ieder oogenblik meende men de ontploffing van den motor te kunnen verwachten, maar het versplinterde en in elkaar gedeukte vliegtuig bleef roerloos liggen.

Inmiddels beijverde men zich om den vlieger-luitenant Wallast en zijn waarnemer Hekking Colenbrander bij te brengen, hetgeen spoedig gelukte.
Luitenant Colenbrander sprak er direct zijn spijt over uit dat hij, onder de oogen van den opperbevelhebber, dezen val had gedaan. Even daarna zag hij een fotograaf, die een opname van hem nam en hij riep woedend, dat men den man zijn plaat zou afnemen, hetgeen ook geschiedde. De beide vliegers, die min of meer licht gekwetst bleken, konden na eenigen tijd per auto vervoerd worden".

De verongelukte Farman HF22"LA30".
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag (NIMH)

Links van het hoofdgebouw, in de richting van de Kloosterkazerne, werden twee enorm grote exercitieloodsen gebouwd, met ieder een oppervlakte van ruim 800 m2. Als iets heel bijzonders werd het destijds ervaren dat de daken van deze loodsen niet door pilaren of kolommen werden gestut.
Afgezien van de electrische schellen in het cellencomplex werd electriciteit in de Chassékazerne bijna niet toegepast. Opvallend in dit verband is het plaatsen van de grote electrische klok boven de hoofdingang. Een noviteit!

Tijdens de bouw van de kazerne werd bekend gemaakt dat prinses Wilhelmina op haar verjaardag, 31 augustus 1898, zou worden ingehuldigd als de nieuwe koningin der Nederlanden. Op de beide hoektorens, welke de hoofdingang flankeren werden grote windvanen geplaatst met daarop de uitgesneden W van Wilhelmina.
Aanvankelijk bestond het plan om de kazerne officieel in gebruik te nemen op de 19e verjaardag van koningin Wilhelmina, 31 augustus 1899.
Later werd hiervan afgezien aangezien dit organisatorisch niet kon worden gecombineerd met de vele festiviteiten, welke al voor die dag waren gepland, en de eerdere ingebruikname van de kazerne.
Gekozen werd daarom voor donderdag 24 augustus. Het zou Chassé ongetwijfeld veel genoegen hebben gedaan te weten dat dit samen viel met de verjaardag van koning Willem I, die hij ruim 24 jaren trouw had gediend.

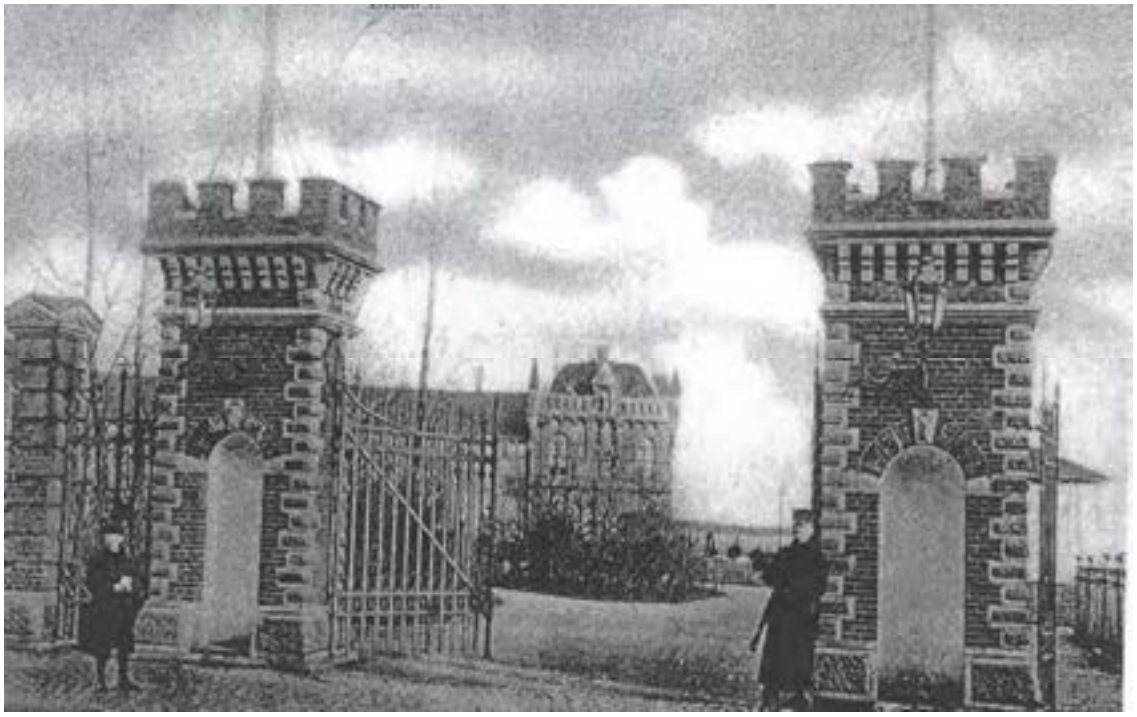

De officiële toegangspoort van de Chassé kazerne, aan de Vierwindenstraat.

Vlak vóór het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werden op het terrein van de Chassé-kazerne twee grote gebouwen aan dit militaire complex toegevoegd:

Op maandag 5 juni 1939 werd door generaal-majoor A. A. van Nijnatten - ongeveer op de plaats van de huidige "Wintertuin" - een nieuwe infanteriekazerne officieel geopend. Als commandant van de derde divisie hoopte hij in zijn toespraak dat " dit moderne kazernement een middel zal zijn tot verhoging van de tucht, de kameraadschap en de opvoeding in het Nederlandsche leger".

Het tweede nieuwe gebouw kreeg de naam Van Weerden Poelman paviljoen, het werd door de Duitse bezetter onder meer als eetzaal in gebruik genomen voor jonge matrozen in opleiding.

CHASSĒ'S BORSTBEELD

Tijdens de bouw van de nieuwe Bredase kazerne werd door de Minister van Oorlog bekend gemaakt dat deze de naam zou dragen van generaal Chassé, die van 27 januari 1834 tot 14 juli 1839 commandant van deze vestingstad was geweest en nadien, tot zijn dood in 1849, in Breda was blijven wonen.
Dit bracht de oud-kapitein der infanterie C.A.Koorevaar op het idee om in de kazerne een bronzen buste of medaillon van Chassé te doen plaatsen.
Het moest een hulde en tevens een blijk van sympathie zijn van de Bredase burgerij aan het leger, dat - niet in het minst door de aanwezigheid van de Koninklijke Militaire Academie - al zovele jaren in de beste verstandhouding onderdeel uitmaakte van de Bredase gemeenschap.
Op dit voorstel reageerde de Minister van Oorlog zeer positief; hij verzekerde zelfs dat het zeer zou worden gewaardeerd als het idee ten uitvoer zou worden gebracht.
Ook burgemeester E.Guljé bleek graag bereid om zijn medewerking aan dit project te verlenen.
Nadat de oud-kapitein er zich in persoonlijke contacten met leden van de oudste Bredase families van had overtuigd dat dit idee ook daar in goede aarde viel, liet hij de onderstaande circulaire uitgaan:

HULDEBLIJK

Het zal u bekend zijn dat door de regeering bepaald is dat de alhier in aanbouw zijnde kazerne den naam zal dragen van Chassé-kazerne als herinnering aan wijlen generaal Chassé den beroemden verdediger der citadel van Antwerpen die hier zijn laatste levensjaren heeft doorgebracht en te Ginneken is begraven.
Bij den ondergeteekende is het denkbeeld opgekomen om, in den gevel van bedoelde kazerne, door de Bredasche burgerij als blijk van sympathie voor het leger, een bronzen buste of medaillon voorstellende de beeltenis van dien opperofficier te doen plaatsen.
Hij heeft zich vooraf, op officieuse wijze, de zekerheid verschaft dat tegen de uitvoering van dit plan bij Zex. den minister van oorlog geene bezwaren bestaan maar dat het zeer gewaardeerd zal worden wanneer Breda's burgerij op deze wijze blijk wil geven van hare sympathie voor het leger.
Ondergeteekende heeft zich daarna persoonlijk gewend tot verschillende leden der oudste Bredasche families en allen, zonder onderscheid, gaven de meest duidelijke verklaring van hunne onverdeelde instemming met het denkbeeld en bovendien toezegging van hulp bij de uitvoering daarvan. Natuurlijk zijn families overgeslagen, niet allen konden worden bezocht en daarvoor wordt beleefdelijk verontschuldiging aangeboden.
De ondergeteekende meent dat de zaak genoegzaam is voorbereid tot nadere bespreking en dientengevolge verzoekt hij u beleefdelijk, toch tevens dringend, eene

vergadering te willen bijwonen op Vrijdag den 3den Maart a.s. des avonds om 8 ½ uur in de "Beurs van Breda" (ingang St.Janstraat)
Hoogachtend, C.A.Koorevaar.

Tijdens de in de "Beurs van Breda" gehouden vergadering bleken de aanwezigen zelfs enthousiast te zijn over dit denkbeeld. Onmiddellijk werd een uitvoerend comité samengesteld, bestaande uit de navolgende leden:
Burgemeester Ed. Guljé, ere-voorzitter, mr. Max van Dam, voorzitter, A. J. A.Verschraage, penningmeester en als commissarissen jhr. F. Backer, Jos. van Hal, F. J. M.Heijlaerts en Henri Vlasblom. Uiteraard zou de initiatiefnemer hierin de functie van secretaris gaan vervullen.

Vervolgens werd besloten om aan de Minister van Oorlog toestemming te vragen tot een eventuele plaatsing van het borstbeeld of medaillon in de voorgevel van de kazerne en de onthulling zo mogelijk te laten plaatsvinden op 31 augustus a.s., de verjaardag van koningin Wilhelmina, of op 2 augustus a.s., de verjaardag van koningin-moeder Emma.
Plaatsing in de voorgevel bleek echter - aldus de kapitein-ingenieur Faure - onmogelijk aangezien de gevel reeds grotendeels was afgebouwd en door plaatsing het architectonisch verband zou worden verbroken.
Faure stelde daarom voor om het borstbeeld in de centrale hal van de kazerne te plaatsen.
Het uitvoerend comité kon zich hiermee verenigen en besloot de volgende algemene oproep te doen aan de Bredase burgerij met als doel het benodigde geld in te zamelen:

Stadgenooten!

Het zal U bekend zijn dat zich hier ter stede eene Commissie heeft gevormd met het doel ***door de Bredasche burgerij als blijk van sympathie voor het Leger*** *een bronzen buste of medaillon voorstellende de beeltenis van wijlen den generaal Chassé, volgens het welmeenen van het Legerbestuur in de in aanbouw zijnde Chassé kazerne te doen plaatsen.*
Van verschillende zijden heeft dit plan onverdeelden bijval ondervonden en belofte van medewerking ontvangen.
Dit was ook wel te voorzien.
Breda is eene stad die aan hare militaire bezetting gehecht is en waar de verstandhouding tusschen de burgerij en de militairen voorbeeldig moet worden genoemd. Breda de stad, die van hare oprichting af de Koninklijke Militaire Academie in haar midden heeft en bovendien nog door tal van banden aan de militaire maatschappij is verbonden, dit Breda zal gaarne ***een blijk van sympathie voor het Leger geven en dit door daden willen toonen.***

Stadgenooten!

Uw aller hulp wordt gevraagd omdat wij overtuigd zijn dat een ieder gaarne iets zal willen bijdragen tot het bereiken van het voorgestelde doel, te meer nog omdat dit gepaard zal gaan met een hulde aan den dapperen verdediger der Citadel van Antwerpen, den generaal Chassé, een Opper Officier, die hier algemeen geacht en zeer populair was en zijn laatste levensdagen doorbracht.

Het is ons aangenaam hier eenige namen te kunnen laten volgen van personen niet tot het uitvoerend comité behoorende en die van hunne instemming deden blijken: D. Beeckman, J. G. Blaeser, G. Blaeser, Mr. P. J. E.Bloemarts, B. G.van Dongen, C. L.Drossaers, W. J. van Geer, Mr. W. Ingen Housz, L. Kamerling, F. A.Kroes, J. M. Marijnen, H. van der Meer, Mr. H. J. van Mierlo, Ed. Moerel, C. Mouwen, Mr. A. P. Nelissen, A. J. Rees, Jhr. Mr. A. Reigersman, A. P. Scheltus, A. A. J. Segers en L. J. Staal.

Het Uitvoerend Comité:
Ed. Guljé, Eere-Voorzitter.
Mr. Max van Dam, Voorzitter.
A. J. A. Verschraage, Penningmeester.
Jhr. F. Backer.
J. A. J. W. van Hal.
F. J. M. Heijlaerts.
Henri Vlasblom.
C.A.Koorevaar, Secretaris. *Breda, 18 Maart 1899.*

Vervolgens werden in Breda lijsten verspreid waarop de inwoners met naam en adres hun geldelijke bijdrage konden vermelden.
Een maand na de bovenvermelde oproep bleek echter dat de lijsten niet goed waren verspreid of ontvangen. Sommige lijsten waren zelfs oningevuld teruggestuurd.
Blijkbaar - zo meende de commisie - had niet iedereen goed begrepen wat het eigenlijke doel van de inzameling was. Het was immers geen actie door en voor het leger maar een burger initiatief dat niet alleen generaal Chassé wilde eren maar het hele leger.
Ook mocht niet de indruk bestaan dat bij de actie alleen de elite van Breda was betrokken maar juist de hele burgerij, rijk en arm, jong en oud.
In het bericht, dat op 16 april in de Bredasche Courant verscheen, beklemtoonde de commissie nogmaals dat het uitsluitend bedoeld was als een blijk van sympathie aan het leger; niet meer en niet minder.
Daarom maakte de commissie bekend dat met gouden letters op de gedenksteen zou worden aangebracht de tekst: **Breda's burgerij aan het Leger.**
Men hoopte dat de intekenlijsten, die opnieuw zouden worden aangeboden, nu wél tot een goed resultaat zouden leiden.
Blijkbaar is dit dit het geval geweest want in de loop van mei kon aan de heer J. van Zijp, leraar boetseren aan de plaatselijke Ambachtsschool, opdracht worden gegeven een buste te modelleren.

De door de heer Van Zijp vervaardigde tekening op ware grootte van de buste met de bijbehorende gedenksteen werd vervolgens op 17 mei door de commissie en de kapitein-ingenieur Faure beoordeeld en na enige kleine wijzigingen goedgekeurd. De heer Van Zijp kon dus verder aan de slag.

De door de heer J. van Zijp gemodelleerde buste.

Twee weken later, op 1 juni, werd in het gebouw van de Ambachtsschool de door hem vervaardigde buste aan de Chassé-commissie gepresenteerd. Zeer tot genoegen van de maker sprak de commissie haar definitieve goedkeuring uit over het bereikte resultaat.
De opdracht tot het gieten van de bronzen buste ging daarna uit naar de heer A. C. Jacobsen, directeur van de firma J. M. Marijnen. De levering en de verdere bewerking van het marmer en de hardsteen werden gegund aan de Bredase firma Jerôme Petit.
Met het oog op de beperkte ruimte in de hal werd besloten dat de onthulling zou plaatsvinden op het grote exercitieterrein voor de kazerne. De Bredase harddraverij- en renvereeniging bleek bereik om haar tribune voor die gelegenheid ter beschikking te stellen.

Uiteraard was voor die dag de medewerking nodig van de plaatselijke militaire autoriteiten.
Aan kolonel A. R. Krayenhoff van de Leur, commandant van het 6e Regiment Infanterie, werd daarom verzocht een militaire commissie samen te stellen, die in nauwe samenwerking met de burgercommissie de onthulling zou voorbereiden.
Op verzoek van de commandant namen in de militaire commissie plaats luitenant-kolonel B. C. G. Glasius en de 1e luitenant M. D. A. Forbes Wels. (Deze laatste werd later wegens ziekte vervangen door de 2e luitenant G. Muys.)

Eind juli kwam in Breda het bericht binnen dat de Minister van Oorlog gebruik zou maken van een maand vacantie en daarom niet aanwezig kon zijn bij de plechtigheid. Hij had de generaal-majoor W. L. de Petit, bevelhebber in de 3e militaire afdeling, verzocht hem hierbij te vertegenwoordigen.

PLECHTIGE OVERDRACHT

VAN HET

Borstbeeld

VAN DEN

GENERAAL CHASSÉ,

den 24sten Augustus e. k. 12 uur m. op het exercitie terrein achter de Kloosterkazerne.

Aan de ingezetenen van Breda wordt bekend gemaakt, dat, tot bijwoning van bedoelde plechtigheid, als toegang tot het feestterrein voor het publiek wordt aangewezen:

De Brug bij het Nachtleger-Magazijn

(aan de Kloosterlaan).

Breda, 12 Augustus 1899.

De Majoor Plaatsel. Commandant,

J. UILKENS.

In de "Bredasche Courant" werd bekend gemaakt dat ook de ingezetenen van Breda - ten slotte waren zij de sponsors - de plechtige overdracht van het Borstbeeld konden bijwonen.

Op donderdag 24 augustus wapperden de vlaggen vrolijk boven de kazerne en de tribune, toen rond half 12 de twee bataljons van het 6e Regiment Infanterie zich in rechte lijn met omgebogen vleugels tegenover de tribune opstelden.

Een fotograaf, de heer Reissig, stond klaar om de belangrijkste momenten van de komende plechtigheid op de gevoelige plaat vast te leggen.
De tribune was, zoals de Nieuwe Bredasche Courant vermeldde, " *geheel bezet door de elite der burgerij. Een macht zomertoiletjes vertoonden zich daar in aangename afwisseling met de schitterende uniformen van hooggeplaatste officieren (allen waren in groot tenue), die alle wapens vertegenwoordigden. Naast verschillende actief dienende en gepensioneerde hoofd- en subalterne officieren merkten we ook op de heeren wethouders der gemeente, alsmede eenige raadsleden, voor zover die al reeds niet deel uitmaakten van de Chassé-commissie".*

Opzij van de tribune was ruimte gereserveerd voor het publiek, dat in groten getale was opgekomen.
Vier oudstrijders uit de jaren 1830 - 1831 werden in twee rijtuigen het terrein opgereden en namen daarna plaats vlak bij de buste van Chassé, die eens hun bevelhebber was geweest.
De buste had, staande op een "piëdestal" (voetstuk) en omgeven door sierplanten en bloemen, een plaats gekregen op 15 meter voor het midden van de tribune.
Klokslag 12 uur reed de burgercommissie onder aanvoering van de erevoorzitter, burgemeester Guljé, in twee rijtuigen het terrein op.
Kort daarop arriveerde in zijn rijtuig de generaal-majoor W. L. de Petit, vergezeld van zijn adjudanten, de kapitein der infanterie A. F. G. G. Schwartz en de kapitein der artillerie, jhr.van der Does de Bije. Op bevel van De Petit werd de "ban" geopend, met andere woorden, de plechtigheid kon beginnen.
Majoor Huberts liet de vaandeldrager met het vaandel van het 6e Regiment Infanterie plaatsnemen voor het borstbeeld, waarna het muziekkorps het Wilhelmus speelde.
Als eerste nam burgemeester Guljé het woord:

Op dit terrein waar zich vroeger de hooge wallen der in de krijgsgeschiedenis zoo bekende vesting Breda bevonden is eene prachtige kazerne verrezen, een meesterstuk van militaire bouwkunst, beantwoordende aan alle steeds toenemende architectonische en hygiënische eischen. Aan de ontwerpers en uitvoerders daarvoor onze hulde.
Toen, zoo als elke kazerne een naam behoort te hebben, door de regeering daaraan den naam van Chassé-kazerne gegeven werd, openbaarde zich de wensch van Breda's ingezetenen om als hulde aan het Nederlandsche leger, in die kazerne het borstbeeld te plaatsen van generaal David Hendrik baron Chassé.
Nadat op het initiatief van den heer oud-kapitein C. A. Koorevaar zich eenige belangstellende ingezetenen tot eene commissie hadden gevormd, werd het noodige beraamd en voorbereid en wat gewenscht werd is nu tot stand gekomen.
Met voldoening mag de commissie op haren arbeid terug zien en gaarne wensch ik namens de commissie hulde te brengen aan Zex. den minister van oorlog vertegenwoordigd door den generaal-majoor De Petit, den plaatselijken

commandant den majoor Uilkens en den kapitein der genie Faure voor de zoo welwillende medewerking welke de commissie hunnerzijds heeft mogen ondervinden. De krijgsgeschiedenis doet ons Chassé kennen als een heldenfiguur, die gedurende het tijdperk van de Fransche omwenteling en van het keizerrijk aan al de veldtochten deelnam; wiens dapperheid hem den titel van baron des keizerrijks deed verwerven. In Nederlandschen dienst overgegaan nam hij deel aan den slag van Waterloo en niet het minst is hij beroemd als de dappere verdediger der citadel van Antwerpen tegen eene belegering die als een der merkwaardigste van dien tijd wordt genoemd. Maar meer bijzonder wekte zijn naam groote belangstelling in deze gemeente dewijl hij vele jaren met de Bredasche bevolking heeft saamgeleefd, tot dat de dood hem op 84-jarigen leeftijd, en wel in 1849, uit ons midden wegnam.
En nu de Chassé-kazerne verrees konden de ingezetenen het verlangen niet weerstaan in het eeren van den beroemden krijgsman en stadgenoot een hulde te brengen aan het geheele Nederlandsche leger.
Breda leeft saam met een deel van dat leger in nimmer verstoorde harmonie, aangename verstandhouding en wederzijdsche waardering en ontleent, ik zeg het rondborstig, aanzien en welvaart aan de Koninklijke Militaire Academie en het garnizoen.
Daarom is de hulde der Bredasche ingezetenen, al moge zij bescheiden zijn, ongeveinsd en welgemeend; daarom hebben zij gaarne de gelegenheid aangegrepen om op duurzame wijze blijk te geven van hunne gehechtheid aan en hunne sympathie voor het leger, welke beteekenis zich afspiegelt in de heldendaden der strijders in onze overzeesche bezittingen.
Hoogwaardeerend de eer die mij ten beurt valt bied ik u dan, generaal, uit naam der Bredasche ingezetenen het door den heer Van Zijp, leeraar aan de ambachtschool, ontworpen en door de firma Marijnen gegoten zo welgeslaagd borstbeeld aan van den generaal David Hendrik baron Chassé als hulde aan het Nederlandsche leger. Moge deze hulde u welkom zijn en bijdragen om de banden van wederzijdsche waardeering te versterken tussen de militairen en de burgerij van Breda.

LEVE HET LEGER!!!!!

Na deze rede onthulde hij het borstbeeld en verzocht de secretaris van de burgercommissie de opgemaakte **oorkonde** voor te lezen, welke voortaan altijd bij het beeld bewaard zou worden:

Op heden den vier en twintigsten Augustus van het jaar een duizend acht honderd negen en negentig toen de Edelachtbare heer
EDUARD HENDRIK ANTONIUS GULJĒ
Burgemeester van Breda was, is door eene commissie uit de burgerij die deze oorkonde heeft onderteekend, het Rijk in eigendom en onderhoud overgegeven; een huldeblijk van de Bredasche burgerij aan het leger.

Dit huldeblijk dat geplaatst is in de vestibule van de Chassé-kazerne, bestaat uit een bronzen borstbeeld voorstellende de beeltenis van wijlen den generaal der infanterie

DAVID HENDRIK BARON CHASSĒ

Waaronder een gedenkplaat met het inschrift "Breda's burgerij aan het leger" en de namen van het uitvoerend comité.
De plechtige overdracht is gedaan aan den heer generaal-majoor

WILLEM LOUIS DE PETIT

Bevelhebber in de IIIde militaire afdeeling die deze mede heeft onderteekend.
En is hiervan opgemaakt deze oorkonde.

Onder toeziend oog van het talrijke publiek en de vele hoogwaardigheidsbeklederswerden na de onthulling kransen gelegd voor het borstbeeld.

ln reactie sprak de generaal-majoor De Petit daarna "met een metalen stem, die in zeer wijden kring duidelijk verstaanbaar was" de navolgende woorden:

Mijn Heer de Burgemeester, Heren leden der commissie uit Breda's burgerij, burgerlijke en militaire autoriteiten, officieren van leger en schutterij, oud opper-, hoofd- en subalterne officieren van Nederlands, Nederlands-Indisch leger en van de Marine en gij allen ingezetenen van Breda van elken rang en stand, die hier getuigen zijt van deze plechtigheid, tegenover het vaandel van het 6e regiment infanterie, dat ons hier zoo fier zijn brieven van adeldom: QUATRE BRAS WATERLOO TIENDAAGSCHE VELDTOCHT CITADEL VAN ANTWERPEN vertoont, kwijt ik mij van de toevertrouwde eervolle taak - mij als geboren Bredanaar dubbel welkom - om, namens den Minister van Oorlog het hoogst gewaardeerd geschenk van de stad Breda aan het leger, te aanvaarden en U dank te zeggen voor het schitterend blijk van oprechte waardeering van ons koninklijk leger, door Breda's bevolking gegeven.

Het was voorwaar een gelukkige gedachte en die Breda tot eere strekt, om bij gelegenheid dat die nieuwe Chassé-kazerne zal betrokken worden, o.a. ook door een bataljon dat afstamt van de dappere bezetting der Citadel van Antwerpen, als een tastbaar bewijs van sympathie voor het leger, en in het bijzonder voor het garnizoen, die kazerne voor altijd te versieren met de beeltenis van den zoo hoogst populairen generaal, wiens naam immers zoo nauw aan de stad onzer inwoning verbonden is; van den bevelhebber die door de onvergetelijke heldhaftige verdediging van Antwerpens Citadel - dat laatste schitterende wapenfeit door een Nederlandsche krijgsmacht in Europa bedreven - de zoo talrijke onverwelkbare lauweren, die den troon van ons Vorstenhuis omkransen met een vermeerderde eene nieuwe roemrijke bladzijde schonk, aan de eeuwenoude historie van Neêrlands heldendaden.
Ja, de gedachte om door dit geschenk bij burger en soldaat de herinnering levendig te houden, aan den uitnemenden krijgsman, die zijn laatste levensjaren binnen uwe muren sleet en wiens graf immers, zoo te zeggen, in uw midden ligt, die gedachte ze is uwer waardig, burgers van Breda.
En is het wel te verwonderen dat ze ook opkwam, en dat zij zich belichaamde in dit geschenk aan het leger, waar immers geen stad in ons vaderland, zich door alle tijden heen meer innig verbonden met ons leger heeft getoond?
Is niet Breda van oudsher de bakermat van zoovele geslachten van soldaten die hier hun loopbaan op de schoolbanken uwer aloude Academie aanvingen, en waarvan zoovelen door hun heldenmoedig gedrag in onze overzeesche gewesten, de glorie van den Nederlandschen naam, ook buiten de vaderlandsche grenzen, hebben hoog gehouden.
Wie den naam Breda uitspreekt zegt daarmee: onwankelbare trouw aan ons Vorstenhuis, onuitdoofbare Vaderlandsliefde, onverbreekbare band tussen Volk en Leger.
En waar ook wellicht ooit teekenen van verslapping in de belangstelling zouden te bespeuren zijn, hier is dat nooit geweest, en zal dat nimmer zijn, niet waar hier de kinderen als 't ware opgroeien bij de tonen van de trom of de trompet.

Welaan dan burgers van Breda, ik weet geen betere uitdrukking voor den dank dien de Minister van Oorlog u namens het leger brengt, dan mij hier veilig tot den tolk van dat gansche leger te maken door den hartgrondigen wensch:

LEVE DE BURGERIJ VAN BREDA!

En nu burgers van Breda en militairen van allen rang roep ik u op, om evenals overal waar een heilige aandoening van fieren nationalen zin ons aangrijpt, en ons het bloed sneller door de aderen doet stroomen, daaraan uiting te geven door den alouden vaderlandschen kreet, die ons immers ook in de toekomst onverbreekbaar verbonden zal houden:

LEVE HET VADERLAND!
LEVE DE KONINGIN!

Het publiek, dat tijdens zijn rede in diepe stilte had geluisterd, barstte na afloop uit in een luid BRAVO!
Vervolgens liep De Petit naar de vier oud-strijders en verzocht een van hen, de heer Koene, een bloemenkrans voor de onthulde buste te leggen. Hevig geëmotioneerd voldeed de gepensioneerde adjudant-onderofficier aan dit verzoek.
Tot slot werden de beide infanteriebataljons, de toekomstige bewoners van de kazerne, in colonne opgesteld. Terwijl zij voor de tribune langs defileerden speelde het muziekkorps, onder leiding van kapelmeester P.A.Stenz, de speciaal voor deze gelegenheid door hem gecomponeerde Chassé-mars. De melodie van deze mars was ontleend aan een lied, dat in de jaren 1830 - 1831 erg populair was.

Tot slot van de plechtigheid defileerden de twee infanteriebataljons van het Zesde Regiment Infanterie voor de militaire en burgerlijke autoriteiten.

Na afloop werd een telegram verzonden aan de Koningin:

Hare Majesteit de Koningin
Loo.

De burgemeester van Breda en de bevelhebber in de IIIde Militaire Afdeeling namens den Minister van Oorlog, hebben de eer Uwe Majesteit kennis te geven van de plechtige overdracht van het Chassé-borstbeeld door de burgerij van Breda geschonken aan het Leger.
De plechtigheid is besloten met den hartgrondigen wensch van alle aanwezigen voor het welzijn van Uwe Majesteit, zich uitende in een geestdriftig: Leve de Koningin.
Guljé, burgemeester
De Petit, generaal-majoor.

De reactie van de koningin luidde aldus:
De kennisgeving van den burgemeester van Breda, en van bevelhebber 3de militaire afdeeling omtrent plechtige overdracht van het Chassé borstbeeld werd door H. M. de Koningin met veel belangstelling ontvangen.

Gevoelig voor de aangeboden hulde van de aanwezige burgers en militairen draagt H. M. mij op u uit te noodigen den feestvierende Hoogstderzelfver dank over te brengen.

Van der Staal,
Particulier secretaris van H. M. de Koningin.

De regimentscommandant liet de volgende Dagorder uitgaan:
Officieren, onderofficieren, korporaals en minderen van het 6e regiment Infanterie.

Een deel van het regiment valt de hooge eer te beurt, de buste van den generaal D.H. baron Chassé, in zijn nieuwe kazerne te zien opgesteld.
Het beeld van dien roemrijken bevelhebber der Citadel van Antwerpen, die met zijn dappere bezetting de laatste en zoo heldhaftige oorlogsdaad verrichtte, waarop in ons werelddeel, het vaderland met trotsch kan wijzen, zal voor ons met diepen eerbied worden aanschouwd en met angstvallige zorg worden bewaakt.
Het Nederlandsche leger kan eenmaal geroepen worden tot de verdeediging van het grondgebied en van de onafhankelijkheid van den staat.
Dan bestaat de mogelijkheid dat de strijdmacht geheel of gedeeltelijk den oorlog zal moeten voeren in en om de verdedigingsliniën en versterkingen en geplaatst zal worden in toestanden die overeenkomst hebben met den strijd om de Antwerpsche Citadel.
Mochten wij tot den strijd worden geroepen, dan zekerlijk zullen wij bij onze roemrijke voorgangers niet achterblijven, doch, evenals zij, ons leven en onze krachten geheel aan onzen geboortegrond wijden en zoo noodig tot het uiterste strijden voor Koningin en Vaderland.

LEVE DE KONINGIN!

Breda, 24 Augustus 1899.

Kraijenhoff
De kolonel-commandant van het 6de Regiment Infanterie.

Het publiek werd in de gelegenheid gesteld het borstbeeld te bezichtigen en de genodigden konden samen met de regimentscommandant de nieuwe kazerne bezichtigen onder begeleiding van enkele officieren.
Ten slotte verbleven de burger- en militaire commissieleden en genodigden nog enige tijd in de officiersmess, waar in aanwezigheid van de generaal-majoor de ere-wijn werd geschonken.

Na de opheffing van de Chassé-kazerne in 1993 werd het schitterende interieur van deze kamer – boven de centrale ingang – verwijderd en overgebracht naar de legerplaats 't Harde op de Veluwe.

Ook de behoeftige vier oud-strijders werden niet vergeten; aan hen werd een maaltijd, enige sigaren en zakgeld aangeboden.
"*Voor deze braven is het een dag geweest, die een lichtpunt vormen zal in den avond van hun leven.*
24 Augustus 1899 vult eene schoone bladzijde in het gedenkboek waarin de geschiedenis van Breda wordt opgeteekend".

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

FEESTEN TE ANTWERPEN.

PLEIZIERTREIN

voor reizigers 2de en 3de klasse naar

ANTWERPEN (Zuiderstation) en terug,

op ZONDAG 27 AUGUSTUS 1899

van ondergenoemde stations.

Prijzen der speciale retourkaarten naar Antwerpen (Zuiderstation).

	2de klasse	3de klasse
Van Utrecht . . .	f 2.90	f 1.85.
„ 's Hertogenbosch .	„ 2.55	„ 1.65.
„ Tilburg		
„ Breda	„ 2.35	„ 1.45.

☞ De speciale retourkaarten zijn voor de heen- en terugreis alléén geldig op 27 Augustus 1899 en op de extra treinen.

Slechts een beperkt aantal wordt uitgeven.

De verkoop vangt aan op **Zondag 20 Augustus 1899**, en wordt gesloten op **Zaterdag 26 Augustus d.a.v.** des namiddags ten 3 ure of vroeger indien het vastgestelde aantal zal zijn verkocht.

Zie verder aanplak- en strooibiljetten.

Amper drie dagen na de overdracht van het borstbeeld kon een beperkt aantal Nederlanders per pleziertrein (alleen 2e en 3e klasse) deelnemen aan de "Feesten te Antwerpen."

Chassé's borstbeeld, geplaatst in een nis boven het deurtje van de provoost in de centrale hal van de naar hem genoemde kazerne.

Afscheid van Breda als garnizoensstad
Op 15 april 1993 vond op de Parade het ceremoniële afscheid plaats van het Artillerie Opleiding Centrum, dat vanaf het jaar 1948 gevestigd was geweest in de Chassé kazerne en de nabij gelegen Kloosterkazerne.

Hiermee kwam een definitief einde aan de rol van garnizoensstad die Breda eeuwenlang had vervuld. In aanwezigheid van de zusters Norbertinessen van St.Catharinadal, de stichteressen van het bijna vijf eeuwen oude gebouw van de Kloosterkazerne, en luitenant-generaal Couzi, opperbevelhebber van de Nederlandse landmacht, overhandigde kolonel F.H.Müller, de commandant van het A.O.C., bij die gelegenheid het borstbeeld van Chassé aan burgemeester drs.E. (Ed) Nijpels. Bijna 94 jaren had het beeld een plaats gehad in de centrale hal van de naar hem vernoemde kazerne. Op zijn beurt gaf de burgemeester de bronzen beeltenis door aan luitenant-kolonel Vos, bevelhebber van het sinds 1950 bestaande Regiment Chassé, dat de tradities van het Regiment zou voortzetten.

Op 18 mei 1993 werd op de plaats van de toekomstige Bredase schouwburg aan de Claudius Prinsenlaan een bord onthuld met de naam “ Chassé Theater”.

Vertegenwoordigers van achttien Bredase organisaties, waaronder actiecomité “Open ’t Ei”, het “Platform Verontruste Bredanaars” en het “Amateur Toneel”, hielden met hun aanwezigheid een stil protest tegen de bouw.
Twee jaren later kwam het beeld van de “kleine grote generaal” in verband met de aanstaande opheffing van het Regiment Chassé terug naar Breda.
Deze keer was het regimentscommandant luitenant-kolonel Hummelink, die de buste op 17 mei 1995 overhandigde aan burgemeester Nijpels.
Samen met wethouder N.G.M. (Nico) van Os, die als wethouder Financiën ook het Chassé Theater in zijn portefeuille had, onthulde de burgemeester op die dag het borstbeeld in de hal van het nieuwe theater, waarmee het een blijvende plaats kreeg binnen de Bredase gemeenschap, die het beeld bijna 100 jaren eerder had geschonken aan de Minister van Oorlog.
Aanvankelijk stond het beeld in een van de aan de hal grenzende raamkozijnen van de vroegere Kloosterkazerne. Later werd het uit de hal verwijderd en verplaatst naar een zijgang op de eerste verdieping.

De overdracht van Chassé’s borstbeeld aan burgemeester drs. E. Nijpels.

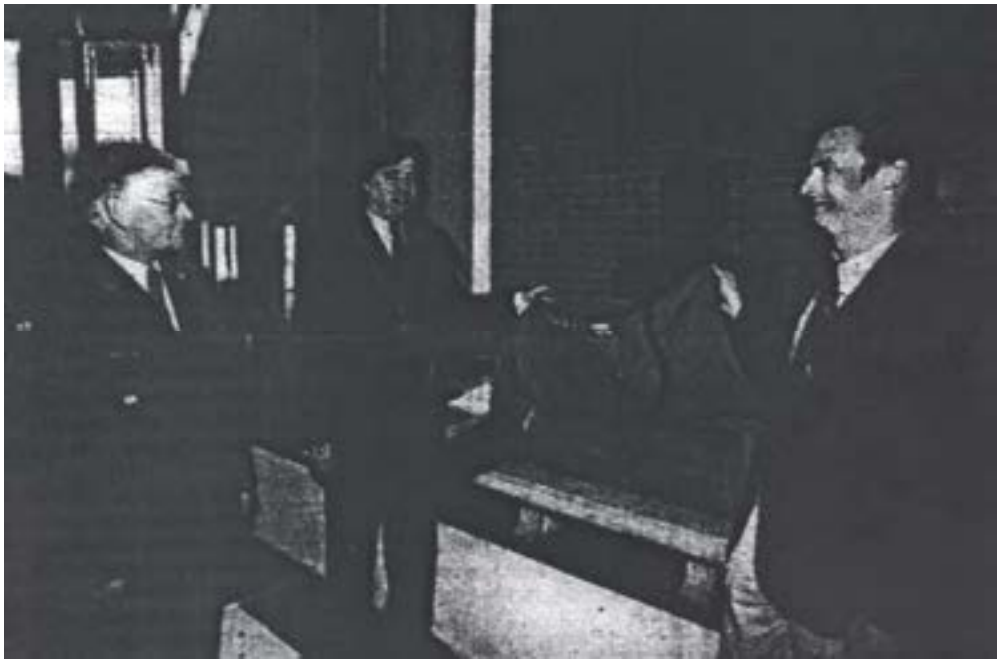

De onthulling van Chassé's borstbeeld in de hal van het Chassé Theater op 17 mei 1995.

Chassé's borstbeeld, zoals het tegenwoordig tegen de muur van een zijgang op de eerste verdieping van het Chassé Theater is aangebracht.

Op 15 november 1995 werd het Chassé Theater officieel geopend door koningin Beatrix.
De officiële opening van het naastgelegen Chassé Park, door de toenmalige minister van Volkshuisvesting Jacqueline Cramer, vond plaats op 29 september 2007.

Bronnen:

- W. J. del Campo genaamd Camp, *Het leven en de krijgsverrichtingen van David Hendrikus Chassé*".
- J. A. de Moor en H. Ph.Vogel, *Duizend miljoen maal vervloekt land. De Hollandse brigade in Spanje 1808 – 1813.*
- Jan Huijbrechts, *Trouw aan Oranje. Antwerpen 1830 – 1832.*
- Baron Wilhelm von Rahden, *Wanderungen eines alten Soldaten, 1846.*
- Dr. J. W. M. Schulten, *In het voetspoor van generaal David baron Chassé (1765 – 1849) op weg naar het Koninkrijk der Nederlanden.*
- W. Zondervan, *Verzameling Chassé* (Stadsarchief Tiel).
- Dr. J. R. Bruijn en dr. B. Wels, *Met man en macht, militaire geschiedenis van Nederland 1550 – 2000.*
- Leo Turksma, *Wisselend lot in een woelige tijd: Van Hogendorp, Krayenhoff, Chassé en Janssens, generaals in Bataafs-Franse dienst.*
- *Nederlands Instituut voor Militaire Historie.*
- F. H. W. Kuypers, *Geschiedenis der Nederlandsche Artillerie van de vroegste tijden tot op heden.(deel IV)*
- Rutger J. Tijs, *Antwerpen: historisch portret van een stad.*
- A. en H. Algra, *Dispereert niet. Twintig eeuwen historie van de Nederlanden.*
- Drs. J. W. M. Schulten, *De Citadel van Antwerpen (*Parade, 4e jaargang, nr. 1)
- Drs. A. Haak, *David H. Chassé en zijn geslacht (*Jaarboek 57)
- H. L. Kruimel, *David Hendrik baron Chassé en zijn geslacht.*
- Nieuw Ned. Biografisch Woordenboek, David Hendrikus Chassé.
- Biografisch Woordenboek Gelderland, *David Hendrik Chassé.*
- Geert van Uythoven, *Lieutenant-General Chassé.*
- Drs. A. Haak, *Chassé* in de serie *Groote Nederlanders, 1938.*
- C. de Goede, *Generaal D. H. Baron Chassé, 1901.*
- Negen artikelen in De Gelderlander 1965, *Generaal Chassé.*
- J. Immerzeel junior, *Geschiedenis der Belegering en Kapitulatie van het Kasteel van Antwerpen in 1832.*
- Dr. N. Japikse, *De geschiedenis van het Huis van Oranje-Nassau.*
- A. van Eck, *De Bonte Historie van Breda.*
- Drs. W. M. M. Spapens, *Bredase kerken door de eeuwen heen.*
- André Damen, *Een 150-jarige kerk in een 3 eeuwen oude parochie.*
- Comité Open Monumenten Dag Breda, *De Grote Markt, hart van de stad.*
- B. B. Broekaart, *De Strafgevangenis te Breda.*
- Dr. C. J. A. C. Peeters, *Lange Stallen (*Oranjeboom XXV)
- Gerard Otten, *De straten van Breda.*
- Dr. Karl Ploetz, *Kalender der wereldgeschiedenis.*
- Agon Elsevier, *Kroniek van Nederland.*
- Uitgave Stadsarchief Breda, *De Chassékazerne, een beknopte levensschets.*

- *De Militaire Spectator, Tijschrift voor het Nederlandsche Leger, 1832 – 1868.*
- *Bredasche Courant, 1820 – 1907.*
- *Archief Parochie H. Antonius van Padua,* Stadsarchief Breda, III – 105.
- Mr. E. D. Rink, *Beschrijving der stad Tiel.*
- Staatscourant 1819 – 1841.
- Staatsblad 1854 - 1868
- Nederduits-Gereformeerde gemeente, Doopboek Tiel 1759 – 1790.
- Trouwboek Drumpt 1772 – 1811.
- Breda, Secretarie I – ¾, 1815 – 1925.
- Breda Burgerlijke Stand.
- Breda Bevolkingsregister 1848 - 1899.
- Breda Volkstellingen 1816 – 1839.
- Bevolkingsregister Ginneken en Bavel.
- Bouwtekeningen Openbare Werken Breda 1903 - 1927.
- Notariële Akten Breda.
- *Ach Lieve Tijd, Acht eeuwen Breda en de Bredanaars.*
- Bredasche Courant 1820 - 1907
- Nieuwe Bredasche Courant 1896 – 1899.
- Dagblad De Stem.
- *"Mars et Historia", Orgaan van de Nederlandse vereniging ter beoefening van de militaire historie*, 13e jaargang, nr.3.
- *Kwartaalblad Heemkundekring Engelbrecht van Nassau*, 2012-3.
- Dhr. Jack van Elewout.
- Dhr. J. H. Luijckx.
- Wikipedia*: Battle of Bar-sur-Aube.*
- Wikipedia*: Rowland Hill, 1st Viscount Hill.*
- Wikipedia*: Battle of Ocana*.
- Wikipedia: *Battle of Vittoria, 21st June 1813.*
- Wikipedia: *The Gordon Highlanders.*
- Wikipedia: *David Hendrik Chassé.*
- Wikipedia: *Slag aan de Berezina.*
- K.Kleine en W.Mol, *"Groeten uit oud Breda*".
- K.Kleine enW. Mol, "*Portret van oud Breda*".
- E. M. Dolné, *"Breda, zo was het*".
- Dr.F.A. Brekelmans, *"Breda in oude ansichten*, deel 1 en 2.
- Jacques Jespers, "*De Bavelse kanonnier Jan Adriaansen",* (Brieven van Paulus nr.194)

Inhoud

- Titel	1
- Voorwoord	2-3
- Bronverantwoording	4
- Hoofdstukken	5
- Chassé's jeugdjaren	6-9
- Vierde Engelse oorlog	9-10
- Eerste huwelijk	10
- In het Patriottische leger	11-12
- In Franse dienst	12-14
- Eerste Coalitieoorlog	14-18
- Het Haags Verdrag	18-19
- Tweede huwelijk	19-20
- Tweede Coalitieoorlog	21-24
- Derde Coalitieoorlog	24-26
- Koninkrijk Holland	27-30
- Vierde Coalitieoorlog	30-31
- Spanningen in de Kerkelijke Staat en Spanje	31-32
- De Hollandse Brigade	33-36
- Durango	37-38
- Gouverneur van Biskaye	38-39
- Puerto del Arzobispo	39-41
- Arenas de San Pedro	41-42
- Mesas de Ibor	43-44
- Gouverneur van Estremadura	44-45
- Talevera de la Reina	45-47
- Walcheren	47-48
- Almonacid	48-49
- Adriaan Clarion	49-50
- Guerillabestrijding	50
- Ocaña	51-52
- Gevangenentransport naar Frankrijk	53-55
- Palencia	55
- Almagro	55-56
- Einde van het Koninkrijk Holland	56-57
- Inlijving bij het Franse Keizerrijk	57-58
- Desertie	58-59
- Gouverneur van Jaén	59-60
- De Russische veldtocht	60-62
- Vitoria	62-64
- Col de Maya	64-65
- Michael Stephenson	65

- Prins Willem terug naar Holland 66
- Bar sur Aube 66-67
- Arcis sur Aube 67-70
- Sens sur Yonne 70-71
- Weer in Nederlandse dienst 72-75
- Waterloo 75-81
- Tijdelijk opperbevel over het Eerste Nederlandse Korps 81-82
- Parijs 83-84
- Chassé als bemiddelaar 84-85
- Mechelen 85
- Bevelhebber Vierde Groot Militair Commando 85-87
- Manoevres op de Ravelse Heide 87-89
- De Belgische Opstand 89-92
- Oproer in Antwerpen 92-98
- Briefwisselingen 98-99
- Chassé als de “engel Gods” 99-101
- Een koninklijk voedselpakket uit Engeland 102
- Ook Breda in Staat van Beleg 103
- Geen weg meer terug 103-104
- Jan van Speyk 105-112
- Oden en Gedichten 113-114
- De Staatscourant in het geweer 115
- “Generaal van de infanterie” 115-116
- De uitvallen van 3 en 5 augustus 1831 116-117
- De Tiendaagse Veldtocht 117-119
- De interventie van generaal Belliard 120
- Wapenstilstand 121
- Een gouden degen uit Tiel 121-125
- Antwerpse Citadel geïsoleerd 125-126
- Diplomatie 126-127
- Het Franse leger voor Antwerpen 127-129
- Voorbereidingen op de strijd 129-131
- Aflossing door het Franse leger 131-134
- Ramptoerisme 134
- De inzet van de artillerie 134-141
- De belegering 141-150
- De capitulatie 150-155
- Geen ontsnapping meer mogelijk 155-157
- Ridder Grootkruis van de Militaire Willemsorde 157-158
- Nogmaals Tiel 158-159
- Een overzicht van de verwoestingen 159-163
- Naar de Franse krijgsgevangenkampen 164-167
- St.Omer 167-172

- De geldinzameling 172-176
- Ontsnapping in Aire 176-177
- De nationale held Chassé 177-182
- “Preliminary Treaty” 183
- De Citadelmedaille 183-184
- Naar huis! 184-189
- Wapenschouw op de Gorsselse Heide 189-192
- Chassé’s landgoedje in Antwerpen 192-193
- Chassé als commandant van de vestingstad Breda 194-196
- Huysinghe van Hersbeecke 196-199
- De roddelcampagne 200
- Chassé’s Bredase vrienden 200-206
- Het tweede testament 206-207
- Een verloting 208-209
- Katerstraat D79 209-215
- Huis “De Liefde” 216
- Chassé’s buren 216-217
- Het einde van Chassé’s militaire carrière 217-219
- Chassé als senator van de Eerste Kamer 219-222
- Hoog bezoek 222-228
- Geboorteakte uit Tiel 228-229
- Speelbal van de landelijke politiek 229-232
- Chassé’s overlijden 323-236
- Zijn biograaf Willem Del Campo genaamd Camp 237-241

Het Antwerpse Citadelmonument
- Inleiding 242
- De eerste overdracht 242-247
- Oprichting van het Citadelmonument 247-250
- Schenking van de vijf naamstenen 250-251
- De onthulling 251-254
- De tweede overdracht 254
- Herbegrafenis van Baron D. H. Chassé 255-256

Chassé kazerne 257-270

Chassé’s borstbeeld 271-284
- Afscheid van Breda als garnizoensstad 286-289

- Bronnen 290-291
- Inhoud 292-293